

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

นางสาวอัษฎริกา ชั่งกฤษ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository(CUIR) are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

**COMMUNITY LEARNING PROCESS TO ENHANCE SOCIAL PARTICIPATION
CONSCIOUSNESS FOR LOCAL DEVELOPMENT**

Miss Auntika Chungkrit

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
For the Degree of Master of Education Program in Development Education
Department of Educational Policy, Management and Leadership
Faculty of Education
Chulalongkorn University
Academic Year 2011**

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึก
การมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

โดย

นางสาวอัญชิกา ชั่งกฤษ

สาขาวิชา

พัฒนศึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชื่นชนก ไควินทร์

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์

.....คณบดีคณะครุศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย กาญจนวาสี)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชื่นชนก ไควินทร์)

.....กรรมการ
(ดร.อัจฉรา วงษ์เอก)

อัญชิตา ชั่งกฤษ: กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น. (COMMUNITY LEARNING PROCESS TO ENHANCE SOCIAL PARTICIPATION CONSCIOUSNESS FOR LOCAL DEVELOPMENT) อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผศ.ดร.ชื่นชนก โควินท์, 203 หน้า.

การวิจัยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม 2) เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม โดยศึกษาจากชุมชนที่มีการปฏิบัติที่ดี (Good Practices) 3 ชุมชน ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ควบคู่กัน เก็บข้อมูลโดยการลงพื้นที่ภาคสนาม เครื่องมือที่ใช้คือแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่ม (Focus group) แต่ละชุมชนมาตั้งกระทาะห์เพื่อนำเสนอแนวทาง

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ได้แก่ 1. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีวิสัยทัศน์ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน เป็นแบบอย่างเป็นผู้สอนถ่ายทอดความรู้และกระตุ้นให้เกิดความตระหนักในการมีส่วนร่วม 2. สภาผู้นำองค์กรชุมชน สภาผู้นำ คณะแกนนำชุมชนเป็นตัวแทนกลุ่มต่างๆ ของชุมชนสมัครใจและได้รับการยอมรับ สามารถทำงานร่วมกันเป็นทีม 3. ความตระหนักในปัญหาและการเปลี่ยนแปลง ร่วมเห็นปัญหา รู้สึกว่าเป็นปัญหาของตนเองจากข้อมูลที่แท้จริงของชุมชนเปิดเวทีเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยน 4. การรวมกลุ่มภายในชุมชนการสร้างเสริมความสัมพันธ์ร่วมพลังสร้างความสามัคคี มีพื้นที่ในการมีส่วนร่วม 5. กิจกรรมการมีส่วนร่วมมีความสร้างสรรค์และต่อเนื่อง 6. การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย

แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม เริ่มจากการค้นหาและสร้างผู้นำ เป็นแบบอย่างและเป็นผู้ที่ถ่ายทอดจิตสำนึกการมีส่วนร่วม สร้างความตระหนักร่วมกันของชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเอง โดยไม่โดดเดี่ยวภายนอก เพียงแต่เลือกสรรสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างสรรค์บูรณาการบนพื้นฐานการพัฒนาอย่างสมดุล เพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง มาจากความต้องการชุมชน ความรู้สึกผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของเกิดความรักความสามัคคีจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และติดตามประเมินผลเพื่อการพัฒนา เป็นแหล่งเรียนรู้ในกับองค์กรหรือหน่วยงานภายนอก สร้างความภาคภูมิใจ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องยาวนาน

ภาควิชา นโยบาย การจัดการ และ..... ลายมือชื่อนิติ.....

.....ความเป็นผู้นำทางการศึกษา..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

สาขาวิชา พัฒนาศึกษา.....

ปีการศึกษา 2554.....

5183427527 : MAJOR DEVELOPMENT EDUCATION

KEYWORDS: COMMUNITY LEARNING PROCESS / SOCIAL PARTICIPATION CONSCIOUSNESS / SOCIAL ENVIRONMENT / FROM PARTICIPATION ACTIVITY

AUNTIKA CHUNGKRIT: COMMUNITY LEARNING PROCESS TO ENHANCE SOCIAL PARTICIPATION CONSCIOUSNESS FOR LOCAL DEVELOPMENT. ADVISOR: ASST. PROF.CHUENCHANOK KOVIN, Ph.D., 203 pp.

The purposes of this research are as follows: 1) to study the factors influencing the learning process of enhance social participation consciousness. 2) to propose the guidelines for arrangement of community learning process to enhance social participation consciousness through the study of three communities with good practices. The method used is in the forms of quantitative research and qualitative research concurrently. The data collection is done through the fieldwork conducted in the area. The tools used in this research are the questionnaire, interview form, participant observation and non-participant observation, in-depth interview, informal interview, discussion in focus group. Each community brings the data obtained for synthesis to propose the related guidelines.

The result of the study can be concluded as follows: Factors influencing the learning process of enhance social participation consciousness are namely 1) leader of change with characteristics of being a person with knowledge, capability, vision, attaching the importance to the participation of community members, acting as a role model. The said person must be able to educate, pass on knowledge to others so as to stimulate the awareness of participation 2) the leader council of community organization, council of the leaders, the core people of the community representing different groups voluntarily and being accepted, able to work together as a team 3) awareness of the problems and changes, recognizing the problems with the perception that those are of their own on the basis of actual information obtained from the open stage for discussion and exchange of ideas 4) integration within the community to cultivate the relationship and strengthen the unity with space for participation 5) participant activities with creativity and continuity 6) support from party to the network.

The guidelines for arranging the learning process of the community to cultivate and strengthen the awareness of participation start by finding and creating leader as model and the person who can transmit a good sense of participation, as well as raising common awareness of the community by the learning process towards self-reliance without isolation from outside world. This is simply to choose what is beneficial to the community, to promote the activities that create integration based on balanced development to cultivate and strengthen the awareness of participation continually. This results from the needs of the community, the sense of attachment and the feeling of possession which bring about love and unity, fair allocation of benefits as well as follow - up of the evaluation result for development, being source of learning in the organization or external agencies, creating a sense of pride to generate continual and long-standing practice.

Department: Education Policy, Management..... Student's Signature.....
And Leadership..... Advisor's Signature.....
 Field of Study: Development Education.....
 Academic Year: 2011.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดีโดยได้รับคำแนะนำ และความกรุณาอย่างยิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชื่นชนก โควินท์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่คอยให้คำแนะนำและ กำลังใจโดยตลอด อาจารย์ ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ ดร.อัฉรา วงษ์เอก กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำ และข้อเสนอแนะที่เป็น ประโยชน์ต่อการเรียนรู้และเป็นแบบอย่างในการทำงานที่ดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความ เมตตาอนุเคราะห์เป็นอย่างสูง ไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ให้ทุนอุดหนุนการทำวิทยานิพนธ์ ระดับบัณฑิตศึกษาในครั้งนี้

ขอขอบคุณคณาจารย์สาขาพัฒนศึกษาทุกท่านเป็นอย่างสูง สำหรับความรู้ที่ได้อบรมสั่ง สอนคอยให้คำแนะนำทั้งทางวิชาการตลอดทั้งความห่วงใยศิษย์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาที่ ได้รับ และขอบคุณครูอาจารย์ทุกท่านในชีวิต ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทุกท่าน ที่กรุณาสละเวลา ให้ความเมตตา ซึ่แนะ ทำให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์และเป็นประโยชน์

ขอขอบพระคุณองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านและสมาชิก ชุมชนทุกท่าน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ทั้ง 3 ชุมชน ชุมชนบ้านหนองขุย เทศบาลตำบลหนอง สาหรั่ย ชุมชนบ้านหนองกลางดง องค์กรบริหารส่วนตำบลศิลาลอย และชุมชนบ้านบากแดง องค์กรบริหารส่วนตำบลวังตะกอก ที่ให้ความช่วยเหลือ อำนวยความสะดวก เสียสละเวลาให้ ข้อมูลมีส่วนร่วมกับผู้วิจัยอย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณครอบครัว คุณยายฟ่องศรี บ่วงราบ คุณพ่ออตุลย์ ชังกฤษ และคุณแม่จิรา พันธุ์ ชังกฤษ รวมถึงพี่ชาย น้องสาว และญาติๆ ที่อยู่เบื้องหลังในความสำเร็จที่ได้ให้ความ ช่วยเหลือสนับสนุนในทุกๆ ด้านและให้กำลังใจตลอดมา จนผู้วิจัยประสบความสำเร็จในวันนี้

ขอขอบคุณพี่น้องชาวพัฒนศึกษาทุกท่าน ที่ให้คำปรึกษา ให้กำลังใจและช่วยเหลือผู้วิจัย ในทุกด้าน เพื่อนมหาลัยศึกษาศาสตร์พัฒนศึกษา รุ่น 8 นางสาวจุฑารัตน์ ขนอม ที่ได้ร่วมเรียนรู้ มานะพยายามและอดทนในการพัฒนาตนเองให้กำลังใจซึ่งกันและกัน

และสุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณประสบการณ์การเรียนรู้ในชีวิต ทั้งบุคคล สถานที่ ที่ช่วย สร้างเสริมประสบการณ์ ที่จะพัฒนาตนเองต่อไปอย่างต่อเนื่อง

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามวิจัย.....	5
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
ขอบเขตของการวิจัย.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	8
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
1 แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน.....	12
1.1 ความหมายของชุมชน.....	12
1.2 ความเป็นชุมชนและลักษณะการเกิดชุมชน.....	15
1.3 โครงสร้างของชุมชน.....	18
1.4 กระบวนการทางสังคมในชุมชน.....	20
1.5 แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน.....	21
2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	32
2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม.....	32
2.2 ระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	36

2.3	ข้อควรคำนึงเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	39
2.4	มิติของการมีส่วนร่วม.....	41
2.5	รูปแบบของการมีส่วนร่วม.....	42
2.6	เทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	44
2.7	ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	48
2.8	การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน.....	50
2.9	ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม.....	51
3	แนวคิดเกี่ยวกับจิตสำนึกการมีส่วนร่วม.....	53
3.1	จิตสำนึกการมีส่วนร่วม.....	53
3.2	องค์ประกอบของจิตสำนึก.....	56
3.3	ระดับจิตสำนึกการมีส่วนร่วม.....	59
3.4	ลักษณะของจิตสำนึกการมีส่วนร่วม.....	61
4	แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม.....	65
4.1	รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม.....	65
4.2	ลักษณะการเรียนรู้ในชีวิตจริง.....	66
4.3	รูปแบบการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม.....	68
4.4	แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชน.....	71
บทที่ 3	วิธีดำเนินการวิจัย.....	74
	วิธีดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1.....	75
	วิธีดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2.....	81
บทที่ 4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	83
	ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างระดับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก และปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม จำแนกตามชุมชน.....	83

1.1 ผลการวิเคราะห์จำนวนและร้อยละข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่ม ตัวอย่างจำแนกตามชุมชน.....	84
1.2 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมกรมการมีส่วนร่วมใน การพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึกจำแนกตามชุมชน.....	88
1.3 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม จำแนกตามชุมชน.....	94
ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ระดับพฤติกรรมกรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น จากจิตสำนึก.....	97
2.1 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยรวมของระดับพฤติกรรมกรมการมีส่วนร่วม ในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก.....	97
2.2 ผลการวิเคราะห์ระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม.....	98
2.3 ผลการวิเคราะห์ค่าสถิติเบื้องต้นของตัวแปรระดับพฤติกรรมกรมการ มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึกและระดับปัจจัยเสริม จิตสำนึกการมีส่วนร่วม.....	98
บทที่ 5 ผลการวิจัยจากกรณีศึกษา.....	101
ตอนที่ 1 ชุมชนบ้านหนองขุย.....	103
1.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านหนองขุย.....	103
1.2 กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาของชุมชนบ้านหนองขุย.....	106
1.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองขุยเพื่อ สร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม.....	122
ตอนที่ 2 ชุมชนบ้านหนองกลางดง.....	125
2.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านหนองกลางดง.....	125
2.2 กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาของชุมชนบ้านหนองกลางดง.....	128
2.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองกลางดง เพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมผลการวิเคราะห์ระดับปัจจัย เสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม.....	140

ตอนที่ 3	ชุมชนบ้านบากแดง	142
3.1	ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน	142
3.2	กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบากแดง	148
3.3	ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบากแดงเพื่อ สร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม	158
ตอนที่ 4	สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากกรณีศึกษา	159
4.1	ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริม จิตสำนึกการมีส่วนร่วม	159
บทที่ 6	แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมจิตสำนึกการ มีส่วนร่วม	161
ตอนที่ 1	การยกร่างแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริม จิตสำนึกการมีส่วนร่วม	161
ตอนที่ 2	การนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริม จิตสำนึกการมีส่วนร่วม	163
บทที่ 7	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	165
	สรุปผลการวิจัย	166
	อภิปรายผลการวิจัย	168
	ข้อเสนอแนะ	173
	รายการอ้างอิง	175
	ภาคผนวก	183
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	203

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 ตัวอย่างเทคนิคการมีส่วนร่วม ประโยชน์และข้อจำกัด.....	44
2.2 ตามrangระดับและลักษณะจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น.....	64
3.1 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย.....	74
4.1 จำนวนและร้อยละข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามชุมชน.....	85
4.2 จำนวนและร้อยละของพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก จำแนกตามชุมชน.....	89
4.3 ค่าเฉลี่ยของพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก ชั้นร่วม วางแผน.....	90
4.4 ค่าเฉลี่ยของพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก ชั้นร่วม ดำเนินงาน.....	92
4.5 ค่าเฉลี่ยของพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก ชั้นร่วม ประเมินผล.....	93
4.6 ค่าเฉลี่ยของพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก ชั้นร่วม จัดสรรผลประโยชน์.....	94
4.7 ค่าเฉลี่ยของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมจากสภาวะแวดล้อม จำแนก ตามชุมชน.....	95
4.8 ค่าเฉลี่ยของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม จากการมีส่วนร่วมทำ กิจกรรมจำแนกตามชุมชน.....	96
4.9 ค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก (n = 447).....	98
4.10 ค่าเฉลี่ยของระดับปัจจัยการมีส่วนร่วม (n = 447).....	98
4.11 ค่าสถิติเบื้องต้นของตัวแปรระดับจิตสำนึกการมีส่วนร่วมและระดับปัจจัยเสริม จิตสำนึกการมีส่วนร่วม.....	100
7.1 แสดงจำนวนและร้อยละแบบสอบถามที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	165

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
2.1	แผนภาพขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ชุมชน.....	26
2.2	แสดงระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	38
2.3	แสดงความสัมพันธ์ของพฤติกรรมแสดงออกของมนุษย์.....	58
5.1	แผนที่ชุมชนบ้านหนองขุย.....	103
5.2	ภาพถ่ายทางอากาศบ้านหนองกลางดง.....	125
5.3	แผนที่ชุมชนบ้านบากแดง.....	142

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกยุคโลกาภิวัตน์ในบริบทของสังคมที่ซับซ้อน (Complexity) มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เทคโนโลยี การสื่อสารและข้อมูลข่าวสารต่างๆ ส่งถ่ายถึงกันอย่างรวดเร็ว ปัญหาต่างๆ ที่เข้ามากระทบอย่างหลากหลายและมีความซับซ้อน อีกทั้งวิกฤตการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ลดความอุดมสมบูรณ์ลงทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ดิน น้ำ ป่าไม้ และแร่ธาตุ ปัญหาการเกิดมลภาวะหรือมลพิษ ทำให้เกิดปรากฏการณ์ภาวะโลกร้อน การเพิ่มขึ้นของประชากรส่งผลให้แปรรูปทรัพยากรธรรมชาติเพื่อนำมาใช้ประโยชน์สนองความต้องการของมากยิ่งขึ้น อีกทั้งผลกระทบจากการใช้วิทยาการและเทคโนโลยี อย่างกว้างขวางทั้งในภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรมและบริการ

ความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาประเทศไทยนำพาทิศทางการพัฒนาแบบ ทุนนิยม ละเลยมองข้ามความเป็นมนุษย์สนใจการพัฒนาวัตถุ การบริหารจัดการพัฒนาเป็นกระบวนการรวมศูนย์อำนาจภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของระบบการเมืองและราชการ การวางแผนและนโยบายขาดข้อมูลจากเบื้องล่างสู่เบื้องบน ขาดการประสานงาน แนวทางพัฒนาจึงมุ่งไปที่การเป็นผู้ให้ เป็นผู้ชี้แนะ เป็นผู้อยู่นเหนือกว่า เป็นผู้นำองค์ความรู้ ภูมิปัญญาจากภายนอกเข้าสู่ชุมชน การพัฒนาแบบนำเข้าจากคนภายนอก รูปแบบเหมือนๆ กัน โดยมีได้คำนึงถึงพื้นฐาน ศักยภาพขององค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น และพลังชุมชน มีผลให้การศึกษามีลักษณะไม่หลากหลายสอดคล้องกับพื้นที่ กิจกรรมเปลี่ยนแปลงตามคำสั่ง ไม่ได้เปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงตามการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น จึงทำลายการเรียนรู้ทางสังคมทั้งของประชาชน ประชาชนถูกตัดขาดหรือถูกกันออกจากกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการชุมชนหรือสาธารณกิจด้วยตนเอง ไม่ให้ความสำคัญของการรวมกลุ่มอย่างมีเป้าหมายเพื่อส่วนรวม กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นไม่ได้เชื่อมต่อการเรียนรู้ของบุคคลต่อชุมชน

การพัฒนาที่ทำลายกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลและสังคมระดับชุมชน ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ผลกระทบที่ตามมาคือความล้มเหลว ความไม่เป็นธรรมและปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรจึงเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงได้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญของการปฏิรูปการปกครอง การเมือง การศึกษา ที่มุ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนและการกระจายอำนาจ แม้จะมีการปรับแผนในเวลาต่อมาให้มุ่งพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมมากขึ้น แต่โครงสร้างอำนาจยังไม่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในระดับเกิดการเรียนรู้ เพราะขาดลักษณะหลากหลายไม่เชื่อมโยง ไม่มีพลวัต บทเรียนดังกล่าวได้ตอกย้ำให้สังคมเกิดการเรียนรู้ถึงความสำคัญ “การมีส่วนร่วม” ในการพัฒนาจากพลังชุมชนที่เป็นฐานรากเดิมของสังคมที่แท้จริง

ระบบความสัมพันธ์เมื่อชุมชนลดการพึ่งพากันเองลงไป ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจและผลประโยชน์ ก่อเกิดปัญหาการทุจริต ทำให้เกิดช่องว่างของรายได้และความเหลื่อมล้ำขึ้นภายในชุมชนเดียวกันเอง สร้างกระบวนการฉ้อฉลเอาเปรียบระหว่างกันในขณะเดียวกันระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนทั้งหลายที่เคยมีอยู่ได้ถูกทำลายไปพร้อมกับระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนด้วย การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างด้านเศรษฐกิจไปพึ่งพาดตลาดจากภายนอกเข้าสู่ชุมชน การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยได้เข้าไปล้มล้างและปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจของชุมชน สร้างค่านิยมใหม่สู่วัตถุนิยม วิถีชีวิตที่ทันสมัยที่ผูกโยงกับความร่ำรวย ความสุขที่เคยมีอยู่ในสังคมไทย เช่น ความสุขจากการมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อแบ่งปันให้กัน ความอบอุ่นในครอบครัว ถูกลดทอนเหลือให้เป็นวัตถุ ส่งเสริมให้คนมุ่งแสวงหารายได้เพิ่ม เพื่อหาความสุขจากวัตถุในแบบตัวใครตัวมัน อีกทั้งการศึกษาระบบโรงเรียนขาดการเชื่อมโยงกับชุมชนและมีการแข่งขันสูงมากจึงสร้างกระบวนการเรียนรู้ของการแข่งขันเอาตัวรอด บ่มเพาะความเห็นแก่ตัวมากกว่าความผูกพัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการมีส่วนร่วมกันของชุมชน

สถานการณ์ปัจจุบัน ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองที่เอื้อให้เกิดการเติบโตและขยายตัวมากขึ้นขององค์กรภาคประชาชนระดับต่างๆ อย่างกว้างขวางได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ทวนกระแสรัฐและธุรกิจมาอย่างต่อเนื่อง เช่นเนื้อหาการเรียนรู้ที่มุ่งบูรณาการ การศึกษาการพัฒนาชุมชน มีแหล่งเรียนรู้นอกระบบสถาบันการศึกษา เช่น กลุ่ม องค์กรชุมชน ประชาชน ชาวบ้าน ที่นำเสนอการศึกษาแบบทวนกระแสรัฐและตลาด มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อผลิตความรู้ของชุมชนเอง รัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นๆ ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม ทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้การพึ่งตนเอง ซึ่งจะทำให้ประชาชนเกิดสำนึกของตนเองต่อชุมชน ประชาชนจะมีส่วนรับรู้ถึงอุปสรรคปัญหาและช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชน สามารถตอบสนองความต้องการตรงเป้าหมาย และมีประสิทธิภาพ จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) เน้นในด้านการพัฒนาคุณภาพคนและความเข้มแข็งของชุมชน ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารท้องถิ่นให้มากที่สุด การเปิดโอกาสให้ประชาชนแต่ละชุมชนท้องถิ่นได้ร่วมคิด ร่วมทำ สร้างความรับผิดชอบร่วมกันทางสังคม สร้างฉันทามติร่วมกันในกระบวนการตัดสินใจเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน เสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาชุมชนเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องพัฒนาให้เข้มแข็งอยู่เสมอ แต่จะพัฒนาชุมชนเพียงอย่างเดียวคงไม่เพียงพอ จำเป็นต้องมีการพัฒนาประชาชนในชุมชน ให้สามารถแสดงบทบาทและเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การพัฒนาทั้งภาคองค์กรและภาคประชาชน ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อส่งเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีความสำคัญที่สร้างเสริมความตระหนักและจิตสำนึกการมีส่วนร่วมให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง ปัจจัยหลัก 3 ประการที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น คือ ความคิดริเริ่มของประชาชนในท้องถิ่น ความรับผิดชอบและความรู้สึกเป็นเจ้าของในการดำเนินโครงการ แต่เนื่องจากประชาชนไม่สามารถพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นได้ทั้งหมดได้ด้วยตนเอง ดังนั้นการพัฒนาชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมุ่งเน้นที่การสร้างศักยภาพของประชาชน เมื่อมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้พบปะพูดคุยปรึกษาหารือกันอย่างเปิดกว้างทางความคิด เพื่อเสนอสภาพปัญหาและชี้แนะแนวทางการแก้ไขปัญหาหารือร่วมกัน ทำให้ได้แนวคิดที่หลากหลายสามารถสะท้อนความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง

จากพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม กระบวนการเรียนรู้เพื่อทำแผนชุมชน เน้นความสำคัญ การพึ่งพาตนเอง และการพัฒนาที่ยั่งยืน การทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ไม่สามารถทำได้โดยการสร้างจากบุคคลภายนอกชุมชน หรือทำโดยการสอน การฝึกอบรม ชุมชนที่เข้มแข็งจะมีกระบวนการในการจัดการของชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีกิจกรรมเพิ่มคุณค่าทุนทางสังคมและเศรษฐกิจของคนในชุมชน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนลักษณะสร้างความสัมพันธ์ ดังนั้นทุกชุมชนจึงต้องร่วมกันใช้พลังของคนในชุมชนเพื่อการพัฒนา

กระบวนการการจัดทำแผนชุมชน เป็นกลไกผลักดันหรือเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่การปฏิบัติขับเคลื่อนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสำคัญโดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน สร้างการเรียนรู้และการแก้ไขปัญหา อย่างบูรณาการจากการไม่ประสบความสำเร็จของกลไกการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนในรูปแบบเดิมของภาครัฐ เช่นมาตรการแก้ไขปัญหาไม่ได้ตอบสนองความ

ต้องการของชุมชน ความล้มเหลวของกลไกการบริหารจัดการที่มีการคอร์รัปชัน การวางแผนสั่งการจากบนลงล่างทำให้ขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชนในพื้นที่ และยังสร้างนิสัยประชาชนให้รอรับความช่วยเหลือต่างๆ จากภาครัฐ และจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ที่ทำให้เกิดปัญหาการว่างงานซึ่งส่งผลกระทบต่อแรงงานในระดับล่างที่ส่วนใหญ่เป็นคนในชนบทต้องอพยพกลับไปยังถิ่นฐานเดิม สาเหตุต่างๆ เหล่านี้ทำให้ชุมชนหลายชุมชนเห็นว่าไม่สามารถที่จะพึ่งพารัฐและหน่วยงานราชการแต่เพียงฝ่ายเดียวและเห็นความสำคัญของการกลับมาพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่ชุมชนและการรวมกลุ่มโดยธรรมชาติต่างๆ เป็นชุมชนเข้มแข็งและมีการวางแผนชุมชนที่ประสบความสำเร็จจากประชาชนเองของประเทศไทย ประกอบกับในระยะหลังมีกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เข้ามาทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนมากขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ล้วนเป็นพลังที่ทำให้กระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนมีพัฒนาการมาโดยตลอด

ชุมชนที่มีการจัดทำแผนชุมชนไปปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เป็นการเรียนรู้ของชุมชนเสริมสร้างความเชื่อมั่น เพื่อพัฒนาภูมิปัญญา และองค์ความรู้ในชุมชน เป็นรากฐานสำคัญที่จะทำไปสู่การคิดเป็น สร้างคุณค่า และจิตสำนึกเพื่อสังคมส่วนรวม สร้างเสริมความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกันในสังคม ปรับวิธีคิด และวิธีการทำงาน และลักษณะพึ่งพาตนเอง สร้างความเข้าใจร่วมกัน เรียนรู้และพัฒนาตนเอง โดยเปิดโลกทัศน์ มีวิสัยทัศน์ที่จะรับรู้ เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ วิเคราะห์และนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ ต่อตนเอง ชุมชน และท้องถิ่น ต้องมีส่วนร่วมแบบสมัครใจ สำหรับการมีส่วนร่วมแบบเสรีหรือแบบสมัครใจนี้จะเกิดขึ้นได้ เมื่อประชาชนมีความจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมหรือความตระหนักว่าการมีส่วนร่วมคือความจำเป็นในการดำรงชีวิต การพัฒนาชุมชนควรมุ่งเน้นการพัฒนาที่สมดุลเพื่อเป็นชุมชน จะทำให้ประเทศชาติโดยรวมมีการพัฒนาดีขึ้นด้วยเช่นกัน

ปัจเจกบุคคลต้องการการยอมรับจากสังคมและเห็นคุณค่าของการมีชีวิตร่วมกันในชุมชนของตนเอง ทั้งความมั่นคงทางกายภาพ จิตใจ จึงมีความพร้อมที่รับกฎระเบียบ และเข้าไปมีส่วนร่วม เพราะระบบชุมชนเข้มแข็งเป็นที่พึ่งได้ของปัจเจกบุคคล เอื้อให้พฤติกรรม วิธีคิดของบุคคลได้รับการขัดเกลาให้คิดถึงผู้อื่น มีเป้าหมายในการมีส่วนร่วม มากกว่าคิดแบบปัจเจกบุคคล ให้บุคคลปรับปรุงและพัฒนาตนเองให้มีปัญญาเพื่อแก้ปัญหา มีจิตสำนึกทางสังคมที่บุคคลมีต่อชุมชน กระบวนการเรียนรู้ถึงความสำคัญและเชื่อมโยงของบุคคลกับสังคม กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจากการลงมือปฏิบัติจริง ในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับความอยู่รอด สภาพความเป็นอยู่เพื่อสนองต่อการแก้ปัญหาและสอดคล้องกับแผนชุมชน รวมทั้งพัฒนาคุณภาพชีวิตอันเป็นผลที่ประชาชนในชุมชนเห็นเป็นรูปธรรมได้ โดยมีชุมชนเป็นแหล่งการเรียนรู้ เป็นพื้นฐานที่สำคัญให้กับองค์กร

ปกครองท้องถิ่น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน สามารถพึ่งตนเอง โดยชุมชนใดมีจิตสำนึกการมีส่วนร่วมจะทำให้ชุมชนนั้นอยู่ได้อย่างอย่างดีและยั่งยืน

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา ชุมชนที่มีแนวทางการปฏิบัติที่ดี (Good Practices) ชุมชนเป็นรากฐานสำคัญในการเสริมสร้างจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น โดยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเครื่องมือเชื่อมโยงความรู้สู่ความเป็นเจ้าของ ความผูกพันเป็นส่วนหนึ่งและการมีส่วนร่วมอย่างสม่ำเสมอ สู่พฤติกรรมการมีส่วนร่วมจากจิตสำนึก โดยผู้วิจัยศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม และนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมเพื่อความเข้มแข็งระดับชุมชนและระดับประเทศต่อไป

คำถามวิจัย

1. จากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้เกิดจิตสำนึกการมีส่วนร่วม
2. การส่งเสริมการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างจิตสำนึกการมีส่วนร่วมจะมีแนวทางอย่างไร เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม
2. เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

ขอบเขตการวิจัย

1. **ขอบเขตด้านพื้นที่** ชุมชนที่มีแนวทางการปฏิบัติที่ดี (Good Practices) โดยการพิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญด้านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน 3 ท่าน (รายนามในภาคผนวก __) ตามเกณฑ์การพิจารณาดังนี้

- 1) เป็นชุมชนที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นที่ดี สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมกันในการกระบวนการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของท้องถิ่น

2) เป็นชุมชนที่มีกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนแบบมีส่วนร่วม สมาชิกมีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการจัดการชุมชนที่ดี

3) เป็นชุมชนมีการเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกันอย่างต่อเนื่องนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ตัดสินแก้ปัญหาร่วมกันนำไปปฏิบัติได้จริงประสบความสำเร็จ

4) เป็นชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

5) เป็นชุมชนที่มีแผนชุมชน ซึ่งมาจากการเก็บข้อมูลจริง และนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

ผู้เชี่ยวชาญเสนอตรงกัน 3 ชุมชน พื้นที่ในการศึกษา ได้แก่ ชุมชนบ้านหนองขุย ชุมชนบ้านหนองกลางดง และชุมชนบ้านบากแดง

ประชากร

ประชากรในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ชุมชน 3 ชุมชน ดังนี้

1. บ้านหนองขุย จำนวนประชากร 699 คน
2. บ้านหนองกลางดง จำนวนประชากร 1,615 คน
3. บ้านบากแดง จำนวนประชากร 637 คน

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเชิงปริมาณ คือ ครัวเรือนของชุมชน โดยแจกแบบสอบถามด้วยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive sampling) ตามจำนวนครัวเรือนของแต่ละชุมชน ดังนี้

- 1) บ้านหนองขุย จำนวนครัวเรือน 195 ครัวเรือน
- 2) บ้านหนองกลางดง จำนวนครัวเรือน 203 ครัวเรือน
- 3) บ้านบากแดง จำนวนครัวเรือน 165 ครัวเรือน

เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามที่ได้จัดเตรียมไว้สำหรับกลุ่มตัวอย่างแต่ละชุมชน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 ขั้นตอนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน

- 1) ขั้นร่วมวางแผน
- 2) ขั้นร่วมดำเนินงาน
- 3) ขั้นร่วมประเมินผล

4) ขั้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์

2.2 การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม มี 3 องค์ประกอบ ดังนี้

- 1) ผู้ให้การเรียนรู้
- 2) วิธีการเรียนรู้
- 3) เนื้อหาการเรียนรู้

นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

1. **ชุมชน** หมายถึง หมู่บ้านที่มีกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยึดโยงสนับสนุนเกื้อกูลกัน มีความเอื้ออาทรร่วมกัน มีกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

2. **การพัฒนาท้องถิ่น** หมายถึง การปกครองซึ่งท้องถิ่นที่มีกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาในทุกๆ ขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง

3. **กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน** หมายถึง ขั้นตอนที่สมาชิกในชุมชนเข้ามาเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน ประกอบด้วย เนื้อหาการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ และผู้ร่วมเรียนรู้

4. **จิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น** หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ด้วยความสมัครใจโดยให้เห็นถึงคุณค่าตนเอง มีความตระหนักต่อการมีส่วนร่วมเพื่อส่วนรวม สู่การร่วมปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างต่อเนื่อง

5. **ปัจจัยส่วนบุคคล** หมายถึง คุณลักษณะอันเป็นลักษณะเฉพาะตัวของสมาชิกชุมชนที่ส่งผลต่อจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ได้แก่ เพศ อายุ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพปัจจุบัน รายได้ต่อเดือน การเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน ตำแหน่งในชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 **เพศ** หมายถึง เพศชายหรือเพศหญิงของผู้ตอบแบบสอบถาม

5.2 **อายุ** หมายถึง อายุปีเต็มของสมาชิกชุมชน นับตั้งแต่เกิดจนถึงปีที่ตอบแบบสอบถาม

5.3 **ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน** หมายถึง ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชนอาศัยตั้งแต่เกิด และจำนวนปีที่ย้ายมาภายหลัง

5.4 **ระดับการศึกษาสูงสุด** หมายถึง วุฒิการศึกษาที่สำเร็จขั้นสูงสุดของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ ไม่ได้เรียน ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. อนุปริญญา/ปวส. ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า และสูงกว่าปริญญาตรี

5.5 อาชีพปัจจุบัน หมายถึง อาชีพหลักของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เกษตรกร รับจ้างทั่วไป รับราชการ ค้าขาย พนักงาน และอื่นๆ นอกเหนือจากนี้

5.6 รายได้ต่อเดือน หมายถึง จำนวนเงินที่ได้รับทั้งหมดในแต่ละเดือนของผู้ตอบแบบสอบถาม

5.7 การเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน หมายถึง การเป็นสมาชิกกลุ่มที่มีในชุมชน ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเยาวชน กลุ่มสมาชิกสหกรณ์การเกษตร กลุ่มผู้สูงอายุ ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มใด และอื่นๆ นอกเหนือจากนี้

5.8 ตำแหน่งในชุมชน หมายถึง ขอบข่ายหน้าที่ความรับผิดชอบในชุมชน ไม่มีตำแหน่งหรือมีโดยระบุตำแหน่ง

6. พฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก หมายถึง การแสดงออกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของประชาชน 4 ขั้นตอน 1) ขั้นร่วมวางแผน 2) ขั้นร่วมดำเนินงาน 3) ขั้นร่วมประเมินผล 4) ขั้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

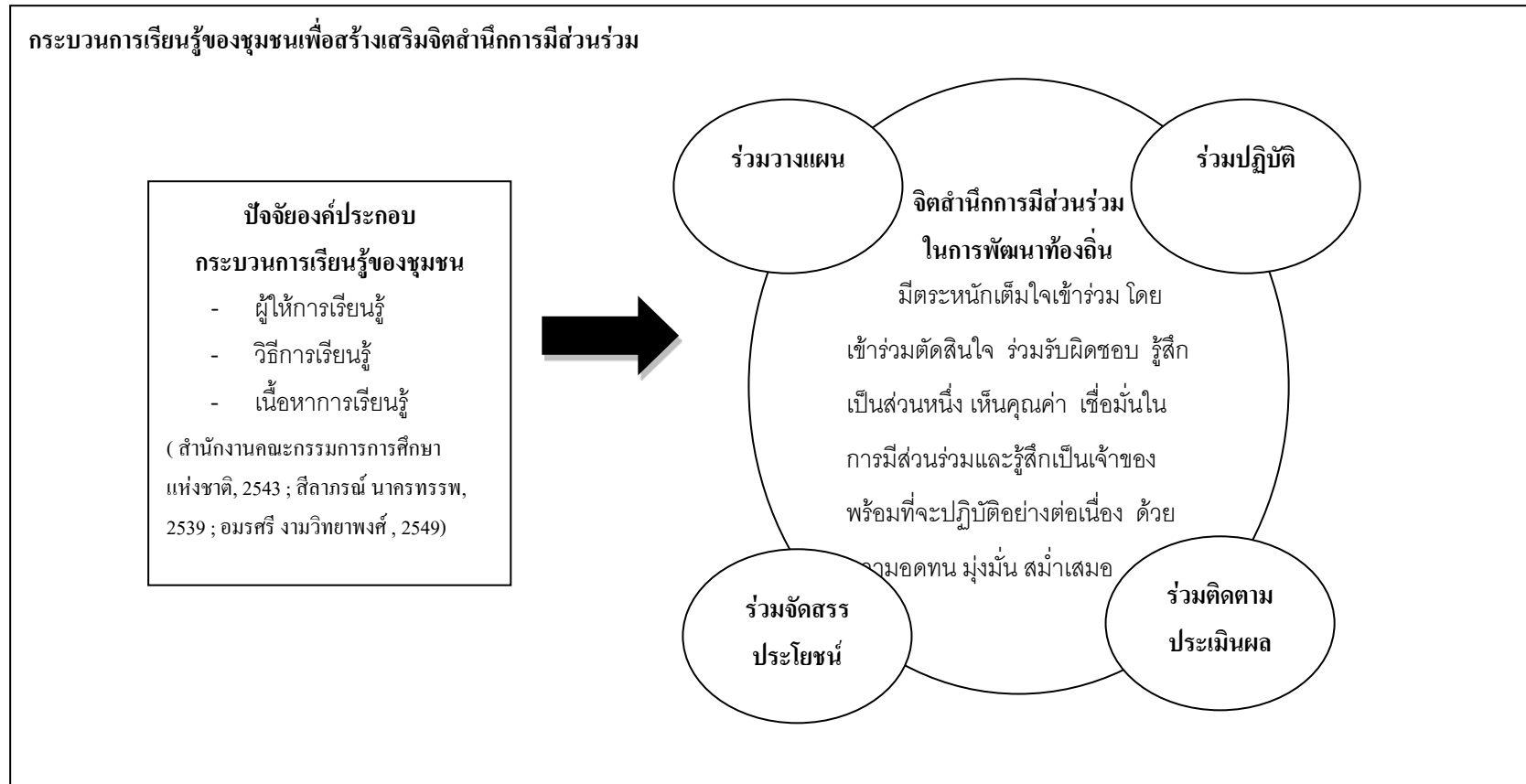
1. หน่วยงานหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถนำแนวทางประยุกต์ใช้ในส่งเสริมการสร้างเสริมจิตสำนึกของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น

2. ประชาชนมีตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการดำรงชีวิต พัฒนาจิตสำนึกการมีส่วนร่วมและเห็นถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีกรอบแนวคิดดังนี้

กรอบแนวคิด กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

- 1.1 ความหมายของชุมชน
- 1.2 ความเป็นชุมชนและลักษณะการเกิดชุมชน
- 1.3 โครงสร้างของชุมชน
- 1.4 แนวคิดการเรียนรู้ของชุมชน
- 1.5 แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
  - 1.5.1 ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
  - 1.5.2 ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ชุมชน
  - 1.5.3 ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ชุมชน
  - 1.5.4 ขั้นตอนการเรียนรู้ชุมชน
  - 1.5.5 องค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

2. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

- 2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม
- 2.2 ระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2.3 ข้อควรคำนึงเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2.4 มิติของการมีส่วนร่วม
- 2.5 รูปแบบของการมีส่วนร่วม
- 2.6 เทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2.7 ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2.8 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน
- 2.9 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

3. แนวคิดเกี่ยวกับจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

- 3.1 ความหมายของจิตสำนึกและจิตสำนึกการมีส่วนร่วม
- 3.2 องค์ประกอบของจิตสำนึก
- 3.3 ระดับจิตสำนึกการมีส่วนร่วม
- 3.4 ลักษณะของจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

4. แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

- 4.1 รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม
- 4.2 ลักษณะการเรียนรู้ในชีวิตจริง
- 4.3 รูปแบบการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม
- 4.4 แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชน

1. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ชุมชน (Community) ช่วยให้เกิดสายใยแห่งการเรียนรู้ ชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะช่วยส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ และความสัมพันธ์บนพื้นฐานแห่งความเคารพและความไว้วางใจ โดยจะสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนความคิด การตั้งคำถามและการรับฟังอย่างตั้งใจ ชุมชนจัดได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด เพราะการเรียนรู้จะเกี่ยวข้องกับการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและกระบวนการทางปัญญาเกี่ยวข้องทั้งทางกายและจิตใจด้วย

กระแสการสนับสนุนเรื่องความเป็นชุมชน ระหว่างคำว่า ชุมชน และท้องถิ่น มีความหมายแตกต่างกันแต่มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ในทางสังคมวิทยา ชุมชนเป็นจุดๆหนึ่งในท้องถิ่น แต่ท้องถิ่นคือชุมชนหลายๆชุมชนอยู่ร่วมกันและมีรูปแบบทางวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน กลายเป็นกระแสใหญ่กระแสหนึ่งของการพัฒนา สาเหตุประการหนึ่งคือ การเกิดขึ้นของกระแสการพัฒนาทั้งที่เป็นการพัฒนาในทางที่ดีขึ้นและที่เสื่อมลง อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและส่งผลกระทบต่อประชาชนเป็นวงกว้าง การตั้งรับกับกระแสการพัฒนาของชุมชนจึงเป็นความสำคัญยิ่งที่ทุกคนภายในชุมชนจะต้องให้ความร่วมมือกัน มีส่วนร่วมและมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการพัฒนาที่มาจากกระแสหลักเข้าสู่ชุมชนนั้น จะได้กลายเป็นการพัฒนาไปในทิศทางที่ดี เน้นการมองผลระยะยาว ตามทิศทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็ง

1.1 ความหมายของชุมชน

คำว่า “ชุมชน” แปลมาจากภาษาอังกฤษจากคำว่า “Community” มีรากศัพท์มาจากภาษาของ Indo-European คือ “Kom” ซึ่งหมายถึง “ด้วยกับ” (with) ผสมกับคำว่า “Mei” หมายถึง “การเปลี่ยนแปลง” (change) หรือการแลกเปลี่ยน (Exchang) ก็จะได้คำว่า “Kommein” หมายถึง “แบ่งปันโดยทั้งหมด” (Share by all) (Seage, 1994 อ้างถึงใน อนุชาติและวีรบูรณ์, 2540: 9)

“Community” คำในความหลากหลายการให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชนในปัจจุบัน มีลักษณะหลากหลายทั้งที่เป็นความหมายที่มีความขัดแย้งกัน ไม่มีความหมายตายตัวหรือมีความหมายที่เป็นกลาง

Community มีความหมายในภาษาไทยว่า “ชุมชน” ในบางครั้งช่วยให้เข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับ “การรวมตัวของคน” เท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาถึงคำว่า “com” มีความหมายที่ลึกลงไปถึงคำว่า “together” และยังมีคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน เช่น Communal (ของชุมชน/เพื่อชุมชน) Common (ร่วมเป็นสมาชิกอยู่ด้วย) Commune (ความรู้สึกร่วมกันใกล้ชิด) (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543: 26)

ราชบัณฑิตยสถาน (2549: 69) ให้ความหมายของชุมชน ประชาคม (Community) คือ

1) ผู้คนที่อาศัยรวมกลุ่มกันในพื้นที่หนึ่ง ซึ่งความจำเป็นในชีวิตประจำวันหลายอย่างได้รับการตอบสนองโดยผ่านระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน แม้ว่าชุมชนจะก่อรูปเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจขึ้นมาด้วยการจัดสรรสินค้าและบริการขั้นพื้นฐานหลายอย่างให้แก่ผู้อยู่อาศัย แต่ชุมชนไม่จำเป็นต้องเป็นหน่วยทางการเมืองหรือการปกครอง และไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่ในเขตแดนตามกฎหมาย ชุมชนยังมีความหมายถึงการที่ผู้อยู่อาศัยภายในเขตพื้นที่ได้สร้างเอกลักษณ์เฉพาะขึ้นมา คนในชุมชนจะมีความรู้สึกร่วมกันเกี่ยวกับผลประโยชน์และจุดมุ่งหมายบางประการ มีความร่วมมือกันในระดับหนึ่ง และผู้อยู่ในชุมชนรวมทั้งผู้ที่อยู่ในพื้นที่รอบชุมชนนั้นตระหนักถึงการมีอยู่ของชุมชน

2) ผู้คนจำนวนหนึ่งซึ่งมีชนบประเพณี หรือผลประโยชน์ร่วมกัน ในความหมายนี้บุคคลที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน หรือประชาคม ไม่จำเป็นต้องรวมอยู่บนพื้นที่เดียวกันอาจอยู่กันอย่างกระจัดกระจาย หรือห่างไกลกันได้ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนนักวิชาการ เป็นต้น

ประเวศ วะสี (2541) ให้ความหมายชุมชนคือ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน มีวิถีชีวิตวัฒนธรรมร่วมกัน มีกิจกรรมที่ทำให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวกัน มีสำนึกร่วมเพราะต้องเผชิญปัญหา ร่วมกันในสถานที่หนึ่ง ไม่จำกัดเฉพาะอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นไปตามกิจกรรมของชุมชน การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรร่วมกัน มีความพยายามทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันและมีการติดต่อสื่อสารกัน (Communicate)

Mask S. Homan, 1994: 82 (อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543: 26) ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งที่อาศัยอยู่ที่แห่งหนึ่ง มีความเชื่อ ผลประโยชน์ กิจกรรม และมีคุณสมบัติอื่นที่คล้ายคลึงกัน คุณลักษณะเหล่านี้มีลักษณะเด่นเพียงพอที่จะทำให้สมาชิกนั้นตระหนัก และเกื้อกูลกัน ชุมชนอาจเป็นกลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่รวมตัวกันขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่ออยู่อาศัย ร่วมกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน และมีความเอื้ออาทรต่อกัน เป็นต้น ในแต่ละชุมชนควรมีคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของชุมชน เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ ความพอใจและความต้องการ

พระมหาสุทิตย์ อาภากร(อบอุ้น) (2548: 99) สังคมไทยมักให้นิยามของ “ชุมชน” ในขอบเขตของพื้นที่ทางกายภาพและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในพื้นที่หรือหมู่บ้านแห่งใด

แห่งหนึ่ง แต่ในความเป็นจริงชุมชน หมายถึง “การรวมตัวของคน” ที่มีจิตสำนึก และความมุ่งมั่นร่วมกัน เป็นสายใยของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีพลังยึดโยง สนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

สภาองค์กรชุมชน (2551) คำนิยามตาม พ.ร.บ.สภาองค์กรชุมชน

“ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันโดยมีผลประโยชน์และวัตถุประสงค์ร่วมกันเพื่อช่วยเหลือหรือสนับสนุนกัน หรือทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมายและศีลธรรมร่วมกัน หรือดำเนินการอื่นอันเป็นประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีระบบบริหารจัดการและการแสดงเจตนาแทนกลุ่มได้

“ชุมชนท้องถิ่น” หมายความว่า ชุมชนที่อยู่ร่วมกันในพื้นที่หมู่บ้านหรือตำบล

“ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” หมายความว่า ชุมชนท้องถิ่นซึ่งเกิดขึ้นก่อนประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 หมายเหตุ คำนิยามเป็นการปรับให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญปี 2550 (ม.66, ม.67)

ชุมชน มีความหมายที่หลากหลาย โดยรวมมีนัยหรือความหมายใกล้เคียงกัน สามารถสรุปรวมเป็นแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนใน 4 แนวคิด ดังนี้ (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543: 29-39)

1) แนวคิดสังคมวิทยา ชุมชน หมายถึง หน่วยทางสังคมและทางกายภาพ ได้แก่ หมู่บ้าน เมือง มีลักษณะร่วมเชิงชุมชนว่าประกอบด้วย อาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และมีความผูกพัน โดยชุมชนเป็นระบบย่อยอันแรกที่มีศักยภาพในการจัดให้มีสิ่งต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของคนทั้งกายภาพ จิตใจและสังคม

2) แนวคิดทางมนุษยนิยม มีความคิดว่าชุมชนต้องก่อเกิดมิตรภาพ ความเอื้ออาทร ความมั่นคงและความผูกพัน เน้นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์ และเสนอแนวคิดให้ชุมชนมีขนาดเล็ก ที่เน้นการกระทำที่เต็มไปด้วยความร่วมมือ ร่วมใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นสังคมที่ตนรู้จักอย่างใกล้ชิดและสนิทสนม มีโครงสร้างที่เหนียวแน่น เพราะองค์กรขนาดใหญ่ใดที่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจของคน ในเชิงการยอมรับมิตรภาพ ความมั่นคง ความเป็นสมาชิก

3) แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน และประชาสังคม เกิดจากการเรียกร้องหรือต้องการอุดช่องว่าง ด้วยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการเสริมพลังอำนาจให้กับ “ภาคประชาชน” ในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในนโยบาย ทิศทางการพัฒนา หรือกิจกรรมสาธารณะ

4) แนวคิดเกี่ยวกับ ชุมชนในรูปแบบใหม่ เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาเทคโนโลยี และปัญหาทางสังคมสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อนและรุนแรงขึ้น การพิจารณาปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาไม่อาจจำกัดอยู่ในอาณาเขตเล็กๆ ของชุมชนเพียงลำพัง การแก้ไขจึงต้องการ ความ

ร่วมมือ และทรัพยากรจากภายนอกชุมชน โดยมีจิตสำนึกร่วม (Consciousness) หลักการ (Principle) จุดมุ่งหมาย (Purpose) ร่วมกัน

การนำคำว่า “ชุมชน” มาใช้ในประเทศไทยเป็นอิทธิพลทางความคิดการพัฒนาของประเทศที่เผยแพร่แนวความคิดการพัฒนาชุมชน นำไปสู่ปัญหาความอ่อนแอของชุมชนที่มีเพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งเมื่อมีการดำเนินงานพัฒนาชนบทโดยองค์กรพัฒนาเอกชนเมื่อ 20 ปีที่ผ่านมา ซึ่งมีแนวทางสำคัญในการปฏิบัติงานที่เน้น กระบวนการเรียนรู้ของทุกฝ่าย ทำให้ชุมชนได้รับการตีความหมายใหม่มีนัยแห่งพลังสร้างสรรค์และทุนทางสังคมที่เน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมมากที่สุด

1.2 ความเป็นชุมชนและลักษณะการเกิดของชุมชน

1.2.1 ความเป็นชุมชน เป็นความสามารถในการเชื่อมโยงติดต่อถึงกันของสมาชิกทำให้รวมตัวกันเป็นชุมชนและดำรงรักษาชุมชนไว้ได้ เมื่อพิจารณาจากความหมาย ลักษณะและองค์ประกอบของชุมชนพบว่าความเป็นชุมชนมีลักษณะหลายประการ ดังนี้ (สนธยา พลศรี, 2550: 70-73)

1) มีความหลากหลาย (Inclusion) ชุมชนประกอบด้วยองค์ประกอบที่ต่างกััน มีหลากหลายมิติ และหลายองค์ประกอบ ทำให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้ เอื้อให้เกิดการพัฒนาในคนรุ่นต่อไป ความหลากหลายของชุมชน เช่น

- ความหลากหลายของการรวมตัว การรวมตัวของคนในชุมชนแตกต่างกันออกไปตามระดับความพร้อม หรือลักษณะของกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน เช่น กลุ่ม ชมรม สถาบัน สภา คณะกรรมการ สหกรณ์ เป็นต้น

- ความหลากหลายเชิงพื้นที่ เป็นความแตกต่างกันของพื้นที่ในการรวมตัวเป็นชุมชน เช่น หมู่บ้าน ตำบล เขต หรือ ขอบเขตเชิงที่ตั้งของชุมชน เช่น กลุ่มน้ำ สายน้ำ คลอง นิคมสร้างตนเอง นิคมอุตสาหกรรม เขตพื้นที่ชายฝั่ง เป็นต้น

- ความหลากหลายของคนและกลุ่มคนที่รวมตัวกันเป็นชุมชน เป็นความแตกต่างกันของสมาชิกของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น เพศ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม ระดับการศึกษา อาชีพ สถานภาพ และบทบาททางสังคม เป็นต้น

- ความหลากหลายในรูปแบบของกิจกรรม เป็นความแตกต่างกันในกิจกรรมของชุมชนตามรูปแบบและความถนัดของสมาชิก กลุ่ม องค์กรชุมชน เช่น กลุ่มที่ให้ความสนใจในการรณรงค์เผยแพร่จะมีกิจกรรมเฉพาะในเรื่องสื่อ กลุ่มที่สนใจในด้านการค้นคว้าความรู้จะมีกิจกรรมในด้านการวิจัย เป็นต้น

- ความหลากหลายในประเด็นความสนใจปัญหาต่างๆ เป็นความแตกต่างของสมาชิกในเรื่องความสนใจที่มีต่อปัญหาต่างๆ แตกต่างกันไป เช่น การสังคม สงเคราะห์ การออมทรัพย์ การอาชีพ การเกษตร การเมือง สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

2) ความร่วมมือ (Cooperation) ความหลากหลายของชุมชนทำให้เกิดความแตกต่างในชุมชนทั้งลักษณะของการรวมตัว พื้นที่อยู่อาศัย ลักษณะของบุคคล กิจกรรมและความสนใจในเรื่องต่างๆ ความเป็นชุมชนจึงเป็นการรวมความหลากหลาย ความแตกต่างเหล่านี้เข้าด้วยกัน หรือมีความเป็นเอกภาพในท่ามกลางความแตกต่างที่หลากหลาย ผู้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เคารพในวิถีชีวิตกันและกัน ไม่เกิดความขัดแย้ง ไม่เกิดความรุนแรง

ความเป็นชุมชนอยู่ที่ความร่วมมือกันของคน หรือสมาชิกในชุมชน เช่น มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการกระทำร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารกัน (Communicate) และมีความเอื้ออาทรต่อกัน คนจำนวนมากที่ไม่มีสิ่งใดร่วมกัน ย่อมไม่รักกัน ไม่ทำสิ่งใดร่วมกัน ไม่เรียนรู้ร่วมกันจะไม่ใช่ชุมชนและไม่มีพลังที่จะแก้ไขปัญหาใดๆ เช่น คนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กันแต่หากไม่มีกิจกรรมร่วมกันย่อมไม่ถือว่าเป็นชุมชน ดังนั้น ความเป็นชุมชนจึงเกิดขึ้นในสถานที่และสถานการณ์ต่างๆ มากมาย เช่น ความเป็นชุมชนในครอบครัว ความเป็นชุมชนในที่ทำงาน ความเป็นชุมชนวิชาการ ความเป็นชุมชนสงฆ์ ประเวศ วะสี (2541: 12-16) กล่าวว่า ความร่วมกันของคนในชุมชนทำให้เกิดจิตวิญญาณ (Spirituality) ของกลุ่มและชุมชน ก่อให้เกิดความปิติความสุขและเกิดพลังอย่างมหาศาลในการรักษาชุมชน (Healing Power)

นอกจากนี้ ทำให้เกิดผู้นำตามธรรมชาติและการจัดการซึ่งมีความเป็นผู้นำที่แท้จริง เพราะกระบวนการร่วมคิดร่วมทำ หรือกระบวนการเกิดความเป็นชุมชน ทำให้ภาวะผู้นำปรากฏออกมา ผู้นำธรรมชาติ มีลักษณะที่สำคัญคือเป็นผู้มีปัญหา เห็นแก่ส่วนรวม ติดต่อสื่อสารกับคนอื่นได้ดีและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกทั้งหมด ผู้นำธรรมชาติจะมีหลายคน ซึ่งการมีผู้นำเพียงคนเดียว และทำลายความเป็นผู้นำของผู้อื่นเพราะกลัวจะเป็นคู่แข่ง ทำให้องค์กร หรือชุมชนอ่อนแอและไม่ยั่งยืน เพราะเมื่อผู้นำที่ดีสูญหาย ถูกโยกย้ายหรือเปลี่ยนแปลง องค์กรหรือชุมชนย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้ แต่ในความเป็นชุมชนถ้าหากมีผู้นำตามธรรมชาติหลายคนทั้งชายและหญิง องค์กรหรือชุมชนจะอยู่ในฐานะที่ดี มีการจัดการ มีความต่อเนื่องและยั่งยืน

3) มีจิตสำนึกแบบประชาสังคม (Civic Consciousness) คือ คนในชุมชนตระหนักและเห็นความสำคัญของการเสียสละเพื่อสร้างสรรค์สังคมส่วนรวมโดยสมัครใจ อันเป็นจิตสำนึกสาธารณะของชุมชน มีความรักและตระหนักถึงชุมชนมากกว่าส่วนตนเอง ยอมรับและปฏิบัติตามบรรทัดฐาน ค่านิยม ใ้วางใจ เชื่อถือ ยอมรับกันและกัน ทำให้เกิดความเอื้ออาทร

ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อดทนอดกลั้นต่อความขัดแย้ง เปิดกว้างยอมรับในความหลากหลาย ความแตกต่างกันของคนในชุมชนและนำไปสู่ความร่วมมือในรูปแบบต่างๆ ในชุมชน

4) มีความผูกพันกัน (Bond) คนในชุมชนมีความสมานฉันท์ ความกลมเกลียวของสมาชิกต่อกันบนพื้นฐานแห่งความร่วมมือและการมีส่วนร่วมด้วยสำนึกของการเป็นสมาชิกชุมชนหรือด้วยจิตสำนึกต่อความเป็นพลเมืองของชุมชน มีความสนใจและปรารถนาต่อชุมชนร่วมกัน ความผูกพันทำให้คนในชุมชนรวมกันเป็นกลุ่มองค์กรและเครือข่ายเป็นพื้นฐานให้เกิดการถักทอความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน เป็นกลไกของการรวมพลังทางสังคม (Social Synergy) และการพัฒนาชุมชน

5) มีการเชื่อมโยงสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ชุมชนต้องไม่ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว ไม่แยกตัวออกจากชุมชนอื่น ควรสร้างความสัมพันธ์เพื่อเชื่อมโยงกับชุมชนอื่น ในลักษณะของความร่วมมือ การสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมของกันและกัน เพราะไม่มีชุมชนใดสามารถดำรงอยู่ได้เพียงลำพัง

6) มีความรู้ชุมชน และความสามารถในการจัดการความรู้ ชุมชนมีความสามารถในการสร้าง และสะสมองค์ความรู้เพื่อแก้ไขและกำหนดทิศทางข้างหน้าของชุมชนได้ด้วยสติปัญญาและภูมิปัญญาของคนในชุมชน องค์ความรู้สามารถปรับใช้และเรียนรู้ให้เพิ่มพูนขึ้นได้ตลอดเวลา มีการจัดการความรู้ทั้งความรู้เก่า ความรู้ใหม่ ความรู้ภายในชุมชน ความรู้จากภายนอกชุมชน ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้ได้อย่างเหมาะสม

7) เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ คนในชุมชนมีความสนใจเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนของตน และชุมชนภายนอกมีความพร้อมเรียนรู้ร่วมกันกับบุคคลอื่น ด้วยการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับชุมชนระหว่างกัน ทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ของชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนตลอดเวลา เป็นพลังสำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

8) มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ชุมชนมีกิจกรรมให้สมาชิกปฏิบัติร่วมกันอย่างเหมาะสมและต่อเนื่อง กิจกรรมควรมีความหลากหลายไปตามลักษณะของกลุ่มคนในชุมชน และเป็นพลวัต คือเคลื่อนไหวตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง กิจกรรมต่อเนื่องทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ และเป็นกำลังขับเคลื่อนสำคัญประการหนึ่งของความเป็นชุมชน

9) มีระบบการติดต่อสื่อสารสาธารณะและเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ ระบบการติดต่อ สื่อสารที่มีประสิทธิภาพช่วยให้คนในชุมชนได้รับรู้ข่าวสารจากภายในและภายนอกชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลง

10) การจัดการชุมชนที่ดี **ชุมชนมีการบริหารจัดการในลักษณะของความเป็นกลุ่มหรือองค์กรประชาสังคม (Civic Organization)** ที่เกิดจากจิตสำนึกประชาสังคมอย่างแท้จริงมีการบริหารจัดการโดยการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิก การจัดโครงสร้างองค์กรแบบแนวราบ ให้ความสำคัญสัมพันธ์ในระดับเดียวกันที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวม มีความสัมพันธ์กัน ร่วมกำหนดวิสัยทัศน์ แผนโครงการดำเนินการและการประเมินผลเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน

1.2.2 ลักษณะการเกิดของชุมชน ตามลักษณะการเกิดขึ้นของชุมชน มี 2 แบบ

1) เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ มีน้อยมาก ต้องมีผู้นำจำนวนหนึ่งที่เป็นแกนนำหรือ พุคคัยกันมานานจนขยายวงกว้าง เป็นชุมชนที่มีพลังสูงมาก มีพลังทางปัญญาและทางสังคมที่ก่อให้เกิดการร่วมมือร่วมใจกันทำงาน มีเป้าประสงค์ชัดเจน และมีหลักการในการดำเนินแล้วค่อยๆ ขยายออกไปสู่ความร่วมมือในวงกว้าง ให้ชุมชนทุกส่วนทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม โดยให้มีบทบาทหน้าที่ในการร่วมงานกันชัดเจน

2) เกิดขึ้นโดยการจัดตั้งตามโครงสร้าง เช่น ชมรมขององค์กร กำนันผู้ใหญ่บ้าน อบต. โดยลักษณะก็จะเป็นไปโดยระบบโครงสร้าง ถ้าหากมีการจัดการที่ดี มีแนวคิดสร้างสรรค์ มีแผนงานที่ชัดเจน มีความโปร่งใส สมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ เครือข่ายนั้นงานก็จะเดินไปได้ด้วยดี ไม่เช่นนั้นจะเหี่ยวแห้งไม่มีชีวิตชีวา ทำไปเพราะหน้าที่เท่านั้น ทำไปเพราะมีผลประโยชน์ที่ต้องรักษาไว้ ไม่ใช่เพื่อเป้าประสงค์ของส่วนรวมที่ต้องบรรลুর่วมกัน

เมื่อเกิดชุมชนขึ้นมาแล้ว ชุมชนจะมีการดำเนินการอย่างไร มีความร่วมมือกันโดยทุกคนมีบทบาทและมีความสำคัญ การถูกครอบงำด้วยวิธีการต่างๆ ชุมชนจะสูญเสียพลังของตนเองและอยู่ได้ไม่นาน หรืออยู่ได้ก็เพราะมีปัจจัยอื่นหล่อเลี้ยงมากกว่าอยู่ได้เพราะสมาชิกพร้อมใจกัน อาจอยู่ได้เพราะ พร้อมเงิน หรือ พร้อมผลประโยชน์ บางอย่างแบบซ่อนเร้นเห็นแก่ตัว

1.3 โครงสร้างของชุมชน

โครงสร้างของชุมชนเป็นส่วนประกอบที่มีความสัมพันธ์เกาเกี่ยวกัน มีองค์ประกอบ ดังนี้

1. **กลุ่มคน** หมายถึง การที่คนสองคนหรือมากกว่าเข้ามาติดต่อกันซึ่งกันปฏิบัติสัมพันธ์ต่อกันทางสังคมในช่วงเวลาหนึ่งด้วยความมุ่งหมายร่วมกันเป็นการร่วมมือช่วยเหลือกันหรือเป็นศัตรูต่อกัน ในการรวมกลุ่มจะมีการคาดคะเนพฤติกรรมซึ่งกันและกันและต้องปรับปรุงพฤติกรรมให้เป็นไปในลักษณะที่คนในกลุ่มต้องการ ในมิติของชีววิทยามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตเช่นเดียวกันกับสิ่งมีชีวิตอื่น จึงจำเป็นต้องตอบสนองความต้องการทางสรีรวิทยา และจิตวิทยาซึ่งความต้องการนี้จะตอบสนองด้วยศักยภาพหรือความสามารถซึ่งจะสมบูรณ์ได้ด้วยกระบวนการ

เรียนรู้ ประสบการณ์ การพัฒนาทั้งทางร่างกายและจิตใจ เมื่อแรกเกิดมนุษย์ยังไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้จึงจำเป็นต้องอาศัยการเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนจากบุคคลอื่นเป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ มารวมกลุ่มกัน อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์รวมกลุ่มกันเพราะแรงขับเคลื่อนทางธรรมชาติ 2 ประการ คือ

- ความหิวกระหาย ทางร่างกาย และทางจิตใจ เช่น ความต้องการอาหาร ความต้องการทางเพศ การสังสรรค์สมาคมกันผู้อื่น เป็นต้น ความต้องการเหล่านี้ก่อให้เกิดการสังสรรค์วัฒนธรรมต่างๆ เช่น การเลี้ยงสัตว์ การเพาะปลูก การสมรส เป็นต้น
- การหลีกเลี่ยงหรือความต้องการความปลอดภัย เช่น หลีกเลี่ยงภัยธรรมชาติ หลีกเลี่ยงความเจ็บป่วย ความตาย เป็นต้น

หากแบ่งกลุ่มโดยยึดความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มเป็นหลัก อาจแบ่งได้เป็น

1) กลุ่มปฐมภูมิ (Primary Groups) สมาชิกของกลุ่มอาจมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ทางการเป็นเครือญาติ มิตรภาพ ลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกจะมีความใกล้ชิด มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันอย่างลึกซึ้งพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือสนับสนุนเมื่อมีความจำเป็น โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ความใกล้ชิดนี้เป็นความสัมพันธ์กันทางร่างกายและใจ สมาชิกในกลุ่มจะมีความรู้สึกร่วมกัน มีหน้าที่สำคัญที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Socialization) กลุ่มปฐมภูมิที่สำคัญมี 2 กลุ่มคือ กลุ่มครอบครัว มีความผูกพันกัน โดยเครือญาติ และกลุ่มเพื่อนซึ่งสัมพันธ์กันโดยมิตรภาพ

2) กลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Groups) เป็นกลุ่มที่สมาชิกของกลุ่มขาดความคุ้นเคยใกล้ชิด มีการพบปะกันเป็นครั้งคราว ความสัมพันธ์เป็นไปตามกำหนดกฎเกณฑ์แบบแผนของกลุ่ม มีการสัมพันธ์กันเพื่อผลประโยชน์สิ่งใดสิ่งหนึ่ง การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มจะเป็นไปเพื่อผลประโยชน์มากกว่าความรู้สึกร่วมทางอารมณ์ และเมื่อใดที่สมาชิกรู้สึกว่าจะตนจะไม่ได้รับประโยชน์หรือได้รับประโยชน์น้อยลง อาจออกจากการเป็นสมาชิกได้ง่าย เช่น กลุ่มนายจ้างกับลูกจ้าง กลุ่มพ่อค้ากับลูกค้า หน่วยราชการ เป็นต้น กลุ่มทุติยภูมิเป็นกลุ่มใหญ่ที่มีสมาชิกมาก

2. **สิ่งแวดล้อมชุมชน** หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์เกิดขึ้น โดยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น และไม่ว่าสิ่งแวดล้อมนั้นจะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตจะเกิดขึ้น โดยธรรมชาติหรือมนุษย์สร้างขึ้นต่างก่อให้เกิดประโยชน์และโทษกับมนุษย์ทั้งสิ้น (ชัยพล ทรงสุนทรวงศ์, 2546: 9)

สิ่งแวดล้อมชุมชนสิ่งต่างๆ ที่อยู่ล้อมรอบตัวมนุษย์ในบริเวณชุมชน ประกอบด้วย สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นไว้ในชุมชน สิ่งแวดล้อมชุมชนเป็นทั้ง สิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตที่มีเป็นรูปธรรมและนามธรรม (ที่มา: <http://www.onep.go.th>) [Online]

สิ่งแวดล้อมชุมชนสรรพสิ่งและสภาพต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ ที่มีอิทธิพลต่อการอยู่ดีมีสุขของประชาชนในชุมชน พิจารณาได้เป็น 4 ด้าน ดังนี้

1) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกายภาพ เช่น แหล่งน้ำธรรมชาติ ป่า ดิน อากาศ แหล่งพลังงาน มลพิษ ภาวะน้ำท่วม เป็นต้น

2) ด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การจัดสรรทรัพยากร การทำมาหากิน การประกอบอาชีพของประชาชน การมีงานทำ การมีรายได้ การกระจายรายได้ ภาวะหนี้สิน และรายได้ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม หมายถึง ที่อยู่อาศัย บริการสาธารณสุขไปรษณีย์ บริการขั้นพื้นฐาน เช่น การศึกษา การสาธารณสุขชุมชน ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การติดต่อสื่อสารคมนาคม วัฒนธรรม ศิลปกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้สึกเป็นชุมชนร่วมกัน เป็นต้น

4) ด้านการบริหารจัดการสาธารณะ และการมีส่วนร่วมของประชาชน การบริหารจัดการมีความโปร่งใส (transparency) มีประสิทธิภาพ (efficiency) มีความรับผิดชอบ (accountability) คำนึงถึงอนาคตและมีมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นต้น

1.4 แนวคิดการเรียนรู้ของชุมชน

การเรียนรู้ของชุมชนเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งแวดล้อม เป็นการเรียนรู้กับสิ่งต่างๆ รอบตัว เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้ของชุมชน ส่วนหนึ่งมาจากการเรียนรู้ของบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีคิด ประสบการณ์ และการสร้างชุดความรู้เพื่อจัดการแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องอัน เกี่ยวเนื่องกับชีวิต การงาน และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีทั้งการยอมรับและการปฏิเสธ โดยมีความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมในชุมชนและบริบทของสังคมที่เข้าสู่ชุมชน การเรียนรู้อาจมีการแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขที่เกิดขึ้น โดยแบ่งการเรียนรู้ในสังคมไทยที่มีลักษณะร่วมกันอย่างน้อย 4 ประการ คือ (พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุณ), 2548: 99)

1) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของชีวิตและการทำงาน ชุมชนเหมือนชีวิตที่มีการเกิดขึ้น เรียนรู้ เผชิญปัญหา และติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น ชุมชนจะดำเนินวิถีของชุมชนไม่ได้ถ้าไม่เข้าใจในบริบทที่ตนเองเป็นอยู่ และไม่ตระหนักว่า ตนเองเป็นอยู่อย่างไร ดังนั้น การเรียนรู้ของ

ชุมชนจึงเป็นการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต และงานที่จะต้องมีการจัดการตนเองเพื่อให้กลุ่มหรือกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชนได้ประกอบกิจกรรมของตนตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

2) “ปัญหา” เครื่องมือการเรียนรู้ของชุมชน การเรียนรู้ของชุมชน สิ่งที่เห็นร่วมกันประการหนึ่ง คือ การเรียนรู้จากปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ เช่น ปัญหาภาระหนี้สิน ปัญหาเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนได้ต่อสู้และหาทางออกร่วมกัน การเรียนรู้ที่ใช้ปัญหาเป็นตัวตั้ง จะต้องอยู่บนพื้นฐานของการทำความเข้าใจ “ตนเอง” และพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้มากขึ้น รวมทั้งสร้างวิถีคิด วิถีทำ ซึ่งจะต้องใช้ความอดทน อดกลั้นอย่างสูง มีการลองผิดลองถูกเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้และความสุข

3) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลเป็นการเรียนรู้เฉพาะตัวแต่การเรียนรู้ของชุมชนเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างกัน ความเป็นชุมชนที่มีความใกล้ชิดสนิทสนม หรือมีความคุ้นเคยกัน ส่งผลให้มีการเรียนรู้ร่วมกันในการทำกิจกรรมต่างๆ อาจเป็นการเรียนรู้จากความรู้ที่ชุมชนมีอยู่หรือความรู้จากภายนอกชุมชน โดยการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยน

4) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง ชุมชนเป็นแหล่งความรู้ และห้องปฏิบัติการที่ยิ่งใหญ่ ทุกชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับคน กลุ่มคน วิถีคิด ชุมชนได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติร่วมกันในรูปแบบต่างๆ เช่น รูปแบบการผลิต รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน เป็นต้น การเรียนรู้จากการลงมือทำ มีการทดลอง ผลิตซ้ำ จนทำให้เกิดความรู้และความเข้าใจจะช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และมีวิถีของชุมชน ซึ่งถ้าไม่มีการลงมือปฏิบัติกันอย่างจริงจัง ชุมชนอาจไม่สามารถเผชิญกับปัญหา รวมทั้งขาดภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.5 แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

1.5.1 ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ชุมชนในแผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2535 เรียกกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการศึกษาลักษณะกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ระบบการเรียนรู้ชุมชน ซึ่งเป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยการศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม หรือแหล่งเรียนรู้อื่นๆ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้ไม่ได้เกิดขึ้นทุกชุมชน แต่มีเฉพาะในชุมชนที่มีการรวมตัวของคนในชุมชนเป็นองค์กร เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชนร่วมกัน ซึ่งอาจเกิดจากการกระตุ้นเรื่องการรวมตัวกันโดยรัฐ หรือนักพัฒนา ผู้นำ เอกชน ผู้รู้ ชาวบ้านด้วยตนเองก็ได้ โดยเมื่อเกิดปัญหขึ้นในชุมชนคนในชุมชนจะรวมตัวกันคิดวิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุหาทางเลือกในการแก้ไข หาทาง

เรียนรู้เพิ่มเติมจากตัวอย่างของชุมชนอื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาที่คล้ายกัน และตัดสินใจในการแก้ปัญหาร่วมกัน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง (คมพล สุวรรณภู, 2544: 31-32)

กระบวนการเรียนรู้ เป็นกลไกสำคัญที่มนุษย์ใช้ในการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และสังคมระดับต่างๆ อาทิ ครอบครัว กลุ่ม องค์กร ประเทศและระบบนิเวศ (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549: 1) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนหมายถึง ลำดับขั้นตอนที่สมาชิกในชุมชนเข้ามารวมกลุ่มเพื่อมาแก้ปัญหของชุมชน หรือสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้แก่ชุมชน โดยร่วมกันคิดวิเคราะห์ แสวงหาทางเลือก ดำเนินการ และประเมิน ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต หรือกระบวนการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน

อดุลย์ วังศรีธัญ (2543: 24) กล่าวว่า ความหมายของคำว่า “กระบวนการเรียนรู้” และคำว่า “การเรียนรู้” มีความหมายใกล้เคียงกันมาก กล่าวคือ “กระบวนการเรียนรู้” โดยทั่วไปหมายถึง ลำดับขั้นตอนที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ของบุคคล อีกคำคือ “การเรียนรู้” ได้มีการให้ความหมายทั้งในลักษณะของผลที่เกิดขึ้น เช่น การเรียนรู้เป็นผลจากการปฏิบัติและประสบการณ์ แล้วทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม เป็นต้น และการเรียนรู้ในความหมายด้านกระบวนการ กล่าวคือ การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมอันเกิดจากการฝึกหัดหรือได้รับประสบการณ์ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ในการพัฒนาเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ควรมีการดำเนินงาน ดังนี้ มีการรวบรวมแหล่งความรู้ และใช้ประโยชน์จากแหล่งความรู้ในชุมชน ซึ่งแหล่งความรู้อาจเป็นสถานที่ที่รวบรวมความรู้ในชุมชน เช่น วัด หรือในตัวบุคคล เช่น หมอพื้นบ้าน ข้าราชการที่เกษียณอายุ ผู้รู้ในเรื่องต่างๆ ในชุมชน ศูนย์ข้อมูล หรือโรงเรียนมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในหมู่บ้าน ในลักษณะต่างๆ เช่น การจัดทำเป็นเอกสารประชาสัมพันธ์ การออกหอกระจายเสียง การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การพูดคุย การอบรมสัมมนา พิธีกรรม ประเพณีหรือจัดกิจกรรมรณรงค์ให้ความรู้แก่คนกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นลำดับขั้นการเรียนรู้จากและผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่นการเรียนรู้ของชุมชนไม่แยกขาดจากจิตสำนึกสาธารณะ การเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึก “เป็นเจ้าของ” ชุมชน การสร้างความเป็นชุมชนจึงเป็นหนึ่งเดียวกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนที่อุดม

ไปด้วยชีวิต สาธารณะที่มีสุขภาพดีหรือชุมชนที่มีประชาสังคมเข้มแข็ง เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีขั้นตอนของการแก้ปัญหาาร่วมกันโดยชุมชนและเพื่อชุมชนให้เกิดการพัฒนาที่ดีขึ้น เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ของกระทรวงศึกษาธิการ 6 แนวคิด (สมศรี จินะวงษ์ อ้างถึงใน นันทนุช สัจจวาลย์, 2546: 28-29) ดังนี้

1. มนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้สูงและสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ การเรียนรู้ นอกจากจะสร้างสรรค์ภูมิปัญญาให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องแล้ว ยังก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ และความปีติแก่ผู้เรียนรู้อีกด้วย

2. การปฏิรูปการศึกษามุ่งแก้ปัญหาคความทุกข์ยากของคนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยการกระจายการเรียนรู้ออกจาก “สถานศึกษา” ไปสู่ “ชุมชน” หรือการคืนการศึกษาให้ชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตอบสนองความต้องการของชุมชน ทำให้เกิดการสะสม “องค์ความรู้” ในท้องถิ่นเป็น “ฐาน” สำหรับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และนำไปสู่การปฏิรูปการเรียนการสอนในสถานศึกษา ทั้งยังช่วยให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนและสถานศึกษา ทำให้มีส่วนร่วมช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน หรืออีกนัยหนึ่ง นักเรียน ครู และชุมชน อยู่ในกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน คือเป็นทั้งผู้สอนและผู้เรียนรู้ไปพร้อมกัน

3. บุคคลและชุมชนมีความหลากหลาย ทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ฯลฯ การนำ “รูปแบบการเรียนรู้” ที่ประสบความสำเร็จในชุมชนหนึ่งไปใช้ในอีกชุมชนหนึ่ง หรือการวางแผนจากส่วนกลาง แล้วนำไปให้คนในชุมชนท้องถิ่นปฏิบัติจึงมักประสบความล้มเหลว นอกจากนี้ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชน ยังเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จึงต้องพัฒนา “รูปแบบการเรียนรู้” ในแต่ละชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

4. เป้าหมายของการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน คือ เพื่อสร้าง “ปัญญา” ให้ “คน” ในชุมชน (ทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ) สามารถพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างบูรณาการ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เพื่อเสริมสร้าง “พลัง” ให้คนในชุมชนสามารถ “พึ่งตนเอง” และ “พึ่งพากันเอง” ได้มากขึ้น โดยเน้น “การมีส่วนร่วม” ในกระบวนการเรียนรู้ และ “การฝึกฝน” ตนเองในทุกด้านของชีวิต รวมทั้งส่งเสริมการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และเชื่อมต่อประสบการณ์ระหว่างบุคคลและชุมชนโดยผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้

5. การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนที่มีคุณภาพ เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการ มีสาระและขอบเขตกว้างขวาง โดยเฉพาะประเด็น “การเลี้ยงชีพ” ของคนในชุมชนซึ่งจำเป็นต้องอาศัย “ความร่วมมือร่วมใจ” หรือ “การผนึกกำลัง” จากทุกส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน

และภาคประชาชน อาทิ นักวิชาการ สื่อมวลชน นักธุรกิจ สถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน ฯลฯ การเรียนรู้ในชุมชนจึงมิได้เกี่ยวข้องกับบุคลากรทางการศึกษาเท่านั้น แต่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่าย

6. การจัดการกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ควรนำไปสู่วัตถุประสงค์หลาย ๆ ประการพร้อมกัน เช่น เพื่อสืบค้นผู้นำจิตวิญญาณ สร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ ปลุกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่ดีงาม เกิดความเอื้ออาทร สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน สร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ (วิธีคิดและวิธีทำงาน) ได้ปัญหาและความต้องการของชุมชน ได้แนวทาง วิธีการ และแผนงาน การแก้ปัญหา ได้เริ่มทดลองทำ ได้โจทย์วิจัย เกิดการสะสมความรู้ในท้องถิ่น ได้องค์ความรู้ใหม่ และขยายผลผ่านการสรุปบทเรียนร่วมกัน ได้หลักสูตรท้องถิ่นและนำไปสู่การปฏิรูปการเรียนรู้ การสอน ชุมชนมีโอกาสเรียนรู้และจัดการร่วมกัน และสิ่งแวดล้อมได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟู

1.5.2 ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ลีลาภรณ์ นาคทรพรพ (2539: 61-64) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไว้ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาและข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างกันในชุมชนด้วยกัน และแม้ว่าสมาชิกในกลุ่ม/ชุมชนอาจจะไม่ตระหนัก แต่แท้ที่จริงแล้วกระบวนการกลุ่มนี้เท่ากับเป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่มที่มาร่วมเรียนรู้ด้วยกัน บางคนอาจรู้มากกว่าคนอื่นในบางเรื่อง แต่ก็มีหลายเรื่องที่เขาอาจเรียนรู้ได้จากคนอื่นเช่นกัน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม ยังทำให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมอง ทำให้สามารถหาทางออกที่ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ เนื่องจากคนที่มาเรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชน เขาชอบเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดเกี่ยวกับปัญหาของตนเองและชุมชน ได้มีประสบการณ์ของการทดลองทางเลือกการแก้ปัญหาต่างๆ มาแล้วในชีวิตจริง การพูดคุยถกเถียงของคนในชุมชน จึงเป็นการเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อหาการแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

2. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการได้พูดคุยได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางแก้ไขแล้วสมาชิกก็นำกลับไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งอาจเป็นการกระทำของบุคคลหรือของกลุ่มก็ได้ แล้วแต่กรณีว่าประเด็นปัญหานั้นเป็นเรื่องที่ต้องการพลัง

ของกลุ่มหรือไม่ เมื่อได้ทดลองทำตามแนวทางที่ได้ตกลงกันไว้แล้ว ได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นก็นำกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่มเพื่อหาทางแก้ต่อไปอีก กระบวนการคิดทำทบทวนวิเคราะห์ทำจึงหมุนวนไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่ม/ชุมชน ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี เรียกกระบวนการนี้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน (Interactive Learning Through Action)

3. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง (Problem Oriented) และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ การเรียนรู้ของชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงยกระดับความคิดสติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อชุมชนสามารถช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองได้ ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้นหาทางเรียนรู้เพิ่มเติม เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น นอกจากนี้การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงยังมีความหมายในอีกนัยหนึ่ง คือ การเรียนรู้เช่นนี้เป็นการเรียนรู้จากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวที่ผู้เรียนรู้อยู่แล้ว การทำความเข้าใจในสิ่ง/สถานการณ์ที่ผู้เรียนรู้รู้จักอยู่แล้วย่อมง่ายและเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของผู้เรียนเกี่ยวกับเรื่องนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการที่ผู้เรียนเรียนจากเรื่องที่ไกลตัวหรือไม่รู้จัก

การเรียนรู้ที่ปรากฏอยู่ในชุมชนเป็นกระบวนการของข้อมูลข่าวสาร และความรู้เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านและชุมชน ที่นำไปใช้ประโยชน์ได้จริง การจัดการศึกษาของชุมชนมีลักษณะประการหนึ่ง คือ การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์วางอยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรม สังคมของชุมชน รูปแบบการเรียนรู้จึงเรียบง่าย เป็นธรรมชาติและสอดคล้องกับแนวทางการดำรงชีวิตในชุมชน สามารถเรียนรู้ได้โดยตรง รวดเร็วและกว้างขวาง เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง จึงตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้อย่างแท้จริง การเรียนรู้ของชุมชนไม่ได้มุ่งเฉพาะตัวความรู้หรือเทคนิคแต่รวมถึงแนวคิด คีลธรรมและจริยธรรม จึงเรียกว่าเป็นการเรียนรู้แบบองค์รวม ไม่แยกเป็นส่วนๆ

1.5.3 ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ชุมชน

1. กระบวนการเรียนรู้ชุมชน เป็นหัวใจหรือเป็นแกนกลางของกระบวนการสำคัญ 3 กระบวนการ คือ กระบวนการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา กระบวนการพัฒนาวิถีทางสังคมวัฒนธรรม และกระบวนการสร้างสรรค์สถาบันของชุมชน

2. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่พัฒนาศักยภาพของคนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็น

3. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นหัวใจที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เนื่องจากช่วยให้เกิดศักยภาพในการวิเคราะห์ ปัญหา สาเหตุ หาทางเลือกในการแก้ปัญหา การตัดสินใจเลือก ทางเลือกในการแก้ปัญหาและสรุปบทเรียน

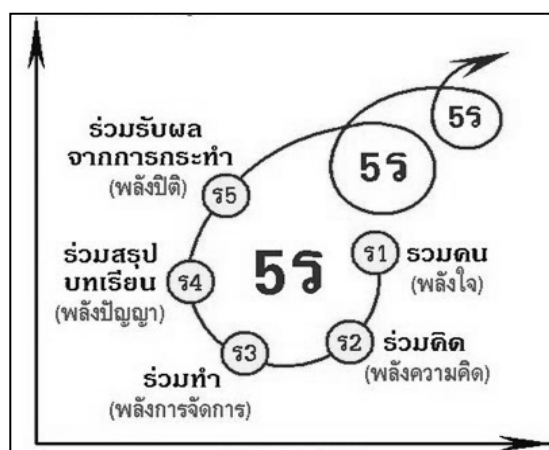
4. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

5. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเด่นของการพัฒนาชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วม และมีบทบาทในการกำหนดแผนงาน โครงการและวิธีการดำเนินงาน ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มตามธรรมชาติ และสร้างเครือข่ายเกิดเป็นขบวนการประชาชน ซึ่งรวมตัวกันหาทางเลือกและทางออกในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

1.5.4 ขั้นตอนการเรียนรู้ชุมชน

เริ่มจาก “รวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลจากการกระทำ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2543: 9-13) วงจรแห่งการเรียนรู้ของชุมชนใดหมุนเร็ว หรือมีพลังสูง แสดงว่าชุมชนนั้นมี พลังการเรียนรู้สูง

ภาพที่ 2.1 แผนภาพขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ชุมชน

ที่มา: ปรับปรุงจาก ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์, 2542

1. รวมคน การรวมคนมีวัตถุประสงค์เพื่อรวม พลังใจ เป็นการเสริมใจซึ่งกันและกัน สมาชิกขององค์กรมีความสนใจและมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เกิดความรัก ความสามัคคี และความเอื้ออาทร องค์กรชุมชนนั้นย่อมมีความเข้มแข็ง เพื่อกระตุ้นให้เกิดการระดมทุนทางสังคมจากภายในชุมชน มีกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วม เช่น การออมทรัพย์ การอนุรักษ์

สิ่งแวดลอม ประเพณีพื้นบ้าน หรือประวัติศาสตร์หมู่บ้าน เป็นต้น หรือทำให้เกิดความเชื่อมต่อ
องค์กรในชุมชนเข้าด้วยกัน เช่น กลุ่มป่าชุมชน-กลุ่มสมุนไพร กลุ่มออมทรัพย์-กลุ่มแปรรูปอาหาร
หรือกลุ่มวัฒนธรรม-วัด-โรงเรียน เป็นต้น

การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน สร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม
สามารถกระทำได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับบริบทและสถานการณ์ในแต่ละชุมชน วิธีที่ได้รับความนิยม
ได้แก่ การจัดเวทีชาวบ้าน หรือ เวทีประชาคม เป็นการเปิดพื้นที่ แล้วนำประเด็นที่ชุมชนสนใจ
มากเป็น เครื่องมือ ในการรวมคน และ การสืบค้นผู้นำ เช่น การเลี้ยงชีพ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ยา
เสพติด การรักษาสุขภาพ พิธีกรรมและประเพณี คนตรีพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ชุมชน เป็นต้น
ชุมชนหลายแห่งใช้ ผู้นำในชุมชนเป็นเครื่องมือ ในการรวมคน อาจเป็นพระภิกษุ ครู หมอ
พื้นบ้าน ผู้นำทางจิตวิญญาณด้านพิธีกรรม หรือผู้นำภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งคนเหล่านี้มักเป็นผู้นำ
ตามธรรมชาติ ซึ่งมีคุณธรรม ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน อดกลั้น และมีจิตอาสา

บางกรณีองค์กรจากภายนอกโดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐ และองค์กรพัฒนา
เอกชนเข้าไปมีบทบาทในการกระตุ้นให้คนในชุมชนรวมตัวกัน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน กรม
ส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น และกรมส่งเสริมการเกษตร เข้าไปจัดกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่ม
อาชีพ องค์กรพัฒนาเอกชนกระตุ้นให้รวมตัวกันเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนใช้ คน เป็นทั้ง ปัจจัย และ เป้าหมาย ของ
การเรียนรู้ ดังนั้น รวมคน จึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด การรวมคนด้วย ความคิด จะสามารถรวม
พลังใจ ของ ผู้นำจิตวิญญาณ ได้เป็นอย่างดี ทำให้ได้คนที่มีคุณภาพ มีพลัง และมีการรวมตัวที่มี
ความยั่งยืน ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานในขั้นต่อไป ประสบความสำเร็จ

2. ร่วมคิด มีวัตถุประสงค์เพื่อระดม “พลังความคิด” ให้รู้แจ้งแทงตลอด ใน
รูปแบบการวางแผน โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมสมอง เพื่อระดมความคิด สร้าง
ความเข้าใจร่วมกัน ปรับกระบวนการทัศน สร้างวิสัยทัศน์ร่วม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และประสบการณ์
วิเคราะห์ปัญหาและโอกาสอย่างรอบด้าน จัดลำดับความสำคัญของปัญหา (เรียนรู้อะไร) กำหนด
แนวทาง วิธีการ และแผนงานในการแก้ปัญหา (เรียนรู้อย่างไร เรียนรู้กับใคร เรียนรู้ที่ไหน)

3. ร่วมทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวม “พลังการจัดการ” ทำให้แผนชุมชนมี
ชีวิต จากวิถีชีวิตของคนในชุมชน การฝึกฝน และพัฒนาจากการทำการปฏิบัติในพื้นที่ชุมชนจริง
กิจกรรมจริง สถานการณ์จริง ประกอบกับการใช้หลักการ ทฤษฎี เทคโนโลยี และระบบการ
บริหารจัดการที่ดีมาสร้างการมีส่วนร่วมกัน ซึ่งการจัดแบ่งบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบ
ของภาคีการพัฒนาต่างๆ อย่างเหมาะสม ย่อมทำให้การใช้ทรัพยากรมีประสิทธิภาพและเกิด
ประสิทธิผลสูงสุด

4. **ร่วมสรุปบทเรียน** มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง **“พลังภูมิปัญญา”** โดยเริ่มต้นจากการประเมินตนเอง และประเมินผลงานผ่านเวทีกลุ่มทีมงาน ทำให้เกิดการเชื่อมต่อทักษะ องค์ความรู้และประสบการณ์ นำไปสู่การพัฒนาของชุมชน จากนั้นเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านสื่อ ไปจากภายในชุมชนเองสู่ชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ

5. **ร่วมรับผลจากการกระทำ** มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง **“พลังมิติ”** โดยการยกย่อง ชื่นชม และให้กำลังใจคนที่เสียสละและทำงานให้กับชุมชนและสังคม ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและมีความสุขจากการทำงานร่วมกัน ส่วนผลจากการกระทำอาจได้รับในมิติที่แตกต่างกัน เช่น สมาชิก องค์กร ชุมชน ได้รับผลทางด้านเศรษฐกิจ นักเรียนได้เรียนรู้วิถีคิดและการทำงานเป็นทีม ส่วนครูได้เรียนรู้ศักยภาพของท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และการปฏิรูปการเรียนการสอนในโรงเรียน

ออร์ตรี งามวิทยาพงศ์ (2549: 111-112) กล่าวว่า การเรียนรู้ของมนุษย์เกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการมีการสั่งสม และประมวลพัฒนาข้อมูลหรือชุดประสบการณ์ที่ตนเองประสบมาโดยทางต่างๆ ตลอดเวลามิใช่เกิดขึ้นโดยฉับพลันทันที กระบวนการหรือขั้นตอนของการประมวลข้อมูลความรู้ของบุคคล เพื่อพัฒนาขึ้นเป็นการเรียนรู้ในการสร้างสรรค์ใหม่ อาจกล่าวว่าการเรียนรู้ คือ กระบวนการทางความคิดและการกระทำที่ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ในเนื้อหาสาระของความรู้ และการปฏิบัติที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม หรือจากการฝึกหัดรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงปริมาณความรู้ของบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับการนิรนัย การวิเคราะห์ และการแก้ปัญหาโดยการเรียนรู้ในเรื่องใดๆ คือ ความเข้าใจถึงความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงกับสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องับเรื่องนั้นๆ หรือเป็นการกระทำที่มีกระบวนการทางความคิดความรู้เข้ามาเกี่ยวข้องพร้อมกับการปฏิบัติเพื่อให้เกิดข้อสรุปและมีเป้าหมายในการเรียนรู้ ได้ดังนี้

1. การรับรู้ (Reception) หมายถึง ขั้นตอนพื้นฐานที่บุคคล “รับ” เอาข้อมูลข่าวสารและองค์ความรู้ต่างๆ จากแหล่งความรู้ที่หลากหลายซึ่งตนเองพบผ่านประสาทสัมผัส (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) เข้ามาสั่งสมไว้เป็นประสบการณ์ของตนเอง

2. การเข้าใจ (Comprehension) หมายถึง การที่บุคคลสามารถมองเห็นถึงความหมายและความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของข้อมูลหรือความรู้ต่างๆ ที่ตนเองรับรู้หรือมีประสบการณ์มาในระดับที่สามารถอธิบายในเชิงเหตุเชิงผลได้ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือองค์ความรู้โดยขาดความเข้าใจในการวิเคราะห์แยกแยะ เชื่อมโยง และอธิบายเชิงเหตุผลไม่ได้ ถือว่าเป็นเพียงกระบวนการ “รับรู้”

3. การปรับเปลี่ยน (Transformation) เป็นระดับของการเรียนรู้ที่แท้จริง หมายความว่า จะต้องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัวบุคคล เช่น การเปลี่ยนแปลงวิธีคิด (Conceptualization) และ/หรือการเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า (Values) การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (Behavior) ในสิ่งที่รับรู้และมีความเข้าใจแล้วเป็นอย่างดี เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและตระหนักได้จากภายในบุคคลเอง จึงเพิ่มพูนศักยภาพและความสามารถของบุคคลให้มีพลังในการคิด และการกระทำให้มากขึ้นด้วย

โดยสรุปกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจะเกิดขึ้นได้ดีเมื่อคนในชุมชนมีความพร้อม และชุมชนเท่านั้นจะเป็นคนบอกได้ว่ามีความพร้อมหรือไม่ เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล

1. การยอมรับ และการปรับเปลี่ยนเจตคติของคนในชุมชน ที่ต้องมีความเชื่อมั่นว่า “ชุมชนสามารถพัฒนา ได้ด้วยคนในชุมชน และมีเป้าหมายของการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด เป็นลำดับแรก”

2. ความมุ่งมั่นร่วมกันของคนในชุมชน ในการกำหนดอนาคตของตนเองด้วยการใช้ ข้อมูลของชุมชนมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์โดยชุมชน และพี่เลี้ยงเพื่อนำไปใช้พัฒนาชุมชน

3. คนในชุมชนมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรมในเวที การแสดงความคิดเห็นในการแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ การซักถาม ตลอดจน การอภิปรายการเสนอ แนวทาง และข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

4. คนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วม และต้องมีความเข้าใจในการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรก ซึ่งจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ตั้งแต่การร่วมคิดวิเคราะห์ ร่วมตัดสินใจ ร่วมเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมปฏิบัติ ร่วมกิจกรรมชุมชน ร่วมรับประโยชน์ และร่วมประเมินผลกิจกรรมของตนเอง

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไม่ได้กำหนดว่า ใครจะเป็นคนทำ แต่ต้องมีผู้นำในการเปลี่ยนแปลง บุคคลที่เกี่ยวข้องและมีบทบาทที่สำคัญคือ ผู้นำชุมชน ผู้นำทางการ ผู้นำไม่ใช่องการ แกนนำชุมชน ประชาชนชุมชน เป็นทีมผู้ริเริ่มสร้างการมีส่วนร่วมกับคนในชุมชนและ กระตุ้นพฤติกรรมชุมชนในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

1.5.5 องค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ (2543) สีสลาภรณ์ นาคทรพร (2539) และ อมรศรี งามวิทยาพงศ์ (2549)

กระบวนการเรียนรู้ที่ให้ผลเชิงบวกในทางส่งเสริมความสามารถของการปรับเปลี่ยน กับสิ่งเดิมพร้อมกับสร้างสรรค์สิ่งใหม่ของบุคคลและชุมชนตามแนวคิดและความเชื่อ ในการวิจัย ครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. คน ผู้ร่วมการเรียนรู้ ประกอบด้วยผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนหรือองค์กร และผู้มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านในชุมชน พระนักบวชหรือผู้นำศาสนา ครู และสมาชิกชุมชน พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย พี่ป้า น้าอา เป็นต้น

2. ความรู้ เนื้อหาหรือองค์ความรู้ คือ ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ความรู้ทาง วิชาการหรือที่มาจากภายนอก และชุดความรู้หรือประสบการณ์ที่ชุมชนและองค์กรได้สะสมและ พัฒนาขึ้น โดยมาจากความต้องการและความจำเป็นของชุมชนเป็นหลัก โดยมีเนื้อหาของการเรียนรู้ ที่หลากหลาย เป็นแนวปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี เพราะนำไปใช้ในวิถีชีวิตจริงด้านต่างๆ ซึ่งหาก พิจารณาโดยผิวเผินแล้วอาจคิดว่าการเรียนรู้ของชุมชนไม่มีเนื้อหา แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับ ครอบคลุมเนื้อหาวิชาต่างๆ ไว้ครบถ้วนเพียงแต่เนื้อหาเหล่านี้มิได้แยกออกมาเป็นรายวิชา หากแต่ สอดแทรกอยู่ในการดำรงชีวิตจริงแต่ละด้าน เช่น วิชาเศรษฐศาสตร์เรียนรู้จากการผลิต การบริโภค และแลกเปลี่ยนผลผลิต ฯลฯ วิชารัฐศาสตร์เรียนรู้จากการปกครองภายในชุมชน วิชาจิตวิทยาเรียนรู้ จากการติดต่อสัมพันธ์และอยู่อาศัย ทำงานร่วมกัน วิชานิเวศวิทยาเรียนรู้จากการทำนาทำสวน เรียนรู้จากธรรมชาติ เทคโนโลยี เรียนรู้จากการแสวงหาทางแก้ไขปัญหา อุปสรรคในการดำรงชีวิต เป็นต้น

3. วิธีการเรียนรู้ มีวิธีการ เครื่องมือของการเรียนรู้ที่หลากหลาย ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหลายมีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน ความถนัดที่ ไม่เท่ากันของบุคคลและมีโครงสร้างความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ในลักษณะแบบแนวนอน (Horizontal) มากกว่าแบบแนวตั้ง (Vertical) และมีระบบความสัมพันธ์เชิงสังคม (Social Relations) มากกว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หรือผลประโยชน์ (Power Relations)

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเด่นของการพัฒนาชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วม และมีบทบาทในการกำหนดแผนงาน โครงการและวิธีการดำเนินงาน ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่ม ตามธรรมชาติเกิดเป็นขบวนการประชาชน ซึ่งรวมตัวกันหาทางเลือกและทางออกในการพัฒนา ท้องถิ่นของตนเอง (เสรี พงศ์พิศ, 2538 : 17)

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาและความต้องการของชุมชน นำหนักจึงอยู่ที่กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องของตน เป็นเรื่อง ที่ประชาชนในชุมชนต้องลุกขึ้นมาดำเนินการเรียนรู้ด้วยตนเอง ความสำเร็จของการจัดทำ

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ใดย่อมมีความเหมาะสมสำหรับที่นั้น เพราะแต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกัน ทั้งบริบทของชุมชน และทุนทางสังคมของแต่ละชุมชน ดังนั้น ผู้ที่จะเรียนรู้ได้ดีที่สุด คือคนในชุมชนนั่นเอง หน่วยงานภาคีพัฒนาอื่นๆ จะทำหน้าที่เป็นผู้เสริมหนุน เอื้ออำนวยให้กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นในทุกชุมชนท้องถิ่น และนำแผนของชุมชน ไปแปลงสู่การปฏิบัติด้วยการบูรณาการอย่างเต็มกำลังความสามารถของชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการเรียนรู้ในการมีส่วนร่วม เริ่มด้วยการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมติดตามประเมินผล ร่วมรับประโยชน์ จากการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน จากการพัฒนาชุมชนที่ผ่านมาประชาชนยังไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม มองว่าเป็นหน้าที่ของผู้นำหรือรัฐที่ต้องดำเนินการ หากทุกชุมชนตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน จะช่วยตอกย้ำให้ชุมชนรู้ซึ่งถึงคุณค่าของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ ดังนั้นการเรียนรู้ของชุมชนต้องมีความต่อเนื่องไม่ใช่ทำครั้งเดียวแล้วถือว่าเสร็จ แต่ชุมชนต้องเรียนรู้สู่การนำไปปฏิบัติ และประเมินผลการปฏิบัติงานตามกิจกรรม แล้วย้อนกลับมาทบทวนปรับปรุงจะต้องทำซ้ำแล้วซ้ำอีก อย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นธรรมชาติ

ดังนั้นการปรับปรุงพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจึงเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา สอดแทรกไปกับการปรับตามสถานการณ์ของชุมชน โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชุมชน ที่ชุมชนต้องสร้างเอง ทำให้ชุมชนค้นพบตัวเอง ปรับเปลี่ยนฐานความคิด พฤติกรรมหันมาพึ่งพาตนเอง เพราะกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการทางปัญญานำไปสู่การพัฒนาตนเอง โดยสมาชิกชุมชนต้องมีส่วนร่วมทุกกระบวนการ ทุกขั้นตอน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องไปไม่รู้จบ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่มีประสิทธิภาพก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากข้างในชุมชนเอง ช่วยสร้างเสริมจิตสำนึก เกิดการตระหนักรู้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม มีการจัดการชีวิตตนเองอย่างเป็นระบบ คำนึงถึงส่วนรวมของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเหมาะสมต่อเนื่องยาวนาน

2. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) เป็นกระบวนการซึ่งสาธารณชนมีความห่วงกังวล มีความต้องการ และมีทักษะที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐที่ต้องตัดสินใจ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารสองทาง (Two-way communication) ที่มีเป้าหมายโดยรวมเพื่อที่จะเกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน

องค์การสหประชาชาติ (United Nations: 1978) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึงกระบวนการที่ประชาชนระดับต่างๆ เข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรมหนึ่งๆ โดยความสมัครใจและด้วยความกระตือรือร้น ในกระบวนการตัดสินใจมีการกำหนดเป้าหมายของสังคมและกำหนดการใช้ทรัพยากรเพื่อให้การบริหารกิจกรรมและโครงการนั้นบรรลุ โดยมีแนวทางพื้นฐานอยู่ 3 ประการที่จะทำความเข้าใจกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาคือ

ประการแรก ร่วมตัดสินใจในการพัฒนา

ประการที่สอง ร่วมสนับสนุนความพยายามในการบริหารการพัฒนา

ประการที่สาม ร่วมรับผลประโยชน์ที่ได้จากการพัฒนา

ธนาคารโลก (World Bank: 2000) ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมคือ การที่ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เข้าไปมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจกำหนดเป้าหมายการพัฒนาและการใช้ทรัพยากรที่มีผลกระทบต่อพวกเขา *การมีส่วนร่วมของประชาชน* จึงถือได้ว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง (Conflict management) ในสังคมได้ดีวิธีหนึ่ง

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ ในการพัฒนาโครงการหรือกิจการที่กำลังจะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต ไม่ว่าจะโครงการหรือกิจกรรมนั้นๆ จะเป็นของภาครัฐบาล รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชนขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ ถือว่าเป็นวิธีการที่จะพัฒนาประเทศเป็นการคุ้มครองและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ควรหวงแหนที่มีประสิทธิภาพที่สุด

Reeders (1963) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า หมายถึงการมีส่วนร่วมในการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

Erwin (1976) ให้แนวความคิดเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ปัญหาของตน เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชน แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

แฟรงก์ลีน ลิสก์ (Franklyn Lisk, 1985) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีความสัมพันธ์กับแนวความคิดของการเชื่อใจ และการยอมรับตนเอง เพื่อที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถสังเกตได้จากระดับความพึงพอใจ ระดับการไว้วางใจ และต้องครอบคลุมทัศนคติความคาดหวัง และกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน”

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (อ้างถึงในอุษณีย์ ศิริสุนทรไพบุลย์: 2538, 26) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านของจิตใจ โดยแยกเป็นองค์ประกอบต่างๆ 3 ข้อคือ

1) การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ เป็นการที่เกี่ยวข้องทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ใช่เฉพาะแต่ด้านกำลังกายหรือทักษะ คือ ผู้มีส่วนร่วมจะมีส่วนเกี่ยวข้องทางจิตใจ ไม่ใช่แต่เฉพาะด้านการกระทำนั้น

2) การกระทำการเมื่อผู้มีส่วนร่วมมีความเกี่ยวข้อง ทั้งด้านการกระทำและจิตใจ แล้วเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กระทำการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม (Group Goal) โดยเหตุนี้การมีส่วนร่วมจึงเป็นมากกว่าการยินยอมที่จะกระทำตามคำสั่ง ซึ่งเป็นการกระทำโดยปราศจากการยินยอมพร้อมใจ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การมีส่วนร่วมจึงเป็นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และจิตใจแบบ “บุคคลวิถี” คือมีการติดต่อสื่อสารทั้งไปและกลับ

3) การมีส่วนร่วมรับผิดชอบ เมื่อเกิดการเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์และได้กระทำการให้แก่สถานการณ์กลุ่มนั้นแล้ว ผู้มีส่วนร่วมจะเกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อกลุ่มนั้น ด้วยเพราะการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคมที่บุคคลไปเกี่ยวข้องกับกลุ่มและต้องการเห็นผลสำเร็จของการทำงานนั้นๆ ด้วย

สำหรับประเทศไทย คำว่าการมีส่วนร่วมถูกใช้กันอย่างกว้างขวางตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525-2529) เป็นต้นมา และนักวิชาการไทยก็ได้ให้นิยามความหมายไว้สอดคล้องกับแนวคิดข้างต้น ประจักษ์ เวสารัชช (2528: 5) ได้นิยามความหมายของ

การมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นการที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องโดยการมีส่วนร่วมต้องยึดหลักองค์ประกอบ คือ 1. มีประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องการพัฒนา และ 2. ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางส่วน เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงานหรือทรัพยากรบางอย่าง เช่น เงินทุน วัสดุ ในกิจกรรมการพัฒนา ทั้งนี้ จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวของประชาชน

การมีส่วนร่วมใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งถือว่าเป็น รัฐธรรมนูญแรกที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยมากที่สุดที่เคยมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม เป็นพัฒนาการมีส่วนร่วมหรือเป็น แนวความคิดที่เคารพความแตกต่าง (Difference) และความหลากหลาย (Diversity) ในมิติต่าง ๆ ของผู้คนในสังคม ตั้งแต่การเมือง ชีวิตทางสังคม และวัฒนธรรม (ธีรยุทธ บุญมี, 2543) อันเป็นการ ส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการผลักดันหรือการพัฒนาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ก่อให้ชุมชนเข้มแข็ง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ยึดมั่นในหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และมุ่งทำให้เกิดผลมากยิ่งขึ้น ขับเคลื่อนเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่มีผลในทางปฏิบัติ ทั้งภาครัฐและภาคประชาชนต้องผลักดันให้ประชาชนได้ใช้สิทธิมีส่วนร่วมตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ เพื่อสร้างระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) ให้เป็นกลไกหนึ่งที่จะทำให้เกิดความสมดุลในการพัฒนาประเทศต่อไป

แม้รัฐธรรมนูญกำหนดหลักการการมีส่วนร่วมทางของประชาชน แต่ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมหรือไม่ และมากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขคือทุกภาคส่วนในสังคมไทยต้องยอมรับหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน ลำพังแต่การมีบทบัญญัติรัฐธรรมนูญไม่เพียงพอที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนปรากฏเป็นจริง เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องของจิตสำนึก มิใช่เรื่องของบทบัญญัติแห่งกฎหมายเท่านั้น หากต้องพิจารณาถึงปัจจัยการเติบโตของ ขบวนการสิทธิและเสรีภาพในสังคมไทย และการตื่นตัวทางการเมืองและจิตสำนึกการมีส่วนร่วมของประชาชนคนไทยด้วยนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมคือกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนตั้งแต่การร่วมรับรู้ ร่วมคิดริเริ่ม ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมตรวจสอบ โดยใช้พลังความสามารถในด้านต่างๆ ของตนเองร่วมกับความรู้และวิทยาการที่เหมาะสมอย่างสร้างสรรค์ พร้อมกับการเป็นผู้รับแบ่งปันผลประโยชน์และร่วมกันรับผิดชอบในผลกระทบที่ตามมาด้วย

2.1.1 การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดสำคัญ 3 ประการคือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจ และห่วงกังวลร่วมกันของส่วนร่วม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือทำร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนาการตัดสินใจร่วมกันนี้ จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่มกระทำที่สนองตอบ ความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมยังเกิดจากแนวคิดอื่นๆ อีกเช่น

1. ความศรัทธา ที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ประชาชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การลงแขก บำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์วิหาร
2. ความเกรงใจ ที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือมีเกียรติยศตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจและมีส่วนร่วมด้วยทั้งๆ ที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากของแรง ผู้น้อยก็ช่วยแรง
3. อำนาจบังคับ ที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ

นอกจากนี้แล้ว การมีส่วนร่วมยังเป็นวิธีที่ทรงประสิทธิภาพในการเสริมสร้างและสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา เพราะการมีส่วนร่วมทำให้ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนร่วมเข้าใจสถานการณ์และอุทิศตนมากยิ่งขึ้นเพื่อการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนานั้น

นอกจากแนวความคิดดังกล่าวข้างต้น ได้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาต้องเริ่มต้นจากประชาชน (Start where the people are) และประชาชนต้องช่วยตนเอง (Self-help) ซึ่งหมายความว่า การที่ประชาชนจะเริ่มและช่วยตนเองได้นั้น ประชาชนต้องมีโอกาสที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการพัฒนาชุมชนเสียก่อนกล่าวคือ ต้องมีเงื่อนไขสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้

1. ต้องมีอิสรภาพ (Freedom to participate) หมายถึง มีอิสระที่จะเข้าร่วมหรือไม่ก็ได้ การเข้าร่วมต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ การถูกบังคับให้เข้าร่วมไม่ว่าจะในรูปแบบใด ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม
2. ต้องมีความเสมอภาค บุคคลที่เข้าร่วมในกิจกรรมใดจะต้องมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้เข้าร่วมคนอื่นๆ
3. ต้องมีความสามารถ (Ability to participate) บุคคลหรือกลุ่มเป้าหมายจะต้องมีความสามารถพอที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมนั้นๆ หมายความว่า ในบางกิจกรรมแม้จะกำหนดว่า

ผู้เข้าร่วมมีเสรีภาพและเสมอภาค แต่กิจกรรมที่กำหนดไว้มีความซับซ้อนเกินความสามารถของกลุ่มเป้าหมาย การมีส่วนร่วมย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

2.2 ระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน

สถาบันพระปกเกล้า (2545) วิธีการแบ่งระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแบ่งได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และความละเอียดของการแบ่งเป็นสำคัญ เช่น การแบ่งระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจากระดับต่ำสุดไปหาระดับสูงสุด ออกเป็นระดับต่างๆ และจำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมในแต่ละระดับจะเป็นปฏิภาคกับระดับของการมีส่วนร่วม กล่าวคือ ถ้าระดับการมีส่วนร่วมต่ำจำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมจะมาก และยิ่งระดับการมีส่วนร่วมสูงขึ้นเพียงใด จำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมก็จะลดลงตามลำดับ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนเรียงลำดับจากต่ำสุดไปหาสูงสุด ได้แก่ (คะเนิงนิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ, 2545)

1. ระดับการให้ข้อมูล เป็นระดับต่ำสุดและเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้วางแผนโครงการกับประชาชน เพื่อให้ข้อมูลแก่ประชาชนเกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้วางแผนโครงการ แต่ไม่เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นหรือเข้ามาเกี่ยวข้องกับใดๆ วิธีการให้ข้อมูลอาจทำได้หลายวิธี เช่น การแถลงข่าว การแจกข่าว การแสดงนิทรรศการ และการทำหนังสือพิมพ์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ

อย่างไรก็ดี เพื่อป้องกันมิให้รัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจดุลพินิจในการให้หรือไม่ให้ข้อมูลดังกล่าวแก่ประชาชน ต้องมีข้อกำหนดให้รัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องกระทำและกระทำอย่างทั่วถึงด้วย ยกเว้นข้อมูลบางประเภท เช่น เรื่องเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ

อนึ่งข้อมูลต่างๆ ที่ประชาชนควรได้รับต้องเป็นข้อมูลที่มีความถูกต้อง ประชาชนได้รับทราบในเวลาที่เหมาะสมถูกต้องหรือทันเหตุการณ์ มีปริมาณของข้อมูลที่พอเพียงที่จะเข้าใจได้ และมีภาษาที่เข้าใจได้ง่ายด้วย ตลอดจนมีช่องทางการเข้าถึงที่ไม่ยุ่งยาก และฟรีหรือต้องเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด

2. ระดับการเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน เป็นระดับขั้นที่สูงกว่าระดับแรก คือผู้วางแผนโครงการเชิญชวนให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นเพื่อให้ได้ข้อมูลมากขึ้น และประเด็นในการประเมินข้อดีข้อเสียชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการริเริ่มโครงการต่างๆ และการบรรยายให้ประชาชนฟังเกี่ยวกับโครงการต่างๆ แล้วขอความคิดเห็นจากผู้ฟัง เป็นต้น

3. ระดับการปรึกษาหารือ เป็นระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สูงกว่าการเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน เป็นการเจรจากันอย่างเป็นทางการระหว่างผู้วางแผนโครงการ

และประชาชน เพื่อประเมินความก้าวหน้าหรือระบุประเด็นหรือข้อสงสัยต่างๆ เช่น การจัดประชุม การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ และการเปิดกว้างรับฟังความคิดเห็น เป็นต้น

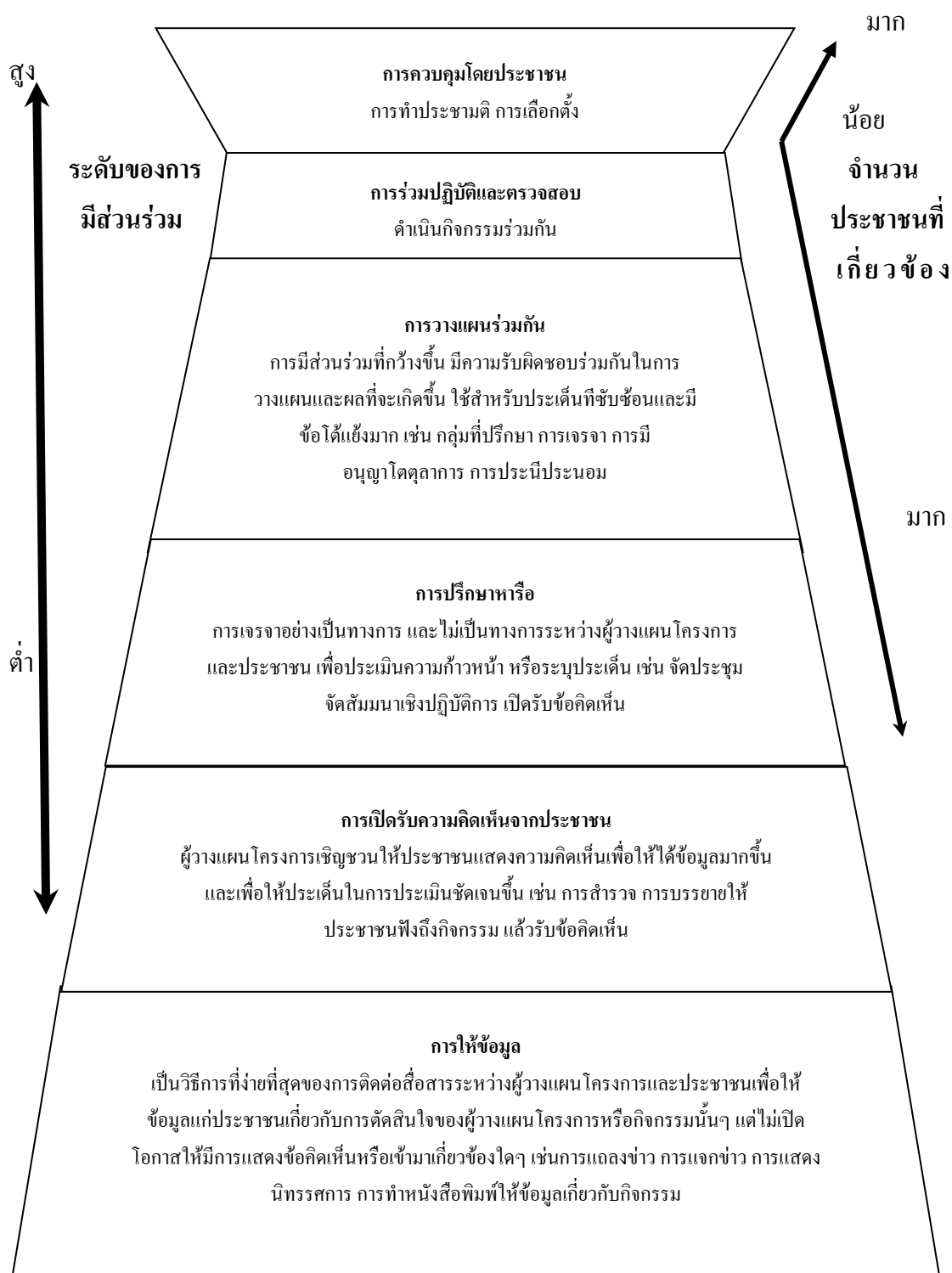
4. ระดับการวางแผนร่วมกัน เป็นระดับขั้นที่สูงกว่าการปรึกษาหารือ คือเป็นเรื่อง การมีส่วนร่วมที่มีขอบเขตกว้างขวางมากขึ้น มีความรับผิดชอบร่วมกันในการวางแผนเตรียม โครงการ และผลที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการเหมาะสมที่จะใช้สำหรับการพิจารณาประเด็น ที่มีความยุ่งยากซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมาก เช่น การใช้กลุ่มที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขา ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การใช้อินนุญาโตตุลาการเพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้งและการเจรจาเพื่อหาทาง ประนีประนอม เป็นต้น

5. ระดับการร่วมปฏิบัติ เป็นระดับที่สูงถัดไปจากระดับการวางแผนร่วมกัน คือเป็น ระดับที่ผู้รับผิดชอบโครงการกับประชาชนร่วมกันดำเนินโครงการ เป็นขั้นการนำโครงการไป ปฏิบัติร่วมกันเพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

6. ระดับการควบคุมโดยประชาชน เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมโดยประชาชน เพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้งที่มีอยู่ทั้งหมด เช่น การลงประชามติจะสะท้อนถึงความต้องการของ ประชาชนได้ดีเพียงใด อย่างน้อยขึ้นอยู่กับความชัดเจนของประเด็นที่จะลงประชามติและการ กระจายข่าวสารเกี่ยวกับข้อดีข้อเสียของประเด็นดังกล่าวให้ประชาชนเข้าใจอย่างสมบูรณ์และทั่วถึง เพียงใด และในประเทศที่มีการพัฒนาทางการเมืองแล้วผลของการลงประชามติจะมีผลบังคับให้ รัฐบาลต้องปฏิบัติตาม เป็นต้น

สถาบันพระปกเกล้า (คะเนิงนิจ ศรีบัวเอี่ยมและคณะ,2545) และได้จัดทำระดับขั้น และกระบวนการของการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังแสดงในภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2-2 แสดงระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน

ที่มา: คะนิงนิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ, 2545

การมีส่วนร่วมของประชาชน แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนมีพัฒนาการ จากความเชื่อที่ว่าพัฒนาที่ได้ผลและยั่งยืน จะต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน การพัฒนา ซึ่งกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนานั้น คือการร่วมคิดร่วม ตัดสินใจในการแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญเข้ากับการ ใช้วิทยาการที่เหมาะสม ทั้งนี้ ในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้น ประชาชนควรเข้ามามีส่วน เกี่ยวข้องทั้งกระบวนการตั้งแต่การตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การแบ่งปันผลประโยชน์ และการ ตรวจสอบติดตามประเมินผล

2.3 ข้อควรคำนึงเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน

จรัส สุวรรณมาลา (อ้างถึงในรัฐสภาสาร, 2546: 1-7) ได้สรุปเรื่องแนวคิดพื้นฐานว่า ด้วยการมีส่วนร่วมของพลเมืองว่า อุดมการณ์ของการปกครองท้องถิ่นคือการปกครองตนเองของ พลเมืองในชุมชน การปกครองตนเองของชุมชนเป็นกฎธรรมชาติทางสังคม แต่ชุมชนอาจจะมี ระบบการปกครองตนเองแตกต่างกันไปตามแต่ละชุมชน ในการปกครองท้องถิ่นแบบ ประชาธิปไตยนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของการให้ประชาชนในชุมชนร่วมกันรับผิดชอบดำเนินกิจการ สาธารณะของชุมชน (Local Public Affairs) ซึ่งเรียกว่าหลัก “ความรับผิดชอบร่วมกันของ พลเมือง” (Collective Responsibility)

หลักความรับผิดชอบร่วมกันของพลเมืองที่ว่าเป็นที่มาของหลักการมีส่วนร่วมของ พลเมืองในการปกครองท้องถิ่นที่ถูกต้องตามอุดมการณ์ของการปกครองตนเองนั้น เป็นการมี ส่วนร่วมที่มีพื้นฐานมาจากความรับผิดชอบร่วมกัน เรียกว่า (Participation with Collective Responsibility) การมีส่วนร่วมที่ว่าเป็นพฤติกรรมของกลุ่มคนในชุมชนที่ร่วมกันคิดและตัดสินใจ เพื่อแสวงหาประโยชน์อันเป็นสาธารณะ (Public/Community Interests) ร่วมกัน

2.3.1 การมีส่วนร่วมของพลเมืองบนพื้นฐานของความรับผิดชอบร่วมกัน ควรจะมี คุณสมบัติอย่างน้อย 5 ประการคือ

1. คนในชุมชนร่วมกันคิดและกำหนดว่าชุมชนควรมีหรือทำกิจกรรมสาธารณะ อะไรบ้าง เช่น การจัดเกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชน ส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือจัดให้มีบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานต่างๆ ในชุมชน เช่น ถนน ระบบระบายน้ำป้องกันน้ำท่วม เป็นต้น

2. คนในชุมชนร่วมกันสรรหา คัดเลือกบุคคลหรือคณะบุคคลในชุมชนมาทำหน้าที่เป็นตัวแทนของคนในชุมชนเกี่ยวกับกิจการสาธารณะของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดกิจกรรมสาธารณะตามความต้องการของพลเมืองในชุมชนนั้นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. คนในชุมชนร่วมกันคิดและกำหนดว่า จะช่วยกันแบกรับภาระหรือค่าใช้จ่ายอันเกิดจากการจัดกิจกรรมสาธารณะของชุมชนตามที่ได้ตกลงกันไว้ได้อย่างไร เช่น จะใช้วิธีเก็บภาษีหรือเก็บค่าบริการ หรือช่วยกันออกแรงงาน ที่ดิน ทรัพย์สิน วัสดุ ฯลฯ อย่างไร ใครจะรับภาระมากน้อยต่างกันอย่างไรจึงจะเป็นธรรมและยอมรับร่วมกันได้ เมื่อตกลงกันแล้ว พลเมืองทุกคนก็ร่วมรับผิดชอบกัน ใครไม่ให้ความร่วมมือก็ต้องใช้อำนาจแทรกแซงหรือบังคับต้องให้รับผิดชอบร่วมกัน

4. คนในชุมชนร่วมกันตรวจสอบ ฝึามอง แสดงความคิดเห็น (เช่น แสดงความพอใจหรือไม่พอใจ) เกี่ยวกับผลการดำเนินกิจการสาธารณะของชุมชน ผลักดันให้มีการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง ให้กิจการสาธารณะของชุมชนมีความยั่งยืนและเป็นประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนในระยะยาว

5. คนในชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของ (Ownership) ทรัพย์สินหรือกิจการสาธารณะของชุมชนเสมือนหนึ่งเป็นของตัวเอง โดยช่วยกันทำนุบำรุงรักษา ฝึาระวังดูแลและให้อยู่ในสภาพที่ดีใช้การได้และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนเสมอ ห่วงแทนชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของตนเอง เห็นความสำคัญของการจรรโลงการปกครองท้องถิ่นและกิจการสาธารณะให้มั่นคงให้ความไว้วางใจ เข้าใจพลเมืองด้วยตนเอง และวางใจชุมชนท้องถิ่นของตนเอง

2.3.2 การมีส่วนร่วมที่ปราศจากความรับผิดชอบร่วมกัน

ในโลกที่เป็นจริงนั้น การมีส่วนร่วมของพลเมืองในท้องถิ่นอาจไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับอุดมการณ์ “การมีส่วนร่วมแบบรับผิดชอบร่วมกัน” ดังที่กล่าวข้างต้นเสมอไป แต่อาจเป็นการมีส่วนร่วมที่ปราศจากความรับผิดชอบร่วมกัน (Participation without Collective Responsibility) ได้ การมีส่วนร่วมแบบหลังนี้จัดเป็นพฤติกรรมระดับปัจเจกชน ที่ต้องการแสวงหาประโยชน์เพื่อตนเอง ซึ่งต่างจากการมีส่วนร่วมแบบแรกที่เป็นพฤติกรรมของกลุ่มหรือของพลเมืองในฐานะสมาชิกของชุมชน และต้องแสวงหาประโยชน์อันเป็นสาธารณะร่วมกัน

1. คนในชุมชนมีการตื่นตัวไปร่วมแสดงความคิดเห็น หรือเรียกร้องให้ชุมชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำโน่นทำนี่อย่างกว้างขวาง แต่เรื่องที่เรียกร้องให้ทำนั้นล้วนแต่เป็นเรื่องผลประโยชน์ของตนเองหรือกลุ่มตนเอง ไม่ใช่เรื่องของชุมชนหรือส่วนรวม ไม่ได้นำปัญหาของส่วนรวมมาพูดคุยปรึกษาหารือกัน การเรียกร้องทำนองนี้มักจะขัดแย้งกับกลุ่มอื่นๆ ถ้าไม่

ขัดแย้งกันเพราะทรัพยากรมีจำกัด แบ่งกันไม่ลงตัว ก็ขัดแย้งกันเพราะสิ่งที่ขอให้ทำนั้น ไปทำให้คนอื่นเขาเสียประโยชน์

2. คนในชุมชนไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งท้องถิ่นทั้งชุมชน แต่ไปหย่อนบัตรเพราะต้องการค่าจ้าง หรือเพื่อให้ คนของตนเอง เข้าไปรักษาผลประโยชน์หรือหาประโยชน์ให้กับตนเองหรือกลุ่มของตน หรือไปหย่อนบัตรเพราะกลัวอำนาจอิทธิพล ส่วนที่ว่าจะได้คนดีไว้ใจได้ไปบริหารท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมนั้น ไม่ใช่เรื่องสำคัญ

3. คนในชุมชนแสดงความคิดเห็น เรียกร้องให้ชุมชนท้องถิ่นทำโน่นทำนี่ไม่มีที่สิ้นสุด แต่ไม่ต้องการรับภาระหรือค่าใช้จ่ายอันเกิดจากการจัดกิจกรรมที่ว่่านั้น กลับผลักภาระไปให้คนอื่น เช่น อยากให้ท้องถิ่นปรับปรุงถนน สะพานดีๆ กว้างๆ มีทางเดิน มีระบบระบายน้ำที่ดี แต่ไม่ยอมจ่ายภาษีโรงเรียน ภาษีบำรุงท้องที่ อยากให้ท้องถิ่นดูแลการจัดเก็บขยะให้สะอาดเรียบร้อย แต่ไม่ยอมให้ขึ้นค่าธรรมเนียมขยะ หรืออยากให้มีระบบขนส่งมวลชนดีๆ แต่ไม่ยอมให้ขึ้นค่าบริการให้คุ้มทุน ฯลฯ แต่เรียกร้องเอาเงินอุดหนุนจากรัฐบาล ขอให้คนอื่นช่วย แต่ไม่ช่วยตนเอง

4. คนในชุมชนไม่สนใจตรวจสอบองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของตนเอง คิดเพียงว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของตนทำอะไรให้บ้างก็ดีแล้ว ดีกว่าไม่ได้อะไรเลย ปล่อยให้พวกนักการเมืองฉกฉวยโอกาสในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำมาหากินกันไป ไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Ownership) ในทรัพย์สินหรือกิจการสาธารณะของชุมชน ไม่สนใจช่วยกันทำนุบำรุงรักษา ฝ้าดูแลและให้อยู่ในสภาพที่ดี เพราะคิดว่าเป็นของหลวง

5. การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่ไว้ใจซึ่งกันและกันระหว่างประชาชนด้วยกันเอง หรือไม่ไว้ใจตัวผู้นำท้องถิ่นหรือสภาท้องถิ่นหรือมีความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ระหว่างกันและกัน เข้าทำนอง “ถ้าเราไม่ไปร่วมรับรู้ เรียกร้องแสดงความคิดเห็น คนอื่นก็จะเอาไปกินหมด” หรือ “ถ้าไม่ไปก็จะเสียเปรียบคนอื่น” เป็นต้น

การมีส่วนร่วมที่ปราศจากความรับผิดชอบร่วมกันนี้เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาอย่างยิ่งหรือ “ไม่สร้างสรรค์” เพราะนอกจากไม่จรรโลงไม่สร้างสรรค์ระบอบการปกครองตนเองแบบประชาธิปไตยในชุมชน ยังเป็นอันตรายต่อการปกครองตนเองแบบประชาธิปไตยในชุมชนด้วย

2.4 มิติของการมีส่วนร่วม

เมื่อมองในมิติของการมีส่วนร่วม Cohen and Uphoff (1977:7-17) ได้เสนอแนวคิดเบื้องต้นในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมว่ามี 3 มิติ (Dimensions) โดยมิติการมีส่วนร่วมประกอบด้วยประเด็นคำถามดังนี้

1. มีส่วนร่วมอะไรบ้าง (What) แบ่งเป็น (Cohen and Uphoff, 1980)

- 1.1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
- 1.2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation)
- 1.3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits)
- 1.4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

2. มีส่วนร่วมกับใครบ้าง (Whose) ได้แก่ การมีส่วนร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เจ้าหน้าที่ต่างชาติ (จากองค์กรที่ให้ทุน) เป็นต้น ทั้งนี้ให้พิจารณาคุณลักษณะทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจของผู้เข้าร่วมในเรื่อง อายุ เพศ สถานภาพครอบครัวระดับการศึกษา ระดับชั้นทางสังคม อาชีพ ระดับรายได้ ระยะเวลาที่อยู่อาศัย การถือครองที่ดิน

3. มีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง (How) โดยพิจารณาจาก

- 3.1) การมีส่วนร่วมเกิดจากเบื้องบนหรือเบื้องล่าง
- 3.2) ถูกบังคับให้เข้าร่วมกิจกรรมหรือแรงจูงใจ
- 3.3) โครงสร้างชุมชน
- 3.4) ช่องทางการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้น
  - การมีส่วนร่วมโดยผ่านปัจเจกชนหรือผ่านกลุ่ม
  - การมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม (ผ่านตัวแทน)
  - การมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
- 3.5) ระยะเวลา (Duration) ความต่อเนื่องของกิจกรรม
- 3.6) ขอบข่าย (Scope) ความครอบคลุมของกิจกรรม
- 3.7) ผลที่เกิดจากการมีส่วนร่วม

มาตรวัดการมีส่วนร่วมของประชาชน Kasperson และ Breitbandm การกระทำโดยแต่ละบุคคล มิใช่เป็นการกระทำโดยกลุ่ม เพื่อที่จะได้เห็นถึง ค่านิยม ความรับรู้ และพฤติกรรมของแต่ละบุคคล ความหนาแน่นของการกระทำ (บ่อยครั้ง ยาวนาน) คุณภาพการเข้าร่วม ดูจากผลและผลกระทบ เช่น ความรับผิดชอบ การตัดสินใจ มีการทำการประเมินผล

2.5 รูปแบบของการมีส่วนร่วม

Sumayao ได้นำเสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมโดยอ้าง Deshler, D. และ D.Sock (อ้างถึงในนันทนุช สัจवाल, 2546: 52-54) ดังนี้

2.5.1 การมีส่วนร่วมแบบจอมปลอม (pseudo-participation) ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมแบบได้รับการเลี้ยงดู (domestication) เป็นการใช้อำนาจและการควบคุม ซึ่งผู้วางแผน ผู้บริหาร อภิสถิตินชนท้องถิ่น นักวิชาการ หรือพวกมืออาชีพทั้งหลาย มีอยู่ในมือในกิจกรรมใดๆ เป็นการทำให้เกิดการยอมรับโดยเทคนิคการมีส่วนร่วมแบบจอมปลอมในการดึงดูคให้ประชาชนยอมตาม ในสิ่งซึ่งบุคคลภายนอกเหล่านี้เห็นดีเห็นควร เพื่อผลประโยชน์ของพวกเขา มากกว่าที่จะให้สิทธิอำนาจแก่ประชาชนผู้เข้าร่วม ซึ่งเป็นการทำให้ผู้ที่เข้ามีส่วนร่วมยอมทำตามทุกอย่างเพราะการเลี้ยงดูนั้นทำให้ผู้มีส่วนร่วมซึ่งไม่แข็งข้อได้ การมีส่วนร่วมแบบเลี้ยงดูนี้

2. การมีส่วนร่วมแบบได้รับความช่วยเหลือ (assistentialism) หรือ (paternalism) ซึ่งอำนาจและการควบคุมยังอยู่ในมือของบุคคลภายนอก ประชาชนผู้เข้าร่วมได้รับข้อมูลข่าวสาร และได้รับการปรึกษาหารือได้รับการช่วยเหลือ หรือ ปลอดภัย พวกเขาได้รับการปฏิบัติเหมือนวัตถุ ไม่สามารถเข้ามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันได้ ประชาชนผู้เข้าร่วมไม่มีอิทธิพลในการตัดสินใจหรือควบคุมใดๆ ในเรื่องผลประโยชน์ นักวิจัยหรือผู้รับผิดชอบโครงการอาจเพ่งพิศตรงการช่วยเหลือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพื่อ “รักษาอาการ” มากกว่าเยียวยารักษาสาเหตุของโรคสังคม ซึ่งทำให้ผู้เข้าร่วมตกเป็นหนี้บุญคุณ ไม่สามารถแสดงความเป็นตัวของตัวเองออกมาได้

2.5.2 การมีส่วนร่วมที่แท้จริง (genuine participation) แบ่งออกได้เป็น 2 ระดับได้แก่

1. การมีส่วนร่วมแบบความร่วมมือ (cooperation) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ประชาชนร่วมมือกับบุคคลภายนอก ในการทำกิจกรรมใดๆ ที่ผลลัพธ์จะกลายเป็นผลประโยชน์ของพวกเขา การตัดสินใจเกิดขึ้น โดยการเสวนา (dialogue) ระหว่างบุคคลภายในและบุคคลภายนอก ประชาชนเข้าเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันในกิจกรรม อำนาจและการควบคุมได้รับการแบ่งปันตลอดกระบวนการ เป็นกระบวนการแบบอุปนัย ซึ่งมีการสั่งการจากล่างขึ้นบน ไม่ใช่กระบวนการสั่งจากบนลงล่าง ซึ่งผู้เข้ามีส่วนร่วมมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันกับบุคคลภายนอก หรือผู้ที่อยู่ในระดับตัดสินใจ

2. การมีส่วนร่วมแบบประชาชนมีอำนาจ (empowerment) ซึ่งเป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างสมบูรณ์ที่สุด เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมีศักดิ์ศรี และอำนาจในทุกมิติ ทุกขั้นตอน ตลอดกระบวนการขององค์กร และกระบวนการซึ่งเพื่อที่จะได้มาซึ่งอำนาจดังกล่าว ประชาชนจะต้องสามารถควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จ (citizen control) ในโครงการหรือสถาบัน รวมทั้งกระบวนการตัดสินใจและการบริหารจัดการมีส่วนร่วมในทุกๆ มิติ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมต้องนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกประชาธิปไตย ความสมานฉันท์และการเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วมควรอยู่ในรูปแบบของ “การกำหนด

หนทางร่วม” (co-determination) กับบุคคลภายนอก ซึ่งประชาชนผู้เข้าร่วมสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นด้วยข้อต่อของพวกเขາเอง (their own terms) โดยการเสวนาร่วม ซึ่งเป็นผลมาจากหลักการพื้นฐานของการออกแบบ และวิธีวิจัยในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั่นเอง

2.6 เทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชน

เทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชนมีหลากหลายที่เหมาะสม แต่ละเทคนิคหรือวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป เช่น การรายงานผลงาน การปิดประกาศ เป็นการให้ข้อมูลข่าวสาร ในขณะที่การทำแบบสอบถาม หรือรับความคิดเห็นทางเว็บไซต์ (Website) เป็นเทคนิคการรับข้อมูลส่วนเวทิสาธารณะ นอกจากนี้ให้ข้อมูลแก่ประชาชน ยังมีการรับฟังข้อมูลการอธิบายปัญหาข้อข้องใจให้ชัดเจนมากขึ้น เพราะเป็นการติดต่อสื่อสารแบบสองทาง ตัวอย่างเทคนิคการมีส่วนร่วม (อรทัย กัทผล, 2546: 289-294)

ตารางที่ 2.1 ตัวอย่างเทคนิคการมีส่วนร่วม ประโยชน์และข้อจำกัด

เทคนิคการมีส่วนร่วม	ประโยชน์	ข้อจำกัด
เทคนิคการปรึกษาหารือ 1. เวทิสาธารณะ	1. ยืดหยุ่นและเปิดกว้างสำหรับทุกคน 2. เปิดโอกาสให้ซักถาม ได้ตอบ 3. มีเจ้าหน้าที่ประจำ โต๊ะข้อมูล เพื่อให้และรับข้อมูลเพิ่มเติม	1. ถ้าในพื้นที่โครงการมีความขัดแย้ง เวทีนี้อาจทำให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มขึ้น 2. ต้องคำนึงถึง วัน เวลา สถานที่ ต้องสัมพันธ์กับด้านอาชีพ ศาสนา วัฒนธรรม
2. การพบปะแบบไม่เป็นทางการ	1. ช่วยสร้างความไว้วางใจ และสายสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเพราะไม่เป็นทางการ 2. รู้สึกผ่อนคลายและติดต่อสื่อสารได้สะดวกและง่ายยิ่งขึ้น	1. ต้องใช้เวลาที่ยาวนานในการวางแผนและดำเนินการของเจ้าหน้าที่ 2. ประชาชนเข้าร่วมค่อนข้างน้อย
3. การจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนแก่ชุมชน	1. มีความใกล้ชิดและทราบปัญหาที่แท้จริง 2. สามารถดำเนินกิจกรรมย่อยให้สอดคล้องกับสถานการณ์ได้	1. ใช้เวลาและบุคคลจำนวนมาก 2. มีความยากในการสื่อต่อชุมชนให้เข้าไปในแนวทางเดียวกัน

เทคนิคการมีส่วนร่วม	ประโยชน์	ข้อจำกัด
4. การประชุมเชิงปฏิบัติกร/ การประชุมสัมมนา	<ol style="list-style-type: none"> 1. เลือกลุ่มเฉพาะที่สนใจและที่เกี่ยวข้องได้ดี 2. ประชาชนมีส่วนร่วมในระดับสูง มีปฏิสัมพันธ์กันตลอดเวลา 3. ใช้จัดลำดับความสำคัญของปัญหา 4. ใช้ทบทวนแผนหรือพัฒนาแผนการปฏิบัติงาน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การกระจายข้อมูลไม่ค่อยดี 2. จัดเวลาที่เหมาะสมได้ยาก 3. ค่าใช้จ่ายสูง 4. ใช้เวลาเตรียมการมาก 5. ผู้นำการประชุมต้องชำนาญ 6. ข้อมูลอาจเบี่ยงเบนตามผู้นำการประชุม
5. คณะที่ปรึกษา	<ol style="list-style-type: none"> 1. สร้างกลไกการมีส่วนร่วมจากตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างต่อเนื่อง 2. เกิดมุมมอง ประสพการณ์และความเชี่ยวชาญรอบด้านสำหรับสมาชิกในคณะที่ปรึกษา 3. สมาชิกในคณะที่ปรึกษาช่วยเป็นกระบอกเสียงในการประชาสัมพันธ์ โดยอัตโนมัติ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การประชุมไม่สามารถทำได้บ่อยครั้ง เพราะนัดหมายยาก 2. มักตั้งอยู่ในความสนใจส่วนบุคคลหรือหน่วยงานที่ตนสังกัด ทำให้ขาดเป้าหมายร่วมกัน
เทคนิคการรับฟังความคิดเห็น <ol style="list-style-type: none"> 1. การสัมภาษณ์รายบุคคล / การสัมภาษณ์เชิงลึก 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ได้สังเกตพฤติกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง 2. เก็บข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษรได้ กรณีให้ผู้สัมภาษณ์อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ 3. เป็นการพูดคุยตัวต่อตัว ให้รายละเอียดที่ลึกซึ้งกว่า 4. ได้ข้อมูล ข้อเสนอแนะละเอียดลึกซึ้ง 5. นิยมใช้หาข้อมูลเฉพาะด้าน ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง ใช้เวลาและจำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ในปริมาณที่เหมาะสม 2. ผู้สัมภาษณ์ควรฝึกฝนมาก่อน และต้องมีประสบการณ์ในการสัมภาษณ์พอสมควร

เทคนิคการมีส่วนร่วม	ประโยชน์	ข้อจำกัด
2. การสนทนากลุ่มย่อย	<ol style="list-style-type: none"> 1. ค่าใช้จ่ายน้อย ท่าง่าย 2. เรื่องอ่อนไหวหรือเรื่องที่จะก่อให้เกิดขัดแย้ง จะใช้ได้ดี 3. มีความยืดหยุ่นในการค้นหาประเด็นหรือข้อมูล 4. คนเข้าร่วมเท่าเทียมกัน ช่วยลดความกลัวเกรง 5. ทราบทิศทาง แนวโน้มของประชาชนต่อโครงการ 6. เป็นการสนทนากันแบบธรรมชาติๆ อย่างไม่เป็นทางการ “จับเข่าคุย” จะทำให้ได้ความเข้าใจมากกว่าแบบเป็นทางการ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ควรเลือกผู้ดำเนินการสนทนาที่มีบุคลิกเชิญชวนให้คนพูด 2. ข้อมูลจะประมวลและวิเคราะห์ตีความยาก เพราะหลากหลาย 3. ผู้เข้าร่วมมักถือความสะดวกมากกว่าเป็นตัวแทนชุมชน
3. การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์	<ol style="list-style-type: none"> 1. ติดตั้งที่ใดก็ได้ 2. แสดงความคิดเห็นที่ใดก็ได้ซึ่ง Internet อยู่ในบริเวณนั้นๆ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ต้องอาศัยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ตและช่องทางโทรคมนาคม 2. ใช้ได้เฉพาะประชาชนที่มีความรู้ความเข้าใจ
4. การสำรวจความคิดเห็น/ทัศนคติ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ข้อมูลเจาะกลุ่มเฉพาะได้ดี 2. ผู้ไม่ประสงค์ออกนามในแบบสอบถาม สามารถทำได้เต็มที่และสบายใจ 3. วัดปริมาณได้ 4. การสอบถามทางโทรศัพท์ได้รับความเห็นทันที 5. ประชาชนในพื้นที่ผู้ได้รับผลกระทบทั้งโดยตรง/โดยอ้อม 	<ol style="list-style-type: none"> 1. แบบสอบถามอาจไม่ได้แสดงความคิดเห็นของชุมชนอย่างแท้จริง 2. ผลที่ได้ขึ้นอยู่กับสัดส่วนการตอบแบบสอบถาม 3. ใช้เวลามาก ต้องสุ่มตัวอย่าง 4. การสอบถามทางโทรศัพท์ไม่ค่อยโปร่งใส
5. สายด่วนสายตรง	<ol style="list-style-type: none"> 1. สะดวก รวดเร็ว ถ้ามีโทรศัพท์ 2. ลดการเผชิญหน้า 3. ได้ข้อมูลจากหลากหลายคน 4. ค่าใช้จ่ายไม่มากในการดำเนินการ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ใช้ได้เฉพาะพื้นที่ที่ติดตั้งโทรศัพท์ 2. ค่าใช้จ่ายสูงในระยะแรกเป็นภาระของทีมงานมากในการตอบคำถามที่รวดเร็ว

เทคนิคการมีส่วนร่วม	ประโยชน์	ข้อจำกัด
6. ประชาพิจารณ์	<ol style="list-style-type: none"> 1. เปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นทางการ ประชาชนมั่นใจว่าความคิดเห็นถึงผู้ตัดสินใจ 2. เปิดโอกาสให้มีการซักถามได้ถึงข้อสงสัย 3. เกิดระบบการตรวจสอบการใช้ดุลยพินิจของผู้มีอำนาจ 4. ต้องมีการบันทึกความคิดเห็นเป็นลายลักษณ์อักษร 	<ol style="list-style-type: none"> 1. มีความเป็นทางการสูง 2. เป็นการโต้แย้งแบบเผชิญหน้า อาจนำไปสู่ความขัดแย้ง 3. ใช้เงินทุน บุคลากร และเวลาสูงมาก 4. ควรทำร่วมกับเทคนิคการมีส่วนร่วมอื่น ๆ
เทคนิคการให้ข้อมูล <ol style="list-style-type: none"> 1. การจัดทำเอกสาร <ul style="list-style-type: none"> - เอกสารข้อเท็จจริง - จดหมายข่าว - รายงานการศึกษา - ปัดประกาศ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ไม่มีข้อจำกัดด้านเวลาการนำเสนอ 2. ชี้แจงข้อเท็จจริงในรูปเอกสาร 3. เป็นหลักฐานประกอบอ้างอิงในการดำเนินงาน 4. กระตุ้นคนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ล้า นวน การเขียนมักเป็นทางการ หรือศัพท์ทางเทคนิค 2. ถ้าไม่สะดุดตา จะไม่มีผู้สนใจ 3. เป็นการสื่อสารทางเดียว 4. จำกัดเฉพาะผู้อ่านออก 5. จะมีประสิทธิภาพเจ้าหน้าที่คอยให้ความรู้
2. การจัดวิธีทัศน	<ol style="list-style-type: none"> 1. ใช้ได้หลายครั้ง 2. มีความสมจริง ทั้งภาพและเสียงประกอบ 3. ไม่มีความซับซ้อนในการทำงาน 4. นำเสนอให้ผู้รับได้ครั้งละจำนวนมาก 5. มีอายุการใช้งานยาวนาน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ต้นทุนสูง 2. ต้องใช้มืออาชีพ 3. เปลี่ยนแปลงข้อมูลได้ยาก 4. ต้องใช้ร่วมกับอุปกรณ์อื่น 5. ใช้ได้เฉพาะสถานที่ที่มีไฟฟ้า
3. การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสาร	<ol style="list-style-type: none"> 1. ช่วยอำนวยความสะดวกในการเป็นแหล่งข้อมูลและข่าวสารที่มีให้บริการ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นการสื่อสารเพียงทางเดียว 2. การหาสถานที่ให้เหมาะสมกับการเป็นศูนย์กลาง 3. ข้อมูลที่จะต้องทันสมัยตลอดเวลา

เทคนิคการมีส่วนร่วม	ประโยชน์	ข้อจำกัด
4. การสื่อสารผ่านทางสื่อมวลชน <ul style="list-style-type: none"> - การแถลงข่าว - การพบสื่อแบบไม่เป็นทางการ - การสัมมนาทางวิชาการให้สื่อมวลชน - วิทยุกระจายเสียง - หอกระจายข่าว 	1. กระจายข้อมูลได้กว้างและรวดเร็ว 2. สื่อมวลชนได้ข้อมูลเพื่อไปเผยแพร่ได้อย่างถูกต้อง 3. กรณีผ่านวิทยุกระจายเสียงหรือหอกระจายข่าวชุมชนทำให้เข้าถึงคนทุกระดับ และไม่เสียเวลา 4. กระตุ้นความสนใจสื่อมวลชนในการทำข่าว	1. การเตรียมข้อมูลที่มีความถูกต้องเพราะสื่อมวลชนต้องไปนำเสนอต่อประชาชน 2. ประชาชนผู้สนใจไม่ได้เข้าร่วมในกรณีเฉพาะกลุ่มสื่อมวลชน 3. การสื่อสารผ่านวิทยุไม่สามารถเสนอรายละเอียดที่ซับซ้อนได้ 4. ช่วงเวลาในการสื่อสารผ่านวิทยุต้องสอดคล้องกับผู้ฟังที่มีเวลาว่างพอที่จะฟังได้ 5. การใช้ภาษาในการสื่อสารต้องให้เหมาะสม เช่น ภาษาถิ่น เป็นต้น
5. การให้ข้อมูลข่าวสารโดยตรง จากเจ้าของโครงการ <ul style="list-style-type: none"> - ทักษศึกษา - การนำเสนอ - การชี้แจงในการประชุมของทางราชการ - การบรรยายสรุป 	1. ผู้เข้าร่วมมีประสบการณ์โดยตรงด้วยตนเอง 2. ใช้ได้กับผู้ฟังหลายกลุ่ม 3. รับรู้อย่างทั่วถึง และรวดเร็ว 4. กรณีทัศนศึกษาจะสร้างความเพลิดเพลินพร้อมไปกับการเรียนรู้และสนใจผู้เข้าร่วม 5. นำไปสู่การสื่อสาร 2 ทางได้ในที่สุด	1. ผู้นำเสนอต้องมีการเตรียมตัวมาอย่างดี 2. ไม่สามารถคุมคนที่ไม่สนใจได้ในกรณีการทัศนศึกษา 3. ค่าใช้จ่ายสูงในการทัศนศึกษาและการจัดประชุมชี้แจง 4. ต้องคำนึงถึงข้อจำกัดของกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วม

ที่มา: ปรับปรุงจากคู่มือสมาชิกสภาท้องถิ่น. 2546

2.7 ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน

วันชัย วัฒนศัพท์ (2544: 7-10) อรทัย ก๊กผล (2546: 262-263) และสมพร อักษรสกุล (2544) กล่าวโดยสรุปว่าโดยทั่วไปกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน ต่อเนื่อง ซึ่งก่อให้เกิดต้นทุนมากพอสมควร อย่างไรก็ตาม ข้อดีของการมีส่วนร่วมคือ การก่อให้เกิดการผลิตนโยบายและบริการสาธารณะที่สอดคล้องกับความ

ต้องการของประชาชน เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดสรรทรัพยากรของสาธารณะให้สูงขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดประโยชน์ด้านต่างๆ ดังนี้

1. เพิ่มคุณภาพและศักยภาพของการตัดสินใจ กระบวนการปรึกษาหารือกับประชาชนช่วยให้เกิดความกระจ่างในวัตถุประสงค์ และความต้องการของโครงการหรือนโยบาย ทำให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วมกันทำกิจกรรมทำให้ได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็น ความห่วงกังวล สามารถที่จะผลักดันให้เกิดการทบทวนข้อสันนิษฐานที่ปิดบังอยู่ ซึ่งอาจจะปิดบังไม่ให้มองเห็นทางออกที่มีประสิทธิภาพที่สุด บ่อยครั้งกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดการพิจารณาถึงทางเลือกใหม่ จนไปสู่การยอมรับความแตกต่างในรูปร่าง ความรู้ นิสัย ค่านิยมต่างๆ อันเป็นรากฐานของประชาธิปไตย

2. ลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา โดยทั่วไปกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเต็มรูปแบบมักจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและเสียเวลา แต่ในทางปฏิบัติแล้วการมีส่วนร่วมของประชาชนมาตั้งแต่ต้น สามารถที่จะลดความล่าช้าและลดค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งของประชาชนได้ การตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งอาจจะคว่ำสิ้นเปลืองและเสียเวลากว่าที่จะตัดสินใจได้ แต่เมื่อตัดสินใจแล้ว เมื่อนำมาสู่การปฏิบัติอาจเป็นวิธีการที่ประหยัดกว่า การตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำไปอย่างรวดเร็วและดูเหมือนว่าจะไม่สิ้นเปลือง อาจจะเสียค่าใช้จ่ายมากกว่าถ้าการตัดสินใจนั้นไม่ได้ทำให้เกิดข้อตกลงระหว่างกลุ่มหรือความเห็นชอบในกลุ่มต่างๆ ที่มีผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องได้ แต่กลับนำไปสู่ความขัดแย้งของประชาชนอย่างต่อเนื่องมากขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถเกิดผลในการยอมรับอย่างสูงต่อการตัดสินใจโดยกลุ่มซึ่งมีส่วนได้ส่วนเสียในการตัดสินใจนั้นๆ วิธีการนี้จะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างการนำไปปฏิบัติ ทำให้เกิดการประหยัดค่าใช้จ่ายซึ่งโดยทั่วไปมักจะแพงกว่าค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการจัดทำหรือดำเนินการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในระยะต้น

3. การสร้างฉันทามติ ทำให้รู้สึกเป็นเจ้าของการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถที่จะสร้างข้อตกลงที่มั่นคงและยืนยาวและการยอมรับระหว่างกลุ่มซึ่งก่อนหน้านี้อาจจะมีความขัดแย้งกันคนละทาง การมีส่วนร่วมนี้ยังก่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างคู่กรณี ลดความขัดแย้งและก่อให้เกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจ การร่วมคิดร่วมทำ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ ทำให้ร่วมดูแลรักษา ซ่อมแซมและมีความภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนร่วมกันทำขึ้นมา

4. เพิ่มความสำเร็จและผลในการปฏิบัติของโครงการ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำงานที่ยากสำเร็จได้ งานหลายอย่างหากทำเพียงคนเดียว หรือคนร่วมน้อยอาจไม่สำเร็จ ต้องให้มีผู้เข้ามีส่วนร่วมงานมากจึงจะสำเร็จ หรืองานบางอย่างต้องการความร่วมมือโดยตลอด จึงต้องให้คนทั้งหมดเห็นด้วยและร่วมปฏิบัติเพิ่มความสะดวกในการนำไปปฏิบัติ

5. การหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าหรือหลีกเลี่ยงความขัดแย้งรุนแรง ความขัดแย้งในโครงการอาจนำไปสู่การเป็นปฏิปักษ์อันยากจะแก้ไข กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดโอกาสที่คู่กรณีจะแสดงความต้องการของกลุ่มเขา และความห่วงกังวลที่ปราศจากความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ การมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่ต้นสามารถลดการเผชิญหน้ากันอย่างรุนแรงที่อาจจะเป็นไปได้ อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมไม่ใช่ยาวิเศษไม่อาจที่จะลดหรือกำจัดความขัดแย้งในทุกๆ กรณีได้

6. ความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม โดยทั่วไปแล้วการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่ความชอบธรรมและความดำรงอยู่ของความชอบธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการตัดสินใจก่อให้เกิดความขัดแย้ง คือจะต้องใช้กระบวนการตัดสินใจซึ่งโปร่งใสและน่าเชื่อถือต่อสาธารณชนและซึ่งให้สาธารณชนมีส่วนร่วม โครงการมีส่วนร่วมของประชาชนยังก่อให้เกิดความเข้าใจถึงเหตุผลที่นำไปสู่การตัดสินใจนั้นๆ

7. ทำให้ความสัมพันธ์ของฝ่ายต่างๆ ดีขึ้น ช่วยทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐมีความใกล้ชิดกับประชาชนและไวต่อความรู้สึกห่วงกังวลของประชาชน และเกิดความตระหนักในการตอบสนองต่อความกังวลของประชาชน

8. การพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน ถือว่าเป็นการให้การศึกษาท้องถิ่น เพื่อเรียนรู้กระบวนการตัดสินใจและเป็นเวทีฝึกผู้นำท้องถิ่น

9. ช่วยให้ประชาชนสนใจประเด็นสาธารณะมากขึ้น เป็นการเพิ่มทุนทางสังคม และช่วยเสริมสร้างให้ประชาชนเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นสอดคล้องกับการปกครองตามหลักประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

10. ทำให้บุคคลคิดช่วยตนเอง ไม่รอคอยความช่วยเหลือ หากมาร่วมกันพิจารณาจะสามารถแก้ไขปัญหาและปฏิบัติได้เอง และจะร่วมดูแลรักษาสິงนั้นมากขึ้น ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนที่เข้มแข็งต้องมีส่วนร่วมกันตัดสินใจ ร่วมดูแลปกครองพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชนนั่นเอง โดยมีส่วนร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนเสมอ

2.8 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน

เป็นกระบวนการที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของประชาชนในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาควรผ่านกระบวนการกลุ่ม การพัฒนาทีมงาน โดยเน้นคุณภาพการวางแผนระดับชุมชน แก้ปัญหาความต้องการพื้นฐาน โดยสมาชิกของชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การใช้วัฒนธรรมและการสื่อสารที่สอดคล้องกับการพัฒนา การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา คือให้ประชาชนได้

ตัดสินใจ กำหนดปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลัง (Empowerment) ให้แก่ประชาชนและชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการ การตัดสินใจและควบคุมดูแลกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน สามารถกำหนดการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี และพัฒนาศักยภาพชุมชนในด้านภูมิปัญญา ทักษะ ความรู้ ความสามารถและการจัดการ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก

การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึกและเป็นการสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ทำให้เกิดการเชื่อมประสานเป็นเนื้อเดียวกันของทั้งภายในและภายนอกชุมชน การดำรงอยู่ของชุมชนเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในหน่วยของสังคม

การพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จนั้น กระบวนการกลุ่ม เป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะการรวมกลุ่มกันย่อมแสดงให้เห็นถึงการรวมสติปัญญา ความคิด ความสามารถของคน อันมีค่าต่อการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และเป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาชุมชนที่ต้องการให้ผลประโยชน์ความสุข ความเจริญต่างๆ อันพึงมีแก่ประชาชน

เงื่อนไขในการพัฒนาชุมชนนั้น โดยข้อเท็จจริงแล้วมิใช่เป็นกระบวนการจากเบื้องล่างสู่เบื้องบน (Bottom – up) เสมอไป แต่เป็นกระบวนการที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการระหว่าง Top – Down และ Bottom – up การมีส่วนร่วมของประชาชนพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง โดยมี จุดมุ่งหมายเพื่อความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนนั้น จะต้องประกอบด้วยการฝึกพลังจากทั้งสองกระแสเข้าด้วยกันอย่างมีประสิทธิภาพและกลมกลืน ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ใหญ่แห่งการพัฒนาประเทศเพื่อฝ่าฟันวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นรอบด้าน ความหมายของการพัฒนาโดยยึดคนเป็นศูนย์กลาง หมายถึง การพัฒนา “คน” ที่อยู่ในทุกระดับและทุกภาคส่วนของสังคม ด้วยการฝึกกำลังถือทอความสัมพันธ์ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือการอยู่รอดของทุกคนอย่างมีสันติสุข

2.9 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

การที่ชุมชนจะตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมกันในแผนชุมชน และร่วมรับผิดชอบในโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ทั้งระบบนั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายประการ ทั้งปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นคุณลักษณะภายในของบุคคล ซึ่งเป็นการรับรู้ข้อมูลที่เกิดขึ้นจากภายนอก ดังมีผู้ให้ความเห็นไว้ ดังต่อไปนี้

Cohen and Uphoff (1877:17-19) เสนอว่าบุคคล 4 ฝ่ายมีส่วนสำคัญในการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชนบท ประกอบด้วย ประชาชนในชุมชน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่

ของรัฐ และบุคคลภายนอก สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นยังมีปัจจัยหลายปัจจัยที่มีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง ได้แก่

1. อายุและเพศ
2. สถานภาพในครอบครัว
3. ระดับการศึกษา
4. สถานภาพทางสังคม เช่น ชั้นทางสังคม ศาสนา
5. อาชีพ
6. รายได้และทรัพย์สิน
7. ระยะเวลาในท้องถิ่น และระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ
8. ที่ดินถือครองและสถานภาพแรงงาน

ทัดดาว บุญपाल (2530: 27) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมทางสังคมของชุมชนของบุคคลนั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คือ สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางอาชีพ และที่อยู่อาศัย โดยบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจตกต่ำ จะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนน้อยกว่าบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจสูง และความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน คือ ด้านการศึกษา และการเงินเป็นสิ่งที่แสดงถึงสถานภาพทางสังคม แหล่งอำนาจทั้งสองชนิดนี้ ถ้าผู้ใดได้ครอบครองหรือมีไว้ ก็จะเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงในชุมชน โดยเฉพาะในการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

นอกจากฐานะทางเศรษฐกิจและระดับการศึกษาแล้ว คุณลักษณะทางสังคม ไม่ว่าจะเป็น ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนนิสัย ประเพณีในชุมชน ก็อาจมีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนเช่นเดียวกัน

เกียรติศักดิ์ เรืองทองดี (2536) ได้เสนอปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมไว้ 3 ประการ คือ

1. ปัจจัยของสิ่งจูงใจ หมายถึง การที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ นั้น ตนจะได้ผลตอบแทนในสิ่งที่ทำไป และการได้รับการบอกกล่าวหรือได้รับการชักชวนจากบุคคลอื่นให้เข้าร่วม

2. ปัจจัยโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม หมายถึง ช่องทางการมีส่วนร่วม และมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับหลังการมีส่วนร่วม ดังนั้นพื้นฐานทางด้านโครงสร้างของการมีส่วนร่วม คือ โอกาสให้ทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง มี

การกำหนดเวลาของการมีโอกาสดำเนินไปมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนสามารถกำหนดเงื่อนไขตามสภาพความเป็นจริง และมีการกำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะทำอะไร

3. ปัจจัยด้านอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนสามารถกำหนดเป้าหมายวิธีการและผลประโยชน์ของกิจกรรมได้

2.9.1 ปัจจัยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

การที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วม นอกจากการปลูกฝังจิตสำนึกแล้วจะต้องมีการส่งเสริมและกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางซึ่งควรพิจารณาถึงปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1. ปัจจัยเกี่ยวกับกลไกของภาครัฐ ทั้งในระดับนโยบายมาตรการ และการปฏิบัติ ที่เอื้ออำนวย รวมทั้งการสร้างช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชน จำเป็นที่จะต้องทำให้การพัฒนาเป็นระบบเปิดมีความเป็นประชาธิปไตย มีความโปร่งใส รับฟังความคิดเห็นของประชาชน และมีการตรวจสอบได้

2. ปัจจัยด้านประชาชน ที่มีจิตสำนึกต่อปัญหาและประโยชน์ร่วม มีสำนึกต่อความสามารถและภูมิปัญญาในการจัดการปัญหาซึ่งเกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ซึ่งรวมถึงการสร้างพลังเชื่อมโยงในรูปกลุ่มองค์กร เครือข่ายและประชาสังคม

3. ปัจจัยด้านนักพัฒนาและองค์กรพัฒนา ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทในการส่งเสริมกระตุ้น สร้างจิตสำนึก เอื้ออำนวยกระบวนการพัฒนาสนับสนุนข้อมูลข่าวสารและทรัพยากรและร่วมเรียนรู้กับสมาชิกชุมชน

การมีส่วนร่วมสัมพันธ์กับ ความเป็นปัจเจก (individualist) ซึ่งแต่ละคนมีศักยภาพที่จะคิดเองแต่ต้องมารวมตัวกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันทุกๆ คนภายใต้กฎกติกาที่ร่วมกันกำหนด ความเป็นปัจเจกที่ไม่ใช่ไปคนละทางต่างคนต่างอยู่ หากแต่ตระหนักในความจำเป็นในความร่วมมือกันความเป็นจริงในสังคมต้องประนีประนอมระหว่างปัจเจกชน และชุมชนเพราะเป็นองค์ประกอบซึ่งกันและกัน บางครั้งบุคคลยอมสละสิทธิส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

3. แนวคิดเกี่ยวกับจิตสำนึกการมีส่วนร่วมของประชาชน

3.1 จิตสำนึกการมีส่วนร่วม

3.1.1 ความหมายของจิตสำนึกและจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

การศึกษาจิตสำนึกเริ่มต้นเมื่อศตวรรษที่ 19 ศาสตร์แห่งจิตสำนึกโดยเน้นหามุ่งเน้นไปที่ความตระหนัก (awareness) โดยใช้การวิเคราะห์และการพิจารณาความคิดตน (introspection) ในปัจจุบันนักจิตวิทยายอมรับจิตสำนึกเป็นโครงสร้างทางความคิดที่ลึกซึ้ง ซึ่งเป็นการนำเสนอจาก

ภายใน จะเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ภายในและสิ่งแวดล้อมภายนอก มนุษย์ที่เป็นสัตว์ชั้นสูงสุดเท่านั้นจึงจะมีจิตสำนึก พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2524) ให้ความหมายของจิตสำนึก หมายถึง ภาวะที่จิตตื่นและรู้ตัว สามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้งห้า คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2544) ได้ให้ความหมายของจิตสำนึกในทางสังคมวิทยา หมายถึง การรู้ว่าตัวเองมีอยู่ หรือมีคนอื่นอยู่ด้วยและตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มนั้น

Natsoulas (อ้างถึงในสุภัทรา ภูษิตรัตนาวลี, 2547: 8) ได้แยกคำจำกัดความของคำว่า จิตสำนึก จาก Oxford English Dictionary ไว้ 7 คำจำกัดความ คือ 1. ความรู้ความเข้าใจร่วมกันของบุคคลที่มีความสนิทสนมกัน 2. ความเข้าใจภายในหรือความมั่นใจในพฤติกรรมของตนเอง 3. ลักษณะของความรู้สึกรู้ตัว 4. ความรู้สึกรู้ตัวทางตรงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องรวมกัน 5. ความรู้สึกรู้ทางตรงที่ไม่รวมกัน 6. ภาวะการรับรู้ตัวทั่วไป และ 7. กระบวนการรับรู้ที่มีความหลากหลายการเกิดจิตสำนึก

Sigmund Freud (1856-1939) จิตสำนึก (Conscious Mind) ซึ่งเป็นสภาวะที่บุคคลรับรู้ตามประสาทสัมผัสทั้งห้า ที่บุคคลจะมีการรู้ตัวตลอดเวลาที่กำลังทำอะไรอยู่ คิดอะไรอยู่ คิดอย่างไรเป็นการรับรู้โดยทั่วไปของมนุษย์ ที่ควบคุมการกระทำส่วนใหญ่ให้อยู่ในระดับรู้ตัว (Awareness) และเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาโดยมีเจตนาและมีจุดมุ่งหมายจิตสำนึกเป็นส่วนที่ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมสอดคล้องกับหลักความเป็นจริงในสถานการณ์ต่างๆ โดยอาศัยหลักแห่งเหตุผล และศีลธรรมที่ตนเองเชื่อถือเพื่อเป็นแนวทางในการแสดงพฤติกรรม

ไตรรงค์ เจริญหงส์ (2544: 7) ได้สรุปความหมายของจิตสำนึกในทางจิตวิทยาและในทางสังคมว่า จิตสำนึกคือ ลักษณะของจิตใจที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ ความคิด และความรู้สึกรู้ตัวของคนเรารับรู้สิ่งเร้าที่เกิดขึ้น และมีแนวโน้มเชิงด้านจิตใจที่ตระหนักหรือมีความสนใจ ตั้งใจที่จะเลือกปฏิบัติต่อสิ่งเร้าเหล่านั้นอย่างไร

นิภา สุขพิทักษ์ (2538: 28) ได้รวบรวมและสรุปความหมายของจิตสำนึกว่า ความหมายของจิตสำนึกทางจิตวิทยา คือ หลักการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายภาวะทางจิตใจของมนุษย์ที่มีองค์ประกอบด้านความรู้ (cognitive) ความรู้สึกรู้ทางจิตใจ (affective) และ

พฤติกรรม (behavior) ส่วนจิตสำนึกในความหมายเชิงสังคมศาสตร์จะอธิบายถึงสถานะทางจิตใจที่เกี่ยวกับความรู้สึก ความคิดเห็น ความรู้ เจตคติ และพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งต่างๆ

สมพงษ์ สิงห์พล (2542: 16) กล่าวว่า จิตสำนึกเป็นเรื่องของจิตใจ เป็นความรู้สึกนึกคิดภายในบุคคลที่เกิดขึ้นได้และเกิดขึ้นด้วยการเรียนรู้ จิตสำนึกเมื่อเกิดขึ้นแล้วยากที่จะหยุดหรือหมดหายไป คนที่มีจิตสำนึก ซึ่งมักจะเป็นจิตสำนึกที่ดีจะประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสมกับจิตสำนึก และใช้จิตสำนึกของตนเพื่อประโยชน์ต่อสิ่งต่างๆ จิตสำนึกที่ควรจะต้องสร้างขึ้นในตัวเอง และเยาวชนควรจะมีอยู่ 3 ด้านหลักๆ คือ

1. จิตสำนึกเกี่ยวกับตนเอง (Self-Consciousness) เป็นจิตสำนึกเพื่อการพัฒนาตนเอง ทำให้ตนเองเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น ความขยันหมั่นเพียร ความมานะอดทน ความรับผิดชอบ ความสนใจใฝ่รู้และสร้างสรรค์ จิตสำนึกในจรรยาบรรณ คุณธรรม จริยธรรม เป็นต้น

2. จิตสำนึกเกี่ยวกับผู้อื่น (Other Oriented Consciousness) เป็นจิตสำนึกของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกลุ่มหนึ่ง สังคมหนึ่ง เช่น ความรัก ความเห็นอกเห็นใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น

3. จิตสำนึกเกี่ยวกับสังคมหรือจิตสำนึกสาธารณะ (Social or Public Consciousness) เป็นจิตสำนึกที่ตระหนักถึงความสำคัญในการร่วมกันหรือคำนึงถึงผู้อื่นที่อยู่ร่วมสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกัน ได้แก่ จิตสำนึกด้านเศรษฐกิจ (เศรษฐกิจแบบพอเพียงแบบช่วยเหลือกัน แบบพึ่งพาตนเอง และเพื่อการแข่งขันในสังคมโลก) จิตสำนึกด้านการเมือง (การเมือง การประชาธิปไตยก้าวหน้า การมีส่วนร่วมของประชาชน) จิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม (การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม) จิตสำนึกด้านสุขภาพ (การดูแลรักษาตนเอง) จิตสำนึกด้านสังคม (การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของสังคม) จิตสำนึกด้านวัฒนธรรม (ความเป็นไทย การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมพื้นฐานไทย) รวมไปถึงจิตสำนึกการรวมกลุ่ม

พันธทิพย์ อธิปัญญาพงษ์ (2543: 38) ให้ความหมายต่อจิตสำนึกเป็นสถานะทางจิตใจที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึก ความคิด และความปรารถนาต่างๆ ในลักษณะที่ตื่นตัวต่อบุคคล ต่อหลักการ หรือต่อสิ่งที่เกิดจากการรับรู้ ซึ่งเกิดจากการที่บุคคลได้รับความรู้ หรือประสบการณ์ต่างๆ ผ่านการประเมินค่าและตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งนั้น โดยอาจเกิดจากการมีความรู้ ความเข้าใจ และความรู้สึกที่รับผิดชอบ ตลอดจนมีความสนใจในการปฏิบัติตนที่ถูกต้อง

โดยสรุปจิตสำนึก คือ การที่บุคคลสามารถรับรู้โดยผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า ตลอดเวลา และเรียนรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งต่อตนเองและสังคม เกิดเป็นความรู้สึกภายในจิตใจ ความตระหนักผ่านกระบวนการคิด แล้วแสดงออกเป็นพฤติกรรมตามความเป็นจริงด้วยความถูกต้องของเหตุและผล ดังนั้น จิตสำนึกในการมีส่วนร่วม จึงหมายถึง การที่บุคคลสามารถรับรู้และเรียนรู้ การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เกิดเป็นความรู้สึกเห็นคุณค่าตนเอง รู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง รู้สึกเป็นเจ้าของ มีความตระหนักต่อการมีส่วนร่วม มีส่วนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบ ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

3.2 องค์ประกอบของจิตสำนึก

ศักดิ์ สุนทรเสณี (2531: 117) กล่าวถึงจิตสำนึกว่าเป็นมิติด้านหนึ่งของเจตคติ ซึ่งมีมติมองว่า เจตคตินั้นอยู่ในสภาวะจิตสำนึกหรือจิตไร้สำนึก หรืออยู่ในสำนึกเพียงบางส่วนหรือไม่อย่างไร จึงอาจกล่าวได้ว่า จิตสำนึกเป็นส่วนหนึ่งของการรับรู้ทางจิตใจซึ่งเกิดขึ้นก่อนการเกิดพฤติกรรม โดยมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือการรู้ ความรู้สึกทางจิตใจ และพฤติกรรม ซึ่งสอดคล้องกับองค์ประกอบของเจตคติที่มีอยู่ 3 ประการคือ

1. องค์ประกอบทางด้านความรู้ (Cognitive Component) เป็นเรื่องของการเรียนรู้ของบุคคลในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อาจเป็นการรับรู้เกี่ยวกับวัตถุ สิ่งของ บุคคล หรือเหตุการณ์ต่างๆ ว่ารู้สิ่งต่างๆดังกล่าวนั้นได้อย่างไร รู้ในทิศทางที่ดีหรือไม่ดี ทราบวกหรือทางลบ ซึ่งจะก่อให้เกิดเจตคติขึ้น ถ้าเรารู้สิ่งหนึ่งในทางที่ดี เราก็จะมีเจตคติต่อสิ่งนั้นในทางที่ดี และถ้าเรารู้สิ่งหนึ่งสิ่งใดในทางไม่ดี เราก็จะมีเจตคติที่ไม่ดีต่อสิ่งนั้นด้วย ถ้าเราไม่รู้จักสิ่งใด เจตคติจะไม่เกิด

2. องค์ประกอบทางด้านความรู้สึก (Affective Component or Feeling Component) เป็นองค์ประกอบทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก ซึ่งถูกเร้าขึ้นจากการรู้นั้น และความรู้สึกนี้ทำให้เกิดเจตคติในทางใดทางหนึ่ง คือชอบหรือไม่ชอบ ความรู้สึกนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะเปลี่ยนแปลงได้ยาก

3. องค์ประกอบทางด้านแนวโน้มเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำ (Action Tendency Component of Behavioral Component) เป็นความพร้อมที่จะตอบสนองต่อสิ่งนั้นๆในทางใดทางหนึ่ง คือ พร้อมที่จะสนับสนุน ส่งเสริม ช่วยเหลือ หรือในทางทำลาย ขัดขวาง ต่อสู้

3.2.1 การก่อเกิดของจิตสำนึก

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจร, 2543 ได้อธิบายถึงปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึก ดังนี้ สำนึกของคนอยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยแวดล้อมมากมาย จำแนกได้เป็นปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในคือ

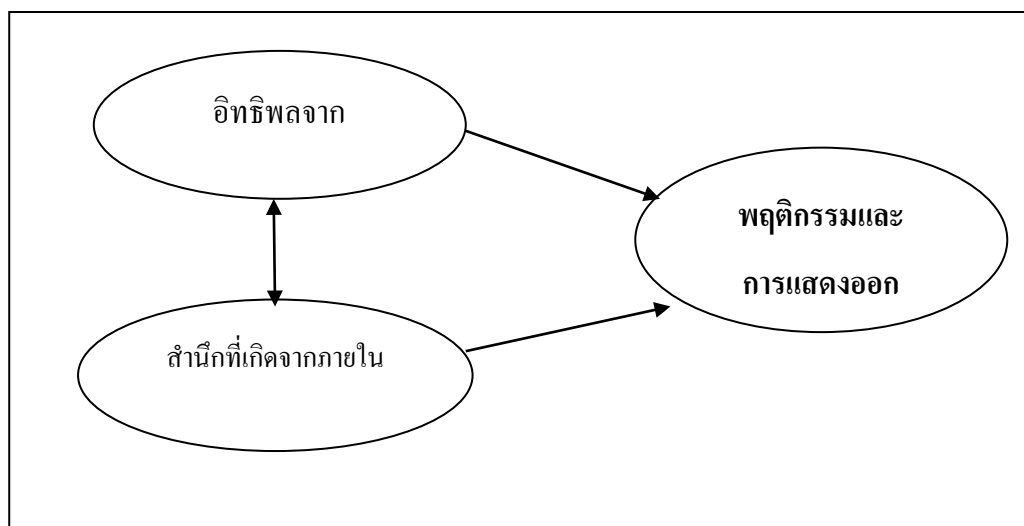
1. จิตสำนึกจากปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับภาวะทางสัมพันธภาพของมนุษย์ เมื่อมนุษย์อยู่ในสังคมย่อมหลีกเลี่ยงอิทธิพลของภาวะแวดล้อมไม่ได้ เป็นการเข้ามาโดยธรรมชาติ ภาวะดังกล่าวได้อบรมกล่อมเกลตาและสะสมเรียนรู้ที่ละเอียดละน้อยจนเกิดเป็นรูปแบบอันหลากหลายของสำนึกในลักษณะของการตัดสินใจและแยกแยะ อะไรดี-ไม่ดี อะไรควร-ไม่ควร กระบวนการในการพัฒนาจิตสำนึกในคนๆ หนึ่ง มีที่มาจากสภาวะแวดล้อมทางสังคม เริ่มตั้งแต่พ่อแม่ ญาติ เพื่อน ครู สื่อมวลชน บุคคลทั่วไป ตลอดจนระดับที่สูงขึ้น ชุมชน องค์กร วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ กฎหมาย ศาสนา รวมทั้งภาวะแวดล้อมด้านสื่อสารมวลชน และส่วนที่กำกับสำนึกของบุคคล คือ การได้สัมผัสจากใช้ชีวิตที่มีพลังต่อการเกิดสำนึก อาทิ การไปโรงเรียน ไปทำงาน ดูละคร ฟังผู้คนสนทนากัน ซึ่งล้วนมีส่วนในการสร้างสำนึกทั้งทางดีและทางไม่ดี เพื่อขัดเกลตาตนเองให้เป็นไปทางใดทางหนึ่ง

2. จิตสำนึกจากปัจจัยภายใน หมายถึง การครุ่นคิด ไตร่ตรอง ตรึกตรองของแต่ละคนในการพิจารณาตัดสินใจให้คุณค่าและความดีงาม เป็นความตั้งใจเลือกสรร ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจเพื่อขัดเกลตาตัวเองให้เป็นไปทางใดทางหนึ่ง ฉะนั้น มนุษย์ทุกคนล้วนสามารถสร้างสำนึกให้ตนเองได้ โดยนำพาการรับรู้จากการเรียนรู้ การมองเห็น การคิด ฯลฯ แล้วนำมาพิจารณาเพื่อตัดสินใจต่อว่าต้องการสร้างสำนึกแบบใดก็มีการฝึกฝนและ สั่งสมสำนึกแบบนั้น ตัวอย่างเช่น คนๆ หนึ่ง แม้จะเคยใช้ชีวิตฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยมานาน แต่วันหนึ่งเกิดได้สติว่าพฤติกรรมอย่างนั้นเป็นสิ่งไม่ดี ก็สามารถปรับเปลี่ยนสำนึกของตนเองให้ยึดถือในเรื่องของการประหยัด อุดหนุน การมีวินัยในการใช้จ่าย เป็นการสร้างสำนึกใหม่ เรียกว่าใช้ปัจจัยภายในเพื่อสร้างสำนึกตัวเอง ยิ่งผ่านการขัดเกลตา ตกอภัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง คล้ายดั่งนักปฏิบัติธรรมที่ใช้ศีล สมาธิ ปัญญา กล่อมเกลตาสำนึกของตนเองจนกลายเป็นนิสัย และเป็นจิตใต้สำนึก

3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอกกับปัจจัยภายในต่อจิตสำนึก ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องกัน ไม่มีต้นไม่มีปลาย เพราะทุกสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน สำนึกที่มาจากภายนอกเป็นการเข้ามาโดยธรรมชาติ กระทบต่อจิตใจความรู้สึกนึกคิดของคนแล้วกลายเป็นสำนึกธรรมชาติและมักไม่รู้ตัว แต่สำนึกที่เกิดจากภายในเป็นการตั้งใจ เป็นการเลือกสรร รู้ตัว สร้างขึ้นเอง แท้จริงทุกขณะจิตมีการปรับเปลี่ยน มีการตอบโต้ระหว่างกันสิ่งที่มากระทบภายนอกและสิ่งที่คิดเองจากภายใน เช่น สิ่งที่มากระทบภายนอกมีคนมาบอกว่าทำดีไม่เห็นได้ดี แต่เรามีสำนึกภายในดีจึงเกิดการต่อสู้กันเพราะเราเชื่อว่าทำดีได้ดี การที่จะทำให้คนมีสำนึกที่ดีจะต้องทำสองทางพร้อมกัน ทางหนึ่งต้องส่งเสริมให้เกิดความรักและสร้างสำนึกที่ดีให้ตนเอง พร้อมกันนั้นต้องพยายามหาวิธีการผลักดัน ส่งเสริม รมรงค์ให้สังคมทั่วไปทั้ง

กลุ่มคนและองค์กรมีการสร้างกิจกรรมหรือมีโครงการที่จะนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกที่ดี
 ดังแผนภาพ

ภาพที่ 2-3 แสดงความสัมพันธ์ของพฤติกรรมและการแสดงออกของมนุษย์

พจนี ทรายแก้ว (2545) ได้อธิบายถึงการก่อรูปของจิตสำนึกว่าเป็นกระบวนการที่มีความ
 ต่อเนื่องยากที่จะกำหนด แยกแยะ หรือทำการจัดลำดับชั้นเพื่อบ่งชี้ว่าบุคคลมีความรู้สึกอยู่ที่ใดได้
 ชัดเจน และยังมีความเกี่ยวข้องกับคุณลักษณะทางด้านสติปัญญาและการกระทำของมนุษย์ผ่าน
 กระบวนการเรียนรู้ที่มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่

1. คุณลักษณะด้านพุทธิพิสัย หมายถึง การได้รับรู้ (Cognition) หรือการมีประสบการณ์ตรงกับ
 สิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมผ่านประสาทสัมผัสต่างๆ ทำให้บุคคลรู้จักหรือระลึกถึง
 มีความเข้าใจสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์และประเมินคุณค่าของสิ่ง
 ดังกล่าวได้

2. คุณลักษณะด้านจิตพิสัย หมายถึง ความรู้สึกทางจิตใจ (Affection) อันได้แก่ความสนใจ
 หรือใส่ใจในสิ่งดังกล่าว โดยมีปฏิกิริยาสนองตอบการเห็นหรือให้คุณค่า การจัดระบบของคุณค่า
 และสร้างเป็นคุณลักษณะนิสัย

3. คุณลักษณะทางด้านทักษะพิสัย หมายถึง พฤติกรรม (Behavior) หรือการแสดงออกที่
 สามารถจะสังเกตรูปแบบความประพฤติได้อย่างชัดเจนเรียกว่าบุคลิกภาพ

การที่บุคคลมีพฤติกรรม การปฏิบัติตัวที่ถูกต้องนั้น ต้องอาศัยการมีความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องนั้นๆ ที่ถูกต้อง ร่วมกับทัศนคติ ความตระหนักหรือจิตสำนึกที่ดี อันก่อให้เกิดความตั้งใจที่จะกระทำ และนำมาซึ่งพฤติกรรมที่แสดงออกในที่สุด

3.3 ระดับจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

Freire (1973) ได้กล่าวว่าความหมายของ จิตสำนึก (consciousness) ไม่ได้มีความหมายแต่ในเชิงจิตวิทยาเท่านั้นยังมีความหมายที่ลึกซึ้งในเชิงปรัชญาด้วย กล่าวคือ เป็นความรู้สึกในสิ่งที่เป็นภาวะที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์และสิ่งที่เป็นโลกของมนุษย์แบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 จิตสำนึกที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง (Intransitive Consciousness) หมายถึง การที่ประชาชนมีความเชื่อในเรื่องโชคกลาง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และ โชคชะตา

ระดับที่ 2 จิตสำนึกกึ่งเปลี่ยนแปลง (Semi-intransitive Consciousness) หมายถึง การที่ประชาชนยอมรับค่าตนเอง มีความคิดที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นในตนเอง รับค่านิยมที่มี การถ่ายทอดมาอย่างเต็มที่มีการใช้อารมณ์และความรุนแรงในการตัดสินใจปัญหา

ระดับที่ 3 จิตสำนึกเปลี่ยนแปลงที่ไร้เดียงสา (Native-transitive Consciousness) หมายถึง การที่ประชาชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง เริ่มตระหนักเห็นปัญหาสังคม เริ่มมีการประท้วง วิพากษ์วิจารณ์ แต่มักจะถูกปลุกกระดมให้เป็นเครื่องมือของกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ เนื่องจากประชาชนยังไม่เข้าใจในปรากฏการณ์ต่างๆ ของสังคม และยังไม่สันตัดชัดเจนในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ปรากฏการณ์นั้นๆ

ระดับที่ 4 จิตสำนึกขั้นวิพากษ์วิจารณ์ (Critical Consciousness) หมายถึง การที่ประชาชนมีการคิดวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์ ปัญหาต่างๆ ในสังคมอย่างลึกซึ้ง มีความเชื่อมั่นในตนเอง ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและไม่หลีกเลี่ยงภาระหน้าที่ของตนเอง

ระดับขั้นสำนึก **ธีรยุทธ บุญมี (2547: 19)** ได้วิเคราะห์ชี้ถึงรูปแบบการพัฒนาในการก่อตัวของจิตสำนึกต่อส่วนรวมของคนในสังคมว่าเป็นหลักการพื้นฐานของประชาสังคม เนื่องจากการที่คนในสังคมมีจิตสำนึกต่อส่วนรวมที่สมบูรณ์แบบและครบถ้วนสังคมจะพัฒนาเป็นประชาสังคมจะมีลำดับขั้นของการพัฒนาที่สำคัญ 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 การเกิดจิตสำนึกระดับสังคม ถือเป็นขั้นตอนแรกสุดในการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งขั้นนี้เกิดขึ้นเมื่อได้มีการพัฒนาเศรษฐกิจไปได้ระยะหนึ่ง ซึ่งได้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาแรงงานเด็ก ปัญหาชุมชนแออัด และปัญหาสภาพแวดล้อม เป็นต้น ในระยะนี้ถือว่าการเกิดจิตสำนึกร่วมกันเป็นครั้งแรก คือรู้สึกว่าคุณ

เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งทุกคนมีความรับผิดชอบร่วมกัน ในการที่จะต้องร่วมกันแก้ไขปัญหา รวมทั้งทุกคนมีสิทธิที่จะเรียกร้องให้ส่วนรวมดีขึ้น

ขั้นที่ 2 การเกิดขึ้นของกลุ่ม หรือองค์กรทางสังคม องค์กรทางเศรษฐกิจและทางสังคมด้านต่างๆ ซึ่งองค์กรเหล่านี้มีสำนึกในการดูแลประโยชน์ซึ่งกันและกัน เช่น กลุ่มงาน สังคมสงเคราะห์ ได้แก่ สภาสตรีแห่งชาติ อาสาสมัครสตรี ตลอดทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง โดยทำหน้าที่ในการดูแลปัญหาสังคมด้านต่างๆ ทั้งด้านเด็ก สิ่งแวดล้อม สตรีและชุมชนแออัด เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การก่อรูปของอุดมการณ์ร่วมของคนในสังคม ขั้นนี้ถือว่าอยู่ในช่วงปัจจุบันกล่าวคือ เป็นช่วงที่สมาชิกมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น การรวมตัวของกลุ่มต่างๆ มีมากขึ้นจึงทำให้เกิดการมีอุดมการณ์ร่วมกัน ที่จะยึดเหนี่ยวผูกพันซึ่งกันและกัน เพื่อมีจุดมุ่งหมายให้สังคมเป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีคุณธรรม อันถือเป็นข้อเรียกร้องร่วมกันของประชาชนทั้งหมดของสังคมที่ต้องการให้บ้านเมืองดำเนินไปสู่ทิศทางที่พึงปรารถนาต่อไป

ขั้นที่ 4 การตกผลึกเป็นสถาบันของอุดมการณ์สังคมและกลุ่มองค์กรต่างๆ ถือเป็นเหตุการณ์ในอนาคต เมื่อเกิดการตกผลึกเป็นสถาบันที่ทุกคนให้การยอมรับว่าเป็นกฎเกณฑ์แห่งวิถีชีวิตร่วมกัน ปัจจุบันมีองค์กรที่พัฒนาจนเป็นที่ยอมรับของประชาชน เช่นองค์กรเอกชนตลอดจนสถาบันภาคเอกชนทั้งหลาย เป็นต้น

สรุปได้ว่า จิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น แบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 จิตสำนึกที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง (Intransitive Consciousness) หมายถึง การที่ประชาชนมีความเชื่อในเรื่องโชคกลาง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และ โชคชะตา

ระดับที่ 2 จิตสำนึกกึ่งเปลี่ยนแปลง (Semi-intransitive Consciousness) หมายถึง การที่ประชาชนยอมรับค่าตนเอง มีความคิดที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นในตนเอง รับค่านิยมที่มี การถ่ายทอดมาอย่างเต็มที่มีการใช้อารมณ์และความรุนแรงในการตัดสินใจปัญหา

ระดับที่ 3 จิตสำนึกเปลี่ยนแปลงที่ไร้เดียงสา (Native-transitive Consciousness) หมายถึง การที่ประชาชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง เริ่มตระหนักเห็นปัญหาสังคม เริ่มมีการประท้วง วิพากษ์วิจารณ์ แต่มักจะถูกปลุกกระดมให้เป็นเครื่องมือของกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ เนื่องจากประชาชนยังไม่เข้าใจในปรากฏการณ์ต่างๆ ของสังคม และยังไม่สันหัดชัดเจนในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ปรากฏการณ์นั้นๆ

ระดับที่ 4 จิตสำนึกขั้นวิพากษ์วิจารณ์ (Critical Consciousness) หมายถึง การที่ประชาชนมีการคิดวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ ปัญหาต่างๆ ในสังคมอย่างลึกซึ้ง มีความเชื่อมั่นในตนเอง ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและไม่บ่ย่ำเบี่ยงภาระหน้าที่ของตนเอง

3.4 ลักษณะจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

จิตสำนึก เกิดจาก "สมอง" ซึ่งรับรู้โลกภาวะวิสัยที่ดำรงอยู่แล้ว สะท้อนกลับทำให้เกิดจิตสำนึก สมองของคนเป็นวัตถุมีวิวัฒนาการมาจน ถึงขั้นสูงสุด การวิวัฒนาการนี้เริ่มจากธาตุที่ไม่มีชีวิตไปสู่สิ่งที่มีชีวิต จากไม่มีความรู้สึกของวัตถุไปสู่สิ่งที่มีความรู้สึกของวัตถุ จากไม่มีจิตสำนึกของวัตถุไปสู่การมีจิตสำนึก

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรุษ วิสารทสกุล (2540: 42-44) ได้กล่าวถึงการมีจิตสำนึกสาธารณะซึ่งเรียกอีกคำหนึ่งว่า จิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ว่าเป็นคุณลักษณะที่สำคัญและมีความหมายอย่างยิ่งในสังคม ทำให้เกิดประชาสังคม คือเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ซึ่งหมายถึงชุมชนแห่งสำนึก (Consciousness Community) ที่สมาชิกของชุมชนต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้

1. มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน คนในชุมชนต้องมองอนาคตร่วมกัน เรียนรู้และทำความเข้าใจร่วมกันโดยอาศัยการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ แนวโน้มความเปลี่ยนแปลง พร้อมควบคู่ไปกับการปฏิบัติ

2. ประชาชนสำนึกถึงพลังของตนเองว่าจะสามารถร่วมแก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคมได้คือ การทำให้เกิดกลุ่มที่ให้ความสนใจต่อสาธารณะจำนวนมาก ทำให้เกิดความเข้มแข็งเป็นพลังทางสังคม ไม่รอคอยให้ผู้อื่นแก้ปัญหาให้กับตนเอง ซึ่งการที่บุคคลจะสำนึกถึงพลังของตน ต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสังคม (Civic Education)

3. ความรัก เอื้ออาทร สามัคคี การรวมกลุ่มของบุคคลในสังคมมีความหลากหลายจึงจำเป็นต้องสร้างขึ้นบนฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทรและสามัคคี ความแตกต่างระหว่างบุคคลย่อมเกิดขึ้นได้ ซึ่งความแตกต่างนี้เป็นสิ่งดีและไม่จำเป็นต้องนำไปสู่ความแตกแยกเสมอไป ดังนั้นเงื่อนไขแห่งความรักสามัคคีกันจะเป็นส่วนเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลัง

4. การเรียนรู้ที่มีการปฏิบัติร่วมกัน (Interactive Learning Through Action) สำนึกสาธารณะนั้นเป็นนามธรรมไม่สามารถบังคับให้เกิดได้ ดังนั้นต้องสร้างเงื่อนไขหรือกิจกรรมร่วมกันที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่อง

5. การมีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ สื่อสารและเครือข่ายเป็นส่วนที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นทางซึ่งนำไปเกิดจิตสาธารณะ

ยุทธนา วรณปิติกุล (2542: 181-183) กล่าวถึงบุคคลที่มีจิตสำนึกสาธารณะว่าต้องมีคุณลักษณะดังนี้

1. การทุ่มเทและอุทิศตน สิทธิของพลเมืองจะต้องสอดคล้องกับความรับผิดชอบต่อสังคม บุคคลไม่เพียงแต่ปฏิบัติตามสิทธิเท่านั้น แต่ต้องปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือให้บริการแก่บุคคลอื่นเพื่อพัฒนาสังคมด้วย อาทิ ถ้าต้องการให้ผู้แทนราษฎรมีความรับผิดชอบต่อความต้องการและประโยชน์ของประชาชน ประชาชนก็ต้องให้ความใส่ใจและติดตาม ไม่เพียงทำการหย่อนบัตรเลือกตั้งเท่านั้น ต้องเสียสละเวลาให้ในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับการเมืองระดับท้องถิ่นและในสถาบันต่างๆ

2. เคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล จากกระแสปัจเจกชนนิยม ส่งผลให้คนในสังคมมีลักษณะปิดกั้นตนเอง ไม่ไว้วางใจผู้อื่น เลือคบเฉพาะกลุ่มที่มีความเหมือนกัน ไม่สนใจการเมือง ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติภารกิจของสังคมเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม เกิดข้อขัดแย้งการยุติข้อขัดแย้งโดยการฟังเสียงข้างมาก ไม่นำไปสู่ประโยชน์ของส่วนรวม ดังนั้นผู้มีจิตสาธารณะต้องเป็นพลเมืองในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ทางการเมืองสมัยใหม่ มีความอดทน ตระหนักว่าการมีส่วนร่วมไม่ทำให้ได้อย่างที่ต้องการเสมอไป ต้องเคารพและยอมรับความแตกต่างที่หลากหลายและหาวิธีอยู่ร่วมกับความขัดแย้งโดยการแสวงหาทางออกร่วมกัน การจำแนกประเด็นปัญหา การใช้เหตุผลในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การตัดสินใจต้องมีการพูดแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันให้มากที่สุด เพื่อหาข้อยุติ (Dialogue and Debates) สร้างการเข้าร่วมรับรู้ ตัดสินใจและผนึกกำลัง (Political Dialogue) เพื่อให้เกิดการยอมรับจากทุกฝ่าย

3. คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวม คนในสังคมต้องคิดถึงการเมืองในฐานะกิจการเพื่อส่วนรวมและเพื่อคุณธรรมมากขึ้น

4. การลงมือกระทำ การวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นเพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้สถานการณ์ดีขึ้นต้องลงมือกระทำ โดยเริ่มจากครอบครัวในการวางพื้นฐานให้การอบรมด้านจริยธรรมของพลเมือง สถาบันการศึกษาไม่เพียงเป็นสถานที่ฝึกทักษะและให้ความรู้รับช่วงต่อการสร้างค่านิยมที่เหมาะสมต่อจากครอบครัว รวมทั้งเครือข่ายสังคมที่เกิดขึ้น ระหว่างเพื่อนบ้าน ที่ทำงานสโมสร สมาคมต่างๆ เชื่อมโยงบุคคลที่สนใจเรื่องของตนเข้าเป็นกลุ่มที่ใส่ใจผู้อื่น ช่วยดำรงรักษาประชาคม สังคม และกฎจริยธรรม รวมทั้งสถาบันที่มีอิทธิพลสูงต่อสังคม คือ สถาบันศาสนา และสื่อมวลชนนับว่ามีบทบาทสำคัญในการร่วมสร้างให้สังคมเข้มแข็ง

จากการศึกษาของ จีรวัดน์ วีรังกร (2549) ได้เสนอลักษณะร่วมของนักศึกษาผู้มีจิตสำนึก เพื่อส่วนรวม ดังนี้

1. การมีทัศนคติที่รับรู้ว่าตนเองมีคุณค่าเพียงพอ และรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของตนที่จะต้องกระทำหรือไม่กระทำ หรืองดเว้นการกระทำ คิดเห็นได้ด้วยตนเองว่าตนเป็นส่วนหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จหรือไม่สำเร็จของส่วนรวม
2. การมีความยินดีที่ได้ทำในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม เชื่อมมั่นว่าตนทำได้ ไม่เห็นว่าเป็นภาระของตนเองที่มาจนเกินไป
3. เป็นผู้เห็นคุณค่าในสิ่งที่ตนทำ ทำอย่างมีความสุข ไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อย และไม่คิดหวังสิ่งตอบแทนใดๆในสิ่งที่ตนได้ทำ
4. รู้สึกทนไม่ได้ที่ตนเองมองข้ามผ่านไปโดยไม่ให้ความร่วมมือ
5. เป็นคนมองประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

ลักษณะของจิตสำนึกโดยรวม William จำแนกไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. เป็นอัตวิสัย (subjectivity) เป็นความคิดต่างๆ เฉพาะตัวของบุคคล
2. มีการเปลี่ยนแปลง (change) จิตสำนึกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพียงชั่วขณะ
3. มีความต่อเนื่อง (continuity) เป็นกระแสความคิดที่จะสร้างภาพจากเหตุการณ์ในอดีตมาเชื่อมโยงเหตุการณ์ปัจจุบัน
4. เจตนาความตั้งใจ (intentionality) เป็นความรู้สึกต่อบางสิ่ง เช่น มีความต้องการ มีความสนใจ หรือมีความตั้งใจที่จะทำสิ่งนั้น
5. เป็นการเลือก (selectivity) ในขณะนั้นจะเกิดความตระหนักในสิ่งเร้า ทั้งภายนอกและภายใน เป็นกระบวนการเลือกที่จะให้ความสนใจหรือตั้งใจในสิ่งนั้น เช่น การรับรู้ การจดจำ และการตัดสินใจเลือก เป็นต้น

การเข้าใจตนเองในทางที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและสังคม ตระหนักในสภาพความเป็นจริงของปัญหา โดยไม่ได้ใช้สติปัญญาเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการผสมผสานระหว่างการกระทำและการใคร่ครวญ เพื่อเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น **การกระทำของมนุษย์จะสัมพันธ์กับจิตสำนึกเสมอ เมื่อใดที่มนุษย์ตระหนักในปัญหา มีการใคร่ครวญ วิพากษ์วิจารณ์สถานการณ์ปัญหาต่างๆ อย่างลึกซึ้ง นั้นหมายถึงว่ามนุษย์ได้เข้าถึงกระบวนการจิตสำนึกแล้ว** ถ้าหากมนุษย์มีจิตสำนึกที่ดี มนุษย์จะเข้าไปมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงสังคมได้ โดย เปาโล แพร์ กล่าวว่าการพฤติกรรมกรรมการเรียนรู้ ด้านที่ยากที่สุดคือ ด้านจิตใจ การให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้านจิตใจ ความรู้สึก ต้องมีรูปแบบ

สถานการณ์และเงื่อนไขที่เหมาะสม เพื่อที่จะสามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง และเกิดการเรียนรู้ด้านจิตใจ และทัศนคติได้ โดยการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ มีการวิเคราะห์อย่างอิสระ

จากระดับจิตสำนึกการและลักษณะของจิตสำนึก สามารถสรุปลักษณะจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

ตารางที่ 2.2 ตามารงระดับและลักษณะจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

ระดับจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น	ลักษณะจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น
1. จิตสำนึกที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง	<ol style="list-style-type: none"> 1. เชื่อโชคกลาง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ 2. คัดค้านเพื่อการมีชีวิตอยู่ 3. วัฒนธรรมเงียบ ไม่แสดงออก
2. จิตสำนึกกึ่งเปลี่ยนแปลง	<ol style="list-style-type: none"> 1. ยังไม่เชื่อมั่นตนเอง 2. ใช้ความรุนแรง หรืออารมณ์ตัดสินปัญหา 3. ขอมรับคำนิยามผิดๆ 4. ไม่เป็นตัวของตัวเอง ฟังพาผู้อื่น 5. ถูกจัดกระทำ
3. จิตสำนึกเปลี่ยนแปลงแบบไร้เดียงสา	<ol style="list-style-type: none"> 1. เริ่มตระหนักเห็นปัญหา 2. ประท้วง วิพากษ์วิจารณ์ แต่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจ วิเคราะห์ไม่ชัดเจน 3. เริ่มมีประสบการณ์กับความจริงในสังคม 4. แสดงความคิดเห็น การวิพากษ์ วิจารณ์ในกลุ่ม
4. จิตสำนึกขั้นวิพากษ์วิจารณ์	<ol style="list-style-type: none"> 1. คิดใคร่ครวญ 2. อธิบายปัญหาได้ มั่นใจในการพูด 3. แลกเปลี่ยนความคิดเห็นก่อนตัดสินใจ 4. วิพากษ์ วิจารณ์ อย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์ 5. เชื่อมั่นในตนเอง ตระหนักในคุณค่าของตัวเอง 6. รู้หน้าที่ มีความรับผิดชอบ

ระดับจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ในการพัฒนาท้องถิ่น	ลักษณะจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ในการพัฒนาท้องถิ่น
	7. เคารพเสรีภาพของผู้อื่น ยอมรับความเสมอภาค ระหว่างบุคคล 8. รู้สึกทนไม่ได้ที่ตนเองมองข้ามผ่านไปโดยไม่ให้ความร่วมมือ 9. การกระทำสร้างสรรค์ 10. ตัดสินข้อโต้แย้งด้วยสันติวิธี 11. อดทนรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง 12. ไม่หลีกเลี่ยงภาระหน้าที่ของตน

ซึ่งในการวิจัยการสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น โดยทำการศึกษา
ลักษณะจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นที่ระดับจิตสำนึกขั้นวิพากษ์วิจารณ์

โดยสรุป จิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออก
ต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ด้วยความสมัครใจโดยให้เห็นถึงคุณค่าตนเอง มีความ
ตระหนักต่อการมีส่วนร่วมเพื่อส่วนรวม สู่การร่วมปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
อย่างต่อเนื่อง

4. แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

4.1 รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

จิตสำนึกเป็นนามธรรมไม่มีตัวตน แต่เป็นสิ่งที่คิดตัวมาพร้อมกับความเป็นมนุษย์ ซึ่ง
สามารถพัฒนาและอบรมขัดเกลาได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการทางสติปัญญา
และกระบวนการทางจิตใจของบุคคลในการรับรู้สิ่งเร้าต่างๆและพยายามสร้างความหมายของสิ่งเร้า
หรือประสบการณ์ที่ตนได้รับเพื่อให้เกิดความเข้าใจในประสบการณ์นั้น โดยอาศัยกระบวนการทาง
สังคมเข้ามาช่วย เป้าหมายของการเรียนรู้คือ การนำความรู้ไปใช้เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเอง
ทางด้านสติปัญญาเกี่ยวกับความรู้ ความคิด ด้านอารมณ์ ความรู้สึก เจตคติ ความเข้าใจ ตลอด
เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต่างๆ ในการดำรงชีวิตประจำวันร่วมกับผู้อื่น

คนในสังคมที่มีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาและต่อเนื่อง การเรียนรู้ของแต่ละคนแตกต่างกัน
ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมของบุคคล การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด

และต่อวิถีการดำรงชีวิตของบุคคล เมื่อมีประสบการณ์แตกต่างกัน มีความรู้สึกนึกคิดแตกต่างกัน มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน มีวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชีวิตของตนเองแตกต่างกัน ทำให้แต่ละคนมีพฤติกรรมแสดงออกที่แตกต่างกัน

การเรียนรู้เกิดจากการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองหรือการเรียนรู้จากกลุ่ม การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในอำนาจความนึกคิด (Conscious Act) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล ปัจจัยที่ช่วยให้สามารถดำเนินชีวิตได้ราบรื่นและประสบความสำเร็จคือ การเรียนรู้ทุกอย่างที่จำเป็นและเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต โดยไม่เกี่ยวกับการเรียนเพื่อให้ได้มาซึ่งปริญญาหรือวุฒิบัตรต่างๆ แต่เป็น

4.2 ลักษณะ การเรียนรู้ในชีวิตจริง

1. เรียนรู้ตนเอง ท่านรู้จักตัวเองมากน้อยแค่ไหน หลายท่านอาจไม่มีคำตอบให้กับตัวเองว่ารู้จักตัวเองแค่ไหน ตรงนี้จำเป็นอย่างยิ่งเพราะ ถ้าเราไม่รู้จักตนเองจะไม่สามารถควบคุมตัวเองได้ เช่น ถ้าเรารู้ตัวเองว่าหงุดหงิดง่ายต้องเตือนตัวเองให้ใจเย็น หรือถ้าเป็นคนปากร้ายต้องระวังคำพูด เป็นต้น ลักษณะนี้ยอมทำให้เรามีปัญหา กระทบกระทั่งกับผู้อื่นน้อยลง

2. เรียนรู้ผู้อื่น เราไม่ได้อยู่คนเดียวในโลก มีครอบครัว มีสังคมในที่ทำงานและสังคมอื่นๆ ดังนั้นต้องเรียนรู้คนที่อยู่รอบตัวเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่เราจะต้องปฏิสัมพันธ์ด้วยเสมอในชีวิตประจำวัน จำเป็นต้องรู้จักให้มาก เพราะการรู้จักคนเหล่านี้มากเท่าไร ยิ่งทำให้สามารถควบคุมสถานการณ์ของการอยู่ร่วมกันได้มากเท่านั้น

3. เรียนรู้สังคมและการเปลี่ยนแปลง ต้องตระหนักว่า สังคมและข้อมูลต่างๆ เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การมีข้อมูลที่ถูกต้อง เป็นปัจจุบันย่อมช่วยให้สามารถตัดสินใจในเรื่องราวต่างๆ ของการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม ถูกต้องและเที่ยงตรง

4. เรียนรู้จังหวะและโอกาส การเรียนรู้จังหวะชีวิต เพราะในการดำเนินชีวิตไม่สามารถควบคุมปัจจัยต่างๆ ได้ ดังนั้นการดำเนินชีวิตต้องอาศัยจังหวะและโอกาสที่เหมาะสม ต้องรู้จักรุกเมื่อโอกาสเอื้ออำนวย และรู้จักถอยเมื่อโอกาสไม่เอื้ออำนวย การที่พยายามทำอะไรในบรรยากาศหรือสถานการณ์ไม่เอื้ออำนวย นอกจากจะต้องใช้ทรัพยากรมากแล้ว อาจนำมาซึ่งความขัดแย้งและผลเสียร้ายกับตนเองและผู้อื่น

5. เรียนรู้คุณธรรมและจริยธรรม ธรรมะค้ำจุนโลกเป็นคำกล่าวที่เป็นจริง เพราะผู้ที่ขาดซึ่งคุณธรรมและจริยธรรมย่อมทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน ตัวอย่างย่อมมีให้เห็นเสมอ เช่น คนที่เป็นพ่อเป็นแม่ หากขาดคุณธรรมในเรื่องของความรับผิดชอบก็ไม่อาจสามารถเลี้ยงดูบุตรให้เติบโตเป็นคนดีและมีคุณภาพ หรือหากใครที่ขาดคุณธรรมในเรื่องความเกรงกลัว และ

ละอายต่อบาป ย่อมจะไม่ยี่หระต่อการทำ ผิดศีลธรรมนั้น ย่อมนำมาซึ่งความเดือดร้อนเสียหายแก่ตนเองหรือผู้อื่น

6. เรียนรู้ความจริงแห่งชีวิต ต้องรู้ความเป็นจริงนั้นมีสองด้านเสมอ เช่น มีสุข - ทุกข์ มีสมหวัง - ผิดหวัง มีดีใจ - มีเสียใจ มีการให้ - มีการรับ มีสวย - มีจี๋เห่ มีรวย - มีจน เป็นต้น ดังนั้นเมื่อสิ่งทีประสบไม่เป็นไปอย่างทีคิดหรือคาดหวังก็ให้เข้าใจว่า นั่นคือความจริงแห่งชีวิต ที่ต้องรับให้ได้ เพื่อที่จะปรับและแก้ไขให้เหมาะสมกับสถานการณ์และชีวิตของเรา

ศักดิ์ชัย นิรัญทวิ (2541) ; กิริบูน จงวุฒิเวศย์ และคณะ (2546: 18) ได้กล่าวถึงลักษณะของการเรียนรู้คือ

1. ด้านการเรียนรู้ ควรมีลักษณะเรียนรู้ตลอดชีวิต

1) การเรียนรู้เพื่อรู้ คือการเรียนรู้ความรู้ทั่วไปอย่างกว้าง ๆ ผนวกกับการเรียนวิชาจำนวนหนึ่งอย่างลึกซึ้ง เป็นการเรียนรู้ถึงวิธีการเรียนรู้เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการศึกษาตลอดชีวิตด้วย

2) การเรียนรู้เพื่อทำ คือการฝึกหัดอาชีพหรือการทำงานจำเป็นต้องมีการพัฒนาความสามารถเผชิญหน้าในสถานการณ์ที่หลากหลาย ที่ไม่ได้คาดคิดว่าจะเกิดขึ้น

3) การเรียนรู้เพื่อเป็น ทุกคนจำเป็นต้องมีอิสระเพิ่มขึ้น มีการตัดสินใจที่ถูกต้องและมีความรับผิดชอบต่อการทำงานของตน

4) การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน ต้องเข้าใจผู้อื่น มีส่วนร่วม เข้าใจธรรมเนียมประเพณีและจิตใจผู้อื่น

2. ด้านการปฏิบัติ เมื่อมีการเรียนรู้แล้วเกิดความรู้ โดยนำความรู้สืบทอด ปฏิบัติผ่านช่องทางต่างๆ เช่น พิธีกรรม ประเพณี ค่านิยมตัวบุคคล วัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิต มีการเรียนรู้แบบการปฏิบัติเป็นเนื้อเดียวกัน และมีกระบวนการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นที่มีมุมมองแตกต่างไป

3. การนำสู่การเปลี่ยนแปลง กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและค่อนข้างถาวรในเรื่องความรู้ ทักษะคิดและทักษะกิจกรรมการเรียนรู้ ประสบการณ์ การลงมือปฏิบัติจริง การประสบปัญหา แก้ไขปัญหาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางมุ่งให้ทำกิจกรรม เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ (learning activities) ด้วยตนเอง ควรมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น (active participation) ทั้งด้านการทำกิจกรรม การคิด การวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การตัดสินใจ โดยใช้กระบวนการคิดอย่างมีเหตุมีผล

ดังนั้นการสร้างเสริมจิตสำนึกของมนุษย์จึงเกิดจากการเรียนรู้ที่เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่แรกเกิด และต่อเนื่องไปจนตลอดชีวิตซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม รวมถึงทัศนคติทั้งหลาย การเรียนรู้จึงทำให้มนุษย์มีการปรับตัวในด้านส่วนตัวและสังคม โดยเป้าหมายของการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชีวิต โดยธรรมชาติของมนุษย์โดยทั่วไป เรียนรู้เมื่ออยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ตนเองมีปฏิสัมพันธ์โดยจะมีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนี้ ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของมนุษย์เอง ถ้าเคยมีประสบการณ์ในการเรียนรู้เรื่องนั้นมาก่อน จะทำให้มีความสามารถในการตีความและการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชีวิตได้ดีขึ้น

การสร้างเสริมการมีจิตสำนึกส่วนร่วม ในสังคมตามกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ จะทำให้ได้ทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ ซึ่งจิตสำนึกเป็นกระบวนการทางสังคมและทางการศึกษา (พัชรี พงษ์ศิริ, 2541: 24) เป็นการกล่อมเกลாத่างสังคม (Socialization) อันเป็นกระบวนการที่มีผลทำให้สมาชิกของสังคมเกิดการรับรู้ มีจิตสำนึกและพฤติกรรมการมีส่วนร่วมที่พึงประสงค์ การกล่อมเกลาท่างสังคมโดยอาศัยระบบการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการดำเนินการมีรูปแบบที่สัมพันธ์และต่อเนื่อง การกล่อมเกลาท่างสังคมเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ให้บุคคลมีการรับรู้ มีจิตสำนึก มีบุคลิกภาพหรือมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์จึงเป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (สุภัทรา ภูษิตรัตนาวลี, 2547)

4.3 รูปแบบการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

1) การเรียนรู้แบบเป็นทางการ ที่ต้องมีการฝึกกระบวนการคิดวิเคราะห์ผ่านกระบวนการกลุ่มและกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะที่หลากหลายเพื่อสร้างให้เกิดความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าสถานการณ์ของทรัพยากร

2) การเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ ที่เป็นการเรียนรู้ด้วยการมุ่งให้ได้สัมผัสกับความเป็นจริงทางสังคม พร้อมทั้งการประยุกต์ค่านิยมทางจิตวิญญาณ และจารีตประเพณี เพื่อปลูกฝังสำนึกร่วมต่อคุณค่าของทรัพยากรในการดำรงอยู่ของตนเองและชุมชน

3) การเรียนรู้ตามอรรถศาสตร์ ซึ่งมุ่งสร้างให้เกิดคุณลักษณะระหว่างวิชาการและการปฏิบัติอย่างเหมาะสม เพื่อสั่งสมเป็นลักษณะค่านิยมและนิสัยในการมีส่วนร่วม โดยการคำนึงถึงสภาพจริงของการดำเนินชีวิตในสังคม การใช้หลักการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้และอิทธิพลของกลุ่มเพื่อนหรือกลุ่มอ้างอิงทางสังคมต่างๆ ที่จะช่วยทำให้เกิดความภาคภูมิใจเชื่อมั่นในวิถีทางที่เลือกกระทำเพื่อการพัฒนา

สนธยา พลศรี (2550: 126-127) กล่าวว่า การเรียนรู้ในชุมชนเป็นการเรียนรู้ที่ประกอบด้วยสาระสำคัญหลายเรื่อง หลายวิธีเพราะชีวิตของคนในชุมชนเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดเวลา การเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชนอาจแบ่งได้ 5 ประการ ดังนี้

1) การเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Learning) เป็นการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่เป็นผลจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (Nature Enviroment) และสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Culture Enviroment) ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ไม่มีหลักสูตร ไม่มีตารางเรียนที่แน่นอน แต่เกิดขึ้นตลอดเวลา และตลอดชีวิต

2) การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนหรือการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ (Formal Learning) เป็นการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน/สถาบัน เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการจัดการหรือดำเนินการโดยมนุษย์ มีจุดมุ่งหมาย มีสถาบันหรือมีองค์กรรับผิดชอบ มีการแบ่งระดับชั้นเรียน หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การประเมินผล ระยะเวลาของการเรียน การศึกษาขั้นพื้นฐานคือระดับประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษา

3) การเรียนรู้นอกระบบโรงเรียน (Nonformal Learning) การจัดการศึกษานี้ เรียกว่า การศึกษานอกโรงเรียน บุคคลที่อยู่ในระบบการเรียนนี้ เดิมทีอาจไม่มีความพร้อมที่จะเรียน เช่น มีภาระหน้าที่ต้องรับผิดชอบมาก ไม่มีเวลาเพียงพอ ยากจน เป็นต้น การเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนถูกจัดขึ้นเพื่อพัฒนาบุคคล การศึกษานอกโรงเรียนมีลักษณะผสมระหว่างการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน เช่น มีระดับชั้นเรียน หลักสูตร การประเมินผล เป็นต้น เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ที่ไม่สามารถเข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียนมีโอกาสเข้ารับการศึกษ

4) การเรียนรู้ตามอัธยาศัย เป็นการเรียนรู้ที่ให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ด้วยตัวเองตามความสนใจ ความถนัด ตามศักยภาพ ความพร้อมและโอกาสที่จะเรียนรู้ โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่นๆ ในชุมชน หรือนอกชุมชน หรือเป็นการขอเข้ารับการเรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้านโดยการฝากตัวเข้าเป็นศิษย์ อยู่อาศัยกับอาจารย์ดูแลรับใช้ไปพร้อมกับการช่วยในการเรียนรู้ในเรื่องความรู้ นั้น เช่น นักดนตรีที่มีความสนใจกับครูดนตรีไทยที่มีชื่อเสียงของจังหวัด แล้วนำพาตนเองไปฝากตัวเป็นศิษย์โดยทำงานแลกกับค่าจ้างสอน และปฏิบัติตามอย่างครุที่ทำเป็นประจำ เป็นต้น

5) การเรียนรู้จากการศึกษาทางเลือก (Alternative Education) เป็นการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีการบูรณาการองค์ความรู้ วิธีการและผู้เรียนแบบองค์รวมอย่างเหมาะสม มีระบบความสัมพันธ์ที่ทำให้ผู้เรียนและผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมกันอย่างเท่าเทียมกัน คือ ทุกคนร่วมกันเรียนรู้ โดยเนื้อหาสาระของการเรียนรู้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้เรียน

เกิดจากความต้องการของผู้เรียนเอง ผลลัพธ์ของการเรียนรู้เป็นการพัฒนาผู้เรียนและชุมชนไปพร้อมกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าจิตสำนึกของมนุษย์ที่อยู่ในรูปของความเชื่อ ค่านิยม ทักษะคติ ความตระหนักที่ก่อให้เกิดพฤติกรรม เป็นคุณลักษณะทางจิตที่ก่อรูปผ่านกระบวนการทางปัญญา เป็นปฏิริยาตอบสนองต่อปรากฏการณ์ทางสังคมเกิดการเสริมสร้างความรู้ให้แก่มนุษย์ในสังคมตามกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดยอาศัยรูปแบบการเรียนรู้ในการดำเนินการที่สัมพันธ์ และต่อเนื่องกันไปทั้ง 3 ส่วน คือ การเรียนรู้แบบเป็นทางการ การเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการและการเรียนรู้ตามอัธยาศัย เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ให้บุคคลมีการรับรู้ มีจิตสำนึก มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์จึงเป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

การให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล ในฐานะศูนย์กลางของการวิเคราะห์ หรือเน้นการกระทำของมนุษย์ เน้นว่าประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลและความหมายของกิจกรรม อธิบายการกระทำอย่างตระหนักรู้ของผู้กระทำ ซึ่งสิ่งสำคัญในการกระทำสำหรับผู้กระทำคือ ความสามารถที่จะรู้ว่าควรจะทำอย่างไรมากกว่าเรื่องของแรงจูงใจหรือผลประโยชน์ในการกระทำ มนุษย์ในฐานะผู้กระทำซึ่งเป็นผู้ตระหนักรู้หรือมีสำนึกในระดับที่แตกต่างกัน โดยมีผลกระทบต่อวิถีทางที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมหรือดำเนินกิจกรรม โดยมีสำนึกที่ต่างๆ ไป เป็นความรู้เกี่ยวกับการกระทำในสถานการณ์ทั่วไป หรือสำนึกครุ่นคิด เป็นวิธีการคิดวิธีแก้ปัญหาหรือสถานการณ์หนึ่งๆ และคำนึงถึงการกระทำในอดีตและอนาคต

ในการทำงานทุกอย่างนั้น ปัจจัยสู่ความสำเร็จ คนหนึ่งคนไม่สามารถทำงานให้สำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดได้ เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ต้องอยู่ร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้น หากประชาชนในชุมชนมีความเข้าใจการทำงานสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างจริงจัง จะสามารถนำชุมชนไปสู่ความสำเร็จในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เอกบุคคลที่เฉลียวฉลาด อาจมีประสิทธิผลน้อยกว่าทีมงานที่เฉลียวฉลาด ที่ประกอบด้วยปัจเจกบุคคลหลายคน

ในทางการบริหารเริ่มในยุคที่สองทางการบริหารการศึกษา ถัดจากยุคดั้งเดิมที่เน้นให้ความสำคัญกับเรื่องของงานหรือความมีประสิทธิภาพในการทำงานเป็นหลักทฤษฎีทางการบริหาร ตั้งแต่ยุคที่สองเป็นต้นมาให้ให้ความสำคัญกับ คน มาโย (Mayo อ้างถึงในกัญญา โพธิ์วัฒน์, 2548: 10) ในช่วงปี 1924-1932 ผลการวิจัยพบว่าองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดที่ทำให้ผลผลิตของงานเพิ่มขึ้น คือ การสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มพนักงาน การได้รับการสนับสนุนจากสังคม และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างพนักงานที่เพิ่มขึ้น รวมถึงพฤติกรรมของผู้บริหารที่มีต่อกลุ่มทดลองเหล่านี้ล้วนช่วยส่งเสริมน้ำใจของทีมงานที่มีต่อการปฏิบัติงานร่วมกัน

ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมของสมาชิกทีมงานซึ่งส่วนใหญ่เน้นกระบวนการภายในความจริงใจ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทีมงานที่มีประสิทธิผล ปัทสถานเหล่านั้น ได้แก่

1. สมาชิกมีความจริงใจในการแสดงความคิด และความรู้สึกต่างๆ
2. ทุกคนในกลุ่มต่างเปิดเผย มีความไว้วางใจกัน
3. สมาชิกชอบที่จะทดลองวิธีการแบบใหม่ที่แตกต่างจากเดิม
4. สนับสนุนให้ผู้อื่นมีความจริงใจในการแสดงความคิดและความรู้สึก
5. สนับสนุนให้ผู้อื่นเปิดเผย
6. สนับสนุนให้สมาชิกทดลองวิธีการแบบใหม่ๆ
7. สมาชิกมีความเป็นเอกัตบุคคล
8. สมาชิกกล้าเสนอความคิดเห็น ข้อคิดต่างๆ
9. สมาชิกมีความห่วงใย เอื้ออาทรต่อกัน
10. สมาชิกมีความผูกพันและจงรักภักดีต่อองค์กร

จากพัฒนาการของการวิจัยและข้อค้นพบเกี่ยวกับ ดังกล่าว นักทฤษฎีให้ความสนใจและความสำคัญต่อเรื่องของ "คน"

แนวคิดโดยสรุป ลักษณะการทำงานเป็นร่วมกันเป็นทีมที่มีประสิทธิผล และไม่มีประสิทธิผล สะท้อนให้เห็นการมุ่งเน้นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและปัทสถานในทางบวก ของทีมงานที่มีต่อองค์กร นอกจากนี้ แนวคิดของการมีส่วนร่วม มุ่งให้ความสำคัญต่อปัจจัย ด้านงานและด้านคน ซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนซึ่งกันและกัน การทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

4.4 แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชน

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2533: 33) แบ่งแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชน ออกเป็น 2 ระดับ คือ

1. การพัฒนาในระดับปัจเจกชน หมายถึง การให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อให้ความรอบรู้และทักษะในการใช้เหตุผลตัดสินใจในการดำรงชีวิต รวมถึงพัฒนาจิตสำนึกและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในและนอกชุมชน และในขณะเดียวกันสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพได้สอดคล้องกับวัฒนธรรม และศักยภาพทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและการบริหารของชุมชน

2. การพัฒนาในระดับกลุ่ม หมายถึง การกำหนดเงื่อนไขและกระจายอำนาจการบริหาร ให้คนในชุมชนสามารถรวมกลุ่มและพัฒนาอำนาจต่อรองของชุมชน เพื่อให้สามารถต้านทานการเอารัดเอาเปรียบจากกลุ่มภายนอกได้ สามารถปรับปรุงคัดแปลงหรือควบคุมทรัพยากรและภาวะแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนชุมชน

จาก **สุเมธทา พรหมบุญและคณะ (2546)** มีฐานจากการศึกษาในระบบ แต่สาระสามารถนำมาพิจารณาประยุกต์ เพื่อจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการทำงานกับชุมชนได้ โดยเฉพาะเหตุผลที่สนับสนุนการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ได้แก่

1. ความรู้และความจริงเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ โลกถูกค้นพบใหม่เสมอๆ การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ในสังคมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ทุกคนต้องเรียนรู้วิธีที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

2. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยเตรียมสมาชิกของชุมชนให้พร้อมที่จะเผชิญกับชีวิตจริง เพราะลักษณะของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้ผู้รับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง ได้ลงมือปฏิบัติ ได้ทำกิจกรรมกลุ่ม ได้ฝึกฝนทักษะการเรียนรู้ ทักษะการบริหารจัดการ การเป็นผู้นำ-ผู้ตาม และที่สำคัญเป็นการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตจริงมากที่สุดวิธีหนึ่ง

3. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี ฝึกฝนความเป็นประชาธิปไตย ฝึกการช่วยเหลือเกื้อกูล และการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขต่อชุมชน

4. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมช่วยลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทุกคนได้รับการยอมรับ ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เกิดความสุขในการอยู่ร่วมกัน

จะเห็นได้ว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้สมาชิกได้รับประสบการณ์ที่สำคัญกับชีวิตจริง ได้รับการฝึกฝนทักษะการแสวงหาความรู้ทักษะ การบันทึกความรู้ ทักษะการคิด ทักษะการจัดการกับความรู้ ทักษะการแสดงออก ทักษะการสร้างความรู้ใหม่ และทักษะการทำงานกลุ่ม สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้สมาชิกได้รับการพัฒนาไปสู่การเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข เป็นการเปลี่ยนแปลง ทั้งในระดับบุคคล และส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อการเปลี่ยนแปลงชุมชน จึงสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาพฤติกรรมกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น ในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ประชาชนต้องมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง จึงจะสามารถดำเนินการตามขั้นตอน ทำให้เกิดความรู้ ตระหนัก พฤติกรรมอย่างมีจิตสำนึกการมี

ส่วนร่วม การจัดองค์ประกอบต่างๆ เพื่อการเรียนรู้ของชุมชนให้คนในชุมชนมีศักยภาพในการ
แก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชน เกิดจากการรวมตัวในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนต่างๆ เพื่อ
แสวงหาทางออกร่วมกัน การแลกเปลี่ยนความรู้ การถ่ายทอดประสบการณ์เป็นไปโดยธรรมชาติ
ตรงกับความต้องการของชุมชน โดยเริ่มจากวิเคราะห์ถึงปัญหาของตนเองและชุมชนร่วมกัน
แสวงหาทางออกที่เหมาะสม นำไปสู่การปฏิบัติจริง รวมทั้งมีการประเมินผลและปรับเปลี่ยนให้
เหมาะสม เน้นการเรียนรู้วิถีชีวิตแบบแผนความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติในชุมชนท้องถิ่น ด้วย
การรับฟังและยอมรับอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเห็นใจผู้อื่น ในลักษณะของ
ใจประสานใจ สามารถรับรู้ เข้าใจ มีความรู้สึกร่วม รับผิดชอบร่วมและเกิดสำนึกด้วยตนเอง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ควบคู่กันไป โดยทำการลงพื้นที่วิจัยภาคสนามในชุมชน ศึกษาจากชุมชนที่มีแนวทางการปฏิบัติที่ดี (Good Practices) การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้ใช้การวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการวิจัยเพื่อยืนยันว่าชุมชนมีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมจากจิตสำนึก จากนั้นใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ในรูปแบบของการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม แล้วนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นและอภิปรายผลการวิจัย ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย รายละเอียดดังตารางที่ 3.1

ตารางที่ 3.1 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

วัตถุประสงค์ ข้อที่	ประเด็นที่ศึกษา วิเคราะห์	วิธีการ	ผลที่ได้
1	เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม	1. สำรวจพื้นที่ชุมชน ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับชุมชน 2. แบบสอบถาม 3. การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลหลัก 4. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม 5. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม	1. ข้อมูลบริบทชุมชน 2. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม 3. พฤติกรรมมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก 4. ปัจจัยสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมของประชาชน

วัตถุประสงค์ ข้อที่	ประเด็นที่ศึกษา วิเคราะห์	วิธีการ	ผลที่ได้
2	เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม	1. การสนทนากลุ่ม แต่ละชุมชน 2. ยกร่างแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม	1.ร่างแนวทางทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม 2.แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดการดำเนินงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ โดยใช้การวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพโดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

1. การคัดเลือกพื้นที่

คัดเลือกชุมชนแนวทางการปฏิบัติที่ดี Good Practices โดยมีเกณฑ์การพิจารณาดังนี้

1. เป็นชุมชนที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นที่ดี สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมกันในกระบวนการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของท้องถิ่น
2. เป็นชุมชนที่มีกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนแบบมีส่วนร่วม สมาชิกมีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการจัดการชุมชนที่ดี
3. เป็นชุมชนมีการเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกันอย่างต่อเนื่องนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ตัดสินแก้ปัญหาพร้อมกันนำไปปฏิบัติได้จริงประสบความสำเร็จ
4. เป็นชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
5. เป็นชุมชนที่มีแผนชุมชน ซึ่งมาจากการเก็บข้อมูลจริง และนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

แล้วนำเกณฑ์ที่กำหนดให้ผู้เชี่ยวชาญด้านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน พิจารณาเพื่อเสนอรายชื่อชุมชนตามเกณฑ์ข้างต้น

ชุมชนที่ผู้เชี่ยวชาญเสนอชื่อตรงกันทั้งสามท่าน มี 3 ชุมชน ได้แก่

1. ชุมชนบ้านหนองกลางดง หมู่ที่ 7 ตำบลศิลาลอย อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
2. ชุมชนบ้านหนองขุย หมู่ที่ 4 ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
3. ชุมชนบ้านบากแดง หมู่ที่ 12 ตำบลวังตะกอก อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

2. ประชากร

ประชากรในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ชุมชน 3 ชุมชน ดังนี้

1. บ้านหนองขุย จำนวนประชากร 699 คน
2. บ้านหนองกลางดง จำนวนประชากร 1,615 คน
3. บ้านบากแดง จำนวนประชากร 637 คน

3. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย คือ ครัวเรือนของชุมชน โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive sampling) ตามจำนวนครัวเรือนของแต่ละชุมชน ดังนี้

1. บ้านหนองขุย จำนวนครัวเรือน 195 ครัวเรือน
2. บ้านหนองกลางดง จำนวนครัวเรือน 203 ครัวเรือน
3. บ้านบากแดง จำนวนครัวเรือน 165 ครัวเรือน

เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามที่ได้จัดเตรียมไว้สำหรับกลุ่มตัวอย่างแต่ละชุมชน

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ข้อมูลเชิงปริมาณใช้เป็นแบบสอบถาม และข้อมูลเชิงคุณภาพใช้แบบสัมภาษณ์เจาะลึก ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยเชิงปริมาณ คือแบบสอบถาม ซึ่งมีขั้นตอนการสร้างเครื่องมือตามลำดับ ต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าเอกสารวิชาการ ตำรา งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม

2. นำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมมาออกแบบสอบถาม ซึ่งแบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 พฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก

ตอนที่ 3 ปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

3. การหาคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยการหาดัชนีความสอดคล้องของประเด็นย่อยกับประเด็นหลัก (IOC: Index of Item – Objective Congruence) ความถูกต้องเหมาะสมในการใช้ภาษาและให้ข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงแก้ไข

4. ปรับปรุงแก้ไขประเด็นย่อยที่มีค่า IOC น้อยกว่า 0.5 และปรับปรุงความเหมาะสมของการใช้ภาษาตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ

5. จัดพิมพ์เครื่องมือที่ปรับปรุงแก้ไขแล้ว เป็นเครื่องมือฉบับสมบูรณ์และนำเครื่องมือฉบับสมบูรณ์ไปทดลองใช้ (Try-out) ที่ไม่ใช่กลุ่มประชากรในการวิจัย

ลักษณะเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ประกอบด้วยคำถามประเภทต่างๆ โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อคำถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นคำถามแบบเลือกตอบ (Check-list) ร่วมกับการตอบแบบสั้น มีคำถามจำนวน 8 ข้อ

ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นคำถามแบบเลือกตอบ จำนวน 3 ข้อ ส่วนที่ 2 เป็นคำถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ชนิดกำหนดความถี่ 4 ระดับ จำนวน 27 ข้อ

แบบสอบถามตอนที่ 2 ส่วนที่ 2 ผู้วิจัยได้กำหนดการให้ค่าคะแนนโดยมีเกณฑ์การให้คะแนนดังนี้

ความถี่ในการมีส่วนร่วมไม่เคย	หมายถึงไม่เข้าร่วม
ความถี่ในการมีส่วนร่วมนานๆ ครั้ง	หมายถึงเข้าร่วมตั้งแต่ร้อยละ 1-50
ความถี่ในการมีส่วนร่วมเกือบทุกครั้ง	หมายถึงเข้าร่วมตั้งแต่ร้อยละ 51-75
ความถี่ในการมีส่วนร่วมทุกครั้ง	หมายถึงเข้าร่วมมากกว่าร้อยละ 75

การให้คะแนนพิจารณา ดังนี้

มีส่วนร่วมทุกครั้ง	ให้	4 คะแนน
มีส่วนร่วมเกือบทุกครั้ง	ให้	3 คะแนน
มีส่วนร่วมนานๆ ครั้ง	ให้	2 คะแนน
ไม่เคยมีส่วนร่วม	ให้	1 คะแนน

การแปลผลคะแนนรายข้อและ โดยรวม ใช้ค่าเฉลี่ยที่มีค่าตั้งแต่ 1.00 – 4.00 โดยพิจารณาตามเกณฑ์ของเบสท์ (Best, 1977: 14) ดังนี้

$$\frac{\text{Maximum} - \text{Minimum}}{\text{Interval}} = \frac{\text{คะแนนสูงสุด} - \text{ต่ำสุด}}{\text{จำนวนชั้น}}$$

$$= \frac{4 - 1}{4} = 0.75$$

คะแนนเฉลี่ย 3.26 - 4.00 หมายถึง พฤติกรรมการมีส่วนร่วมจากจิตสำนึกระดับสูงที่สุด

คะแนนเฉลี่ย 2.51 - 3.25 หมายถึง พฤติกรรมการมีส่วนร่วมจากจิตสำนึกระดับสูง

คะแนนเฉลี่ย 1.76 - 2.50 หมายถึง พฤติกรรมการมีส่วนร่วมจากจิตสำนึกระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.75 หมายถึง พฤติกรรมการมีส่วนร่วมจากจิตสำนึกระดับต่ำ

ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นคำถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ชนิดกำหนดระดับความคิดเห็น 5 ระดับ จำนวน 19 ข้อ

มีเกณฑ์การให้คะแนนดังนี้

เห็นด้วยอย่างยิ่ง	หมายถึง	ผู้ตอบเห็นด้วยอย่างยิ่งต่อปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกการมีส่วนร่วม
เห็นด้วย	หมายถึง	ผู้ตอบเห็นด้วยต่อปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกการมีส่วนร่วม
ไม่มีความเห็น	หมายถึง	ผู้ตอบไม่มีความคิดเห็นต่อปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกการมีส่วนร่วม
ไม่เห็นด้วย	หมายถึง	ผู้ตอบไม่เห็นด้วยต่อปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกการมีส่วนร่วม
ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	หมายถึง	ผู้ตอบไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งต่อปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

การให้คะแนนพิจารณา ดังนี้

เห็นด้วยอย่างยิ่ง	ให้	5 คะแนน
เห็นด้วย	ให้	4 คะแนน
ไม่มีความเห็น	ให้	3 คะแนน
ไม่เห็นด้วย	ให้	2 คะแนน
ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	ให้	1 คะแนน

การแปลผลคะแนนรายข้อและโดยรวม ใช้ค่าเฉลี่ยที่มีค่าตั้งแต่ 1.00 – 5.00 โดยพิจารณาตามเกณฑ์ของเบสท์ (Best, 1977: 14) ดังนี้

$$\frac{\text{Maximum} - \text{Minimum}}{\text{Interval}} = \frac{\text{คะแนนสูงสุด} - \text{ต่ำสุด}}{\text{จำนวนชั้น}}$$

$$= \frac{5 - 1}{5} = 0.80$$

คะแนนเฉลี่ย 4.21 – 5.00	หมายถึง	ปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกระดับมากที่สุด
คะแนนเฉลี่ย 3.41 – 4.20	หมายถึง	ปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกระดับมาก
คะแนนเฉลี่ย 2.61 – 3.40	หมายถึง	ปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกระดับปานกลาง
คะแนนเฉลี่ย 1.81 – 2.60	หมายถึง	ปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกระดับน้อย
คะแนนเฉลี่ย 1.00 – 1.80	หมายถึง	ปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกระดับน้อยที่สุด

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยภาคสนาม เป็นการรวบรวมข้อมูลในชุมชนเพื่อศึกษาว่ามีปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น โดยการแจกแบบสอบถาม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม ดังนี้

1. ผู้วิจัยนำบันทึกจากทางมหาวิทยาลัย แจกกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ 3 ชุมชนตั้งกัก และแจ้งผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน หรือทีมงานของชุมชน เพื่อแนะนำตัวและชี้แจงวัตถุประสงค์ในการทำวิจัย

2. ผู้วิจัยประสานงานกับผู้นำท้องถิ่นหรือผู้นำท้องที่ เช่น สท. ส.อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ทั้ง 3 ชุมชน เพื่อขอความร่วมมือแจกแบบสอบถามให้กลุ่มตัวอย่างคือ จำนวนครัวเรือน ทุกครัวเรือนของชุมชน พร้อมทั้งส่งแบบสอบถามคืนผู้วิจัยทางไปรษณีย์ตามที่อยู่ที่ผู้วิจัยระบุไว้

3. ผู้วิจัยลงพื้นที่ เพื่อรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เก็บข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน ปัจจัย และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยเข้าไปพักอาศัยและร่วมกิจกรรมในชุมชน ดังนี้

3.1) การสังเกต (Observation)

3.1.1) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non - Participation Observation) เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน พฤติกรรมการมีส่วนร่วม และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

3.1.2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) โดยเข้าร่วมการประชุมประจำเดือน การประชุม การประชุมกลุ่มต่างๆ เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการทำงานร่วมกัน ความต่อเนื่องของกิจกรรม

3.2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

3.2.1) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) โดยสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่นและผู้นำท้องที่ของชุมชน เช่น คณะบริหาร เทศบาลตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาเทศบาล หรือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการชุมชน สภาผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ผู้นำกลุ่มต่างๆในชุมชน ฯลฯ ที่มีส่วนร่วมโดยตรงกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีส่วนร่วมส่งเสริมและสนับสนุน

3.2.2) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง แบบลักษณะปลายเปิดที่ได้มีการกำหนดหัวข้อศึกษาไว้อย่างกว้างๆ สามารถยืดหยุ่นหรือปรับปรุงคำถามได้ตามสถานการณ์ โดยมีแนวคำถามเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

3.3) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview)

3.3.1) ผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้วิจัยสุ่มแบบสโนว์บอล (Snowball Sampling) สมาชิกชุมชนที่มีพฤติกรรมมีส่วนร่วมในกิจกรรมโครงการต่างๆ ของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ และสมาชิกชุมชนที่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ฯลฯ

3.3.2) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง แบบลักษณะปลายเปิดที่ได้มีการกำหนดหัวข้อศึกษาไว้อย่างกว้างๆ สามารถยืดหยุ่นหรือปรับปรุงคำถามได้ตามสถานการณ์ โดยมีแนวคำถาม

4. รวบรวมแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดตรวจสอบความถูกต้องและคัดเลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ไว้เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS ต่อไป

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

6.1 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์และการสังเกต ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง ระดับพฤติกรรมการณ์มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก และปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม จำแนกตามชุมชน โดยวิเคราะห์ด้วยสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

2. การวิเคราะห์ค่าสถิติเบื้องต้น รวมจำนวนกลุ่มตัวอย่าง โดยวิเคราะห์ด้วยสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ค่าสัมประสิทธิ์การกระจาย (Coefficient of variation)

3. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เพื่อสรุปกระบวนการเรียนรู้และปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 นำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนที่ 1 ผู้วิจัยสรุปผลจากการสนทนากลุ่ม (Focus group) แต่ละชุมชน โดยสนทนากลุ่มแกนนำชุมชน มีผู้ร่วมสนทนา 6-10 คน เพื่อสรุปและร่วมอภิปรายปัจจัยจากแบบสอบถามที่มีผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม และสรุปแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม(Focus group) แต่ละชุมชน มาสรุป วิเคราะห์ สังเคราะห์ แล้วร่างแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนที่ 3 นำเสนอแนวทางทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ 1) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม 2) เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์จากแบบสอบถามและการสังเกต การสัมภาษณ์ เพื่อยืนยันการเลือกชุมชนจากผู้เชี่ยวชาญที่มีแนวทางการปฏิบัติที่ดี (Good Practices) มีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมจากจิตสำนึก ดังนี้

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง ระดับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก และปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม จำแนกตามชุมชนประกอบด้วย

- 1.1) ผลการวิเคราะห์จำนวนและร้อยละข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามชุมชน
- 1.2) ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึกจำแนกตามชุมชน
- 1.3) ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมจำแนกตามชุมชน

เพื่อให้ทราบถึงการแจกแจงข้อมูลโดยใช้ค่าสถิติพื้นฐาน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ระดับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก

- 2.1) ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยรวมของระดับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก
- 2.2) ผลการวิเคราะห์ระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม
- 2.3) ผลการวิเคราะห์ค่าสถิติเบื้องต้นของตัวแปรระดับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึกและระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

1.1) ผลการวิเคราะห์จำนวนและร้อยละข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามชุมชน

ผลการวิเคราะห์สถิติพื้นฐานข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามชุมชน ประกอบด้วย เพศ อายุ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพปัจจุบัน รายได้ต่อเดือน การเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน ตำแหน่งในชุมชน พบว่า

1. เมื่อพิจารณาตามเพศ ชุมชนบ้านหนองขุย ชุมชนบ้านหนองกลางดง และชุมชนบ้านบากแดง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 59.09, 55.56 และ 51.54 ตามลำดับ

2. เมื่อพิจารณาตามอายุ ชุมชนบ้านหนองขุย ชุมชนบ้านหนองกลางดง และชุมชนบ้านบากแดง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 40-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 50.65, 44.44 และ 46.51 ตามลำดับ

3. เมื่อพิจารณาตามระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน ชุมชนบ้านหนองขุย ชุมชนบ้านหนองกลางดง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อาศัยตั้งแต่เกิด คิดเป็นร้อยละ 91.50 และ 77.16 ส่วนชุมชนบ้านบากแดง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ย้ายมาภายหลัง 64.29 ตามลำดับ

4. เมื่อพิจารณาตามระดับการศึกษา ชุมชนบ้านหนองขุย ชุมชนบ้านหนองกลางดง และชุมชนบ้านบากแดง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 64.29, 54.32 และ 50.38 ตามลำดับ

5. เมื่อพิจารณาตามอาชีพ ชุมชนบ้านหนองขุย และชุมชนบ้านบากแดง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร คิดเป็นร้อยละ 62.99 และ 78.46 ตามลำดับ และประกอบอาชีพรับราชการน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 0.65 และ 0.00 ตามลำดับ และชุมชนบ้านหนองกลางดง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 43.83 และประกอบอาชีพรับราชการน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 0.62

6. เมื่อพิจารณาตามรายได้ ชุมชนบ้านหนองขุย ชุมชนบ้านหนองกลางดง และชุมชนบ้านบากแดง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้อยู่ระหว่าง 5,000-10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 56.21, 61.11 และ 44.96 ตามลำดับ

7. เมื่อพิจารณาตามการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน พบว่า ชุมชนบ้านหนองขุย ชุมชนบ้านหนองกลางดง และชุมชนบ้านบากแดง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ คิดเป็นร้อยละ 55.25, 43.78 และ 38.83 ตามลำดับ

8. เมื่อพิจารณาการมีตำแหน่งในชุมชน พบว่า ชุมชนบ้านหนองขุย ชุมชนบ้านหนองกลางดง และชุมชนบ้านบากแดง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่มีตำแหน่งในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 95.92, 96.18 และ 87.74 ตามลำดับ ดังรายละเอียดในตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 จำนวนและร้อยละข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามชุมชน

ข้อมูลส่วนบุคคล		ชุมชน					
		บ้านหนองขุย		บ้านหนองกลางดง		บ้านบากแดง	
		ความถี่	ร้อยละ	ความถี่	ร้อยละ	ความถี่	ร้อยละ
1) เพศ	ชาย	63	40.91	72	44.44	63	48.46
	หญิง	91	59.09	90	55.56	67	51.54
	รวม	154	100.00	162	100.00	130	100.00
2) อายุ	ต่ำกว่า 20 ปี	4	2.60	6	3.70	6	4.65
	20-39 ปี	37	24.03	66	40.74	38	29.46
	40-60 ปี	78	50.65	72	44.44	60	46.51
	60 ปีขึ้นไป	35	22.73	18	11.11	25	19.38
	รวม	154	100.00	162	100.00	129	100.00
3) ระยะเวลาที่อาศัย อยู่ในชุมชน	อาศัยตั้งแต่เกิด	140	91.50	125	77.16	45	35.71
	ย้ายมาภายหลัง	13	8.50	37	22.84	81	64.29
	รวม	153	100.00	162	100.00	126	100.00
4) ระดับการศึกษา สูงสุด	ไม่ได้เรียน	3	1.95	4	2.47	2	1.53
	ประถมศึกษา	99	64.29	88	54.32	66	50.38
	มัธยมศึกษาตอนต้น	31	20.13	42	25.93	22	16.79
	มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช.	14	9.09	18	11.11	25	19.08
	อนุปริญญา/ปวศ.	1	.65	5	3.09	7	5.34
	ปริญญาตรี หรือเทียบเท่า	6	3.90	5	3.09	9	6.87
	สูงกว่าปริญญาตรี	0	.00	0	.00	0	.00
รวม	154	100.00	162	100.00	131	100.00	
5) อาชีพปัจจุบัน	เกษตรกร	97	62.99	62	38.27	102	78.46
	รับจ้างทั่วไป	39	25.32	71	43.83	12	9.23
	รับราชการ	1	.65	1	.62	0	.00
	ค้าขาย	4	2.60	17	10.49	0	.00
	พนักงาน	10	6.49	8	4.94	6	4.62
	อื่นๆ	3	1.95	3	1.85	10	7.69
รวม	154	100.00	162	100.00	130	100.00	
5.1) อาชีพอื่นๆ		151	98.05	159	98.15	121	92.37
	ข้าราชการบำนาญ	0	.00	0	.00	2	1.53
	ช่างก่อสร้าง	0	.00	1	.62	0	.00
	ช่างซ่อมรถ	0	.00	0	.00	1	.76

ข้อมูลส่วนบุคคล	ชุมชน						
	บ้านหนองขุย		บ้านหนองกลางดง		บ้านบากแดง		
	ความถี่	ร้อยละ	ความถี่	ร้อยละ	ความถี่	ร้อยละ	
นักธุรกิจ	0	.00	0	.00	1	.76	
นักเรียน	1	.65	0	.00	4	3.05	
นักศึกษา	0	.00	0	.00	2	1.53	
แม่บ้าน	0	.00	1	.62	0	.00	
ไม่ได้ทำงาน	1	.65	0	.00	0	.00	
ลูกจ้างชั่วคราว	1	.65	0	.00	0	.00	
เลี้ยงเด็ก	0	.00	1	.62	0	.00	
รวม	154	100.00	162	100.00	131	100.00	
6) รายได้ต่อเดือน	น้อยกว่า 5,000 บาท	22	14.38	37	22.84	23	17.83
	5,000-10,000 บาท	86	56.21	99	61.11	58	44.96
	10,001-15,000 บาท	7	4.58	15	9.26	31	24.03
	15,001-20,000 บาท	12	7.84	4	2.47	8	6.20
	มากกว่า 20,000 บาท	26	16.99	7	4.32	9	6.98
	อื่นๆ	0	.00	0	.00	0	.00
รวม	153	100.00	162	100.00	129	100.00	
7) การเป็นสมาชิก กลุ่มในชุมชน	กลุ่มแม่บ้าน	14	6.39	6	2.99	22	11.70
	กลุ่มสตรี	19	8.68	7	3.48	22	11.70
	กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข	6	2.74	10	4.98	9	4.79
	กลุ่มออมทรัพย์	121	55.25	88	43.78	73	38.83
	กลุ่มเยาวชน	5	2.28	7	3.48	2	1.06
	กลุ่มสมาชิกสหกรณ์	20	9.13	15	7.46	26	13.83
	การเกษตร						
	กลุ่มผู้สูงอายุ	29	13.24	14	6.97	13	6.91
	ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มใด	5	2.28	54	26.87	20	10.64
	กลุ่มอื่นๆ ได้แก่ กองทุน หมู่บ้าน	0	.00	0	.00	1	.53
รวม	219	100.00	201	100.00	188	100.00	
8) มีตำแหน่งใน ชุมชน	ไม่มี	141	95.92	151	96.18	93	87.74
	มี	6	4.08	6	3.82	13	12.26
	รวม	147	100.00	157	100.00	106	100.00
8.1) ระบุตำแหน่ง		148	96.10	156	96.30	118	90.08
	กรรมการกองทุน	0	.00	0	.00	1	.76

ข้อมูลส่วนบุคคล	ชุมชน					
	บ้านหนองขุย		บ้านหนองกลางดง		บ้านปากแดง	
	ความถี่	ร้อยละ	ความถี่	ร้อยละ	ความถี่	ร้อยละ
กรรมการหมู่บ้าน	0	.00	1	.62	5	3.82
ประธานโครงการ SML	0	.00	0	.00	1	.76
ประธานชมรมผู้สูงอายุ	1	.65	0	.00	0	.00
ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	1	.65	1	.62	1	.76
ไม่ระบุ	2	1.30	0	.00	1	.76
หมอดินอาสา	0	.00	0	.00	1	.76
อบต.	0	.00	0	.00	1	.76
อปพร.	0	.00	0	.00	1	.76
อสม.	2	1.30	4	2.47%	1	.76%
รวม	154	100.00	162	100.00	131	100.00

ข้อมูลจากแบบสอบถามสอดคล้องกับข้อมูลพื้นฐานของทั้ง 3 ชุมชน ในการลงพื้นที่จากการสัมภาษณ์ พบว่า สมาชิกชุมชนทั้ง 3 ชุมชน ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ของชุมชน บางคนอาจเป็นสมาชิกมากกว่าหนึ่งกลุ่มได้ จากชุมชนบ้านหนองขุย ดังคำกล่าวของ อสม. ดังนี้

“...เป็นสมาชิก สวัสดิการ สมาชิกออมทรัพย์ อสม. กลุ่มแม่บ้านสตรี ทำให้เราได้ร่วมกิจกรรมกับชุมชน ชุมชนมีกลุ่มมาก เช่น กลุ่มข้าวโพด กลุ่มปลูกผัก กลุ่มรับจ้าง กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มชานา กลุ่มไร้อ้อย เยอะ...”

(นางชุกศรี ห้วยหงษ์ทอง, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2555)

สอดคล้องกับคำกล่าวของสมาชิกชุมชนบ้านหนองกลางดง

“...กองทุนแม่บ้าน ออมทรัพย์ อสม. ประปา เยอะมาก ทำงานชุมชนแล้วไม่ค่อยว่างเดี่ยวอำเภอเรียกประชุม อบต. เรียกประชุม แต่ทำให้เรามีประสบการณ์ ได้เจอเพื่อฝูง...”

(นางนิสาร์ตัน บุญพวง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2555)

และสอดคล้องกับคำกล่าวของสมาชิกชุมชนบ้านปากแดง

“...ชุมชนมีกลุ่มอะไรที่เกี่ยวกับเรา เราก็สมัครเข้าร่วมตลอด จะได้คุยกับเพื่อนรู้เรื่อง...”

(นางละมัย นิยมณี, สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2555)

จากการลงพื้นที่ชุมชน ทำให้พบองค์กรที่สำคัญในการขับเคลื่อนและพัฒนาชุมชนคือ
สภาผู้นำชุมชน หรือกลุ่มแกนนำชุมชน ที่มาจากกลุ่มต่างๆ ของชุมชน โดยเป็นคนในชุมชนที่มี
สมัครอาสามาทำงานร่วมกันเป็นทีมงานพัฒนาชุมชน โดยไม่ได้รับค่าตอบแทน จากชุมชนบ้าน
หนองขุย จากคำกล่าวของผู้ใหญ่บ้านหนองขุย อดีตสภาผู้นำ ดังนี้

“...จากการมีสภา 79 ทำให้เรามีคนเก่ง คนดี คนกล้า มาเป็นการทำงานมากขึ้น เราผลักดัน
เป็นผู้นำ ผู้ตาม แล้วแต่เรื่องว่าใครถนัดหรือเก่งด้านไหน เราเป็นตัวแทนของหมู่บ้านเอาปัญหา
มาช่วยกันคิด มาหาทางออกร่วมกัน ลดความขัดแย้ง ทำให้การทำงานง่ายขึ้นเพราะเราได้คุย
กันก่อน เถียงกันก่อน ทำความเข้าใจกันก่อนแล้ว...”

(นายพลวัติ วรรณ, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2555)

สอดคล้องกับชุมชนหนองกลางดง จากคำกล่าวของ สภาผู้นำ 59 ดังนี้

“...การแก้ปัญหาของชุมชนทำคนเดียวไม่มีทางสำเร็จ ผู้นำเก่งคนเดียวก็ยากที่จะสำเร็จ
การเปลี่ยนแปลงต้องเริ่มจากพวกเราในชุมชน แต่ละคนแตกต่างกัน ด้วยความจำเป็นด้านอาชีพ
ความกล้าแสดงออก แต่เราอยู่ร่วมกันในชุมชน ไม่มีทางที่ทั้งชุมชนจะมีแต่คนเก่ง ขนาดนี้เรา
ยังไม่เท่ากันเลย แต่เราจะดึงคนที่เสียสละแถมมีความสามารถด้วยมาทำงานร่วมกันได้ยังไง คือ
ใจเราต้องตรงกันก่อน คือตรงนี้ทำไม่ได้เงินนะ ดีไม่ดีก็โดนค่า ถ้าไม่มีใจทำไม่ได้...”

(นายบุญสวย สุวรรณภาพ, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2555)

1.2 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมกรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจาก จิตสำนึก จำแนกตามชุมชน

ส่วนที่ 1 การประชุมประชาคม

ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยของพฤติกรรมกรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก
จำแนกตามชุมชน เพื่อศึกษาใน 3 เรื่อง ได้แก่ 1) ความบ่อยของการประชุมประชาคมเรื่องที่เกี่ยวข้อง
การพัฒนาท้องถิ่น 2) วัตถุประสงค์ของการประชุมประชาคม 3) ผู้จัดการประชุมประชาคม และเป็น
การตรวจสอบว่ากลุ่มตัวอย่างได้มีการเข้าร่วมประชุมของชุมชนในแต่ละชุมชนเป็นอย่างไร ซึ่งมี
รายละเอียดดังนี้

1) เมื่อพิจารณาตามความบ่อยของการประชุมประชาคมเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น พบว่า ชุมชนบ้านหนองขุย ชุมชนบ้านหนองกลางดง และชุมชนบ้านบากแดง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เข้าร่วมประชุมประชาคมเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น เดือนละครั้งมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 64.05, 56.79 และ 51.54 ตามลำดับ

2) เมื่อพิจารณาตามวัตถุประสงค์ของการประชุมประชาคม พบว่า ชุมชนบ้านหนองขุย ชุมชนบ้านหนองกลางดง และชุมชนบ้านบากแดง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ของการประชุมประชาคมเพื่อร่วมแก้ไขปัญหาส่วนรวมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 86.93, 95.68 และ 69.11 ตามลำดับ

3) เมื่อพิจารณาตามผู้ที่จัดการประชุมประชาคม พบว่า ชุมชนบ้านหนองขุย ชุมชนบ้านหนองกลางดง และชุมชนบ้านบากแดง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีผู้ที่จัดการประชุมประชาคมเป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนันมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 66.67, 92.59 และ 73.44 ตามลำดับ ดังแสดงรายละเอียดในตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 จำนวนและร้อยละของพฤติกรรมกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก จำแนกตามชุมชน

การประชุม	ชุมชน						
	บ้านหนองขุย		บ้านหนองกลางดง		บ้านบากแดง		
	ความถี่	ร้อยละ	ความถี่	ร้อยละ	ความถี่	ร้อยละ	
1. ความบ่อยของการประชุมประชาคมเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น	เดือนละมากกว่า 1 ครั้ง	47	30.72	27	16.67	31	23.85
	เดือนละครั้ง	98	64.05	92	56.79	67	51.54
	2-3 เดือนต่อครั้ง	5	3.27	34	20.99	21	16.15
	4-6 เดือนต่อครั้ง	1	.65	4	2.47	6	4.62
	ปีละครั้ง	2	1.31	5	3.09	5	3.85
รวม	153	100.00	162	100.00	130	100.00	
2. วัตถุประสงค์ของการประชุมประชาคม	วางแผนโครงการของงบประมาณ	20	13.07	7	4.32	38	30.89
	ร่วมแก้ไขปัญหาส่วนรวม	133	86.93	155	95.68	85	69.11
	รวม	153	100.00	162	100.00	123	100.00
3. ผู้จัดการประชุมประชาคม	อปท.	3	1.96	1	.62	3	2.34
	สมาชิกในกลุ่มเอง	48	31.37	11	6.79	31	24.22
	ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน	102	66.67	150	92.59	94	73.44
	รวม	153	100.00	162	100.00	128	100.00

ส่วนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น จากจิตสำนึกจำแนกตามชุมชน

1. ชั้นร่วมวางแผน (ข้อที่ 1-10)

เมื่อพิจารณาระดับจิตสำนึกการมีส่วนร่วมตามชุมชน พบว่าในชั้นร่วมวางแผน ทุกชุมชนมีค่าเฉลี่ยรวม 2.65 ระดับพฤติกรรมที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึกอยู่ในระดับสูง โดยชุมชนบ้านหนองขุย มีค่าเฉลี่ยระดับพฤติกรรมที่มีส่วนร่วมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมสูงที่สุด มีค่าเท่ากับ 2.91 รองลงมาคือชุมชนบ้านบากแดงมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.70 และชุมชนบ้านหนองกลางดง มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเท่ากับ 2.35

พิจารณาพฤติกรรมที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึกในชั้นร่วมวางแผน พบว่ากลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมประชุมแม้ไม่ได้รับค่าตอบแทน มีค่าเฉลี่ยรวมสูงที่สุด 2.98 อยู่ในเกณฑ์ระดับสูง และกลุ่มตัวอย่างร่วมแสดงความคิดเห็นคัดค้านแผนหรือกิจกรรมการพัฒนาที่ท่านเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมของชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมน้อยที่สุด 2.35 อยู่ในเกณฑ์ระดับปานกลาง รายละเอียดดังตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 ค่าเฉลี่ยของพฤติกรรมที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก ชั้นร่วมวางแผน

พฤติกรรมที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น จากจิตสำนึก	ชุมชน							
	รวม 3 ชุมชน		บ้านหนองขุย		บ้านหนองกลางดง		บ้านบากแดง	
	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์
ชั้นร่วมวางแผน	2.65	สูง	2.91	สูง	2.35	ปานกลาง	2.70	สูง
1.ท่านเข้าร่วมการประชุมในชุมชน เมื่อมีการประชุมต่าง ๆ เช่น การทำแผนชุมชน การประชุมประชาคม เป็นต้น	2.90	สูง	3.05	สูง	2.57	สูง	3.13	สูง
2.ท่านได้ร่วมพูดคุย ปรึกษาหารือกับสมาชิกในชุมชน เกี่ยวกับปัญหาของชุมชน	2.70	สูง	2.99	สูง	2.33	ปานกลาง	2.83	สูง
3.ท่านได้เข้าร่วมประชุม เพื่อวางแผนพัฒนาท้องถิ่น เช่น การพัฒนาถนนและสาธารณูปโภค การจัดงานประเพณีเทศกาล การพัฒนาอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ เป็นต้น	2.75	สูง	3.00	สูง	2.44	ปานกลาง	2.83	สูง
4.ท่านเข้าร่วมประชุมแม้ไม่ได้รับค่าตอบแทน	2.98	สูง	3.10	สูง	2.73	สูง	3.16	สูง

พฤติกรรมกรที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น จากจิตสำนึก	ชุมชน							
	รวม 3 ชุมชน		บ้านหนองขุย		บ้านหนองกลางดง		บ้านบากแดง	
	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์
5.ในการประชุมท่านแสดงความคิดเห็นเป็นที่ยอมรับของที่ประชุม	2.61	สูง	2.93	สูง	2.40	ปานกลาง	2.48	ปานกลาง
6.ท่านร่วมเสนอปัญหาของชุมชนในที่ประชุม เช่น ปัญหาน้ำใช้ การเกษตรไม่เพียงพอ ถนนชำรุด ปัญหาโรคระบาด เป็นต้น	2.61	สูง	2.85	สูง	2.34	ปานกลาง	2.68	สูง
7.ท่านร่วมลงมติในการกำหนดระดับความสำคัญของปัญหา เพื่อแก้ไขก่อน-หลัง เช่น แก้ปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรก่อนปรับปรุงถนนที่ยังพอจะใช้ได้	2.62	สูง	2.82	สูง	2.30	ปานกลาง	2.78	สูง
8.ท่านร่วมแสดงความคิดเห็นคัดค้าน แผนหรือกิจกรรมการพัฒนาที่ท่านเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมของชุมชน	2.35	ปานกลาง	2.58	สูง	2.12	ปานกลาง	2.37	ปานกลาง
9.ท่านร่วมกำหนดวัตถุประสงค์การวางแผนดำเนินกิจกรรมของชุมชน	2.49	ปานกลาง	2.88	สูง	2.20	ปานกลาง	2.38	ปานกลาง
10.ท่านร่วมกำหนดวิธีการดำเนินกิจกรรม เพื่อการแก้ไขหรือพัฒนา เช่น การจัดการฝึกอบรม การไปศึกษาดูงาน การจัดสรรที่ดินว่างเปล่าให้กับสมาชิกที่ยากจนได้ทำกินอย่างเหมาะสม เป็นต้น	2.44	ปานกลาง	2.93	สูง	2.12	ปานกลาง	2.28	ปานกลาง

1. ชั้นร่วมดำเนินงาน (ข้อที่ 11-16)

เมื่อพิจารณาระดับพฤติกรรมกรที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึกตามชุมชนพบว่าในชั้นร่วมวางแผน ทุกชุมชนมีค่าเฉลี่ยรวม 2.75 ระดับจิตสำนึกกรที่มีส่วนร่วมอยู่ในระดับสูง โดยชุมชนบ้านหนองขุย มีค่าเฉลี่ยระดับจิตสำนึกกรที่มีส่วนร่วมสูงที่สุด มีค่าเท่ากับ 2.96 รองลงมาคือชุมชนบ้านบากแดง มีค่าเท่ากับ 2.71 และชุมชนบ้านหนองกลางดง มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเท่ากับ 2.58

พิจารณาพฤติกรรมกรรมกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึกในชั้นร่วมดำเนินงาน พบว่ากลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาที่ได้จัดขึ้น เช่น ร่วมจัดงานประเพณีของชุมชน ร่วมรณรงค์กำจัดลูกน้ำยุงลาย เป็นต้น มีค่าเฉลี่ยรวมสูงที่สุด 2.95 อยู่ในเกณฑ์ระดับสูง และเมื่อมีปัญหาระหว่างดำเนินกิจกรรมต่างๆ กลุ่มร่วมเสนอแนวทางปรับเปลี่ยนวิธีดำเนินการ มีค่าเฉลี่ยรวมน้อยที่สุด 2.46 อยู่ในเกณฑ์ระดับปานกลาง

ตารางที่ 4.4 ค่าเฉลี่ยของพฤติกรรมกรรมกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก ชั้นร่วมดำเนินงาน

พฤติกรรมกรรมกรมีส่วนร่วมในการพัฒนา ท้องถิ่น จากจิตสำนึก	ชุมชน							
	รวม 3 ชุมชน		บ้านหนองขุย		บ้านหนองกลางดง		บ้านบากแดง	
	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์
ชั้นร่วมดำเนินงาน	2.75	สูง	2.96	สูง	2.58	สูง	2.71	สูง
11. ท่านเข้าร่วมปฏิบัติกิจกรรม แม้ว่าท่านต้องเสียเวลาในการทำกิจกรรมส่วนตัว	2.74	สูง	2.97	สูง	2.50	ปานกลาง	2.77	สูง
12. ท่านเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาที่ได้จัดขึ้น เช่น ร่วมจัดงานประเพณีของชุมชน ร่วมรณรงค์กำจัดลูกน้ำยุงลาย เป็นต้น	2.95	สูง	3.09	สูง	2.84	สูง	2.92	สูง
13. เมื่อมีกิจกรรมของชุมชน ท่านร่วมสมทบเงินสนับสนุน เช่น การแข่งขันกีฬาประจำตำบล โครงการอบรมเยาวชนด้านภัยสุขภาพ กิจกรรมประเพณีเทศกาล เป็นต้น	2.77	สูง	3.01	สูง	2.52	สูง	2.80	สูง
14. เมื่อมีกิจกรรมของชุมชน ท่านชักชวนเพื่อนบ้านร่วมกิจกรรม ด้วยการสละเวลาและร่วมออกแรง เช่น การร่วมทำบุญตามเทศกาลของชุมชน การร่วมปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ เป็นต้น	2.86	สูง	2.95	สูง	2.70	สูง	2.95	สูง
15. ท่านนำข้อมูลที่ได้จากการเข้าประชุม มาประชาสัมพันธ์ให้ผู้ที่ไม่ได้เข้าประชุมทราบเช่น การให้ร่วมใส่เสื้อสีเหลืองในวันพ่อ การร่วมสมทบเงินหรืออาหารให้กลุ่มเยาวชนของชุมชน ในการฝึกซ้อมการแข่งขันกีฬา เป็นต้น	2.73	สูง	2.89	สูง	2.62	สูง	2.68	สูง
16. เมื่อมีปัญหาระหว่างดำเนินกิจกรรมต่างๆ ท่านร่วมเสนอแนวทางปรับเปลี่ยนวิธีดำเนินการ	2.46	ปานกลาง	2.84	สูง	2.28	ปานกลาง	2.23	ปานกลาง

2. ชั้นร่วมประเมินผล (ข้อที่ 17-21)

เมื่อพิจารณาระดับพฤติกรรมกรรมกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึกตามชุมชน พบว่าในชั้นร่วมประเมินผล ทุกชุมชนมีค่าเฉลี่ยรวม 2.49 ระดับจิตสำนึกการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง โดยชุมชนบ้านหนองขุย มีค่าเฉลี่ยระดับจิตสำนึกการมีส่วนร่วมสูงที่สุด มีค่า

เท่ากับ 2.86 รองลงมาคือชุมชนบ้านบากแดง มีค่าเท่ากับ 2.31 และชุมชนบ้านหนองกลางดง มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเท่ากับ 2.28

พิจารณาพฤติกรรมที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึกในชั้นร่วมประเมินผล พบว่ากลุ่มตัวอย่างติดตามการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมสูงสุด 2.74 อยู่ในเกณฑ์ระดับสูง และกลุ่มตัวอย่างได้เข้าร่วมประเมินโครงการพัฒนาชุมชนของท่าน เช่น การใช้งบประมาณในการสร้างอาคารเอนกประสงค์มากขึ้นไปไม่คุ้มค่า เป็นต้น มีค่าเฉลี่ยรวมน้อยที่สุด 2.31 อยู่ในเกณฑ์ระดับปานกลาง

ตารางที่ 4.5 ค่าเฉลี่ยของพฤติกรรมที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก ชั้นร่วมประเมินผล

พฤติกรรมที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น จากจิตสำนึก	ชุมชน							
	รวม 3 ชุมชน		บ้านหนองขุย		บ้านหนองกลางดง		บ้านบากแดง	
	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์
ชั้นร่วมประเมินผล	2.49	ปานกลาง	2.86	สูง	2.28	ปานกลาง	2.31	ปานกลาง
17.ท่านติดตามการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน	2.74	สูง	2.91	สูง	2.58	สูง	2.74	สูง
18.เมื่อท่านพบข้อบกพร่องของการพัฒนาท้องถิ่น ท่านแจ้งให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ	2.60	สูง	2.84	สูง	2.48	ปานกลาง	2.45	ปานกลาง
19.ท่านติดตามการใช้จ่ายงบประมาณเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น	2.38	ปานกลาง	2.72	สูง	2.21	ปานกลาง	2.21	ปานกลาง
20.ท่านได้ร่วมกับเพื่อนบ้านสังเกตการก่อสร้างหรือพัฒนาชุมชน เช่น ร่วมกันสังเกตการณ์ขุดแหล่งน้ำของชุมชน เป็นต้น	2.55	สูง	2.87	สูง	2.28	ปานกลาง	2.53	สูง
21.ท่านร่วมแสดงความคิดเห็นในการประเมินผลการดำเนินงานพัฒนาที่ผ่านมาแล้วของ อปท. เช่น สร้างถังเก็บน้ำฝนไม่ได้มาตรฐานตามแบบ เป็นต้น	2.40	ปานกลาง	2.82	สูง	2.25	ปานกลาง	2.10	ปานกลาง
22.เมื่อเกิดการผิดพลาดในโครงการพัฒนาที่มีต่อชุมชน ท่านร่วมมือกับสมาชิกในชุมชน แก้ไขปัญหา เช่น ร่วมลงชื่อคัดค้านการสร้างถนนที่ไม่เป็นตามสัญญาจ้าง ร้องเรียนการทุจริต เป็นต้น	2.43	ปานกลาง	2.98	สูง	2.18	ปานกลาง	2.09	ปานกลาง
23.ท่านได้เข้าร่วมประเมินโครงการพัฒนาชุมชนของท่าน เช่น การใช้งบประมาณในการสร้างอาคารเอนกประสงค์มากขึ้นไปไม่คุ้มค่า เป็นต้น	2.31	ปานกลาง	2.89	สูง	1.97	ปานกลาง	2.04	ปานกลาง

3. ขั้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์ (ข้อที่ 24-27)

เมื่อพิจารณาระดับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึกตามชุมชน พบว่าในขั้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์ ทุกชุมชนมีค่าเฉลี่ยรวม 2.89 ระดับจิตสำนึกการมีส่วนร่วม อยู่ในระดับสูง โดยชุมชนบ้านบากแดง มีค่าเฉลี่ยระดับจิตสำนึกการมีส่วนร่วมสูงที่สุด อยู่ในระดับสูง มีค่าเท่ากับ 3.09 รองลงมาคือบ้านหนองขุข มีค่าเฉลี่ย มีค่าเท่ากับ 3.03 อยู่ในระดับสูง และชุมชนบ้านหนองกลางดง มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเท่ากับ 2.61 อยู่ในระดับปานกลาง

พิจารณาพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึกในขั้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์ พบว่ากลุ่มตัวอย่างได้รับความภาคภูมิใจจากการเข้าร่วมพัฒนาชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวม สูงที่สุด 2.97 อยู่ในเกณฑ์ระดับสูง และกลุ่มคิดว่าการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นทำให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความโปร่งใส มีค่าเฉลี่ยรวมน้อยที่สุด 2.31 อยู่ในเกณฑ์ระดับสูง

ตารางที่ 4.6 ค่าเฉลี่ยของพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก ขั้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์

พฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น จากจิตสำนึก	ชุมชน							
	รวม 3 ชุมชน		บ้านหนองขุข		บ้านหนองกลางดง		บ้านบากแดง	
	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์
ขั้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์	2.89	สูง	3.03	สูง	2.61	สูง	3.09	สูง
24.การร่วมกิจกรรมชุมชนทำให้ท่านรู้สึกมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น	2.89	สูง	3.01	สูง	2.65	สูง	3.05	สูง
25.ท่านคิดว่าการร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นทำให้ท่านได้รับการบริการสาธารณะที่มีคุณภาพ	2.85	สูง	3.00	สูง	2.60	สูง	2.98	สูง
26.ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นทำให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความโปร่งใส	2.84	สูง	3.05	สูง	2.52	สูง	3.02	สูง
27.ท่านได้รับความภาคภูมิใจจากการเข้าร่วมพัฒนาชุมชน	2.97	สูง	3.07	สูง	2.65	สูง	3.27	สูง

1.3) ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมจำแนกตาม

ชุมชน

ผลการวิเคราะห์สถิติพื้นฐานของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามชุมชน ประกอบด้วย ปัจจัยสภาวะแวดล้อมทางสังคม และปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมทำกิจกรรม พบว่า

1. ปัจจัยสถานะแวดล้อมทางสังคม

เมื่อพิจารณาปัจจัยด้านสถานะแวดล้อมทางสังคม พบว่าค่าเฉลี่ยของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมทั้ง 3 ชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวม 4.19 ปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมอยู่ในเกณฑ์ระดับมาก โดยชุมชนบ้านหนองขุย มีค่าเฉลี่ยระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมสูงที่สุด มีค่าเท่ากับ 4.30 อยู่ในเกณฑ์มากที่สุด รองลงมาคือชุมชนบ้านบากแดง มีค่าเท่ากับ 4.20 อยู่ในเกณฑ์มาก และชุมชนบ้านหนองกลางดง มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเท่ากับ 4.07 อยู่ในเกณฑ์มาก

เมื่อพิจารณาปัจจัยด้านสถานะแวดล้อมทางสังคม ค่าเฉลี่ยรวมของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม พบว่าการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างเพื่อนบ้าน มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมสูงที่สุด 4.33 อยู่ในเกณฑ์ระดับมากที่สุด และการส่งเสริมจากองค์กรเอกชน เอ็นจีโอ สมาคม มูลนิธิต่างๆ มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวมน้อยที่สุด 3.91 อยู่ในเกณฑ์ระดับมาก รายละเอียดดังตารางที่ 4.7

ตารางที่ 4.7 ค่าเฉลี่ยของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมจากสถานะแวดล้อม จำแนกตามชุมชน

ปัจจัย	ชุมชน							
	รวม 3 ชุมชน		บ้านหนองขุย		บ้านหนองกลางดง		บ้านบากแดง	
	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์
สถานะแวดล้อมทางสังคม	4.19	มาก	4.30	มากที่สุด	4.07	มาก	4.20	มาก
1.การอบรมเลี้ยงดูจากพ่อแม่ ผู้ปกครองมีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน	4.32	มากที่สุด	4.45	มากที่สุด	4.17	มาก	4.35	มากที่สุด
2.ความสัมพันธ์แบบญาติพี่น้อง มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน	4.27	มากที่สุด	4.44	มากที่สุด	4.13	มาก	4.26	มากที่สุด
3.การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างเพื่อนบ้าน มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน	4.33	มากที่สุด	4.38	มากที่สุด	4.23	มากที่สุด	4.38	มากที่สุด
4.การอบรมสั่งสอนจากครู อาจารย์ มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน	4.27	มากที่สุด	4.38	มากที่สุด	4.11	มาก	4.32	มากที่สุด
5.การถ่ายทอดความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน	4.16	มาก	4.32	มากที่สุด	4.01	มาก	4.17	มาก
6.การกระตุ้นจากผู้นำหมู่บ้าน กำนัน มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน	4.30	มากที่สุด	4.34	มากที่สุด	4.30	มากที่สุด	4.24	มากที่สุด
7.การอบรมสั่งสอนจากพระ เจ้าอาวาส หรือ ผู้นำทางศาสนา มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน	4.16	มาก	4.29	มากที่สุด	4.06	มาก	4.14	มาก
8.การสนับสนุนจาก อบต. เทศบาลฯ มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน	4.15	มาก	4.23	มากที่สุด	4.01	มาก	4.24	มากที่สุด
9.การส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ หน่วยงานรัฐ มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน	4.08	มาก	4.17	มาก	3.91	มาก	4.18	มาก
10.การส่งเสริมจากองค์กรเอกชน เอ็นจีโอ	3.91	มาก	4.14	มาก	3.75	มาก	3.82	มาก

ปัจจัย	ชุมชน							
	รวม 3 ชุมชน		บ้านหนองซุย		บ้านหนองกลางดง		บ้านบากแดง	
	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์
สมาคม มูลนิธิต่างๆ มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน								
11.การติดตามข้อมูล ข่าวสาร ทั้งในและนอกชุมชนของท่าน มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน	4.12	มาก	4.19	มาก	4.06	มาก	4.11	มาก

2. ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมทำกิจกรรม

เมื่อพิจารณาปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมทำกิจกรรม พบว่าค่าเฉลี่ยของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมทั้ง 3 ชุมชน มีค่าเฉลี่ยรวม 4.15 ปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมอยู่ในเกณฑ์ระดับมาก โดยชุมชนบ้านหนองซุย มีค่าเฉลี่ยระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมสูงสุด มีค่าเท่ากับ 4.25 อยู่ในเกณฑ์มากที่สุด รองลงมาคือชุมชนบ้านบากแดง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.22 อยู่ในเกณฑ์มากที่สุด และชุมชนบ้านหนองกลางดง มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด มีค่าเท่ากับ 4.01 อยู่ในเกณฑ์มาก

เมื่อพิจารณาปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมทำกิจกรรม ค่าเฉลี่ยรวมของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม พบว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชนของกลุ่มตัวอย่าง มีค่าเฉลี่ยรวมสูงสุด 4.25 อยู่ในเกณฑ์ระดับมากที่สุด และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนทำให้กลุ่มตัวอย่างยอมรับนับถือกันมากขึ้นและลดความขัดแย้ง มีค่าเฉลี่ยรวมน้อยที่สุด 4.04 อยู่ในเกณฑ์ระดับมาก รายละเอียดดังตารางที่ 4.8

ตารางที่ 4.8 ค่าเฉลี่ยของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม จากการมีส่วนร่วมทำกิจกรรม จำแนกตาม

ชุมชน

ปัจจัย	ชุมชน							
	รวม 3 ชุมชน		บ้านหนองซุย		บ้านหนองกลางดง		บ้านบากแดง	
	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์
การมีส่วนร่วมทำกิจกรรม	4.15	มาก	4.25	มากที่สุด	4.01	มาก	4.22	มากที่สุด
12.การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน ทำให้ท่านมีปฏิสัมพันธ์ที่ดี พุดคุยปรึกษาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น อย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา	4.19	มาก	4.28	มากที่สุด	4.06	มาก	4.25	มากที่สุด
13.การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน ทำให้ท่านมีความไว้วางใจกันและซื่อสัตย์ต่อกัน	4.10	มาก	4.22	มากที่สุด	4.01	มาก	4.07	มาก

ปัจจัย	ชุมชน							
	รวม 3 ชุมชน		บ้านหนองขุย		บ้านหนองกลางดง		บ้านบากแดง	
	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์
14.การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน ทำให้ท่านได้เรียนรู้พฤติกรรมของตนเอง และผู้อื่น เกิดความเข้าใจในตนเองและเข้าใจผู้อื่นได้ดียิ่งขึ้น	4.14	มาก	4.20	มาก	4.00	มาก	4.24	มากที่สุด
15.การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน ทำให้ท่านยอมรับนับถือกันมากขึ้นและลดความขัดแย้ง	4.04	มาก	4.13	มาก	3.93	มาก	4.06	มาก
16.การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชนของท่าน	4.25	มากที่สุด	4.30	มากที่สุด	4.09	มาก	4.39	มากที่สุด
17.การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน ทำให้ท่านรู้สึกว่าคุณเองมีประโยชน์ต่อส่วนรวม	4.19	มาก	4.27	มากที่สุด	4.06	มาก	4.26	มากที่สุด
18.การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน ทำให้ท่านรู้สึกภูมิใจเป็นเจ้าของชุมชน	4.12	มาก	4.28	มากที่สุด	3.90	มาก	4.21	มากที่สุด
19.การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน ทำให้ท่านต้องการร่วมทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน อย่างต่อเนื่อง	4.18	มาก	4.29	มากที่สุด	4.01	มาก	4.26	มากที่สุด

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ระดับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก

2.1) ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยรวมของระดับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก

ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยรวมของระดับพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก พบว่า ระดับจิตสำนึกการมีส่วนร่วมมีค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 2.49 ถึง 2.89 โดยตัวแปรชิ้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ 2.89 อยู่ในระดับสูง รองลงมาคือ ชิ้นร่วมดำเนินงาน มีค่าเฉลี่ย 2.75 อยู่ในระดับสูง ชิ้นร่วมวางแผน มีค่าเฉลี่ย 2.65 อยู่ในระดับสูง และตัวแปรที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ชิ้นร่วมประเมินผล มีค่าเฉลี่ย 2.49 อยู่ในระดับปานกลาง รายละเอียดดังตารางที่ 4.9

ตารางที่ 4.9 ค่าเฉลี่ยของระดับพฤติกรรมกรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก
(n = 447)

ระดับพฤติกรรมกรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับ
ขั้นร่วมวางแผน	2.65	.73	สูง
ขั้นร่วมดำเนินงาน	2.75	.71	สูง
ขั้นร่วมประเมินผล	2.49	.76	ปานกลาง
ขั้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์	2.89	.79	สูง

2.2) ผลการวิเคราะห์ระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกกรมการมีส่วนร่วม

2.2.1) ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกกรมการมีส่วนร่วม

ผลการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยของระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกกรมการมีส่วนร่วม พบว่า ระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกกรมการมีส่วนร่วม มีค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 4.14 ถึง 4.15 อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยปัจจัยด้านสภาวะแวดล้อมทางสังคมมีค่าเฉลี่ยสูงกว่าปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมทำกิจกรรม มีค่าเท่ากับ 4.19 และ 4.15 ตามลำดับ รายละเอียดดังตารางที่ 4.10

ตารางที่ 4.10 ค่าเฉลี่ยของระดับปัจจัยกรมการมีส่วนร่วม (n = 447)

ปัจจัยกรมการมีส่วนร่วม	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับ
สภาวะแวดล้อมทางสังคม	4.19	.40	มาก
กรมการมีส่วนร่วมทำกิจกรรม	4.15	.42	มาก

2.3) ผลการวิเคราะห์ค่าสถิติเบื้องต้นของตัวแปรระดับพฤติกรรมกรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึกและระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกกรมการมีส่วนร่วม

ผลการวิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐานตัวแปรระดับพฤติกรรมกรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก พบว่า ตัวแปรมีค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 2.49 ถึง 2.89 ตัวแปรขั้นร่วมจัดสรร

ผลประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ 2.89 อยู่ในระดับสูง รองลงมาคือ ชั้นร่วมดำเนินงาน มีค่าเฉลี่ย 2.75 และตัวแปรที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ชั้นร่วมประเมินผล มีค่าเฉลี่ย 2.49

เมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์การกระจาย พบว่า ชั้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์ มีค่าสัมประสิทธิ์การกระจายสูงกว่าชั้นอื่นๆ โดยมีค่าเท่ากับ 61.62 เมื่อพิจารณาค่าความเบ้ พบว่า ตัวแปรส่วนใหญ่มีการแจกแจงในลักษณะเกือบโค้งปกติ โดยพิจารณาจากค่าความเบ้ที่ไม่ต่างจาก 0 (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2550) ตัวแปรที่มีค่าความเบ้มากที่สุดคือ ชั้นร่วมประเมินผล รองลงมาคือ ชั้นร่วมวางแผน มีค่าความเบ้ -0.13 และ -0.29 ตามลำดับ แสดงว่าข้อมูลของตัวแปรเหล่านี้มีค่าสูงกว่าค่าเฉลี่ย มีการกระจายของข้อมูลในลักษณะเบ้ซ้าย และชั้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์ มีค่าความเบ้น้อยที่สุดคือ -0.54 แสดงว่าข้อมูลของตัวแปรนี้มีค่าสูงกว่าค่าเฉลี่ย มีการกระจายของข้อมูลในลักษณะเบ้ซ้าย เมื่อพิจารณาค่าความโค้ง พบว่า ตัวแปรส่วนใหญ่มีการแจกแจงในลักษณะแบนกว่าโค้งปกติ โดยตัวแปรที่มีความโค้งมากที่สุดคือ ชั้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์ รองลงมาคือ ชั้นร่วมวางแผน มีค่าความโค้ง -0.28 และ -0.46 ตามลำดับ ส่วนชั้นร่วมประเมินผล มีค่าความโค้งน้อยที่สุดคือ -0.74

ผลการวิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐานตัวแปรระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม พบว่า ตัวแปรที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 4.15 ถึง 4.19 ซึ่งตัวแปรที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากทุกตัวแปร โดยตัวแปรปัจจัยด้านสถานะแวดล้อมทางสังคม มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด มีค่าเท่ากับ 4.19 และปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมทำกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดมีค่าเท่ากับ 4.15

เมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์การกระจาย พบว่า ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมทำกิจกรรม มีค่าสัมประสิทธิ์การกระจายสูงกว่าปัจจัยด้านสถานะแวดล้อมทางสังคม มีค่าเท่ากับ 17.89 และ 15.66 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาค่าความเบ้ พบว่า ตัวแปรปัจจัยส่วนใหญ่มีการแจกแจงในลักษณะเกือบโค้งปกติ โดยพิจารณาจากค่าความเบ้ที่ไม่ต่างจาก 0 (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2550) ซึ่งตัวแปรปัจจัยมีค่าความเบ้อยู่ในช่วง 0.18 ถึง 0.38 แสดงว่าค่าส่วนใหญ่อยู่ในระดับต่ำกว่าค่าเฉลี่ย ลักษณะการกระจายของข้อมูลส่วนใหญ่เบ้ขวา โดยตัวแปรปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมทำกิจกรรมมีค่าความเบ้มากกว่าปัจจัยด้านสถานะแวดล้อมทางสังคม มีค่าเท่ากับ 0.38 และ 0.18 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาค่าความโค้ง พบว่า ตัวแปรปัจจัยด้านสถานะแวดล้อมทางสังคมและปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมทำกิจกรรมมีค่าความโค้งเท่ากัน มีค่าเท่ากับ 0.12 ดังแสดงรายละเอียดในตารางที่ 4.11

ตารางที่ 4.11 ค่าสถิติเบื้องต้นของตัวแปรระดับจิตสำนึกการมีส่วนร่วมและระดับปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

ตัวแปร	MEA	ระดับ	S.D.	MIN	MAX	SK	KU	C.V.
	N							
พฤติกรรมการมีส่วนร่วม								
จากจิตสำนึก								
ขั้นร่วมวางแผน	2.65	สูง	.73	1.00	4.00	-.29	-.46	53.07
ขั้นร่วมดำเนินงาน	2.75	สูง	.71	1.00	4.00	-.36	-.54	50.98
ขั้นร่วมประเมินผล	2.49	ปานกลาง	.76	1.00	4.00	-.13	-.74	57.09
ขั้นร่วมจัดสรร	2.89	สูง	.79	1.00	4.00	-.54	-.28	61.62
ผลประโยชน์								
ปัจจัยเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม								
สถานะแวดล้อมทางสังคม	4.19	มาก	.40	2.82	5.00	.18	.12	15.66
การมีส่วนร่วมทำกิจกรรม	4.15	มาก	.42	2.88	5.00	.38	.12	17.89

สรุปผลจากแบบสอบถาม ชุมชนทั้งสามชุมชนมีค่าเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ที่ดี สามารถยืนยันได้
ว่าสมาชิกชุมชนมีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมจากจิตสำนึก

บทที่ 5

ผลการวิจัยจากกรณีศึกษา

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น โดยทำการลงพื้นที่วิจัยภาคสนามในชุมชน ศึกษาจากชุมชนที่มีแนวทางการปฏิบัติที่ดี (Good Practices) โดยการเลือกจากผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่านเสนอชื่อชุมชนตรงกัน 3 ชุมชน โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการยืนยันว่าชุมชนมีส่วนร่วมจากจิตสำนึก จากนั้นใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ในรูปของ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเพื่อวิเคราะห์เชิงปัจจัย เพื่อได้ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม แล้วสนทนากลุ่ม (Focus Group) แต่ละชุมชนเพื่อนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ชุมชนที่ศึกษา 3 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านหนองขุย ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี 2) ชุมชนบ้านหนองกลางดง ตำบลศิลาลอย อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และ 3) ชุมชนบ้านบากแดง ตำบลวังตะกอก อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร นำเสนอข้อมูลตามลำดับดังนี้

ตอนที่ 1 ชุมชนบ้านหนองขุย

- 1.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านหนองขุย
- 1.2 กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาของชุมชนบ้านหนองขุย
- 1.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองขุยเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

ตอนที่ 2 ชุมชนบ้านหนองกลางดง

- 2.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านหนองกลางดง
- 2.2 กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาของชุมชนบ้านหนองกลางดง
- 2.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองกลางดงเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

ตอนที่ 3 ชุมชนบ้านบากแดง

- 3.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน
- 3.2 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบากแดง
- 3.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบากแดงเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

ตอนที่ 4 สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากกรณีศึกษา

- 4.1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

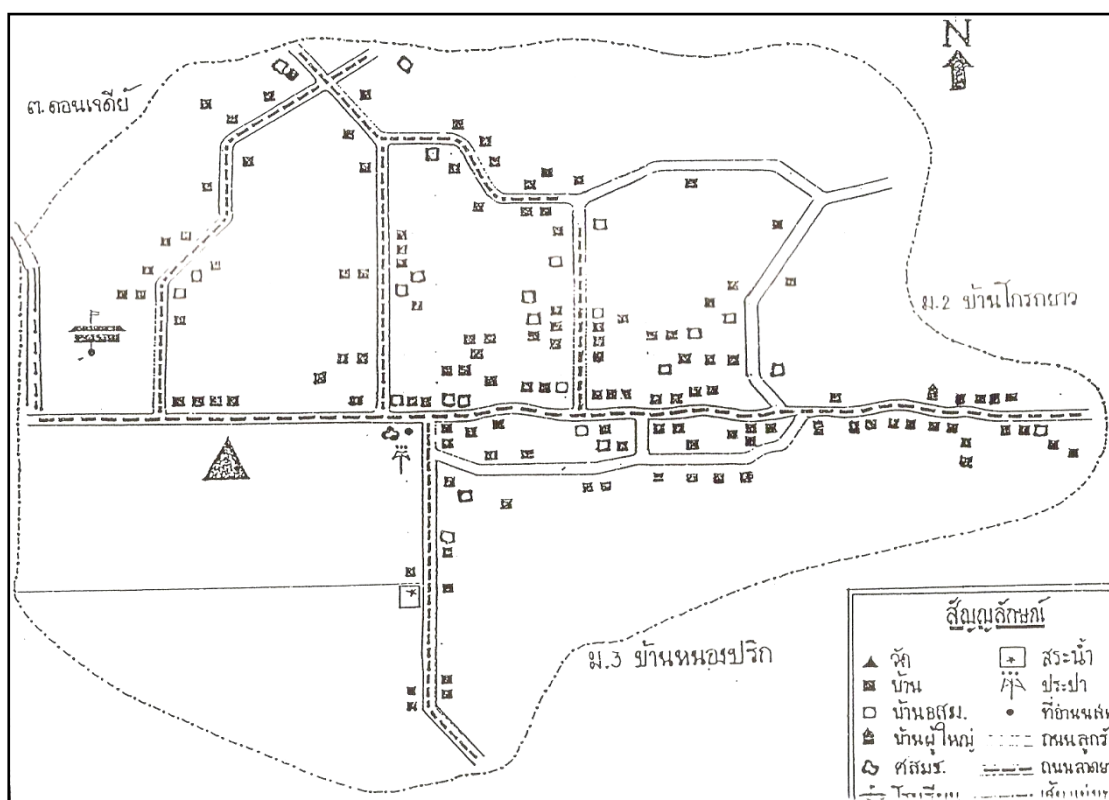
ตอนที่ 1 ชุมชนบ้านหนองขุย

1.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านหนองขุย

หมู่ที่ 4 บ้านหนองขุย ตั้งอยู่ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

คำขวัญชุมชน “คนใจงาม เกษตรกรรมคู่บ้าน ถิ่นฐานเจ้าแม่เบ็๊กไพร หลากหลาย สวัสดิการ ชนาคารชุมชน”

ภาพที่ 5.1 แผนที่ชุมชนบ้านหนองขุย

1.1.1 ประวัติความเป็นมา

หมู่บ้านหนองขุย การปกครองเคยขึ้นอยู่กับ ตำบลคอนเจดีย์ มีประวัติเล่าต่อกันมาว่า เมื่อครั้งสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งได้ทรงกระทำการยุทธหัตถี ที่บ้านคอนเจดีย์นั้น ณ บริเวณพื้นที่บ้านหนองขุยแห่งนี้เคยใช้เป็นที่พักทัพพญาคูยปริกาหรือกันในการที่จะกระทำการรบ ซึ่งพื้นที่แห่งนี้มีกอไผ่จำนวนมากล้อมอยู่รอบหนองน้ำ ชาวบ้านทั่วไปจึงเรียกพื้นที่แห่งนี้ว่า

“หนองคุย” (พุดคุย) ต่อมาได้มีประชาชนชาวบ้านมาตากกลางพื้นที่เพื่อใช้ในการทำนาทำไร่กันมากขึ้น จึงได้ปลูกกระต๊อบห่างนาเพื่อใช้อาศัยพักแรมหลับนอน จนมีชาวบ้านเพิ่มมากขึ้น จึงได้ตั้งเป็นหมู่บ้าน โดยใช้ชื่อว่าหมู่บ้าน “หนองคุย” แต่เนื่องจากสำเนียงการพูดของท้องถิ่นเหนือ จึงทำให้คำพูดนั้นเพี้ยนจากคำว่าบ้านหนองคุยกลายมาเป็น หนองขุย (ซึ่งตรงตามสภาพพื้นที่ ที่มีหนองน้ำ กอไผ่และขุยไผ่จำนวนมาก)

จนกระทั่งทุกวันนี้ ต่อมาได้มีการแบ่งเขตการปกครองขึ้นใหม่แยกจาก ตำบลคอนเจดีย์ มาเป็นตำบลหนองสาหร่าย เมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2535 โดยบ้านหนองขุยตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลหนองสาหร่าย โดยบ้านหนองขุยมีผู้ใหญ่บ้านที่เคยดูแลหมู่บ้าน คือ 1) ผู้ใหญ่ฤทธิ์ สมคิด 2) ผู้ใหญ่แจ่ม จิตนิคม 3) ผู้ใหญ่มั่ง สมคิด 4) ผู้ใหญ่แต สมคิด 5) ผู้ใหญ่เทียม จานแก้ว 6) ผู้ใหญ่จงใจ ชุ่ม 7) ผู้ใหญ่ทองหล่อ กระต่ายทอง และปัจจุบันผู้ใหญ่พลวิศ วรรณะ โดยมีนายชนะ สุขพรหม เป็นกำนันคนแรก นายชลอ สมคิด เป็นกำนันตำบลหนองสาหร่าย คนที่สอง กำนันคนปัจจุบันคือนายพิสิษฐ์ ไรจน์ชัยเกษม

1.1.2 ประชากร ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนหนองขุย

จำนวนครัวเรือน ตามทะเบียนราษฎร	195	ครัวเรือน
อาศัยอยู่จริง ตามข้อมูล จปฐ.	159	ครัวเรือน
จำนวนประชากร	699	คน
ชาย	322	คน
หญิง	377	คน

ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนพื้นถิ่นดั้งเดิม มีความผูกพันแบบญาติพี่น้อง ภาษาที่ใช้พูดในชุมชนคือภาษากลาง ซึ่งมีสำเนียง “เหนือ”

1.1.3 สภาพทางภูมิศาสตร์

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ มีเนื้อที่ประมาณ 2,549 ไร่ เท่ากับ 4.07 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ทำการเกษตร ปลูกอ้อย ปลูกพืชผัก และทำนา การคมนาคมถนนสายหลักลาดยางผ่านกลางหมู่บ้านสามารถเดินทางติดต่อระหว่างหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว โดยมีอาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับหมู่ที่ 4 บ้านหัววัง ตำบลคอนเจดีย์
ทิศใต้	ติดต่อกับหมู่ที่ 3 บ้านหนองปรึก ตำบลหนองสาหร่าย

ทิศตะวันออก ติดต่อกับหมู่ที่ 1 บ้านสระลุมพุก และหมู่ที่ 2 บ้านโกรกยาว
ทิศตะวันตก ติดต่อกับหมู่ที่ ตำบลคอนเจดีย์

1.1.4 การประกอบอาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ของชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยแยกตามครัวเรือน ดังนี้ ส่วนใหญ่ทำนา 105 ครัวเรือนและมีการปลูกพืชตามฤดูกาลหลังการเก็บเกี่ยว เลี้ยงสัตว์ จำพวก โค กระบือ สุกร และไก่ 21 ครัวเรือน ค้าขาย ร้านขายของชำ และร้านขายอาหาร 5 ครัวเรือน บริการ 2 ครัวเรือน รับจ้าง แรงงานทำนา ทำไร่ 38 ครัวเรือน ทำงานประจำรับราชการ 4 ครัวเรือน ทำงานประจำเอกชนบริษัท/โรงงาน 6 ครัวเรือน

1.1.5 การรวมกลุ่มในชุมชน

ชุมชนหนองขุยเป็นที่ตั้งของสถาบันการเงินตำบลหนองสาหร่าย จุบรวมแหล่งทุนของชุมชน โดยมีกลุ่มกองทุนหมู่บ้าน และกลุ่มออมทรัพย์ฯ กลุ่มอาชีพ 2 กลุ่มคือกลุ่มสตรีอาสาพัฒนาหมู่บ้านและกลุ่มเกษตรกร กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มเยาวชนหนองสาหร่ายเฟรชชี และกลุ่มฉาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้านหนองขุย โดยสมาชิกชุมชนบ้านหนองขุยส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ

1.1.6 สภาพสังคม

ลักษณะบ้านเรือนเป็นส่วนใหญ่เป็นบ้านชั้นเดียว และบ้านเรือนกระจุกตัวตามถนนสายหลักของหมู่บ้าน ล้อมรอบชุมชนด้วยนาข้าว ไร่่อย จึงสะดวกต่อการพบปะกัน มีความผูกพันกันแบบเครือญาติ ตามคำกล่าวของ รองนายกเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย ดังนี้

“...ส่วนหนึ่งชุมชนเราอยู่กันแบบเป็นญาติพี่น้องกันมีอะไรก็ช่วยเหลือกัน ก็เป็นญาติกันทั้งหมู่บ้าน...”

(นายสิ่วโรฒ จิตนิยม, สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2555)

สอดคล้องกับคำกล่าวของสมาชิกชุมชน ดังนี้

“...ก็มีการให้กำลังใจกัน คือเราก็พี่น้องกันทั้งนั้น ลูกพี่ลูกน้องกัน ญาติกันมีอะไรเราก็ช่วยเหลือกัน...”

(นางวารี สุทธิบุตร, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2555)

ทุกครัวเรือนมีอาชีพ มีงานทำ มีโรงเรียนบ้านหนองขุย ระดับประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กโรงเรียนบ้านหนองขุย สมาชิกทุกคนนับถือศาสนาพุทธมีวัดหนองขุยเป็นศูนย์รวมของทั้งคนในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง โรงเรียนและวัดตั้งอยู่ตรงข้ามฝั่งถนนกัน และสถาบันการเงินชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัด ซึ่งนอกจากเป็นสถาบันการเงินแล้วยังเป็นสถานที่จัดประชุมของหมู่บ้าน เป็นศูนย์รวมการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบไปด้วยที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน ธนาคารความดีชุมชนตำบลหนองสาหร่าย กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนหมู่บ้าน ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่าย และหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน โดยติดตั้งลำโพงครอบคลุมทั้งหมู่บ้าน

1.2 กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชนบ้านหนองขุย

จากการสะสมประสบการณ์กระบวนการพัฒนาชุมชนบ้านหนองขุย ขับเคลื่อนพร้อมกับตำบลหนองสาหร่าย ทั้งท้องถิ่นและท้องที่ อย่างเป็นเนื้อเดียวกัน มีการรวมคนเก่งคนกล้า พัฒนาคณะ พัฒนางาน เป็นการสร้างการยอมรับกระบวนการของตนเอง ประเมินตนเอง มีโรงเรียนและวัดเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงพัฒนาเด็กและเยาวชน มีคณะกรรมการเข้าร่วมกันเป็นสภาผู้นำ 79 ระดับตำบล จึงทำให้มีคนทำงานจำนวนมาก เกิดการเดินอย่างมีทิศทางจากการทำแผนชุมชน ทำให้มีการวางแผนแก้ไขปัญหา มีทีมงานกลุ่มแกนนำ หนุนเสริมชุมชนอย่างต่อเนื่อง ลำดับเหตุการณ์สำคัญ ดังนี้

การพัฒนาภาคประชาชน สายธารการเปลี่ยนแปลงของคนหนองสาหร่าย

ยุคเริ่มต้นของการพัฒนาโดยภาคประชาชน ในพื้นที่ตำบลหนองสาหร่ายตั้งแต่ผู้นำชุมชนสามท่าน (นายชนะ สุขพรหม นายชะลอ สมคิด และนายจอม ใจชุ่ม) ที่ได้ดำเนินการเสนอขอให้ชุมชนหนองสาหร่ายยกฐานะเป็นตำบลหนองสาหร่าย ในปี 2535 และผู้นำชุมชนเหล่านี้ได้กลายเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีแนวคิดพาชาวชุมชนหนองสาหร่ายเริ่มงานพัฒนา โดยยึดหลักการ “การพัฒนาที่เกิดจากความต้องการของคนในชุมชนตนเองและเพื่อความอยู่ดีมีสุขในชุมชนของตน” ในระยะเริ่มแรกของการพัฒนาชุมชนได้มองที่จุดเด่นศักยภาพของชุมชนที่คนในชุมชนมีการดำรงชีวิตแบบเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติเดียวกัน คนในชุมชนร่วมทุกข์และสุขมาด้วยกัน สะท้อนจากวิถีการอยู่ร่วมกันในรูปแบบ “ประเพณีวัฒนธรรม” เช่น ประเพณีลงแขกดำนา-เกี่ยวข้าว ที่ได้ก่อเกิดวัฒนธรรมเพลงเหย่ย-กลองยาว เพลงเหย่ยเป็นบทเพลงพื้นบ้านที่ไร้ร้อง ละเล่นกันในงานนาเป็นกิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์ ความเชื่อมั่นให้คลายความเหน็ดเหนื่อยจากการทำนา ส่วนประเพณีที่เกิดจากความทุกข์ของคนในชุมชน เช่น ประเพณี

แห่ นางแมว ที่เกิดขึ้นจากความแห้งแล้งฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล จนกระทั่งระยะเวลาผ่านไป ภาครัฐได้จัดทำโครงการชลประทานพระแท่น ดำเนินการสร้างคลองส่งน้ำจากเขื่อนท่าม่วง (เขื่อนแม่กลอง) ครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบล เพื่อให้มีน้ำทำการเกษตรอย่างพอเพียง จากความแห้งแล้งที่เคยทำนาเพียงปีละครั้ง ปัจจุบันชาวชุมชนสามารถทำนาได้ถึง 2 ครั้งต่อปี ทำให้วิถีการเกษตรเปลี่ยนแปลงไป ดังคำกล่าวของ รองนายกเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย ดังนี้

“...ช่วงแรกๆคือ ตอนปี 2522-2523 ตอนนั้นมีคลองชลประทานมาแล้ว แต่พอมีการนำเทคโนโลยี พวงกรวด ปูเยเคมี ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดี ปุปลาในหนองก็ไม่ค่อยมีแล้วตายหมด การผลิตมากขึ้น เร่งปลูก เร่งผลิต การลงแขกช่วยแรงกันแทบไม่มีอีกแล้ว แต่สิ่งที่ได้ เป็นหนี้ก้อนโต...”

(นายสิ่วโรฒ จิตนิยม, สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2555)

จากประสบการณ์ร่วมทุกข์ร่วมสุขของชุมชนเป็นความผูกพันอันแน่นแฟ้นที่เกาะเกี่ยวให้คนในชุมชนร่วมกันดำเนินงานพัฒนาชุมชนของตน เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างอยู่ดีมีสุขตามทิศทางเป้าหมายการปึกธงการพัฒนาของกลุ่มตน นอกจากการมองศักยภาพไปที่ความเอื้อเพื่อแผ่แผ่แล้ว ชาวชุมชนเริ่มร่วมกลุ่มพัฒนาชุมชน ซึ่งได้มีการร่วมวิเคราะห์กลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน สามารถจำแนกการเกิดขึ้นขององค์กรได้ 3 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่ 1 กลุ่มที่ภาครัฐมาสั่งให้ตั้งกลุ่ม ซึ่งชาวชุมชนมองว่า กลุ่มประเภทนี้เป็นกลุ่มที่มีกติกามาจากภายนอก เช่น กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน โดยกลุ่มประเภทนี้เป็นกลุ่มที่ชาวชุมชนเห็นว่ามีที่ยืน เป็นกลุ่มที่ไม่ได้เกิดจากความต้องการของชุมชน แต่ที่สามารถดำรงอยู่ได้เพราะมีกรอบและมีการสนับสนุนจากภาครัฐอยู่

ประเภทที่ 2 เป็นกลุ่มที่ภาครัฐสนับสนุนให้เกิด เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้าน กลุ่ม อสม. โดยภาครัฐมาสนับสนุนแนวคิด งบประมาณ การอบรม เป็นกลุ่มที่เน้นเรื่องรายได้ กลุ่มประเภทนี้เป็นกลุ่มที่ส่วนใหญ่จะอยู่ได้คงที่ เพราะมีตัวงบประมาณเป็นตัวหลัก

ประเภทที่ 3 เป็นกลุ่มที่เกิดจากวิกฤตปัญหาความต้องการของชุมชน เช่น กลุ่มเลี้ยงสัตว์ เป็นกลุ่มที่รวมตัวขึ้นมาตามอาชีพของคนส่วนใหญ่ในชุมชน เช่น กรณีวัวของชาวบ้านป่วยก่อนหน้าที่ยังไม่มีการรวมกลุ่ม ชาวบ้านไปขอให้ปศุสัตว์มาทำการรักษาวัวที่ป่วย แต่ปศุสัตว์ไม่มารักษาวัวให้ จากวิกฤตจุดนี้จึงเป็นที่มาของการตั้งกลุ่มเลี้ยงสัตว์ขึ้นในตำบลหนองสาหร่าย ทั้งนี้เพื่อช่วยต่อการขอความช่วยเหลือหน่วยต่างๆ และชาวชุมชนเห็นว่าภาคีภาครัฐหรือหน่วยงานต่างๆ ควรมาสนับสนุนกลุ่มประเภทนี้มากกว่ากลุ่มอื่นๆ ซึ่งจะเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

โดยหลักของความยั่งยืนในความหมายของชาวบ้านคือ การได้ผลประโยชน์ร่วมกัน จับต้องได้ ทุกคนในชุมชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย

จากการสำรวจกลุ่มองค์กรชุมชนในตำบลหนองสาหร่ายในปัจจุบัน ทั้ง 3 ประเภท มีจำนวนทั้งสิ้น 93 กลุ่ม โดยแยกประเภทองค์กรเป็น 5 ประเภทใหญ่ ดังนี้

- 1) องค์กรการเงิน เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนหมู่บ้าน สหกรณ์ กลุ่มกู้เงิน ธ.ก.ส.
- 2) องค์กรด้านอาชีพ เช่น กลุ่มปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ ปลูกอ้อย รับจ้าง ฯลฯ
- 3) องค์กรด้านสุขภาพ เช่น กลุ่ม อสม. กลุ่มออกกำลังกาย ฯลฯ
- 4) องค์กรด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม เช่น ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี เป็นต้น
- 5) องค์กรด้านสวัสดิการ เช่น กองทุนสวัสดิการเกิด แก่ เจ็บ ตาย กองทุนฌาปนกิจ การศึกษา

โดยในความหมายของการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนา ในมุมมองสายตาของชาวบ้านมีมุมมองที่หลากหลาย จากคำกล่าวของ ปราชญ์ชาวบ้าน และเลขาฯนายกเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย ดังนี้

“...การสนับสนุนการรวมตัวของชาวบ้านเป็นกลุ่มองค์กร ควรต้องมองที่ชุมชนได้ประโยชน์ผลประโยชน์ที่เอาชุมชนเป็นตัวตั้งเป็นสำคัญ ดังนั้นภาครัฐต้องฟังความคิดเห็นของประชาชน ต้องถามประชาชนก่อนเป็นลำดับแรก ส่วนในความคิดมุมมองของการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มที่เข้มแข็ง เห็นว่า กลุ่มที่เข้มแข็งต้องหมายถึงกลุ่มที่มีการบริหารจัดการที่ดีมีความชัดเจน โปร่งใส มีระเบียบ มีคณะกรรมการ มีทิศทางและแผนปฏิบัติงานที่ชัดเจน...”

(นายบุญมี เนตรสว่าง, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2555)

“...การรวมกลุ่มของชุมชนในปัจจุบัน เน้นไปที่การรวมกลุ่มอาชีพที่มุ่งตอบรับกับตลาดสถานะเศรษฐกิจ หรือเป็นกลุ่มที่มีความจำเป็นในการดำเนินชีวิตประจำวัน คนได้มาพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนความรู้กัน ร่วมมือกัน เป็นที่ยึดเหนี่ยวกัน เช่น กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเห็นว่าปัจจัยนี้เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการคงอยู่ของกลุ่มมาจากคนในชุมชน ...”

(นายแรม เชียงกา, สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2555)

จากมุมมองนี้ได้ต่อยุ้ถึงความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน ความต้องการการพัฒนาชุมชนของตนด้วยตนเอง อันเปรียบเสมือนเป็นจุดเปลี่ยนสายธารลำน้ำเส้นใหม่ที่มีความแตกต่างไปจากสายธารลำน้ำเส้นเก่าที่ถูกจัดการพัฒนาโดยภาครัฐ ในการสนับสนุนการพัฒนาขบวนชาวบ้านได้อย่างถูกต้องและมีทิศทาง

จุดเริ่มต้นรวมกลุ่มค้นหาแนวทางการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยเริ่มจากกลุ่ม อสม. ที่เข้มแข็งเป็นแรงสำคัญในการระดมความคิด ระดมคนในการแก้ปัญหา ทำหน้าที่เป็นกลไกในการเชื่อมประสานการทำงานระหว่างหน่วยงานราชการและชุมชนอย่างต่อเนื่อง จากสุขภาพใกล้ตัว พบว่านอกจากสุขภาพปากท้องสำคัญเช่นกัน ขยายผลเกิดการรวมกลุ่มกิจกรรม เริ่มเกิดความชัดเจนประมาณปลายปี 2544 จากการศึกษาดูงาน คณะแกนนำ อสม. เกิดประกายความคิดในการพัฒนา แนวทางการแก้ไขปัญหาดังๆ ที่เกิดขึ้น และเริ่มกระจายแนวคิดสู่ อสม. ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น และประชาชนในชุมชน โดยผ่านเวทีประชุมประชาคมระดับหมู่บ้าน และระดับตำบล ร่วมกับภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชน ในการระดมความคิด เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี ษกส.สาขาพนมทวน สาธารณสุขจังหวัดกาญจนบุรี สำนักพัฒนาชุมชนอำเภอพนมทวน องค์กรชุมชนในตำบลหนองสาหร่าย เป็นต้น ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตัวตนของตนเอง การจัดการสภาพปัญหาของชุมชนเอง สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ใหญ่บ้านหนองขุย และรองนายกเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย ดังนี้

“...เริ่มกระบวนการจัดการทำแผนแม่บทชุมชน โดยสาธารณสุขจังหวัดเข้าร่วมด้วย ว่าต้องทำยังไง โดยมีนโยบายของภาครัฐมาก่อนสมัยหมอประเวศ ใช้ 3 เหลี่ยมเขี่ยอันแต่มันก็ยังไม่เป็นโล่เป็นพาย...”

(นายพลวัติ วรรณ, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2555)

“...ช่วงนั้นได้จากสาธารณสุข พัฒนาชุมชน มหาลัยราชภัฏ สนับสนุนเลยทำให้เราเห็นแนวทางแก้ไขมากขึ้น ทำให้ทราบข้อมูลที่เรายังไม่เคยรู้...”

(นายศิวโรฒ จิตนิยม, สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2555)

การบูรณาการงานพัฒนา จุดเชื่อมสู่กระบวนการสร้างการยอมรับและรับรองสถานภาพ

กลวิธีการดำเนินงานในการระดมความคิด ทำให้ทราบปัญหา ข้อมูลต้นทุนทางสังคมที่ชุมชนกำลังเผชิญ กับปัญหาหนี้สินจำนวนมาก จึงมีข้อสรุปในการวางกรอบและแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของชุมชน

กระบวนการพัฒนาเป็นรูปธรรมในชุมชนหนองสาหร่าย เช่น แผนแม่บทชุมชน สวัสดิการชุมชน พื้นฟูชุมชนท้องถิ่น องค์กรการเงิน หรือสภาผู้นำชุมชนหนองสาหร่าย รูปธรรมทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นและเป็นเครื่องมือของการพัฒนาโดยภาคประชาชนในชุมชนหนองสาหร่ายการเกิดและการคงอยู่ ดังนี้

1. แผนแม่บทชุมชน

ชุมชนคนหนองสาหร่าย เริ่มดำเนินการจัดทำแผนแม่บทชุมชนประมาณวันที่ 1 พฤศจิกายน 2545 โดยที่มาของแนวคิดการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเกิดจากแนวคิดของผู้นำชาวบ้านเองที่มีการติดตามข้อมูลข่าวสาร สถานการณ์โลกภายนอกอยู่ตลอดเวลา ในการดำเนินการจัดทำแผนชุมชน มีกระบวนการตัดสินใจผ่านการมีส่วนร่วม เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องและมีผลต่อคนในชุมชนทุกคน การยอมรับเสียงข้างมากและการให้คุณค่าเสียงข้างน้อย ทั้งนี้ผู้ตัดสินใจคือ แกนนำ อสม. อบต.หนองสาหร่าย ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น และทุกภาคส่วนในการหาข้อสรุปร่วมกันในเวทีประชุมประชาคมระดับหมู่บ้านและตำบล กระบวนการแผนแม่บทชุมชนเกิดขึ้นจาก อสม. และนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏร่วมกันเก็บข้อมูลชุมชน โดยมีธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งใช้ระยะเวลาเกือบ 1 ปี

โดยในที่ประชุมได้มีการสำรวจสภาพปัญหา หนี้สิน รายรับ รายจ่ายในชุมชนว่าเป็นอย่างไร เพื่อที่ว่า การสำรวจครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ในการทำงานพัฒนาชุมชนอย่างมีทิศทาง จากการดำเนินการสำรวจปัญหาต่างๆ ภายในชุมชน สามารถประมาณการตัวเลขจากการสำรวจได้ คือ การประเมินรายได้ของคนในชุมชน ประมาณ 72 ล้านบาทต่อปี การประเมินหนี้สิน การกู้เงินทั้งในและนอกระบบ ประมาณ 88 ล้านบาทต่อปี และการสำรวจรายรับ – รายจ่ายในครัวเรือน โดยการออกแบบสำรวจแจกจ่ายให้ครัวเรือนสำรวจตนเอง ซึ่งการออกแบบสำรวจครั้งนี้ได้มีธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์มาช่วยสนับสนุน และปรากฏว่า รายรับ – รายจ่ายในครัวเรือนประมาณ 76 ล้านบาทต่อปี เมื่อการสำรวจเสร็จสิ้นได้มานำเสนอต่อที่ประชุมและประเมินการร่วมกัน หักลบกลบหนี้แล้วเห็นว่า รายรับน้อยกว่ารายจ่าย ปัญหาหนี้สินหากความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเป็นเช่นนี้ต่อไป คนในชุมชนจะมีหนี้สินท่วมตัวซึ่งส่งเป็นมรดกตกทอดมาถึงรุ่นลูก รุ่นหลาน เมื่อเห็นปัญหาดังกล่าวร่วมกันแล้วจึงได้มีการปรึกษาหารือหาทางแก้ไขร่วมกัน

โดยการแก้ไขในระยะแรกเห็นว่าควรสนับสนุนการให้ความรู้ การรู้เท่าทันกับสถานการณ์ หรือการศึกษาชุมชนอื่นที่ประสบผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหาชุมชน ดังนั้นการประชุม ประจำเดือนของตำบลหนองสาหร่ายได้มีการสรุปข้อตกลงร่วมกันที่จะไปศึกษาอบรม ศึกษานอกชุมชน เริ่มจากพัฒนาคนในตำแหน่งก่อนโดยเลือกแกนนำ และเลือกสถานที่ไปศึกษา ศึกษานอกชุมชน เช่น ที่อบต.เขาคราม จังหวัดกระบี่ การดูงานที่เครือข่ายคุณประยงค์ ธรรมรงค์ ในเรื่องการทำ แผนแม่บทชุมชนและการไปดูงานการดำเนินการสภาผู้นำชุมชนภาคประชาชนของคุณ โชคชัย ลี้ม ประดิษฐ์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในการไปศึกษาดูงานครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเป็นภาคีหนึ่งทำงานร่วมกับชุมชน จากการศึกษาดูงานในสถานที่ ต่างๆ เป็นเสมือนการเปิดโลกทัศน์ใหม่ในด้านการพัฒนาของภาคประชาชนอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งผล ที่ได้จากการไปศึกษาดูงานได้เป็นแรงบันดาลใจที่จะมาคิดรูปแบบการดำเนินการการพัฒนาใน ชุมชนของตน ว่าควรพัฒนาชุมชนในด้านใดบ้าง ความรู้จากการไปศึกษาดูงานได้ถูกนำมา ถ่ายทอดให้สมาชิกในชุมชนได้รับทราบและได้ร่วมกันระดมสมอง จากการพูดคุยกันเป็นประจำ อย่างต่อเนื่องทำให้คนในชุมชนรวมตัวกันเป็นคณะทำงานเรียกว่า “คณะประสานงานชุมชน ท้องถิ่นท้องถิ่น” จากการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและสื่อต่างๆ จากแบบสอบถาม และการชวนคิด ชวนคุย คณะทำงานตัวแทนท้องถิ่น ท้องถิ่น จะลงพื้นที่ร่วมกันในการประชุมสัญจรประชาคม หมู่บ้านประจำทุกเดือน เพื่อรับทราบสถานการณ์ความเคลื่อนไหว ปัญหา ความต้องการ และการ แข็งข้าวความเคลื่อนไหว โดยมีการกำหนดปฏิทินการลงพื้นที่แน่นอนทุกเดือน โดยชุมชนร่วม กำหนดเป็น ปฏิทินชุมชน สอดคล้องกับคำกล่าวของรองนายกเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย ดังนี้

“...แผนชุมชนเหมือนกระจกบานใหญ่ ถ้าเราอยากรู้ว่าคนในชุมชนเป็นยังไง ผิวขาวไหม เป็นสาวไหม ร่างกายสะอาดไหม กระจกจะช่วยสะท้อนตัวเราออกมา ตรงไหนยังไม่ดีเราก็ ร่วมกันแก้ไข...”

(นายศิวโรฒ จิตนิยม, สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2555)

การแก้ปัญหาเรื่องใดก่อนเป็นลำดับแรก การพูดคุยหาหรือหลายเสียงรวมเป็นเสียงเดียว แก้ไขปัญหาด้านการเกษตรเพราะการเกษตรถือว่าเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน ซึ่งจากการ สสำรวจการใช้เงินซื้อปุ๋ยเคมีภายในชุมชนในแต่ละปี ปรากฏว่าสูญเสียเงินซื้อปุ๋ยเคมีเป็นจำนวนถึง 11 ล้านบาทปีนับว่าเป็นการสูญเสียเงินของพี่น้องเกษตรกรจำนวนมาก สอดคล้องกับคำกล่าวของ นายกเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย ดังนี้

“...ตรงนี้เลย เพราะเมื่อก่อนเราก็ทำแบบ 5 คนคิด แล้วก็ไปทำพวก โครงสร้างต่างๆ เสา ไฟฟ้า ถนน คลอง จากการมีข้อมูลมันจะสะท้อนออกมาว่าทำไมไม่ไปทำลานตากข้าว จาก การที่เราได้มีข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล เรารู้ว่าเราต้องทำอะไร ทำให้ใครก็เถียงไม่ได้ ถ้าเขาเถียง มา ก็สามารถย้อนกลับได้ว่าท่านตอบมาในแบบสอบถาม พอจะทำอะไรลงไป ในชุมชนปุ๊บมัน จะถูกสะท้อนกลับมาจากชาวบ้านเอง เหมือนถ้าเกิดเขาจะแก้ไขอะไร โดยไม่ถามเลยจะมีปัญหา ตามมาได้ แต่ชุมชนจะทำอะไร เราจะถามก่อน...”

(นายชนะ สุขพรหม, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2555)

ดังนั้นจากจุดนี้ จึงเป็นที่มาของการตั้งกลุ่มเกษตรกร การตั้งโรงงานปุ๋ยอัดเม็ดสาหร่ายทอง ขึ้นที่หมู่ 1 บ้านสระลุมพุก สนับสนุนให้คนในตำบลหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์แทนการใช้ปุ๋ยเคมีนับเป็น การช่วยลดการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อีกทั้งเป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน โดยผลผลิตที่ผลิตออกมาจะเน้นไปที่การให้ประโยชน์ของคนในชุมชนตำบลหนองสาหร่ายก่อน เป็นอันดับแรก และหากเหลือจึงส่งขายภายนอกชุมชน

เช่นเดียวกับการตั้งโรงงานผลิตน้ำคั้นตราสาหร่ายทองในพื้นที่ หมู่ 2 บ้านโกรกยาว ที่มา จากการเห็นปัญหาว่าชาวชุมชนต้องสูญเสียเงินในการซื้อน้ำคั้นถึง 4 ล้านกว่าบาทต่อปี หลายคนให้ เหตุผลว่า ถึงแม้จะมีการร่อนน้ำฝนไว้ใช้แต่ไม่มีใครกล้าบริโภค เพราะน้ำฝนที่ร่อนไว้มีกลิ่น ผุน ละอองจากโรงงานอุตสาหกรรมและจากเมรุเผาศพที่อยู่ใกล้ชุมชน เป็นสาเหตุให้ชาวชุมชนไม่กล้า บริโภคน้ำฝน จึงเป็นที่มาของการตั้งโรงงานผลิตน้ำคั้นตราสาหร่ายทอง เพื่อให้คนในชุมชนได้ซื้อ น้ำบริโภคในราคาถูก

หมู่ที่ 3 บ้านหนองปรึก มีธนาคารขยะ เนื่องด้วยการมองเห็นปัญหาขยะที่มีมากในชุมชน อีกทั้งในการขายขยะผ่านพ่อค้าคนกลางนั้นอาจทำให้คนในชุมชนไม่ได้ประโยชน์เท่าที่ควร จึงคิด ก่อตั้งธนาคารขยะขึ้นเพื่อให้คนในชุมชนที่มีขายขยะนั้นได้มีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของ รวมไปถึง การได้รับเงินปันผลเพื่อเป็นการตอบแทนด้วย นอกจากนี้ยังมีร้านค้าชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนซื้อ สินค้าที่จำเป็นในราคาที่เป็นธรรม

ขณะที่หมู่ที่ 4 บ้านหนองขุย มีการจัดตั้งสถาบันการเงินและธนาคารความดี ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็น ประโยชน์ต่อคนในชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในส่วนของระบบบริหารจัดการที่มีระบบ เพื่อจุดมุ่งหมายคือการใช้ความดีในการเข้าถึงแหล่งทุน และเป้าประสงค์เพื่อเป็นการขจัดหนี้สินของ คนในชุมชนให้หมดไป

ขณะที่หมู่ที่ 5 บ้านปลักเขว้า มีการทำน้ํายาอเนกประสงค์ (น้ํายาล้างจาน และน้ํายาซักผ้า) ใ้เองและจำหน่าย เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายในส่วนองใ้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวันให้มีต้นทุนที่ น้อยลงและเพื่อเป็นการสร้างรายได้

สำหรับหมู่ที่ 6 บ้านหนองทราย มีศูนย์การเรียนรู้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง ใ้เป็นสถานที่ศึกษาดูงาน เผยแพร่ความรู้ใ้แก่ผู้มาศึกษาและตลาดกลางรับซื้อ ผลผลิตทางการเกษตร

ส่วนหมู่ที่ 7 บ้านหนองแหน มีหมอดินผู้ผลิตน้ํามักชีวภาพใ้ใช้ในการเกษตรที่เป็นมิตร กับสิ่งแวดล้อม และไม่ทำลายระบบสุขภาพ

หมู่ที่ 8 บ้านใหม่พัฒนา มีผลิตภัณฑ์กล้วยอบเนยและเบเกอรี่ เพื่อเป็นการสร้างรายได้สร้าง อาชีพใ้กับคนในชุมชน

และหมู่ที่ 9 บ้านหนองสาหร่าย มีผลิตภัณฑ์ไม้กวาดทางมะพร้าวจำหน่ายซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ ของกลุ่มผู้สูงอายุ ผลิตภัณฑ์มะพร้าวแก้ว น้ําทริกเผา เพื่อเป็นการสร้างรายได้ใ้กับคนในชุมชน

การรวมกลุ่มกันแก้ไขปัญหาและสร้างเวทีแห่งความเข้าใจ โดยใช้วิธีการร่วมกันประชุม หมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นการประชุมเวทีสัญจรที่มีความต่อเนื่องในทุกหมู่บ้าน ได้เป็นที่มา ของการร่วมทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน อันเป็นผลใ้เกิดผลผลิตที่เป็นความรัก ความสามัคคี ความเอื้ออาทร ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และความเห็นอกเห็นใจ เข้าใจกัน ได้สร้างสรรค์ร่วมกันเป็น “พลังชุมชน” ที่ชาวชุมชนสร้างขึ้นมาได้และพลังชุมชนนี้เอง คือ พลังที่ช่วยผลักดันการเกิดกลุ่ม พัฒนาต่างๆขึ้นในชุมชน จากการดำเนินการ จากกระบวนการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้างสรรค์ นำสู่การพัฒนาที่มั่นคงต่อไป จากคำกล่าวของ อสม. ดังนี้

“...เราเจอกันก็ทักทาย ถามสารทุกข์สุกดิบ ยิ้มแย้มใ้กัน ส่วนมากในหมู่บ้านเรามีปัญหา อะไรก็ใ้พูดใ้คุยกัน ใ้คุยกันในที่ประชุม...”

(นางชุศรี ห้วยหงษ์ทอง, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2555)

สอดคล้องกับคำกล่าวของ สมาชิกชุมชน ดังนี้

“...ชุมชนเราร่วมกันดี ดีมาก แล้วเราก็มีความสุข ที่เราร่วมแรงร่วมใจ รวมหัวกัน ช่วยกัน พัฒนาชุมชนด้วยพลังของพวกเราทุกคนในชุมชน...”

(นางวารี สุทธิบุตร, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2555)

“...เรารวมกลุ่มกัน ทำอะไรเราก็ได้ช่วยเหลือกัน ทำคนเดียวก็ไม่ไหว เราได้ร่วมกันทำแบ่งงานกัน มีอะไรเราก็ช่วยเหลือร่วมกันพัฒนา มันก็เร็วมันก็คล่อง หมู่บ้านจะได้เดินร่วมทางกันไปช่วยกันพัฒนาได้ดี...”

(นายคอย มาลาพงษ์, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2555)

กลไกที่แปลงนโยบายสู่กิจกรรมการพัฒนา คือ

1. ปฏิทินชุมชน การทำเวทีประชาคมประจำเดือนสัญจรไปในแต่ละหมู่บ้าน โดยทั้งคนในชุมชนและภายนอกชุมชนจะรับทราบปฏิทินนี้ หากหน่วยงานใดมีความประสงค์เข้าร่วมประชุมกับชาวบ้านสามารถร่วมได้ตามแผนปฏิทินชุมชน ที่ชุมชนได้ร่วมกันกำหนด เป็นเครื่องมือในการบริหารของตำบลและภาครัฐ

2. มีข้อมูลเคลื่อนสู่ประชาชนทั้ง 9 หมู่บ้าน(9 เวที) โดยใช้ข้อมูลประชาชนมาพัฒนาเทศบาลฯ ด้วยกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ และคืนข้อมูลและบในรูปของกิจกรรม โครงการพัฒนาของทั้ง 9 หมู่บ้าน

2. สถาผู้นำองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่าย (สภา 79)

การจุดประกายแนวคิดสภาผู้นำองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ได้มีแนวคิดเริ่มต้นมาจากการไปศึกษาดูงานเครือข่ายสภาผู้นำของผู้ใหญ่โชคชัย ลิมประดิษฐ์ ที่บ้านหนองกลางดง ตำบลศิลาลอย อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเป็นเครือข่ายที่มีความเด่นเรื่องการจัดตั้งสภาผู้นำชุมชน โดยสภาผู้นำองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่ายได้ถือกำเนิดขึ้นเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2549 โดยคัดเลือกจากบุคคลในชุมชนที่ชาวชุมชนให้ความเคารพนับถือ สอดคล้องกับคำกล่าวของปราชญ์ชาวบ้าน ดังนี้

“...แกนนำ สภา 79 หลักต้องแน่นแน่ จะมีแกนหลัก มีเจ้าภาพในแต่ละเรื่องๆ ไป แต่แกนที่ว่าพูดคุยยังใจชาวบ้านจึงเชื่อ อันนี้สำคัญว่าต้องเป็นบุคคลที่พูดแล้วชาวบ้านฟัง คือมาจากพฤติกรรม การประพฤติตนต้องขาวสะอาด เป็นแบบอย่างได้ เช่นไม่มีเบื่องหลัง ไม่ทำแล้วประโยชน์เข้าตัว...”

(นายบุญมี เนตรสว่าง, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2555)

สอดคล้องกับคำกล่าวของรองนายกเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย ดังนี้

“...เราต้องสร้างความตระหนักให้กับผู้นำก่อน คือถ้าผู้นำ ทีมงาน เข้มแข็งก็จะทำงานได้ง่ายชาวบ้านก็จะรับเลย แต่จะสร้างจากชาวบ้านทั่วไปจะยากกว่า ชาวบ้านก็จะได้เรียนรู้จากผู้นำว่าเขาทำงานอะไรกันยังไง แล้วก็มามีส่วนร่วมมาช่วยกันทำงานให้สำเร็จ ให้ชาวบ้านรับรู้ร่วมคิด กิจกรรมร่วมกัน มีการซึมซับจากการฟัง จากการเห็นทุกวันๆ...”

(นายศิวโรฒ จิตนิยม, สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2555)

ที่มาของสภา 79 คือ

- ผู้นำชุมชนทุกหมู่บ้าน	9	คน
- ผู้นำท้องถิ่นทุกหมู่บ้าน	9	คน
- ตัวแทนกลุ่มอาชีพ	9	คน
- ตัวแทนเยาวชน	9	คน
- ตัวแทนผู้สูงอายุ	9	คน
- ตัวแทนอาสาสมัครสาธารณสุข	9	คน
- ตัวแทนทุนหมู่บ้าน	9	คน
- ตัวแทนกลุ่มสตรี	9	คน
- ผู้อำนวยการโรงเรียน	3	คน
- เจ้าอาวาส	2	รูป
- หัวหน้าสถานีอนามัย	1	คน
- ตัวแทนสภาเทศบาลตำบล	1	คน

มีการตั้งประธานคณะกรรมการอย่างเต็มรูปแบบการบริหาร สภาผู้นำหนองสาหร่าย ทำให้ชาวชุมชนมี โอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปรึกษาหารือกันอย่างมีทิศทางมากขึ้น เอาปัญหาจากแต่ละหมู่บ้านเข้ามาาร่วมคุย ร่วมคิด ร่วมแก้ จากการวิเคราะห์ระหว่างกลุ่มตัวแทน ทำให้ชุมชนมองเห็นเป้าของเส้นทางเดินร่วมกัน ว่าอยากจะพัฒนาชุมชน อยากจะแก้ไขปัญหาชุมชน สร้างให้ชุมชนอยู่ดีมีสุข สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

“...แกนนำต้องเชื่อประสานกับชาวบ้าน ต้องบอก ต้องอธิบายและฝึกการยอมรับความไม่สมหวัง ยอมรับฟังเหตุผลของผู้อื่น พวกเราก็ต้องเรียนรู้และฝึกฝนตลอด บางโครงการไม่ใช่ว่าคน

จะบอกว่าดีทั้งหมด มันเป็นเรื่องปกติ คนในครอบครัวเดียวกัน ก็ไม่ใช่จะเห็นตรงกันทั้งหมด ไม่ได้มองเหมือนกัน คิดเหมือนกัน เป็นเรื่องปกติของสังคมที่อยู่ร่วมกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปแต่เรามีตัวเชื่อมเยอะ เราทำงานคนเดียวไม่ได้ ต้องช่วยกัน ผู้สูงอายุบ้าง เยาวชนบ้าง เราต้องช่วยกัน ทำให้เรามีสภา 79 โดยในการทำอะไรร เราต้องมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเป็นหลัก...”

(นายพลวัติ วรรณ, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2555)

ซึ่งมีบทบาทหลัก คือ การสอดส่องดูแลสารทุกข์สุกดิบในชุมชน เช่น เรื่องการศึกษา การประกอบอาชีพ คนด้อยโอกาส ฯลฯ จากนั้นจะมานำเสนออุปสรรคปัญหาที่พบในหมู่บ้านของตนในที่ประชุมเทศบาล เพื่อร่วมกันปรึกษา หาทางแก้ไขร่วมกันว่าจะแก้ไขปัญหานั้นอย่างไร ทั้งนี้การเกิดขึ้นของสภาผู้นำองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่ายจัดตั้งขึ้นมาเพื่อร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นตัวแทนการประชุมประจำตำบล ซึ่งถือได้ว่าเป็นคณะทำงานที่ชาวชุมชนหนองสาหร่ายให้การยอมรับและเชื่อถือ จากคนที่มีจิตสำนึกสาธารณะ หรือมีจิตอาสา และเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่อง สอดคล้องกับคำกล่าวของปราชญ์ชาวบ้าน ดังนี้

“...ก่อนทำเราได้คุยกันก่อน แคนนำที่รู้เรื่องว่าจะต้องทำอะไรในชุมชนของเราเราจะเรียก แคนนำมาก่อนในเบื้องต้น เราได้มีการพูดคุยกันก่อน แต่บางคนที่ดีใจยังไม่แตก อาจจะมองว่าเป็นการบล็อก ซึ่งไม่ใช่ คือเราได้ทะเลาะ ได้คุยกันก่อนที่จะมาเป็นโครงการหรือกิจกรรมขึ้น นอกจากจะคุยกลุ่มย่อยก่อนเราก็จะมี เวทีกลุ่มใหญ่ คือสภาองค์กร 79 ที่ให้มาแชร์มาฉายความคิดกัน ที่นี้มีแผนงานโครงการเป็นหมวดคุณภาพชีวิตเยอะ ไม่ใช่โครงสร้างพื้นฐาน มันเป็นเรื่องที่ตอบโจทย์ชุมชน แต่ว่าจังหวัดเขาไม่ชอบ ฉะนั้นจึงมองว่าแกนนำชุมชนต้องมีความเสียสละต้องมีการรับฟัง พูดคุยให้ชาวบ้านเข้าใจ และเอาปัญหาจากชาวบ้านมาคุยกันในที่ประชุม...”

(นายบุญมี เนตรสว่าง, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2555)

สอดคล้องกับคำกล่าวของเลขาฯนายกเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย ดังนี้

“...ในการทำกิจกรรมร่วมกัน คือชุมชนเรามีผู้นำเยอะ โดยผู้นำส่วนใหญ่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน อบต. ทั้งหมดเลย เราใช้ระบบใครเก่งให้เป็นผู้นำ คือเราดูว่าใครถนัดอะไร ดูจากบริบทของเขา โดยผลัดเปลี่ยนกันเป็นผู้นำ เราก็เป็นผู้ตาม มีความสามารถก็เป็นผู้นำในสิ่งที่เขานำได้ ไม่ว่าจะด้าน อพปร. ด้านจิตอาสา ของเราจะให้เกียรติ เกียรติกัน แล้วแต่กิจกรรมเช่น

วันนี้ รongฯ เป็นหัวหน้า แต่เมื่อไปที่หมู่บ้านอื่น กิจกรรมอื่น คนอื่นก็เป็นผู้นำในแต่ละเรื่องแทน เราผลักดันขึ้นผลักดันลง แต่ถ้าใครหมดแรงหรือไม่สามารถนำไปก็จะลงให้คนอื่นขึ้นแทน เพราะฉะนั้นในชุมชนเราผู้นำค่อนข้างจะเยอะ และเช่นถ้าผมไม่อยู่ก็มีคนพูดแทนได้ ประเด็น อาจไม่ครบแต่มาเติมเต็มกันได้ และสภา 79 มีจุดเด่นในการประสาน บางทีผู้ใหญ่บ้านรับงาน มา ก็ต้องหาคนในการกระจาย หรือประสานงาน นี่เป็นการจัดการ ไม่ใช่ผู้ใหญ่บ้านทำงานอยู่คนเดียว เป็นการจัดสร้างผู้นำ เพราะถ้าวันใดที่เขาพร้อม และประชาชนมองเห็นเขาก็จะก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำได้ เราก็ต้องมีการเตรียมคนไว้แต่เตรียมในลักษณะกลายๆ เราต้องกระจายคนในแต่ละงาน ในแต่ละสาขา ไม่ใช่แข่งขันกันแต่กระจาย แบ่งกัน อาจจะมีผู้ใหญ่บ้านบางหมู่บ้าน ไม่ได้เรื่องได้ราว แต่ก็จะมีคนอื่นคอยประสาน ดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จไปได้...”

(นายแรม เชียงกา, สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2555)

สอดคล้องกับคำกล่าวของกำนัน ดังนี้

“...เพราะเรามีสภาองค์กร สภาผู้นำ 79 ต่างคนต่างรู้บริบทและหน้าที่ของตน และสมาชิกทุกคนเก่งภาษาตำบลหนองสาหร่าย เขาเคยพูดแล้วฟังกันรู้เรื่อง เรื่องของชุมชนที่ยังเคลื่อนไปได้ เพราะมีกลไกไปได้ มีทั้งผู้นำ และมีการเปิดเวทีให้มาแสดงความคิดเห็น ให้มาบ่นกัน ในเวที ก็จะมีทั้ง ผอ. นายกฯ รองนายกฯ ปลัด หมอ ครู พระ ก็มานั่งฟังชาวบ้าน มานั่งบ่น นั่งว่า นั่งพูดกัน เราต้องรับฟังกัน โดยมี รongฯ ศิวโรจ มาเป็นคนวางโครงว่าเราต้องมาแสดงความคิดเห็นร่วมกัน...”

(นายพิสิษฐ์ โรจน์ชัยเกษม, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2555)

3. องค์กรการเงินชุมชนและสวัสดิการชุมชน

ที่มาของแนวคิดองค์กรการเงินชุมชนและสวัสดิการชุมชนของตำบลหนองสาหร่าย ได้มีแนวคิดการเกิดขึ้นหลายประการ ดังประมวลได้ดังนี้

ประการแรก เกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชน การตั้งเป็นกลุ่ม องค์กร เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในชุมชนไม่ว่าจะเป็นปัญหาหนี้สิน ความยากจน อาชีพหรือสุขภาพอนามัย ซึ่งชาวชุมชนได้สรุปบทเรียนการรวมกลุ่มร่วมกันว่า เป็นเรื่องที่ดี การรวมกลุ่มสามารถเป็นกลไกการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้

ประการที่สอง เกิดจากฐานงานอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) โดยมีแกนนำที่มองสุขภาพเชื่อมโยงสู่ปากท้องของชาวบ้าน ที่ได้ริเริ่มการจัดสวัสดิการด้านการศึกษา การจัดสวัสดิการกรณี

เสียชีวิต การจัดสวัสดิการคนจน คนด้อยโอกาส กลุ่มผู้เคยติดยาเสพติดซึ่งมีสวัสดิการด้านที่ดินทำกินให้คนกลุ่มนี้ โดยใช้ที่ดินสาธารณะของหมู่บ้าน วัด โรงเรียน ประมาณ 30 - 40 ไร่ มาจับฉลากแบ่งสรรปันส่วน แต่การจัดสวัสดิการดังกล่าวยังไม่สามารถครอบคลุมทุกกลุ่มได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมได้ ดังนั้นจึงเห็นร่วมกันว่าควรมีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรการเงินและองค์กรสวัสดิการชุมชนขึ้นมา

ประการสุดท้าย การที่คนในชุมชนอยากเห็นการบูรณาการองค์กรการเงินชุมชน เพื่อจัดเป็นสวัสดิการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้กับคนในชุมชนจากชาวบ้านส่วนใหญ่ให้มีอาชีพเป็นเกษตรกรไม่สามารถได้รับสวัสดิการจากรัฐ ดังนั้นจึงมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดสวัสดิการเพื่อดูแลกันเองภายในชุมชนจากเหตุผลแนวคิดสำคัญทั้งสามประการ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านได้เห็นพ้องร่วมกันว่า ควรที่จะมีการดำเนินการจัดตั้งองค์กรการเงินชุมชน และ กองทุนสวัสดิการเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือที่เรียกว่ากองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่ายขึ้นมาในชุมชน

โดยองค์กรทั้งสองต้องเป็นลักษณะการทำงานที่ควบคู่ ตอบสนอง ขยายผลและบูรณาการกองทุนซึ่งกันและกัน โดยการดำเนินการจัดตั้งได้เริ่มขึ้นประมาณปี 2546 ซึ่งรายได้ที่นำมาจัดสรรเป็นกองทุนสวัสดิการมาจากหลายทางด้วยกัน เช่น จากกองทุนหมู่บ้าน ปีละ 10,000 - 20,000 บาท จากสถาบันการเงินชุมชนสมทบ 30% ของกำไรทุกปี จากเทศบาลฯ ปีละ 100,000 บาท และจากสมาชิกออมทรัพย์สมทบคนละ 400 บาทต่อปี สำหรับพื้นที่ดำเนินการได้ใช้ หมู่ 4 บ้านหนองขุยเป็นพื้นที่ต้นแบบในการดำเนินการและขยายแนวคิด ภายได้กรอบคิดที่ว่า “ให้อย่างมีคุณค่า รับอย่างมีศักดิ์ศรี เป็นธรรม ครอบคลุม ทั่วถึงดูกันเองและมีวินัยในการออม” โดยได้เริ่มจัดสวัสดิการแบบครบรูปแบบใน 12 ด้าน ดังนี้

1. การเกิด : จ่ายเปิดบัญชีขวัญชีวี 1,000 บาท ต่อ เด็ก 1 คน
2. การแก่ : จ่ายผู้สูงอายุเดือนละ 100 - 1,200 บาท
3. เจ็บป่วย : จ่ายค่ารักษาพยาบาล เมื่อนอนโรงพยาบาลคืนละ 50 - 300 บาท ไม่เกิน 12 คืน/รักษาฟรี
4. เสียชีวิต : จ่าย 6,000 - 20,000 บาท
5. สุขภาพ : จ่ายผู้พิการ ผู้มีปัญห สุขภาพจิต ผู้ติดเชื่อ เดือนละ 100 บาท
6. การศึกษา : มอบทุนการศึกษาตั้งแต่ประถม - มหาวิทยาลัย
7. ทำดีเป็นทุนและที่ดินทำกิน : ให้ทุนประกอบอาชีพไม่คิดดอกเบี้ย, ให้ที่ดินเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกินรายละ 2 ไร่ ปีละ 15 ราย
8. ผู้นำชุมชน : จ่ายเบี้ยเลี้ยงการประชุมและอบรม

9. ส่งเสริมการออกกำลังกาย : สนับสนุนการออกกำลังกาย
10. เล่นกีฬา : สนับสนุนการแข่งขันกีฬา ดูแลผู้บาดเจ็บจากกีฬา
11. ส่งเสริมการประกอบอาชีพ : ตั้งกลุ่มอาชีพ
12. ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน : ติดตั้งโคมไฟในชุมชน สนับสนุนกิจกรรมอาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน (อปพร.)

สอดคล้องกับคำกล่าวของสมาชิกสภาเทศบาล ดังนี้

“...อย่างลูกชายเรียนอนุบาล เด็กเล็กๆ พวกในที่ประชุม ด.ช.ส่งศักดิ์ เสือผู้ รับเงินสวัสดิการเดือนนี้ 50 บาท เรียกเขาไปรับ รับปุ๊บเงินไปไหน ใส่ที่บัญชีของเขา ตอนนี้บัญชีของเขามีเงินฝากประจำ ฝากประจำที่ธนาคารมากกว่าพ่ออีกครับ แล้วก็มีทุนการศึกษาให้เรียนถึงมหาลัย เขาคิดว่าชุมชนดูแลเขาโตขึ้นเขาก็รักชุมชนแน่นอน...”

(นายจรัส เสือผู้, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2555)

เมื่อการร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนในเรื่องของอาชีพ หนี้สิน ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนสมาชิกในชุมชนได้รับประโยชน์อย่างทั่วถึงแล้ว ชาวชุมชนได้มีการคิดต่อในเรื่องของการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น การฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชน ด้วยเห็นว่าชุมชนของตนมีวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมควรค่าแก่การอนุรักษ์ สืบทอด ถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานรุ่นหลังต่อไป ดังเช่น เพลงเหย่ย รำเหย่ย รำไทย กลองยาวประยุกต์ ประกอบกับกระแสความตื่นตัวด้านแนวคิดความเป็นท้องถิ่นนิยมที่หลายหน่วยงานได้นำมาเป็นทิศทางการพัฒนาโดยใช้วัฒนธรรมชุมชนกับความเป็นท้องถิ่นนิยมอย่างเข้มข้นเข้ามาใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาชุมชน โดยออกมาในรูปแบบโครงการสนับสนุนส่งเสริม การอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านหรือการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น ชุมชนหนองสาหร่ายได้ทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมเพลงเหย่ย ขึ้นในปี 2547 โดยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และได้ดำเนินกิจกรรมที่หลากหลายด้าน เช่น การค้นหาพ่อเพลงแม่เพลงรำเหย่ย การรวบรวมจัดเป็นทำเนียบครูเพลงรำเหย่ยภูมิปัญญาท้องถิ่น การร่วมมือกับโรงเรียนภายในตำบลจัดฝึกอบรมรำเหย่ย รำไทย รำกลองยาวประยุกต์จัดเป็นกิจกรรมหลักสูตรท้องถิ่นสร้างเครือข่ายกลุ่มวัฒนธรรมระดับตำบล อำเภอ เกิดเครือข่ายเด็ก เยาวชนเรียนรู้รากเหง้าวัฒนธรรมของตน

4. สถาบันการเงินชุมชน

สถาบันการเงินตำบลหนองสาหร่าย เป็นเครื่องมือที่ชาวชุมชนนำมาใช้ในการเรียนรู้การจัดการกับปัญหาที่เผชิญอยู่ จากฐานคิดของปัญหาคือ หนี้สิน ในแต่ละปีนั้น เงินจำนวนหลายล้านที่ไหลออกไปนอกชุมชน เพื่อไปใช้หนี้ เป็นดอกเบี้ย ด้วยเหตุนี้ สถาบันการเงินตำบลหนองสาหร่าย จึงเกิดขึ้น สถาบันการเงินจึงเกิดขึ้น เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ.2549 โดยมีจุดมุ่งหมายให้เป็นแหล่งทุนของชุมชนมาตรฐานระดับชาติ เพื่ออุดช่องโหว่การไหลออกของเงินในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องหนี้สิน และชาวชุมชนทุกคนร่วมกันออม ยึดมั่นหลักคุณธรรมนำการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โอนหนี้จากภายนอก มาเป็นหนี้ในชุมชน สถาบันการเงิน สร้างการเรียนรู้ สร้างคนดีมีคุณธรรมให้ชุมชน

กระบวนการดำเนินงานของสถาบันนั้น มีคณะกรรมการดูแล บริหารจัดการ โดยคณะกรรมการต่างเป็นตัวแทนจากกลุ่มกิจกรรมของชุมชน 9 หมู่บ้าน กิจกรรมของสถาบันเริ่มจากการณรงค์ให้ชาวบ้านรู้จักการออมเงิน ได้จัดทำกระปุกออมสินจำนวนกว่า 2,000 ใบแจกจ่ายให้ชาวบ้าน ระยะเริ่มแรกนั้น ใช้เวลากว่า 4-5 เดือนที่จะมีเงินเข้ามา แรงจูงใจที่สถาบันใช้นั้นคือ “ไม่ต้องเอาเงินออมจากรายได้ แต่ให้ออมจากรายจ่าย”

วิธีการออมจากรายจ่ายนั้น ชุมชนสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันด้วยการลดค่าใช้จ่าย โดยการปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ อย่างน้อย 3 ชนิดต่อหนึ่งหลังคาเรือน ทำบันทึกรายรับ – รายจ่าย และกลไกสำคัญที่นอกจากจะเป็นกลไกในการควบคุมแล้ว ยังเป็นเครื่องมือเสริมแรงกระตุ้น และสร้างเสริมคนในชุมชนคือ คนดี และความดี 22 ข้อ 63 ตัวชี้วัด ภายใต้อุทธศาสตร์ชุมชนอยู่ดีมีสุขตำบลหนองสาหร่าย โดยมีเกณฑ์ หรือตัวชี้วัดความดีและคนดี ดังนี้

ความดี และคนดีตำบลหนองสาหร่าย **“เรากำหนด ไม่ใช่สถาบันกำหนด”**

ผู้นำดี (ซึ่งมีทั้งผู้นำในตำแหน่งและผู้นำตามธรรมชาติ) และผู้ตามดี ที่หมายถึง คนที่คิดดี พูดดี ทำดีเป็นประโยชน์โดยรวมต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศ มีความซื่อสัตย์ มุ่งมั่น ตั้งใจจริง ทำงานโปร่งใส เสียสละ มีความรับผิดชอบ (โดยชาวชุมชนจะประเมินด้วยวิธีแสดงความคิดเห็นร่วมกัน) สุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง จิตใจผ่องใส ไม่เป็นโรคซึมเศร้า บ้านเรือนสะอาดเรียบร้อย ร่วมมือช่วยทำความสะอาดในหมู่บ้าน และออกกำลังกายสม่ำเสมอ (อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้านช่วยติดตาม ประเมิน) อาชีพดี ทำงานสุจริตไม่ผิดกฎหมาย มีรายได้พอเลี้ยงครอบครัว กลุ่มองค์กรดี มีการรวมกลุ่มกันทำงาน และสามารถแก้ไขปัญหาได้ มีโครงสร้างการบริหารและกรรมการ มีระเบียบข้อบังคับชัดเจน และผ่านการยอมรับจากชุมชน ครอบครัวดี ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้ง ทำกิจกรรมร่วมกัน รับประทานอาหารพร้อมกัน จิตใจดี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เช่น บริจาคเงินให้วัด โรงเรียน ชุมชน สาธารณะ มีความเมตตา กรุณา มีสัจจะ

ซื้อตรง (ยืมเงิน กู้เงิน ชำระคืนตามเวลาที่กำหนด ประเมินโดยแหล่งทุนและกองทุนต่างๆ ของชุมชน) เรียนรู้ดี มีความกตัญญู ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม ตักบาตร ทำบุญ ประหยัดอยู่แบบพอเพียง ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย (จดบันทึกรายรับ รายจ่ายแล้วสามารถลดการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยได้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 5) ใช้น้ำ ใช้ไฟ ประหยัดค่าไฟ ค่าน้ำลดลง ตรงต่อเวลา เข้าร่วมประชุม นัดหมายมาตรงเวลา การมาทำงานเข้าเรียน (ประเมินตามการลงเวลาที่ประชุม) ละเว้นสิ่งเสพติดและอบายมุข ไม่เสพยาเสพติด ไม่สูบบุหรี่ในที่สาธารณะ ไม่ดื่มสุราในเวลาทำงานและขับรถ ไม่เล่นการพนัน มีมารยาทและวัฒนธรรมไทยที่ดี รู้จักเคารพผู้อาวุโส มีสัมมาคารวะ และมีส่วนร่วมดี เข้าร่วมประชุมหมู่บ้าน เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ตัวชี้วัดต่างๆ จะมีกลไกในการประเมินต่างกัน ไปบางข้อนั้น อสม. เป็นผู้ประเมิน บางข้อโรงเรียน ผู้ใหญ่บ้าน สถาบันการเงิน อบต. เป็นผู้ประเมิน เป็นต้น

ภายใต้ธรรมนูญหมู่บ้าน เกณฑ์ธนาการความดี ความดีปลดหนี้ได้ดังกล่าว ชาวบ้านเข้าร่วมโดยการถือหุ้น ที่จำกัดอยู่ที่จำนวน 11 หุ้นต่อคน ในราคาหุ้นละ 1,000 บาท ชาวบ้านร่วมคิดและยอมรับกระบวนการของสถาบันการเงินแห่งนี้ เพราะกลไก กฎระเบียบต่างๆ นั้น “เรากำหนดไม่ใช่สถาบันกำหนด” กระบวนการต่างๆ เกิดขึ้นอย่างมีส่วนร่วม ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนด กฎเกณฑ์ต่างๆ นับแต่การยกร่างสถาบันฯ ทิศทาง การดำเนินงาน ดังนั้นทุกคนจึงรู้สึก ร่วมกันในการเป็นเจ้าของสถาบันการเงินตำบลหนองสาหร่าย ทั้งนี้ กฎเกณฑ์ต่างๆ นี้มีผลต่อการกู้ยืมเงินของชาวบ้าน หากใครทำความดีเป็นคนดีสามารถกู้ยืมเงินได้โดยไม่ต้องค้ำประกัน โดยที่สถาบันการเงินก็จะคอยตรวจตรา และประเมินด้วยว่าคนใดมีความประพฤติดีตรงตามกฎเกณฑ์ตัวชี้วัด

ทั้งนี้ในแต่ละวัน ชาวบ้านจะออมเงินกันคนละ 2 บาทต่อวัน แบ่งเป็นเงินออมทรัพย์และเงินสวัสดิการ ชาวบ้านทั้งชุมชน เงินออมต่อวันที่สามารถนำมาฝากเองที่สถาบันการเงิน ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านหนองขุข หมู่ 4 ตำบลหนองสาหร่าย หรือนำเงินมาออมในช่วงการประชุมของชุมชน ที่มีการทำปฏิทินชุมชน ระบุวัน เวลา และสถานที่การประชุมของชุมชนตามหมู่ต่างๆ

จากจำนวนเงินออมนี้ ชาวบ้านจะมีสมุดเงินฝาก 3 เล่ม ประกอบด้วย สมุดเงินฝาก สมุดการถือหุ้น และสมุดประจำตัวสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน ซึ่งสมุดเงินดังกล่าวจะเป็นเครื่องสะท้อนถึงความสัมพันธ์ ประโยชน์ของสมาชิกที่ได้รับจากสถาบันการเงินของชุมชน การได้รับเงินปันผลจากจำนวนการถือหุ้น และการได้รับสวัสดิการต่างๆ จากกองทุนสวัสดิการ ซึ่งสมาชิกออมรายปี ละ 400 บาท ซึ่งเป็นเงินสะสมสำหรับชุมชน

กระบวนการต่างๆ ที่เกิดขึ้น สำหรับสถาบันการเงินตำบลหนองสาหร่าย อยู่ในระยะเริ่มต้นผลสัมฤทธิ์ของกระบวนการยังไม่ชัดเจน ยังไม่มีคนดีที่เข้ามากู้ยืมเงินตามกฎกติกาที่ไม่ต้อง

คำประกัน เพราะว่า 60 รายที่มากู้ยืมยังต้องคำประกันอยู่ แต่พบว่าสถาบันได้ใช้กระบวนการชุมชนในการปล่อยกู้ ชาวบ้านจะรู้ว่าใครเป็นคนดี หรือไม่ดีและจะรู้ว่าควรจะคำให้ใคร หรือไม่คำให้ใคร คนจะกู้ได้จึงต้องเป็นคนดีพอที่จะมีคนมาคำให้ได้

ปัจจุบันสถาบันการเงินตำบลหนองสาหร่าย ยังไม่สามารถบูรณาการสร้างคนดีได้ดังที่ตั้งใจ แต่กลับพบว่ากระบวนการหว่านเพาะคุณธรรม ความดีนี้กำลังปฏิบัติการอย่างเข้มข้น กำลังปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้คนในชุมชนทีละเล็กทีละน้อย ดังคำกล่าวของผู้ช่วยเหลืองานธนาคารสถาบันการเงิน ดังนี้

“...ห้ามไม่ให้เป็นที่ ห้ามยาก ห้ามไม่ได้ แต่สถาบันจะเป็นผู้ดูแล ควบคุมเพื่อปรับเปลี่ยนการใช้เงินของคนในชุมชน ให้คนในชุมชนค่อยๆ เปลี่ยนด้วยตนเอง...”

(นางบุบผา วัลลา,สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2555)

ขณะเดียวกันกระบวนการของสถาบันการเงินไม่ได้แยกขาดจากกระบวนการทำงานกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชน การออมจากรายจ่ายมาพร้อมกับสร้างรายได้จากอาชีพ คนหนึ่งคนในชุมชนเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมหลายต่อหลายกลุ่ม ในแต่ละกลุ่มจะมีการออมของกลุ่มอีก เช่น กลุ่มปลูกอ้อย ออมเดือนละ 10 บาท กลุ่มเลี้ยงวัว ออมเดือนละ 10 บาท กลุ่มปลูกข้าว เดือนละ 20 บาท เป็นต้น ด้วยความเชื่อว่า กระบวนการดังกล่าวจะลดรายจ่าย ลดการเป็นหนี้ และทำให้ชาวบ้านอยู่ได้อย่างพอเพียง และชุมชนพึ่งตนเองได้

1.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองขุยเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองขุย พบว่ามีปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. **ผู้นำการเปลี่ยนแปลง** ในชุมชนมีทั้งผู้นำทางการ และผู้นำธรรมชาติของชุมชน มีลักษณะคือเป็นคนดี มีวิสัยทัศน์ เป็นที่เคารพนับถือ ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี มีความมุ่งมั่นในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย กระจายภาระหน้าที่ความรับผิดชอบตามความสามารถและความถนัดของแต่ละบุคคล เข้าใจในปัจจัยเงื่อนไขสถานการณ์ภายในของชุมชน

ผู้นำทำตนเป็นครูผู้สอน มีความสามารถในการกระตุ้นให้เกิดความตระหนักถึงการมีส่วนร่วมกันในชุมชน ซึ่งให้เห็นแนวทางและประโยชน์ของการดำเนินงาน มีอิทธิพลต่อผู้อื่น สามารถดึงคนที่มีความสามารถเข้ามาร่วมกลุ่ม รู้จักรอคอยจังหวะและโอกาส

สามารถประสานความขัดแย้ง ทำให้สมาชิกกล้าแสดงความคิดเห็นของตนเอง เข้าใจมุมมองที่แตกต่าง และหาทางออกที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกันได้ เข้าใจในความแตกต่างของแต่ละบุคคล สร้างเสริมการทำงานร่วมกันเป็นทีมและความร่วมมือกัน มีศักยภาพในการเชื่อมประสานการดำเนินงานระดับเครือข่ายทั้งหน่วยงานภายในและหน่วยงานภายนอกชุมชน

2. สถาผู้นำองค์กรชุมชน (สภา 79) เป็นตัวแทนสมาชิกกลุ่มต่างๆ ของชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน เป็นผู้ที่มีจิตอาสาหรือจิตสาธารณะ เสียสละเพื่อส่วนรวม โดยไม่ได้รับค่าตอบแทนเป็นตัวเงิน ชื่อเสียง หรืออำนาจใดๆ ด้วยความตั้งใจและตระหนักต่อการมีส่วนร่วม มาทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาชุมชน มีลักษณะดังนี้

เป็นบุคคลที่สมาชิกชุมชนให้ความเคารพเชื่อถือ พุฒแล้วชาวบ้านเชื่อ พุฒแล้วชาวบ้านฟัง เป็นผลมาจากพฤติกรรมที่ขาวสะอาด เป็นแบบอย่างได้ ไม่มีเบื้องหลังและผลประโยชน์เข้าตัว กล้าคิด กล้านำ กล้าทำในสิ่งที่ดี มีความรู้ความสามารถ รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง มีการกระจายงานแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ ไม่ใช่ทำงานคนเดียวหรือเก่งอยู่คนเดียว รู้จักการทำงานร่วมกันเป็นทีม

เป็นตัวกลางเชื่อมประสานคนในชุมชน ให้ความสำคัญกับสมาชิกชุมชนรับฟังปัญหาและความต้องการของชาวบ้านระดับหมู่บ้าน แล้วย่นำมาปัญหาเสนอต่อที่ประชุมระดับตำบล เป็นฟันเฟืองสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนไปสู่เป้าหมายที่ร่วมกันวางไว้

3. ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีความผูกพันที่ใกล้ชิดช่วยเสริมให้เกิดความไว้วางใจกัน พี่พวอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความผูกพันกับถิ่นฐานที่อยู่ ความรู้สึกความคิดไปในทิศทางเดียวกันคือต้องให้ชุมชนพัฒนา ให้ความร่วมมือ

4. ความตระหนักในปัญหาและการเปลี่ยนแปลง ชุมชนเห็นปัญหาและทุกคนรู้สึกว่าเป็นปัญหาของตนเอง จากการกระตุ้นจากข้อมูลที่สะท้อนมาจากการวิเคราะห์ เมื่อสมาชิกชุมชนมีความตระหนักร่วมกันแล้ว ทำให้การแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ จากการปรึกษาหารืออย่างมีส่วนร่วม เพื่อทบทวนประสิทธิภาพของชุมชน ควรมีการย้าหรือพูดคุยเข้าไปเข้ามาเพื่อมีการซึมซับความรู้สึกจากการฟัง การเห็น และการร่วมกันปฏิบัติไปสู่จิตสำนึก

5. การรวมกลุ่มภายในชุมชน กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ รวมพลังสร้างความสามัคคี มีอำนาจต่อรอง เพิ่มประสิทธิภาพประสิทธิผลในการทำงาน ร่วมกันการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การเรียนรู้

6. กิจกรรมการมีส่วนร่วม เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง สร้างความตระหนักให้ทุกคนในชุมชน ร่วมกันกำหนดเป้าหมาย ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมประเมิน ร่วมรับผล มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ รับผิดชอบความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ

กิจกรรมที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของสมาชิกชุมชน เช่น สวัสดิการชุมชน สถาบันการเงินชุมชน ส่งเสริมคุณธรรม โดยทุกกิจกรรมบูรณาการเพื่อการเข้าถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในชุมชน

7. ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นชุมชนต้นแบบ เผยแพร่ความรู้ เป็นชุมชนต้นแบบให้กับชุมชน หน่วยงาน และผู้สนใจได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้

8. การสนับสนุนภาคีเครือข่าย หน่วยงานภายในชุมชน หน่วยงานภายนอกชุมชน ทั้งภาครัฐ เอกชน ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ โครงการหรือกิจกรรมที่สอดคล้องกับชุมชน หรือมาจากความต้องการของชุมชน สนับสนุนองค์ความรู้เช่น หน่วยงานด้านการศึกษา

ตอนที่ 2 ชุมชนบ้านหนองกลางดง

2.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านหนองกลางดง

หมู่ที่ 7 บ้านหนองกลางดง ตั้งอยู่ตำบลศิลาลอย อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

วิสัยทัศน์ของชุมชน “ชุมชนเข้มแข็ง เป็นแหล่งเรียนรู้วิทยากรชุมชน ค้นหาแนวทางการพัฒนา เปิดสภาพพัฒนาแผนชุมชน ฝึกฝนอาชีพสตรี มีเศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง”

ภาพที่ 5.2 ภาพถ่ายทางอากาศบ้านหนองกลางดง

2.1.1 ประวัติความเป็นมา

บ้านหนองกลางดง เริ่มเป็นชุมชนย่อยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 โดยมีผู้คนอพยพมาจาก อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ประมาณ 10 ครอบครัว คือ นายนิวัตร ลิมประดิษฐ์ นายล้วน แก้วฉวี นายเรือง เข้มทอง นายเลี่ยม แก้วฉวี นายแดง สงวนวงษ์ นางฮวย แซ่อึ้ง นายศรี โพธิ์สง่า

บ้านหนองกลางดง ตั้งชื่อตามลักษณะสภาพภูมิศาสตร์หมู่บ้าน คือ มีหนองน้ำธรรมชาติใหญ่อยู่กลางหมู่บ้าน มีผู้คน กองเกวียน ที่สัญจรไปมาใช้เป็นที่พักพิง หุงหาอาหารอยู่เป็นประจำในอดีต ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 – 2510 และปัจจุบันแหล่งน้ำแห่งนี้ได้จัดสร้างถังน้ำประปาหมู่บ้านให้ชาวบ้านหนองกลางดง ใช้เรื่อยมาชาวบ้านจึงขนานนามว่า “หนองกลางดง” จนถึงปัจจุบัน

ปี 2510 เป็นหมู่ที่ 1 ต.ศิลาลอย อ.ปราณบุรี มีนายจันทร์ เขียรโชติ เป็นผู้ใหญ่บ้าน
 ปี 2520 เป็นหมู่ที่ 10 ต.ศิลาลอย อ.ปราณบุรี มีนายเนย พลายมีศรี เป็นผู้ใหญ่บ้าน
 ปี 2525 เป็นหมู่ที่ 4 ต.ศิลาลอย อ.ปราณบุรี มีนายบุญยืน วิเศษสมบัติ เป็นผู้ใหญ่บ้าน
 ปี 2538 เป็นหมู่ที่ 7 ต.ศิลาลอย กิ่ง อ.สามร้อยยอด มีนายวิชา กล่องแก้ว เป็นผู้ใหญ่บ้าน
 ปี 2539 – ปัจจุบัน เป็นหมู่ที่ 7 ต.ศิลาลอย อ.สามร้อยยอด มีนายโชคชัย ลิ่มประดิษฐ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน (16 ปี)

2.1.2 ประชากร ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนหนองกลางดง

จำนวนครัวเรือน ตามทะเบียนราษฎร	281	ครัวเรือน
อาศัยอยู่จริง ตามข้อมูล จปฐ.	203	ครัวเรือน
จำนวนประชากร	1,615	คน
ชาย	762	คน
หญิง	853	คน

ประชากรย้ายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยเป็นส่วนใหญ่ ภาษาที่ใช้เป็นภาษากลาง เพราะย้ายมาจาก ราชบุรี เป็นส่วนใหญ่

2.1.3. ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงเอียงลาดมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีคลองชลประทาน สาย 16 ซ้าย พาดผ่านตลอดหมู่บ้าน จากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก เนื้อดินปนทรายร่วนซุย อุดมสมบูรณ์ด้วยอินทรีย์วัตถุ และไม่ขาดน้ำจากคลองชลประทาน เหมาะกับการทำสวนผลไม้ยืนต้น พืชผัก นาข้าว และไร่สับปะรด มีสถานที่ท่องเที่ยว คือ วัดเขาถ้ำดาวราย ซึ่งมีถ้ำที่สวยงาม ลึกประมาณ 100 เมตร มีพื้นที่ทั้งหมด ประมาณ 3,750 ไร่ (ประมาณ 6 ตารางกิโลเมตร) เป็นพื้นที่เกษตร ประมาณ 2,175

เส้นทางกรมคมนาคม ถนนเส้นหลักเส้นเดียวเข้าหมู่บ้าน เป็นถนนลาดยางทางหลวงชนบทหมายเลข ปข 1001 เป็นทางเข้าหมู่บ้านติดถนน เพชรเกษม (ซอยหนองกลางดง- หัวขี้เหล็ก) ระยะทาง 6 กม. ซึ่งอดีตเคยเป็นเส้นทางผ่านของสัมปทานเหมืองแร่เหล็กที่ปัจจุบันยังมีกลุ่มทุนขอสัมปทานซึ่งยังเป็นปัญหาของชุมชน ถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก สายซอยสมานมิตร ระยะทาง 2 กม. ถนนลาดยางซอยแยกเนินพยอม - สมานมิตร ระยะทาง 2 กม. และถนนลูกรังสายต่อลาดยางเนินพยอม – วัดเขาถ้ำดาวราย ระยะทาง 1.5 กม.

2.1.4 สภาพเศรษฐกิจ

ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา สวนมะม่วง ไร่สับปะรด เป็นต้น มีรายได้เฉลี่ยของประชากร 53,398 บาท/คน/ปี (ข้อมูล จปฐ. ปี 2551) พืชเศรษฐกิจที่นิยมปลูกกันคือ ข้าว สับปะรด มะม่วง ผลผลิตที่ได้ขายให้กับโรงสีในเขตอำเภอปราณบุรี และบางส่วนมีอาชีพค้าขาย และอาชีพรับจ้าง ถ้ารับจ้างก็จะรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งมีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ในตำบลใกล้เคียง และอำเภอใกล้เคียง การประกอบอาชีพ

1. ไร่สับปะรด	87	ครัวเรือน	เนื้อที่	931	ไร่
2. สวนมะม่วง	68	ครัวเรือน	เนื้อที่	861	ไร่
3. ทำนา	27	ครัวเรือน	เนื้อที่	235	ไร่
4. สวนมะพร้าว	10	ครัวเรือน	เนื้อที่	45	ไร่
5. สวนขนุน	17	ครัวเรือน	เนื้อที่	30	ไร่
6. ไร่อ้อย	2	ครัวเรือน	เนื้อที่	120	ไร่
7. สวนผัก / พืชล้มลุก	20	ครัวเรือน	เนื้อที่	130	ไร่
8. อาชีพรับจ้าง	39	ครัวเรือน	(งานก่อสร้าง และ โรงงาน)		

2.1.5 การรวมกลุ่มในชุมชน

ชุมชนบ้านหนองกลางดงมีการรวมตัวกันภายในชุมชนเป็นกลุ่มต่างๆ ตามบริบทชุมชน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มทางด้านเศรษฐกิจ และกลุ่มอาสา ดังนี้ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีการส่งสัจจะ ทุกวันอาทิตย์แรกของทุกเดือน กลุ่มร้านค้าชุมชน / บั๊มน้ำมัน กลุ่มกองทุนแม่ของแผ่นดิน กลุ่มสตรีแปรรูปผลไม้ กลุ่มโรงสีข้าวชุมชน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) และกลุ่มอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง อฟป.

กลุ่มอาชีพของชุมชน ได้แก่ กลุ่มสับประรด กลุ่มชาวนา กลุ่มไม้ยืนต้น กลุ่มรับจ้างแรงงาน กลุ่มปลูกผัก กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มโรงสีข้าวชุมชน กลุ่มเลี้ยงสัตว์ ที่เกิดจากการรวมตัวกันเองของชาวชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเป็นตัวแทนของสภาผู้นำชุมชน

2.1.6 สภาพสังคม

ชุมชนบ้านหนองกลางดงมีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน มีน้ำประปาหมู่บ้านใช้ทุกหลังคาเรือน โดยมีคลองชลประทานผ่านหมู่บ้านความยาว 7 กม. ในชุมชนไม่มีโรงเรียน แต่มีแหล่งเรียนรู้ของชุมชนคือศูนย์ศึกษาวิทยาการชุมชนบ้านหนองกลางดง และศูนย์สาธารณสุขมูลฐานหมู่บ้านใช้เป็นที่ประชุมประจำเดือนของสภาผู้นำชุมชนและชาวบ้านทุกวันอาทิตย์แรกของเดือน และเป็นศูนย์การเรียนรู้ให้กับภายนอกชุมชน โดยที่ตั้งศูนย์ อยู่ติดถนนสายหลักอยู่กึ่งกลางของหมู่บ้านสามารถเดินทางได้สะดวก การข้อมูลการทำแผนชุมชนทำให้ได้ข้อสรุปในการแก้ไขปัญหาจึงมาการตั้งร้านค้าชุมชน บั๊มน้ำมันของชุมชน อยู่ติดกับศูนย์ และโรงสีข้าวชุมชน การกระจายข่าวสารและการประชุมประจำเดือนผ่านเสียงตามสายหมู่บ้าน ความยาว 14 กิโลเมตร ลำโพง 74 จุด ศูนย์รวมจิตใจของชุมชนวัดเขาถ้ำดาวราย ทั้งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวถ้ำที่มีความสวยงาม

2.2 กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาของชุมชนบ้านหนองกลางดง

ยุคเปลี่ยนแปลงวิถีป่า

ปีพ.ศ. 2536 อดีตพื้นที่ชุมชนหนองกลางดง ประชาชนมีวิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ซึ่งประชาชนในหมู่บ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้ เช่น การเก็บของป่ามาขายในชุมชน การล่าสัตว์เพื่อนำมาประกอบอาหาร ฯลฯ แต่ในขณะเดียวกัน ประชาชนเริ่มมีการตัดไม้ทำลายป่าไปพร้อมๆ กัน จนทำให้เกิดไฟไหม้ป่าทุกปี ฝนไม่ตกตามฤดูกาล มีปัญหาฝนแล้ง ต้นไม้ถูกโค่นป่ากลายเป็นภูเขาหัวโล้น บริเวณหมู่บ้านมีฝุ่นละอองเพิ่มมากขึ้นจากการที่นายทุนสัมปทานเหมืองแร่เหล็ก ซึ่งอยู่ใกล้กับชุมชน และต้องมีการขนส่งผ่านเส้นทางหลักของชุมชน ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้ประชาชนในหมู่บ้านได้รับผลกระทบต่อสุขภาพจนเกิดความรำคาญ แม้ว่าจะเกิดสภาวะปัญหาดังกล่าวแต่กลับไม่มีประชาชนหรือผู้นำรวมตัวกันคัดค้าน เพื่อช่วยกันขจัดปัญหา

จนกระทั่งประชาชนเริ่มมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็กๆ จากการที่กรมพัฒนาชุมชนเข้ามาเสนอแนะให้ตำบลจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ชาวบ้านเริ่มรวมตัวกันขึ้นเป็นการออมนครัง

จนมีการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์เรื่อยมา นำผลกำไรมาจัดสรรให้สมาชิกและมอบให้หมู่บ้านเพื่อจัดกิจกรรมหรือดำเนินการในเรื่องสาธารณะของหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์ เช่น การทำบุญ ฟ้าป่า การแข่งกีฬาหมู่บ้าน เป็นต้น

ยุคเกิดผู้นำ การรวมแกนนำ

ปี พ.ศ. 2539 นายโชคชัย ถิมประดิษฐ์ ลงรับสมัครเลือกตั้งเป็นผู้นำชุมชนในตำแหน่งของผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7 ท่ามกลางกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ มีทั้งกลุ่มที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย เนื่องจากประวัติส่วนตัวที่ติดตัวมาจากเป็นนักเลงที่ขึ้นชื่อคนหนึ่งในหมู่บ้าน

จากคำกล่าวของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

“...ถ้าได้ยินเสียงปืนเมื่อไหร่แสดงว่า ผู้ใหญ่โชคมาถึงบ้านแล้ว ยิ่งตั้งแต่ทางเข้าบ้านจนถึงบ้านเลย...”

(นายปรีชา ทองอ่อน, สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2555)

จากประสบการณ์ทำให้ผู้ใหญ่โชคชัยมองเห็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงนั้นในหมู่บ้าน มีปัญหาความแตกแยก ของหายทุกวัน มีปัญหายาเสพติดในหมู่บ้าน ประชาชนต่างคนต่างอยู่การบุกรุกแย่งชิงทรัพยากรท้องถิ่นจากนายทุนภายนอก ผู้ใหญ่โชคชัยจึงเลือกที่จะแก้ไขปัญหายาเสพติดในหมู่บ้านด้วยความเด็ดขาดเอาจริงเอาจังด้วยตัวเองจนปัญหายาเสพติด ปัญหาการลักขโมย และผู้มีอิทธิพลในหมู่บ้านหมดไป ทำให้ลูกบ้านมีความเชื่อมั่นและศรัทธาในผู้นำมากขึ้น

โดยสรุปหัวใจสำคัญในการแก้ไขปัญหายาเสพติดของผู้นำชุมชนคือเอาปัญหาเป็นตัวตั้งผู้นำเดียวแก้ไขปัญหาไม่ได้ ในการประชุมชาวบ้าน ต้องมีการพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับชุมชนเป็นหลัก และต้องพูดความจริง เริ่มจากขอความร่วมมือกับชาวบ้านให้ดูข้างบ้านตัวเอง 1) ลูกใครติดยาเสพติด 2) ใครขายยาเสพติด 3) ใครเปิดบ่อนการพนัน เป็นการวัดใจชาวบ้าน ซึ่งผู้นำมีข้อมูลอยู่แล้วเมื่อเอาปัญหาเข้าสู่เวทีประชุมชาวบ้าน และมีการถ่ายทอดเสียงไปทั่วทั้งหมู่บ้าน ข้อมูลที่ได้คือ มีเด็กติดยาอมแอม 13 ราย และอนุมานว่าเป็น 13 ขโมยด้วยเพราะของในหมู่บ้านหายบ่อย มีคนขายยาบ้า 3 ราย และมีบ่อนการพนัน 2 บ่อน ที่ประชุมชาวบ้านมีมติ ไม่ต้องการให้มีบ่อน และไม่ต้องการให้มีการขายยา ข้อตกลง ถ้าเลิกไม่มีการรื้อฟื้นเรื่องเดิม ถ้าไม่เลิกต้องถูกตำรวจจับ ประกาศให้รับรู้ทั่วกัน

1. มีข้อตกลงร่วมกัน และต้องปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่น หลังจากนั้นชาวบ้านแจ้งว่า ทั้งบ่อนการพนันและการขายยายังไม่ยอมเลิก ถ้าไม่ลงมือปฏิบัติจะขาดความเชื่อถือจาก

ชาวบ้านเพราะมีการติดตามสถานการณ์ของชาวบ้านอยู่ และต้องประสานงานกับตำรวจในจับบ่อนการพนันและการค้ายาบ้า

2. ได้รับผลสำเร็จจากการเอาจริงเอาจังร่วมกัน ไม่มีบ่อนการพนันและการค้ายาบ้าในหมู่บ้าน ไม่มีของหาย ชุมชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

นอกจากนั้น ผู้ใหญ่โชคชัยได้เห็นความสำคัญของการให้คนอยู่ร่วมกับป่า จึงเร่งฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่า โดยการปรึกษาหารือพูดคุยกันในเวทีประชาคมของชุมชนถึงแนวทางการแก้ไขและการอนุรักษ์ป่า จนทำให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของป่าและเกิดการรวมตัวกันต่อต้านไม่ให้มีโรงโม่หินและเหมืองแร่เหล็กในเขตตำบล

เนื่องจากชุมชนบ้านหนองกลางดงมีภูเขาอยู่กลางหมู่บ้านพื้นที่ ประมาณ 725 ไร่ เดิมเป็นเขาหัวโล้น จากสัมปทานเหมืองแร่เหล็ก จึงมีการฟื้นฟูป่าด้วย “ทฤษฎีการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” ตามที่ในหลวงได้พระราชทานพระราชดำริไว้ ถูกนำมาใช้พร้อมให้ชาวบ้านที่อยู่รอบเชิงเขาเป็นผู้ดูแล ถ้ามีใครมาตัดไม้ชาวบ้านแถวนั้นเขาจะไปไล่เอง ตัวชีวิตที่บอกว่าป่าเริ่มอุดมสมบูรณ์ คือถึงหน้าเห็นโคนมีเห็ดโคนให้ชาวบ้านเก็บไปขายหลายตัน

แต่ด้วยภูเขาดังกล่าวเป็นพื้นที่เคยทำโรงโม่หินและเหมืองแร่เหล็ก แม้จะหมดอายุสัมปทานไปแล้วแต่นายทุนนอกพื้นที่ยังใช้อิทธิพลให้ได้รับสัมปทานต่ออยู่ตลอดเวลา มีการติดต่อเสนองินให้ผู้ใหญ่โชค 27 ล้านบาท ให้เลิกเป็นแกนนำในการอนุรักษ์ จากคำให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ “เงินผมก็อยากได้แต่ป่ามันไม่ใช่ของผม” นอกจากการตอบปฏิเสธแล้วผู้ใหญ่โชคยังชี้แจงผ่านเสียงตามสายให้ชาวบ้านรับรู้เรื่องนี้ด้วย การจดทะเบียนพื้นที่ภูเขาเป็นป่าชุมชน การระดมทุนชาวบ้านซื้อที่ดินปิดทางเข้าหน้าเหมืองแร่ การออกรายการทีวีเพื่อชี้แจงเรื่องราว และการประสานงานกับสมาชิกรัฐสภา เป็นสิ่งที่ชาวบ้านร่วมกับผู้ใหญ่โชคได้ร่วมกันอนุรักษ์พื้นที่ป่า

ยุครวมตัว เคลื่อนไหว

ปี พ.ศ. 2539 เหมืองแร่เหล็กหมดสัมปทาน ประชาชนจึงรวมตัวกันอีกครั้งในการต่อต้านไม่ให้เปิดโรงโม่หินและเหมืองแร่ ผู้ใหญ่โชคชัยได้ประสานงานกับหน่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด ไม่ให้มีการต่อสัมปทาน จนสามารถยกเลิกสัมปทานโรงโม่หินในชุมชนได้ในที่สุด แต่อย่างไรก็ตามยังคงมีความพยายามในการให้สัมปทานเหมืองแร่ยังคงอยู่ จากคำกล่าวของผู้ใหญ่โชคชัย ลืมประดิษฐ์ ดังนี้

“...หลังจากหมดอายุสัมปทาน ในปี 2552 ได้มีการต่ออายุใบอนุญาตอีก ซึ่งเมื่อวันที่ 6 มิ.ย. ที่ผ่านมา อธิบดีกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ ได้มีหนังสือถึงผู้ว่าฯ ให้แจ้งต่อ อบต.ศิลาลอยเพื่อทราบว่าบริษัทเอกชนจะเข้าทำการสำรวจขุดเจาะในพื้นที่ แต่พื้นที่ดังกล่าว นอกจากเป็นป่าอนุรักษ์แล้วยังตั้งอยู่ใจกลางชุมชน มีถนน น้ำ ไฟล้อมรอบ มีวัดตั้งอยู่เชิงเขา มี ถ้ำสวยงาม 7 ถ้ำ เป็นที่อยู่ของไก่ป่า ซึ่งชาวบ้านได้ใช้เวลา 10 กว่าปี เพื่อฟื้นฟูพื้นที่ดังกล่าวที่เคย เป็นเขาหัวโล้นให้เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ ผมและชาวบ้านยื่นหยัดต่อต้านเรื่องนี้มาตลอด จนไม่ นานมานี้ได้มีผู้มีอิทธิพลเข้ามาเจรจา และยังมี ส.ส.พรรคหนึ่งเสนอเงินให้ผม 20 ล้านบาท เพื่อให้หยุดต่อต้านและเพิ่มให้อีก 7 ล้านบาทให้นำไปจ่ายเป็นค่านายหน้าให้กับผู้มีอิทธิพลใน จังหวัด แต่ผมตอบกลับไปว่าแม้จะให้ 100 ล้าน ก็ไม่เอาเพราะมันไม่ใช่ของผม หลังจากนั้นจึงมี การฝากขู่มาว่าเอาเงินไปให้ไม่เอา เดี่ยวจะให้ลูกปืนแทน ซึ่งผมยอมรับว่ารู้สึกเป็นห่วง สวัสดิภาพความปลอดภัยครอบครัว ถึงแม้จะต้องตายผมก็จะไม่ยอมให้ใครมาทำลายทรัพย์สิน ทรัพย์สิน...”

(นายโชคชัย ลิ้มประคิษฐ์, สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2555)

การทำความคิดต้องต่อสู้กับ ความโลภ เป็นชัยชนะครั้งที่1 ต้องต่อสู้กับความกลัว เป็นชัยชนะครั้งที่2 แต่การต่อสู้กับอำนาจรัฐ เป็นสิ่งที่น่าเศร้าใจ ด้วยสิ่งที่เจ็บใจและเสียใจคือนอกจากจะไม่สนับสนุนชาวบ้านแล้ว หน่วยงานของรัฐในจังหวัดยังคงอนุมัติให้สัมปทานในพื้นที่ภูเขาของ หมู่บ้าน และยังมีข้าราชการคอยติดต่อให้หยุดการคัดค้านการเข้ามาหาผลประโยชน์ของนายทุนจาก พื้นที่ ที่ชาวบ้านได้ร่วมกันฟื้นฟูจนอุดมสมบูรณ์แล้ว ถ้าคนในชุมชนไม่ตระหนักถึงปัญหาาร่วมกัน ไม่ออกกรมตัวกัน คงไม่สามารถรักษาป่าไว้ได้

เศรษฐกิจตกต่ำ รวมกลุ่มอาชีพ

ปี พ.ศ. 2540 กระทบจากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศในช่วงที่ผ่านมา จากภาวะ ความอ่อนแอของชุมชนที่เป็นปัญหาดังกล่าวเกิดผลกระทบโดยทั่วไปทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความเสื่อมโทรมด้านศีลธรรม และการถูกกำหนดจากคนภายนอกมาโดยตลอด ทำให้ชาวบ้าน ต้องพึ่งพิงทรัพยากรจากภายนอกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น การปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำให้ดินเสียจึงต้อง พึ่งปุ๋ยเคมีที่ชาวบ้านผลิตเองไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันต้องรับราคาซื้อที่ต่ำกว่าทุน ชาวนาชาวไร่ เปรียบเป็นแค่แรงงานบนไร่นาของตัวเอง โครงการพัฒนาที่ผ่านมาชาวบ้านไม่มีความรู้สึกเป็น เจ้าของ รวมทั้งตัวผู้นำหรือหน่วยงานไม่ได้ถามความคิดเห็นและความต้องการของชาวบ้าน เพราะ คนที่รู้ปัญหาดีที่สุดคือชาวบ้าน การแก้ปัญหาที่ผ่านมาจึงมักไม่ตรงจุดและไม่ยั่งยืน

ผู้ใหญ่โชคชัย ลืมประดิษฐ์ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านผู้นำการเปลี่ยนแปลงการพัฒนามาสู่ชุมชนตามคำกล่าว ดังนี้

“จากปัญหาการทะเลาะกัน ก็พบว่า เกิดจากการที่คนไม่พูดคุยกัน ต่างคนต่างอยู่ และเห็นว่าผู้นำคนเก่ามีการริดิไถ่ คูดายกับปัญหา ผู้นำไม่มีการปฏิสัมพันธ์กับสมาชิก การแก้ปัญหาเหล่านี้จึงเป็นจุดเด่นของผม ในการสร้างความร่วมมือกันให้กับชาวบ้าน โดยการประชุมกัน และเห็นตัวอย่างจากหมู่บ้านต่างๆ ที่เข้มแข็ง พบว่า มีการประชุมกันสม่ำเสมอ การวางยุทธศาสตร์ ต้องวางที่ตัวผู้นำ จุดสำคัญ คือ ต้องเริ่มที่ตัวผู้นำที่นำการเปลี่ยนแปลงและนำความคิด”

(นายโชคชัย ลืมประดิษฐ์, สทนทากลุ่ม, 29 เมษายน 2555)

สอดคล้องกับคำกล่าวของเลขาฯผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

“...หมู่บ้านเพิ่งพัฒนาได้ ช่วง ปี 39 ที่อาผู้ใหญ่มาเป็น ช่วงนั้นปัญหายาเสพติด เรื่องปัญหาสังคม ลักเล็กขโมยน้อย จนรวมระดับหนึ่ง เค้าเริ่มคิดเรื่องงานชุมชนค่อนข้างเยอะ เห็นแกนนำที่เข้ามามีบทบาทค่อนข้างเยอะ เช่นแกนนำกลุ่มสตรี พวกกลุ่มคนแกนนำคนหลักคนใหญ่ในหมู่บ้าน แล้วก็เริ่มมีวิธีการจะทำไปให้งานมันต่อเนื่องมันคง ก็เลย ได้เกิดการไปเรียนรู้...”

(นายพลสิทธิ์ แย้มเจริญกิจ, สทนทากลุ่ม, 29 เมษายน 2555)

จากปัญหาสับปะรดล้นตลาด ขายไม่หมด ประชาชนที่ปลูกสับปะรดจึงต้องทิ้งและปล่อยให้สับปะรดเน่าเสีย ผู้ใหญ่โชคชัยจึงเสนอแนะให้ประชาชนที่ทำไร่สับปะรดรวมตัวกัน ไปศึกษาดูงานที่บ้านคลองชายธง อ.กุยบุรี จ.ประจวบคีรีขันธ์ว่าเขาทำอะไรในฐานะที่มีการปลูกสับปะรดเช่นเดียวกัน หลังจากการศึกษาดูงานประชาชนจึงเกิดความคิดในการจัดตั้งเป็น “กลุ่มแปรรูปผลไม้” โดยผู้ที่ประกอบอาชีพทำไร่สับปะรดรวมตัวกัน วางแผนและทำกิจกรรมแบบกลุ่ม มีการรับซื้อสับปะรด มีกระบวนการแปรรูปโดยนำสับปะรดนำมาทวน บรรจุใส่กล่อง เริ่มหาตลาดกันเองโดยการนำไปฝากขายตามร้านขายของฝาก ก็พอจะสร้างรายได้แก่ครอบครัวได้

การประชุมประจำเดือนเป็นการประชุมเพื่อแจ้งข่าวสารทางราชการและเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีเวทีในการพูดคุยแสดงออกถึงความต้องการและมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาภายในชุมชน กำหนดแนวทางการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ ที่สุดสามารถแก้ไขปัญหาการพ่น ยาเสพติด และลักขโมย ได้อย่างเด็ดขาด ปี พ.ศ. 2543 ถูกคัดเลือกให้ไปรับชมหมู่บ้านปลอดยาเสพติด ซึ่งเป็นหมู่บ้านเดียวของกิ่งอำเภอสามร้อยยอด(ปัจจุบันอำเภอสามร้อยยอด) ที่ได้รับการรับรองจากทุกฝ่ายว่าปลอดยาเสพติด 100% สอดคล้องกับคำกล่าวของ สมาชิก อบต. ดังนี้

“...การแก้ปัญหาเรื่องยาเสพติด บ่อนการพนัน ด้วยการให้ชาวบ้านเป็นส่วนในการหาข้อมูล แต่ละบ้านดูบ้านข้างๆ ซ้ำๆ ใครเห็นใครมีพิรุณให้เก็บเป็นข้อมูลนำเรื่องเข้าสภาผู้นำ จนบ่อนต้องปิด ยาเสพติดหมดไป เพราะหูตาของชาวบ้านเป็นหลัก นี่แหละถึงจะเรียกว่า เป็น การระดมสมอง ระดมความคิด ระดมหูระดมตา ช่วยกันดูช่วยกันแล ผู้ใหญ่บ้านคนเดียวดูแลไม่ทั่วถึงต่อให้ตำรวจคุณเป็นโรงพักก็เถอะ ไม่มีทางดูแลกันทั่วถึง หากชาวบ้านไม่ช่วยกันดู...”

(นายสมใจ ชัยสุวรรณ, สทนากลุ่ม, 29 เมษายน 2555)

จากการแก้ปัญหาของชุมชนใช้หลักกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โดยการเปิดเวที ประชุมเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน รวมทั้งมีการเปลี่ยนแนวความคิดของชาวบ้านให้ทุกคนคิดว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนนั้นเป็นปัญหาของทุกคน ไม่ใช่ปัญหาของผู้นำเพียงคนเดียว

การพัฒนาแบบมีแผนชุมชน

สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ได้สนับสนุนไปดูงานและได้แนวคิดแรงบันดาลใจของ นำ ประยงค์ ธรรมรงค์ แห่งชุมชนไม้เรียง จ.นครศรีธรรมราช ดันแบบแผนแม่บทชุมชน สภาผู้นำ หนอง กลางดงจึงคิดเรื่องแผนชุมชนของตัวเองในปี พ.ศ.2543 และซักซ้อมทำความเข้าใจ ปรับสภาพให้ เหมาะสมกับลักษณะวิถีของชุมชนตนเอง หนึ่งปีต่อมา พ.ศ. 2544 จึงได้เริ่มร่างแบบสอบถาม สอดคล้องกับคำกล่าวของ เลขาฯผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

“...ไปที่ไม้เรียง เลยได้แนวคิดในการทำเรื่องสภาผู้นำ ตรงกับใจว่าอาศัยเรื่องผู้นำทางการ อย่างเดียวไม่ได้ ผู้ใหญ่บ้าน กำนันไม่พอ แต่ก็มีคนในชุมชนที่มีความคิด ความรู้ มีความสามารถ เยอะ เลยเก็บเกี่ยวคนเหล่านี้มาร่วมงาน มาเป็นสภาผู้นำ ก็ทำคัมหมูบ้าน แต่พอปี 44 เราเก็บ ข้อมูลครัวเรือน ที่เอามาวิเคราะห์ เราเจอปัญหาหนี้สินเยอะ จะพัฒนาอย่างไรถนนยังไม่ดี ระบบสาธารณสุขโคกยังไม่ดีเท่าไร ก็เริ่มประสานงาน เรียนรู้กระบวนการในการทำแผน ที่ เรียนมา ก็เอามาใช้ว่าหมู่บ้านเป็นไง เอามาวิเคราะห์ มาเขียนแผน แต่ละเรื่องๆ ก็แยกอะไรที่ทำ เอง อะไรทำร่วม ก็วางคน ใครจะทำเรื่องอะไร ใช้วิธีคิดร่วมคิด แต่แยกทำ นี่ถึงความถนัดเป็น หลัก พยายามกระจายงานความรับผิดชอบ เช่น พี่เจียบก็ทำเรื่องออมทรัพย์ เรื่องอสม. เรื่อง เกษตรก็มีอีกชุดหนึ่ง เรื่องโรงสี น้ำประปา เรื่องเยาวชนก็มีคนทำแยกไปทำ...”

(นายพลสิทธิ์ แยมเจริญกิจ, สทนากลุ่ม, 29 เมษายน 2555)

การพัฒนาชุมชนตลอดระยะเวลาที่มีการประชุมอย่างต่อเนื่องไม่มีขาด ทั้งเพื่อแจ้งข่าวสารทางราชการและเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีเวทีในการพูดคุยแสดงออกถึงความต้องการ สร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาภายในชุมชน พร้อมทั้งกำหนดแนวทางการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ โดยมีแผนแม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือ

กระบวนการทำแผนชุมชน ช่วยแก้ปัญหาจากข้อจำกัดเดิมๆ ทำให้การเก็บข้อมูลเป็นระบบระเบียบ สามารถเอาข้อมูลจากหลายๆ คน หลายๆ บ้าน มารวมกันและทำให้ทุกคนเห็น ชุมชน เป็นภาพรวมเดียวกัน ทุกคนสามารถเชื่อมโยงข้อมูลของตัวเองกับข้อมูลของคนอื่นได้ โดยข้อมูลที่แลกเปลี่ยนกันถูกเก็บสะสมอยู่ในตัวบุคคลแต่ละคนมากขึ้นไม่เท่ากัน ซึ่งเมื่อถึงเวลาที่ต้องทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่มีอยู่ในหัว ข้อมูลจะถูกกลั่นกรองออกมาเป็นความรู้สึก ทำให้ไม่มีข้อมูลที่เป็นตัวเลข คนที่เคยรับรู้มาเหมือนกันจะสามารถเข้าใจได้ แต่คนที่รับรู้มาน้อยยังไม่รู้สึกมากนัก เพราะความรู้สึกเป็นเรื่องที่ต้องสัมผัสเองจึงจะเข้าใจได้อย่างแท้จริง ซึ่งที่บ้านหนองกลางคงเคยใช้ความรู้สึกแบบนี้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ของหมู่บ้าน เช่น ปัญหาการพนัน การลักขโมยหรือปัญหายาเสพติด จนได้ผลสำเร็จ แต่ต่อมาได้มีเทคนิคการทำแผนชุมชนมาช่วยให้การแก้ปัญหามีประสิทธิภาพมากขึ้น สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

“...ในกระบวนการจัดทำแผนมัน จะเชื่อมข้อมูลที่แต่ละคนมีให้เป็นภาพเดียวกันได้ ให้มองเห็นได้ด้วยตาจึงเกิดความน่าเชื่อถือและมีพลังจนสามารถสร้างการมีส่วนร่วมได้อย่างไม่ต้องสงสัย...”

(นายประเสริฐ ศรีคำ, สันทนาการกลุ่ม, 29 เมษายน 2555)

โดยการทำแผนชุมชนที่หมู่บ้านหนองกลางดงนั้นเริ่มจากการประสบการณ์ที่พบว่าการเปิดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นของชาวบ้านไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากชาวบ้านบางส่วนยังไม่กล้าแสดงความคิดเห็นเท่าที่ควร ซึ่งจากสมาชิกพันกว่าคน จะมีคนที่ยอมบอกข้อมูลจริง ของตัวเองไม่เกิน 10 คน เมื่อเป็นเช่นนั้น “แบบสอบถาม” จึงถูกคิดค้นขึ้นเพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสำรวจข้อมูลเรื่องต่าง ๆ ทำให้รู้ว่าปัญหาของตัวเองอยู่ที่ไหน อะไรคือสาเหตุ ตลอดจนเห็น แนวทางที่จะแก้ไขและป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นอีก ซึ่งกระบวนการจัดทำ “แผนชุมชนพึ่งตนเอง” นั้นประกอบไปด้วย 4 ขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

1. ร่วมกันคิดแบบสอบถาม เริ่มจากการคิดแบบสอบถาม โดยแกนนำคุ้มไม่น้อยกว่าคุ้มละ 10 คน มานั่งคุยกันช่วยกันคิดว่าอยากรู้เรื่องอะไรเกี่ยวกับชุมชนของเรา ซึ่งจะนำไปสู่คำถามก่อนลงเก็บข้อมูลภายในชุมชน โดยมีการประสานให้เยาวชนและพี่เลี้ยงจากภายนอกมีส่วนร่วมในการทำให้

แบบสอบถามสมบูรณ์แบบ แต่ชาวบ้านมีความอายที่ตอบคำถามบางคำถามและบางทีก็โกหกกันเอง โกหกกันบันทึก แต่มีความใกล้เคียงทั้งนี้เพราะชาวบ้านรู้จักกันเห็นๆ กันอยู่ จึงโกหกได้ไม่มาก

2. ลงพื้นที่เก็บข้อมูล หลังจากได้แบบสอบถาม เราก็ลงเก็บข้อมูลชุมชน แบ่งคนออกเป็นกลุ่มกลุ่มละ 2 คน กลุ่มละประมาณ 20-30 หลังคาเรือน โดยมีเยาวชนที่เป็นบัณฑิตอาสาเป็นผู้ช่วยจดบันทึกและตั้งคำถาม มีเหตุผลเป็นเพราะหากจะให้คนข้างนอกไปเก็บโดยไม่มีคนในพื้นที่ชาวบ้านจะเกร็ง การใช้คนสองกลุ่มมาทำงานเพราะบางทีคนที่อยู่กลุ่มเป็นเพื่อน เป็นญาติกัน อาจให้ข้อมูลแทน แต่หากมีเฉพาะคนนอกชาวบ้านก็จะเกร็งอีก หรือตั้งคำถามแล้วชาวบ้านไม่เข้าใจอีก การทำงานร่วมกันระหว่างคนสองกลุ่มจะทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงมากกว่า

3. รวบรวม สังเคราะห์ ขั้นตอนการรวบรวมสังเคราะห์ เมื่อได้รับข้อมูลมาแล้ว เราได้ประสานไปทางพี่เลี้ยง บัณฑิตอาสา ที่มีความรู้จากหน่วยงานภายนอกให้เข้ามาช่วยเหลือในการสังเคราะห์ข้อมูล ทำความเข้าใจเรื่องตัวเลข อธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจง่ายๆ ทำแผนที่ข้อมูล ทำแผนที่ความคิด จัดข้อมูลให้เป็นระบบและมองเห็นภาพเพื่อเข้าใจว่าจะนำไปใช้อย่างไร

4. รับรู้และวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน ขั้นนี้จะเป็นการระดมชาวบ้านทั้งชุมชน อย่างน้อยก็บ้านละ 1 คน นำข้อมูลที่ได้มาตีแผ่ ร่วมกันวิพากษ์วิจารณ์ หากจุดอ่อน จุดแข็งชุมชน ขั้นตอนนี้ทำให้ชาวบ้านมองภาพปัญหาและชุมชนออก มองเห็นตัวเลขหนี้สิน รายได้ พื้นที่ทำการเกษตร ปัญหาทุกอย่าง ข้อมูลจึงกลายเป็นบทสรุปหลักที่ต้องให้ความสำคัญในการทำงานพัฒนาชุมชนและต้องให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมรับรู้และร่วมทำความเข้าใจ เราจะเห็นทุกอย่างขึ้นอยู่กับว่าเราจะนำข้อมูลไปใช้อะไร เพื่อแก้ปัญหาและกำหนดทิศทางของชุมชนต่อไป

แก้ปัญหาหนี้สินของคนในหมู่บ้านกว่า 13.8 ล้านบาท ซึ่งเป็นปัญหาที่ชาวบ้านต้องการให้แก้ไขเป็นอันดับแรก จากการร่วมกันคิดวิเคราะห์จนมาเป็นแผนเพื่อหาวิธีการสู่การปฏิบัติได้จริง เช่น แผนลดต้นทุนการผลิต โดยทำการเกษตรธรรมชาติ ลดการใช้ปุ๋ย แผนเพิ่มมูลค่าผลผลิต โดยการระดมทุนชุมชนทำสับปะรดกวนขาย แผนประหยัดรายจ่าย ตั้งร้านค้าชุมชน บัมน้ำมัน แผนหาเงินทุนดอกเบี้ยต่ำให้สมาชิกในหมู่บ้านกู้ยืม ตั้งกองทุนชุมชน เป็นต้น

การทำแผนชุมชนควรจัดทำทุก ๆ ปีไม่ใช่แค่เพียงครั้งเดียว เนื่องจากปัญหาในแต่ละปีนั้นจะแตกต่างกันออกไป รวมทั้งต้องมีการประเมินผลด้วยว่าในแต่ละปีแผนที่จัดทำไปนั้นประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดหรือต้องปรับปรุงแก้ไขในเรื่องใดบ้าง เป็นการพัฒนาต่อไป

สภาผู้นำ 59

การประชุมของชุมชนมีมาอย่างต่อเนื่องทั้งเพื่อแจ้งข่าวสารทางราชการและเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีเวทีในการพูดคุยแสดงออกถึงความต้องการ สร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาภายในชุมชน พร้อมทั้งกำหนดแนวทางการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์โดยมี สภาผู้นำ 59 เป็นเครื่องมือ **โครงสร้างเกี่ยวกับชีวิต ความคิด และการทำมาหากินของชาวบ้าน**

สภา 59 ผู้นำ คัดสรรตัวแทนมาจากกลุ่มงานต่างๆ ภายในชุมชน 14 กลุ่ม กลุ่มละ 4 คน ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน อบต. 2 คน รวม 59 คน ผู้ทรงคุณวุฒิ

กลุ่มอาชีพต่างๆ ได้แก่ 1.กลุ่มสับปะรด 2.กลุ่มชาวนา 3.กลุ่มไม้ยืนต้น 4.กลุ่มรับจ้างแรงงาน 5.กลุ่มปลูกผัก 6.กลุ่มเลี้ยงสัตว์ 7.กลุ่มเกษตรชุมชน 8.กลุ่มผู้สูงอายุ 9.กลุ่มเยาวชน 10.กลุ่มออมทรัพย์ 11.กลุ่มอาสาสมัคร 12.กลุ่มร้านค้าชุมชน 13.กลุ่มแปรรูปผลไม้ 14. กลุ่มโรงสีข้าวชุมชน

สภาผู้นำจะทำให้ชาวบ้านเข้าใจว่าเราต้องไม่ยึดถือตัวบุคคลแต่ต้องศรัทธาในคุณธรรม ศรัทธาในการทำงานร่วมกัน สิ่งที่มีน้สพะพะพะไม่เข้าที่เข้าทางจะได้รับการจัดการ โดยคนในชุมชนเป็นหลัก ที่เหลือบอกว่าแรงค่อยติดต่อขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก สภาผู้นำเป็นจุดแข็งของชุมชนที่มีพัฒนาการสองระยะด้วยกัน

ระยะแรก คือ การสร้างคน ทำให้ชาวบ้านกล้าที่จะพูด กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นในเรื่องราวของตนด้วยการเห็นแบบอย่างจากผู้นำที่แต่ละกลุ่มยอมรับ แต่ละกลุ่มเห็นพ้องว่าเป็นคนเก่งมีความสามารถ แสดงให้สมาชิกเห็นว่ามีความความรู้ และต้องแสดงออกมาเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของพลังในการสร้างสรรค์ชุมชน การสร้างสภาผู้นำ คือคนเป็นผู้นำต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงได้โดยมีลักษณะดังนี้

1. ต้องเป็นคนฉลาด คนฉลาดไม่จำเป็นต้องจบปริญญาตรี ฉลาดตามวิถี ฉลาดตามแบบของชีวิต
2. ต้องมีจิตใจสาธารณะ ตรงนี้สำคัญมาก จิตใจที่เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ตรงนี้ติดมากับคน มันมากับการเรียนรู้ เป็นคนเก่งแต่เห็นแก่ตัวไม่มีประโยชน์
3. พูดจารู้เรื่อง พูดแล้วคนมันรู้สิกร่วมด้วย เรียกว่า พูดเป็น สื่อสารได้ เรื่องนี้เป็นศาสตร์และศิลป์ ศาสตร์ คือ พูดแล้วมีข้อมูล มีวิธีคิดที่เป็นสากล ศิลป์ คือ พูดแล้วชวนให้คนทำ คนฟังเห็นชอบขอมีส่วนร่วมด้วย

ปัจจัยความสำเร็จของการลงมือปฏิบัติ มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

1. ความเชื่อมั่นและความกระตือรือร้นของชาวบ้าน เพราะความสำเร็จของการร่วมมือร่วมมือแก้ปัญหาของชาวบ้านหนองกลางดงที่ผ่านมานั้น ได้สะสมจนเป็นความเชื่อมั่นในพลังของตัวเอง

2. ผู้นำและแกนนำที่เชื่อมั่นว่าปัญหาต่างๆ ในชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนเท่านั้น ปัญหาจึงจะถูกแก้ไข

3. ข้อมูลที่รวบรวมมาได้ นั้นถูกต้องและมีการวิเคราะห์อย่างเชื่อมโยงกับคนในชุมชน

4. เรื่องที่จะลงมือทำไม่ใหญ่เกินไปจนชาวบ้านไม่สามารถทำได้

จากคำกล่าวของ อสม. ดังนี้

“...สภา 59 มีกระบวนการเรียนรู้มันต้องเรียนรู้ตั้งแต่ต้น ต้องรู้ปัญหาของตัวเองก่อน คือต้องรู้ปัญหาของตัวเองก่อนว่าจะทำไปทำไม ทำแล้วมันแก้อะไร ที่นี้เราตั้งโจทย์ เอาปัญหาเข้ามาตั้งโจทย์ ว่าปัญหาเราคืออะไร แล้วผมก็มานั่งวิเคราะห์สาเหตุ แล้วก็เอาไปเข้ากระบวนการวิเคราะห์ แล้วก็เอาสาเหตุมาวิเคราะห์ว่าเราจะทำยังไงกับมัน คือแก้ที่ต้นเหตุ แล้วก็แก้ ก็ต้องดูว่าจะใครจะแก้ ใครทำ ก็จะมีวิธี กำหนดการวิเคราะห์ พวกนี้มันก็จะวิธี ค่อย ๆ ไล่คุย...”

(นางสาวนิศารัตน์ บุญพูน, สทนากลุ่ม, 29 เมษายน 2555)

สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ประสานงานเครือข่าย โครงการตำบลสุขภาวะ ดังนี้

“...การที่สภาผู้นำได้มาร่วมกันคิด ร่วมกันเสนอมันคือกระบวนการวิเคราะห์กระบวนการที่ใช้ทั้งระบบข้อมูล ใช้ทั้งระบบโปกส์กลุ่ม ใช้ทุกเรื่องเวลาคู่กับชาวบ้าน เวลาคุยกันเราก็ต้องมีช่องทางขึ้นมา ไม่ได้ใช้ความรู้สึกว่าเราอยากทำนู่น เราอยากทำนี่ ไปเห็นที่นู่นทำดี เราก็อยากทำ แต่มันไม่ได้เป็นปัญหาของเรา บางที่มันก็ไม่เหมาะกับเรา บางที่มันก็ลื้ม โอกาสที่จะลื้มเหลวมันก็มี ในแต่ละเรื่องเราก็ต้องมานั่งวิเคราะห์ เกี่ยวกับเรื่องสถานการณ์ในบางปีที่มีมันเกิดขึ้นมา เช่นภัยแล้ง หนี้นอกระบบที่เข้ามา เราไม่สามารถประเมินได้ว่ามันจะมาตอนไหน ถ้าเข้ามาปุ๊บยังเงี้ย แต่ถ้าเรามีกระบวนการประชุมอย่างนี้ตลอด ผู้นำเค้าจะได้รับรู้สภาพต่อมา ๆ แล้วก็มานั่งคุยว่าจะแก้ยังไง...”

(นายสรพงศ์ ธาริบุตร, สทนากลุ่ม, 29 เมษายน 2555)

คิดอะไรแล้วทำทันที มองปัญหาให้เหมือนกับปัญหาของเรา ชุมชนท้องถิ่นจะโคดเคี้ยวตัวเองไม่ได้ เราต้องพึ่งพาภายนอกแต่เราจะพึ่งพาหรือใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนของเรา เรา มองว่าราชการเป็นเครื่องมือของเรา ส่วนหนึ่งเราทำเอง จากความรู้ความสามารถของเราเอง แล้ว มองว่าอะไรที่ขาด ขาดเรื่องวิชาการ ขาดความรู้เสริมหรือขาดงบประมาณ ขอความช่วยเหลือจากข้างนอก เช่น ต้องให้ความรู้สาเหตุหลักที่เป็นหนี้สินมาจากนโยบายของรัฐ นโยบายรัฐที่บอกว่าการแก้ ปัญหาความยากจนเกิดจากการที่ชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ แปลไทยเป็นไทย คือ คนไทยจนเพราะไม่มีโอกาสกู้เงิน เขาจึงแก้ปัญหาด้วยการเอาเงินกู้มาโยนให้ มีทุนแล้วจะทำให้ทุกคนร่ำรวย ซึ่งปรัชญาหรือหลักคิดเช่นนี้ไม่ตรงกับของเรา เรื่องนี้ต้องหาสาเหตุ จะทำให้คนเข้มแข็งทางความคิดได้ต้องมาหาสาเหตุ เราตั้ง โจทย์ว่า ทำไมเกษตรกรจึงเป็นกลุ่มบุคคลที่ยากจน จากผลของการสำรวจข้อมูลทำให้เรามองเห็นว่าเราถูกเอากำไรไป 3 ทาง

1. ผู้ผลิตเอาต้นทุนการผลิตของเราไปหมด พวกนี้เอาไปหมด กู้เงินมาได้เท่าไร ขยายพื้นที่มากเท่าไรก็ไปทำให้บริษัทผลิตยา ผลิตปุ๋ยและเคมีเกษตร สารเคมียากำจัดศัตรูพืช อาหารสัตว์ อย่างเช่น บริษัทในเครือเจริญโภคภัณฑ์หรือซีพี คนกลุ่มนี้สามารถกำหนดราคาได้อย่างเสรี ไม่มีใครควบคุม

2. อุตสาหกรรมประเภทธุรกิจส่งออก เกษตรกรจะลงทุน จะทำการเกษตรต้องไปตามว่ายา ราคาเท่าไร ยาฆ่าหญ้าต้นทุนเท่าไร เขาบอกเท่าไรเราซื้อเท่านั้น ต้นทุนกำไรไม่ต้องพูดถึง ขายผลผลิตก็ต้องไปตามเค้าอีก เค้าบอกเท่าไรก็ต้องขายเท่านั้น แล้วจะมีกำไรที่ตรงไหน

3. ผู้ผลิตสินค้าประเภทฟุ่มเฟือยที่ระบาดเข้ามาในหมู่บ้าน วันนี้นักค้าฟุ่มเฟือยเต็มไปหมด โทรศัพท์ทุกช่อง วิทยุทุกคลื่นความถี่ หนังสือพิมพ์ทุกฉบับ ป้ายคัดเอาที่ตามถนนหนทาง เหล่านี้มันกระตุ้นให้คนเกิดความต้องการ ยิ่งมีความต้องการมากเท่าไร ยิ่งเบียดเบียนทรัพย์สินของเราเอง

คนเหล่านี้จริงๆ ทั่วโลกมีอยู่ไม่ถึง 10% ขณะที่จำนวนประชากรยากจนมากกว่า 90% ถูกฉกเอามูลค่าส่วนเกินไป ที่นี้ เราจะอยู่รอดจากเรื่องนี้ได้อย่างไร

หากหัวใจสำคัญ คือ การสร้างความคิดให้สมาชิกในชุมชนได้เข้าใจในกลไกที่เข้ามาเอาเปรียบ เกิดสำนึกและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้จ่าย การเกิดจิตสำนึกเป็นหลักสำคัญ ที่จะช่วยแก้วิกฤติการ ไม่ใช่คิดว่าทำอะไรแล้วต้องร่ำรวย ตัวกิจกรรมเป็นเพียงเครื่องมือในการสร้างสำนึกพอเพียง ให้คนมารวมตัวกันเพื่อสำนึกรวมหมู่ เกิดความรู้เท่าทัน จากคำกล่าวของผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

“...คนส่วนมากมักจะคิดว่ากิจกรรมชุมชน คือ ต้องทำให้คนในชุมชนร่ำรวยแต่ดอกผลของชุมชนเรา ที่สำคัญ คือ การทำให้เกิดจิตสำนึกรู้เท่าทันโครงสร้าง อีกทั้งยังเป็นการพัฒนาความคิดให้เป็นระบบ ชุมชนจะเข้มแข็งได้ต้องเข้มแข็งทางความคิด วันนี้เราถูกกระแสใหญ่เข้า

มาสร้างความอ่อนแอ มันโถมใส่เข้ามาหาเราทุกวัน ปัญหา คือ ต้องแก้ไขความอ่อนแอทางความคิดให้กับผู้คนทั่วประเทศ นี่คือนโยบายศาสตร์ของเรา ไม่ใช่ตัวกิจกรรม กิจกรรมเป็นเพียงเครื่องมือ และสำหรับผมแล้ว การสร้างความคิดที่เข้มแข็งที่ง่ายที่สุด คือ การคลี่ความจริงออกมา
(นายโชคชัย ลิ้มประดิษฐ์, สทนทากลุ่ม, 29 เมษายน 2555)

รูปแบบสภา 59 ผู้นำ เป็นกำลังหลักในการสร้างการมีส่วนร่วมทางความคิดให้กับชุมชน เป็นระบบการเมืองชุมชนที่ไม่มีผลประโยชน์แต่เน้นไปที่เรื่องคุณธรรม ไม่หาผลกำไรแต่เน้นไปที่การพลิกฟื้นเศรษฐกิจชุมชน บนฐานคิดของความพยายามสร้างคน สร้างชาวบ้านให้กล้าคิดกล้าวิเคราะห์และสามารถกำหนดอนาคตของตนเอง ประสานหน่วยงานภาครัฐ มองว่า คนเป็นคนเท่ากันเรียนรู้และพัฒนาความสามารถได้เท่ากัน ไม่แบ่งแยกว่าใครเป็นชาวบ้าน ใครเป็นคน ทำงานภาครัฐ รูปแบบสภา 59 ผู้นำ จึงมีลักษณะยืดหยุ่นตัวสูง สรรหาความร่วมมือและสรรหาบุคคลที่มีความสามารถสนับสนุนให้เข้ามาร่วมทำงาน สร้างแนวทางการพัฒนาอันยั่งยืนด้วยการสร้างแผนแม่บทชุมชน โครงการชุมชนเป็นสุข ลดรายจ่ายครัวเรือน เริ่มจากตัวเองสู่ครอบครัวสู่ชุมชนสู่สังคม จากหน่วยเล็กที่สุดไปจนถึงหน่วยที่ใหญ่ที่สุด โดย ใช้ฐานข้อมูลชุมชนช่วยวิเคราะห์แก้ไขปัญหา ใช้หลักคิดอย่างเป็นเหตุผลในการคิดวิเคราะห์ประเด็นทางสังคมและสร้างระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ผลลัพธ์จากการปฏิบัติการสภา 59 ผู้นำ ในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

นิยามคำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” ในความหมายของคนในชุมชน มิได้หมายถึงชุมชนที่มั่งคั่งแต่หมายถึง ชุมชนที่ผนึกกำลังกันได้อย่างเหนียวแน่น ร่วมกันเดินไปในทิศทางเดียวกันเคารพในสิทธิ และความคิดของกันและกัน มีจุดคิดเดียวกันว่า ชุมชนเป็นของทุกคน คนในชุมชนทุกคนมีหน้าที่ ที่จะทำให้ชุมชนมีความเป็นปกติสุข เป้าหมายสูงสุด คือ ความสุขแบบพอเพียงของแต่ละคนตามสถานะของตน สภาผู้นำ 59 บ้านหนองกลางดง ได้เปลี่ยนแปลงความคิดของคนในชุมชนจากการปฏิบัติให้เห็นจริงและชี้ให้เห็นถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหา จากปัญหาหาเสพติดถึงปัญหาบ่อนการพนัน สร้างการมีส่วนร่วมด้วยการให้ชาวบ้านช่วยกันสอดส่องดูแล หนึ่งครอบครัวคู่อีกสองครอบครัว ซ้ายขวา บ้านหนึ่งหลังคูบ้านสองหลัง ซ้ายขวา บ้านติดกันคู่อีกสองบ้าน การช่วยกันดูแลเช่นนี้ คือ การกระจายความรู้สู่การร่วมสร้างสำนักเชิงสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหา การพนันและยาเสพติดแล้วนำปัญหาเข้าสู่สภาผู้นำ เพื่อกำหนดกลุ่มงานที่มีคุณธรรม แบ่งกลุ่มงานตามสมัครใจ สนใจ เน้นการทำงานหนักแต่มีความสุขกับการทำงาน ปลอดหนี้สินด้วยการลดต้นทุนการผลิตและลดรายจ่ายครัวเรือน ปรับพฤติกรรมคนในชุมชนด้วยสำนักสาธารณะที่มีตัวผู้นำเป็นแบบอย่าง

ชาวบ้านสามารถคิดและวิเคราะห์ปัญหาได้ พร้อมจะดูแลปกป้องหมู่บ้านตนเอง มีการกระจายอำนาจ มีการสร้างการมีส่วนร่วม มีธรรมาภิบาลในการจัดการหมู่บ้าน และมีการนำของผู้นำที่มีศักยภาพ โดยการเป็นผู้นำต้องลดอัตตาลงให้ได้ ต้องเปลี่ยนจากการเป็นผู้นำคนเดียวมาเป็นผู้นำกลุ่ม ต้องทำศัตรูให้เป็นมิตร ต้องคุยกับทุกกลุ่มได้ ให้การยอมรับและเชื่อถือข้อมูลจากแผนชุมชน ทำให้ทุกคนเห็นปัญหาร่วมกัน อะไรคือปัญหาที่ตนเองและชุมชนกำลังเผชิญ ตัวผู้นำต้องไม่คิดในมุมตัวเอง ต้องเข้าใจชาวบ้าน และต้องอดทน เพราะการจะสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลา ที่สำคัญคนเป็นผู้นำหรือแกนนำต้องเป็นแบบอย่างด้วย การอยู่ในชุมชนเรา คือการได้คุยได้แสดงออก ภายใต้กรอบของความถูกต้อง ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ชาวบ้านจะค่อยๆ เปลี่ยนแปลง เริ่มเข้าใจ เริ่มแสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

2.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

1. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นผู้นำที่มีจิตสำนึก มีความกล้าหาญ คิด พุด และทำจริง ผู้นำทำตนเป็นครูผู้สอน ผู้ถ่ายทอด กระตุ้นให้คิดสร้างความตระหนักถึงการมีส่วนร่วม ให้เห็นแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน ผู้ตามตระหนักถึงคุณค่าของเป้าหมายของการทำงานร่วมกัน และสร้างแรงผลักดันในการปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่มีคุณค่า สร้างความศรัทธาในการทำงานร่วมกัน

2. การรวมกลุ่มภายในชุมชน สมาชิกชุมชนบ้านหนองกลางดงส่วนใหญ่อพยพมาจากที่อื่น แล้วมาตั้งถิ่นฐานในชุมชน การสร้างเสริมความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นแบบเพื่อนบ้าน และมีการรวมกลุ่มอาชีพเพื่อให้มีพื้นที่ในการมีส่วนร่วม มีเรื่องราวให้พูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน สร้างความผูกพันที่จะอยู่ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

3. ตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน ชุมชนเป็นของทุกคน การรับรู้ข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับชุมชน เปิดเวทีเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยน ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเป็นปัญหาของทุกคนไม่ใช่ปัญหาของผู้นำคนเดียว เช่น ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติด ปัญหาเศรษฐกิจ

4. สถาผู้นำ 59 มาจากบุคคลในกลุ่มต่างๆ ของชุมชนที่ได้รับการเห็นพ้องว่าเป็นที่ยอมรับในความสามารถ จากการปฏิบัติงานชุมชน การสร้างสภาผู้นำ คือคนเป็นผู้นำต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงได้โดยมีลักษณะดังนี้ ต้องเป็นคนฉลาด ไม่จำเป็นต้องจบปริญญาตรี ฉลาดตามวิถี

ฉลาดตามแบบของชีวิต ต้องมีจิตใจสาธารณะ จิตใจที่เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว มากับการเรียนรู้ เป็นคนเก่งแต่เห็นแก่ตัวไม่มีประโยชน์ พูดจารู้เรื่อง พูดเป็น สื่อสารได้ เรื่องนี้เป็นศาสตร์และศิลป์ ศาสตร์ คือ พูดแล้วมีข้อมูล มีวิธีคิดที่เป็นสากล ศิลป์ คือ พูดแล้วชวนให้คนทำ คนฟังเห็นชอบขอมีส่วนร่วมด้วย

5. กิจกรรมในการพัฒนาชุมชน กิจกรรมมาจากการร่วมเก็บข้อมูลและร่วมวิเคราะห์ข้อมูล
จริง ไม่ได้มาจากความรู้ลึกหรือนึกคิดเอง ร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนมาจากความต้องการของคนในชุมชน เป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมสู่ชุมชนเป็นสุข

6. การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ชุมชนท้องถิ่นจะโดดเด่นด้วยตัวเองไม่ได้ เราต้องพึ่งพาภายนอกแต่เราจะพึ่งพาหรือใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนของเรา เรามองว่าราชการเป็นเครื่องมือของเรา ส่วนหนึ่งเราทำเอง จากความรู้ความสามารถของเราเอง แล้วมองว่าอะไรที่ขาดขาดเรื่องวิชาการ ขาดความรู้เสริมหรือขาดงบประมาณ ขอความช่วยเหลือจากข้างนอก

3.1.1 ประวัติความเป็นมา

ในอดีตประมาณ ปี พ.ศ.2480 ชาวบ้านจากตำบลแหลมทรายและตำบลนาขา อำเภอลำปาง จังหวัดชุมพร ชุดแรกได้เดินทางมาหาของป่า สัตว์และด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ซึ่งเหมาะแก่ การทำเกษตรกรรม จึงเริ่มชักชวนเพื่อนฝูง ญาติพี่น้องเข้ามาจับจองพื้นที่ ถางป่าใหญ่ เพื่อการปลูกข้าว ปลูกพืชไร่ และเลี้ยงสัตว์ มีการสร้างที่พักอยู่ร่วมกันบริเวณทางเข้าหมู่บ้านในปัจจุบัน ซึ่งมีดินตะบักแดง ดินใหญ่เป็นจุดเด่น จึงเป็นที่มาของชื่อ หมู่บ้านบักแดง

พ.ศ. 2514 หมู่บ้านบักแดง ได้อยู่ภายใต้การปกครองของบ้านปากปี หมู่ที่ ๘ ตำบลวังตะกอก อำเภอลำปาง จังหวัดชุมพร และได้แยกออกจากบ้านปากปี หมู่ที่ 8 เป็นหมู่ที่ 12 ตำบลวังตะกอก อำเภอลำปาง จังหวัดชุมพร เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ.2536

พัฒนาการของชุมชนบ้านบักแดง

ยุคบุกเบิก (ปีพ.ศ. 2480 – พ.ศ. 2503) บ้านบักแดงมีพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่า-สัตว์น้ำ ชุกชุม มีความชื้นสูง อากาศหนาวเย็น เคยมีการสร้างคอกช้าง จับช้างไปเป็นจำนวนมาก ต่อมาชาวบ้านจากตำบลแหลมทรายและตำบลนาขา อำเภอลำปาง จังหวัดชุมพร ได้เดินทางมาขายพื้นที่ทำกิน เนื่องจากความแออัดของพื้นที่ในบ้านเกิด จนกระทั่งได้พบความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่บ้างก็มาหาของป่า สัตว์ป่า โคนไม้ใหญ่ ทำไร่เลื่อนลอย ปลูกข้าวไร่ โดยนำพันธุ์พืชมาจากบ้านเกิด ได้แก่ ข้าวไร่ เผือก มัน ข้าวโพด พริก มะเขือ มะพร้าว ฯลฯ ต่อมาเริ่มมีเพื่อนฝูง ญาติพี่น้องมาทำไร่เพิ่มขึ้นและได้ก่อตั้งชุมชนเล็ก ๆ ขึ้น ประมาณ 10 หลังคาเรือน มีระบบการปกครองตนเอง โดยการสร้างขนานอยู่ร่วมกัน ช่วยกันดูแลโจรผู้ร้ายและสัตว์ป่า ในสภาวะไร้ผู้นำมีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อ ไม่มีเหตุการณ์ทะเลาะเบาะแว้งรุนแรง

ยุคสัมปทานป่า (ปี พ.ศ.2503- พ.ศ.2514) โรงเลื่อยจากอำเภอลำปาง (โก๊ยี่) ได้สัมปทานตัดไม้ในพื้นที่ป่า ไร่รถไถตัดทางเพื่อนำรถมาบรรทุกไม้ซุง ชาวบ้านได้เดินทางตามทางรถไม้ซุงเพื่อเข้ามาจับจองพื้นที่ป่าเป็นจำนวนมาก เนื่องจากโรงเลื่อยได้ตัดไม้ใหญ่ออกไป จึงเหลือพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการทำเกษตรกรรม เริ่มมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น จึงได้แยกย้ายไปสร้างบ้านในพื้นที่ของตนเอง มีการปลูกมะพร้าว พืชผักสวนครัว ข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ เพื่อใช้ในการจำหน่าย โดยใช้ไม้เป็นพาหนะในการขนส่ง จนกระทั่งป่าไม้เข้าตัดราพื้นที่เขตป่าสงวน ซึ่งชาวบ้านต้องขออนุญาตทำไร่เป็นรายๆ ไป

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของอดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อยู่ในตำแหน่ง 14 ปี ปัจจุบันอายุ 55 ปี

“...ที่นี้มีคนขึ้นมานุกเบิกปี 2500 มาทำมาหากินเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง แต่ก่อนมีไร่เลื่อนลอย หลังจากเสร็จสิ้นสัมปทานป่าไม้ ชาวบ้านก็ได้เข้ามาจับจองที่ดินทำไร่ ปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่ ปลูกกินกันเอง เพราะไปมาก็ยังลำบากอยู่ ถ้ามาจากในหลังสวน ดีหนึ่งกลางคืน ก็มาถึงนี้ ดีหนึ่งกลางวัน 12 ชั่วโมง เมื่อก่อนต้องเดิน มีม้าบ้าง ถ้าดวงดีหน่อยก็ได้ขึ้นรถไม้ซุง มารุ่นหลังๆ มีรถ มีเทคโนโลยีแล้ว รุ่นผมนี้เดิน...”

(นายสุรัตน์ ทองอนันต์, สัมภาษณ์ 10 เมษายน 2555)

ยุคกลาง (ปีพ.ศ.2514- พ.ศ.2526) ทางกรแบ่งพื้นที่การปกครองชัดเจนขึ้น บ้านบากแดงจึงอยู่ภายใต้การปกครองของหมู่ที่ 8 (บ้านปากปี) ตำบลวังตะกอก มีการแย่งชิงพื้นที่ระหว่างตำบลหาดยายและตำบลวังตะกอก สุดท้ายหมู่ที่ 8 ตำบลวังตะกอก ได้ครองครองโดยความสมัครใจของชาวบ้าน ต่อมาใน ปี พ.ศ.2515 ถนนสายหลังสวน-ราชกรูด ตัดผ่านหน้าหมู่บ้าน มีผลให้ชาวบ้านเดินทางสะดวก ที่ดินเริ่มมีราคา และมีการจับจองพื้นที่เพื่อการค้า แต่ยังคงมีการคัดเลือกผู้ซื้อ โดยเน้นที่เครือญาติและเพื่อนฝูง จนกระทั่งปี พ.ศ.2518 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ เข้าตั้งสำนักงาน เป็นที่ทำการสวนป่าได้เข้ามาแสดงการเป็นเจ้าของและปักแนวเขตสวนป่าทับที่ดินจากการครอบครองของชาวบ้านได้ปลูกสร้างมานานนับสิบปี พร้อมทั้งประกาศเป็นเขตสวนป่าหลังสวน ในช่วงแรก ๆ เจ้าหน้าที่มีความขัดแย้งกับชาวบ้าน แต่ด้วยความเป็นชาวบ้านเมื่อเจ้าหน้าที่ยกข้อกฎหมาย มาพูดมาอ้าง สุดท้ายก็ต้องถอยหนีไป

ยุคเกษตรกรรม (ตั้งแต่ปีพ.ศ.2526) ชาวบ้านเริ่มทำเกษตรกรรมไม้ผลเพื่อการค้า ปลูกผลไม้ ได้แก่ มังคุด เงาะ ทุเรียน การปลูกพืชผักล้มลุก กลัวยน้ำว่า มีรายได้จากการเกษตร สามารถปลูกบ้านถาวรโดยการซื้ออุปกรณ์และออกปาก (ลงแขก) ในการก่อสร้าง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เข้ามาเสนอเงินกู้ โดยให้กู้ได้รายละไม่เกิน 5,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อปี โดยใช้บุคคลเป็นผู้ค้ำประกัน

ยุคหมู่บ้านร่มเย็น (ปีพ.ศ.2527) เกิดปัญหาการต่อสู้ภาคใต้ ทางกรจึงจัดให้ชาวบ้านรู้จักการป้องกันตนเอง โดยการรับสมัครชาวบ้านเพื่อเข้ารับการศึกษาพัฒนาป้องกันหมู่บ้าน (อพป.) และไทยอาสาป้องกันชาติ (ทสปช.) มีการจัดเวรยาม หน่วยงานราชการเริ่มเข้ามาในพื้นที่ จับเหล่าเถื่อน กัญชา ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างโรงเรียน เนื่องจากลูกหลานต้องเดินทางไปเรียนต่างตำบล ซึ่งเป็นระยะทางไกล โดยใช้งบประมาณจากการฝึก อพป. เป็นจำนวนเงิน 10,000 บาท ฟ้าป่าจากทางมหาวิทยาลัยมหิดล เป็นจำนวนเงิน 30,000 กว่าบาท และชาวบ้านร่วมสมทบและก่อสร้างกันเอง

เปิดมาได้ประมาณ 10 ปี ก็ต้องยกเลิก เนื่องจากไม่มีครุ พ.ศ.2529 เริ่มปลูกทุเรียนหมอนทอง (ทุเรียนบางกอกหรือทุเรียนนนท์) ได้เอกสารทำกิน (สทก.) มีไฟฟ้าใช้ในปี พ.ศ.2530 จึงมีชาวบ้านอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก รวมทั้งสินค้าน่าเงินผ่อน ชาวบ้านมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น

ยุคใหม่ (ปีพ.ศ.2536 – ปัจจุบัน) จากการที่มีไฟฟ้า ถนนที่ตัดผ่านหมู่บ้าน ทำให้ผู้คนหลังไหลมาซื้อที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูกมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้จากกลุ่มบ้านที่มีอยู่ไม่กี่ครัวเรือนก็เพิ่มมากขึ้นมีการแบ่งเขตการปกครองชัดเจนขึ้นทั่วประเทศ บ้านบางแดงจึงได้แยกตัวออกจากหมู่บ้านที่ 8 เป็นหมู่บ้านที่ 12 ตำบลวังตะกอก โดยมีนาย นุกูล นายจตุติ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก (ปัจจุบันดำรงตำแหน่งกำนันตำบลวังตะกอก) ปีพ.ศ.2538 เริ่มมีการก่อตั้งกลุ่มในชุมชน ได้แก่ ศูนย์หมู่บ้านและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ต่อมาอีกกลุ่มปรับปรุงคุณภาพไม้ผล กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มร้านค้าเศรษฐกิจชุมชน ฯลฯ

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของอดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อยู่ในตำแหน่ง 14 ปี ปัจจุบันอายุ 56 ปี

“...แต่ถามว่า หมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไวไหม เปลี่ยนแปลงไว ตั้งแต่ระยะปี 36 ตรงนี้จะไม่มีไหร่เลยนะ ถนนหนทางก็ลำบาก เป็นทางธรรมดาทางรถไม่ซุง ลาดยางปี 40 กว่าๆ ไฟฟ้า ก็เพิ่งเข้ามา หลังจากนั้นสิ่งอำนวยความสะดวกก็เข้ามาหลายๆ เรื่อง สมัยก่อนซื้อที่วิวาห์ดำใช้หมอบเตตๆ มานั่งดูรวมกันเวลาจะซาร์ตนะ ลำบากอีก เริ่มปลูกยาง 4-5 บ้าน พื้นที่เริ่มมียาง ไร่ละหมื่นมากขึ้น ราวๆ 10 กว่าปีที่ผ่านมา แต่ที่นี้สวนไร่ละหมื่น จะมากกว่าสวนยาง สวนผลไม้ กับสวนไร่ละหมื่น เท่าๆ กัน เป็นคนในพื้นที่ชุมชนเองที่ปลูก ไม่มีการจำกัดว่าจะปลูกอะไร...”

(นายสมชาย บุญยะจิตติ, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2555)

เป็นผู้นำทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับหมู่บ้าน ในปี 2543 หมู่บ้านได้รับคัดเลือกจากทางอำเภอให้เข้าประกวดและได้รับรางวัลหมู่บ้านพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองดีเด่น รางวัลตำบลเขียวที่ดีเด่น รางวัลหมู่บ้านสาธารณสุขมูลฐานดีเด่น การพัฒนาสถาบันครอบครัวดีเด่น ทำให้เป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านบางแดงเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานกับส่วนรวมมากยิ่งขึ้น แต่พลังความร่วมมือนี้จะคงอยู่เฉพาะในช่วงที่มีคนภายนอกเข้าไปกระตุ้น เมื่อคนภายนอกออกมาพลังความร่วมมือเหล่านี้จะอ่อนแรงลงไป

3.1.2 ประชากร

ชุมชนบ้านบากแดง มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 183 ครัวเรือน จำนวนประชากร 637 คน แยกเป็นเพศชาย 332 คน เพศหญิง 305 คน ภาษาที่ใช้ในชุมชนภาษาใต้

3.1.3 ลักษณะสภาพพื้นที่

มีการย้ายถิ่นฐานจากต่างถิ่นมาทำมาหากินและอาศัยนานนับหลายสิบปี ชุมชนบ้านบากแดงมีพื้นที่ 4,373 ไร่ สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบสลับกับพื้นที่ราบสูงและภูเขา การถือครองสิทธิ์แบบโฉนด 205 ไร่ สปก. 3,532 ไร่ และจับจองโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ 636 ไร่

3.1.4 การประกอบอาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และบ้างควบคู่กับอาชีพค้าขาย ธุรกิจส่วนตัว รับจ้าง รับราชการและอื่น ๆ การใช้ประโยชน์และการถือครองที่ดิน ชุมชนบ้านบากแดงมีพื้นที่ทั้งหมด 4,373 ไร่ โดยแบ่งการถือครองสิทธิ์แบบโฉนด 205 ไร่ สปก. 3,532 ไร่ และจับจองโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ 636 ไร่

การใช้ประโยชน์จากพื้นที่สำหรับอาชีพเกษตรกรรมทั้งหมด 4,131 ไร่ แบ่งเป็นส่วนยางพารา 913 ไร่ สวนปาล์มน้ำมัน 969 ไร่ สวนมะพร้าว 383 ไร่ สวนมังคุด 364 ไร่ สวนทุเรียน 569 ไร่ สวนเงาะ 71 ไร่ สวนผลไม้ผสม 835 ไร่ ไร่นาสวนผสม 17 ไร่ พืชผักล้มลุก 10 ไร่ พื้นที่สำหรับที่อยู่อาศัย 204 ไร่ พื้นที่สาธารณะ 38 ไร่

3.1.5 โครงสร้างพื้นฐาน

ชุมชนบ้านบากแดง ไม่มีวัดและโรงเรียนในชุมชน มีสิ่งสาธารณะ ได้แก่ สนามกีฬา ที่ทำการศูนย์หมู่บ้าน ไฟส่องสว่างสาธารณะ ถนนสาธารณะ ซึ่งประกอบไปด้วย ถนนคอนกรีต-หินข้างสี่ ระยะทาง 7,200 เมตร ซอยคลองกริม ระยะทาง 2,700 เมตร ซอยกลางบ้าน ระยะทาง 1,200 เมตร ซอยทอนยวน ระยะทาง 1,000 เมตร ซอยธารทิพย์ ระยะทาง 1,300 เมตร

ทรัพยากร ได้แก่ สวนปาล์มน้ำมัน จำนวน 3 ไร่ ป่าไม้สัก จำนวน 4 ไร่ ดิถนนหลังสวน – ราชกรูด ป่าไม้ตะเคียนและไม้อื่น ๆ ริมถนนสายคอนกรีต – บ้านหินข้างสี่ จำนวน 15 ไร่ สระน้ำสาธารณะ พื้นที่ 5 ไร่ ปริมาณน้ำ 12,000 ลบ.ม. สระน้ำขนาด 1 ไร่ 30 สระ บ่อน้ำบาดาล 4 บ่อ บ่อน้ำตื้น 86 บ่อ คลองกริม คลองปี ห้วยแขง หน่วยธุรกิจชุมชน อันได้แก่ ร้านค้าชุมชน

3.1.6 โครงสร้างการปกครอง

การกำหนดโครงสร้างการปกครองหมู่บ้าน มีกลไกการทำงานดังนี้ คณะกรรมการหมู่บ้าน มีทั้งฝ่ายท้องถิ่น คือ ผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายท้องถิ่น สมาชิก อบต. อาสาสมัคร และ ตัวแทนชาวบ้านที่คัดเลือกจากที่ประชุม โดยมีตำแหน่งดังนี้ ประธาน (ผู้ใหญ่บ้าน) กรรมการฝ่ายต่างๆ อาทิ ฝ่ายพัฒนา ฝ่ายการคลัง ฝ่ายปกครอง ฝ่ายป้องกัน ฝ่ายสวัสดิการ ฝ่ายศึกษา ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายสตรี ฝ่ายฟื้นฟู นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอาสา อาทิ ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน ผู้นำอาสาหมอดินอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อพปร.) อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

3.1.7 การรวมกลุ่มในชุมชน

ชาวบ้านบากแดงทุ่มเทกับการทำงานกลุ่มต่างๆ ด้วยความเชื่อมั่น ว่าเป็นเกียรติและศักดิ์ศรีของหมู่บ้าน อดีตที่ผ่านมา กลุ่มต่างๆ จึงเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่สิ่งที่ไม่โตเหมือนกับกลุ่ม คือ คุณภาพชีวิตของชาวบ้านบากแดง เนื่องจากกระบวนการก่อกำเนิดกลุ่ม ดังนี้

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ก่อตั้งปี 2538 โดยได้รับคำแนะนำจากสำนักงานเกษตรอำเภอหลังสวน มีกิจกรรมการออมเงินและให้กู้ยืมลงทุนประกอบอาชีพ และเข้าร่วมกิจกรรมงานประเพณีของหมู่บ้านหรือของอำเภอ

กลุ่มปรับปรุงคุณภาพไม้ผล ก่อตั้งปี 2539 สนับสนุนการก่อตั้งโดยเกษตรอำเภอหลังสวน มีสมาชิก 78 คน เงินทุนแรกตั้ง 80,000 บาท ปัจจุบันมีเงินทุน 160,000 บาท ใช้เงินทุนซื้อปุ๋ยให้สมาชิก คัดดอกเบ็ญจรายละ 5 บาทต่อปี กลุ่มได้ส่งเสริมให้สมาชิกในกลุ่มได้พัฒนาคุณภาพไม้ผลเพื่อการส่งออกที่มีคุณภาพ

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านบากแดง ก่อตั้งปี 2542 โดยการสนับสนุนจากพัฒนาชุมชน อ.หลังสวน ปัจจุบันมีสมาชิก 364 คน เงินทุนรวม 2,926,432 ให้สมาชิกกู้จำนวน โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาทต่อเดือน มีการจัดสรรดอกผลกำไรให้เป็นทุนการศึกษาแก่เยาวชนในหมู่บ้าน และนำไปใช้เพื่อกิจการสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน

กลุ่มร้านค้าเศรษฐกิจชุมชนบ้านบากแดง ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2542 ด้วยทุนจากสมาชิกลงทุน และเงินจากกลุ่มออมทรัพย์ และใช้เงินหมู่บ้านและเงินที่ชาวบ้านสมทบกันสร้างอาคารร้านค้า โดยแรงงานใช้แรงงานชาวบ้าน ปัจจุบันมีเงินทุนหมุนเวียนในการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคมาจำหน่าย 253,300 บาท

กลุ่มพัฒนาสตรี ก่อตั้งปี 2543 สนับสนุนการก่อตั้งโดยพัฒนาชุมชน อ.หลังสวน มีกิจกรรมการออมทรัพย์และให้สินเชื่อให้แก่สมาชิกกลุ่ม ส่งเสริมอาชีพ(ขนมไทย แปรรูปอาหาร) มีสวัสดิการมอบทุนการศึกษา ช่วยเหลือผู้ประสบภัย ช่วยเหลืองานศพสมาชิกกลุ่ม

กองทุนหมู่บ้าน ก่อตั้งปี 2544 ตามนโยบายของรัฐบาล ให้สมาชิกกู้จำนวน จำนวนเงิน 5,000 – 20,000 บาทต่อ คนมาจากเงินอุดหนุนหนึ่งล้าน ใช้กลุ่มกู้เงินจากธนาคารออมสิน 500,000 บาท

กลุ่มปุ๋ยหมักชีวภาพ ก่อตั้งปี 2544 สนับสนุนการก่อตั้งโดย พัฒนาชุมชน การดำเนินการของกลุ่มคือ ใช้เงินทุนซื้อปุ๋ยให้สมาชิก เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มได้ใช้ปุ๋ยในราคาถูก คิดดอกเบี้ยร้อยละ 5 บาท/ปี

กลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านบากแดง จากบัณฑิตที่อยากกลับมาทำงานที่บ้าน และค้นพบดินซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญ จากในพื้นที่ชุมชนส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีงานทำนารายได้มาสู่ชุมชน

มีกลุ่มธรรมชาติที่ชาวจัดตั้งเพื่อทำกิจกรรม แต่กลุ่มเหล่านี้มีการทำกิจกรรมเป็นครั้งคราว ตามจังหวะและสถานการณ์ ไม่มีรูปแบบ ไม่มีพิธีรีตอง ไม่มีการกู้ยืมเงิน เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจหนึ่งก็ไม่มีกิจกรรมอื่น เพราะสมาชิกมักจะใช้โอกาสพบปะในกิจกรรมอื่นตามกลุ่มที่ตนเองสังกัดอยู่หลายกลุ่มแล้ว เช่น

กลุ่มธนาคารต้นไม้ ส่งเสริมให้ราษฎรปลูกต้นไม้บ้านละ 80 ต้นเพื่อรักษาป่าและต้นน้ำ ส่งเสริมให้ชุมชนสร้างงาน สร้างรายได้เพาะชำกล้าไม้เพื่อ แจก แลก ขาย แก่สมาชิกและเครือข่ายเพื่อนำรายได้มา ส่งเสริมการเพาะชำกล้าไม้ ของธนาคารต้นไม้ มีเงินกองทุน 210,000 บาท

กลุ่มแม่บ้านทำเครื่องแกง มีสมาชิกทั้งหมด 25 คน เงินกองทุน 22,000 บาท รับซื้อวัตถุดิบในชุมชนมาแปรรูปนำออกจำหน่ายในหมู่บ้านและส่งขายในท้องตลาด

3.2 กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชนบ้านบากแดง

โครงสร้างตามระบบราชการจัดตั้ง

คณะกรรมการหมู่บ้าน บ้านบากแดง จากการจัดตั้งสามคณะที่ผ่านมานั้นมีการดำเนินการไม่เต็มรูปของคณะกรรมการ เนื่องจากในทางปฏิบัติการทำงานพัฒนาหมู่บ้านมีตำแหน่งอื่นอยู่ โดยกรรมการส่วนหนึ่งมาโดยตำแหน่ง อีกส่วนหนึ่งมาจากการคัดเลือกในที่ประชุมหมู่บ้าน เพราะไม่มีใครต้องการเป็นกรรมการหมู่บ้าน ต้องทำงานมากกว่าคนอื่น ๆ จึงดำเนินการเสนอรายชื่อให้ทางราชการ นายอำเภอเป็นผู้แต่งตั้ง และออกหนังสือสำคัญแต่งตั้งเพื่อเป็นเกียรติประวัติแก่ผู้ที่เป็นกรรมการหมู่บ้าน

จากการแต่งตั้งกรรมการหมู่บ้านได้มีการจัดประชุมอย่างเป็นทางการเพียงสองถึงสามครั้ง ด้วยเพราะทางราชการมีหนังสือให้ต้องจัดประชุม ในความเป็นจริงในปฏิบัติคือ คณะกรรมการมี

การปรึกษาหารืออย่างไม่เป็นทางการ หรือเป็นการสอบถามความคิดเห็น หาแนวทางร่วมกัน เกี่ยวกับการพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้ใหญ่ หรือบุคคลที่ผู้ใหญ่บ้านมอบหมาย หากมีประเด็นที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายจึงนำเข้าไปประชุมหมู่บ้านเพื่อตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านไม่ขัดข้องในสิ่งที่ผู้นำเสนอในที่ประชุม หากประเด็นหรือเรื่องนั้นไม่กระทบต่อตนเองมากนัก เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่าเป็นเรื่องของผู้ใหญ่บ้าน หรือ ของคณะผู้นำ ที่ต้องมีหน้าที่ดำเนินการ ชาวบ้านทั่วไปมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตาม กิจกรรมที่คณะกรรมการหมู่บ้านบากแควงดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีปฏิบัติตลอดมา คือ

1. การพัฒนาถนน หรือสิ่งสาธารณณะของหมู่บ้าน ในวันที่ 12 สิงหาคม (วันแม่แห่งชาติ) และ วันที่ 5 ธันวาคม (วันพ่อแห่งชาติ) โดยชาวเกือบทุกครัวเรือนที่เข้าร่วมกิจกรรม บางปีจะมีกิจกรรมทำบุญเลี้ยงพระในช่วงเช้าชาวบ้านต่างนำปิ่นโต หรือนำข้าวหม้อแกงหม้อมาร่วม จากนั้นนำมาเลี้ยงกลุ่มผู้ชายที่ออกไปพัฒนาหมู่บ้าน เช่นตัดหญ้าริมทางเดิน เก็บขยะ ทำความสะอาดพื้นที่รวมของหมู่บ้าน

2. การดูแลรักษาพื้นที่สวนป่าสาธารณะของหมู่บ้าน จำนวน 18 ไร่ ที่ปลูกต้นไม้ไว้หลายชนิด มีการดำเนินการดูแลรักษา หรือ การปลูกเพิ่มเติม หรือ ซ่อมแซม เฉลี่ย 3-4 ครั้งต่อปี

3. การเข้าร่วมกิจกรรมแห่งพระแข่งเรือของอำเภอหลังสวน โดยการคัดเลือกตัวแทนของหมู่บ้านเข้าร่วมเป็นผู้พายเรือของระดับตำบล ในส่วนของชาวบ้านนั้นจะเข้าร่วมกิจกรรมเกือบทั้งหมู่บ้าน ไปส่งแรงเชียร์ตัวแทนของตนที่เข้าร่วมแข่งขัน ไปร่วมกิจกรรมทำบุญตักบาตร ณาญาติพี่น้องที่เดินทางกลับมาเยี่ยมบ้านเที่ยวชมงาน ซึ่งมีการจัดอย่างน้อยเก้าวันเก้าคืน หากปีใดที่ชนะการแข่งขันก็จะมีมีการการจัดกิจกรรมงานเลี้ยงฉลองถ้วยรางวัลพระราชทาน อย่างสมเกียรติ และถือเป็นเกียรติประวัติของชุมชน

ฉะนั้นการที่ผู้นำ หรือ ชาวบ้านดำเนินการในกระบวนการพัฒนาชุมชนนั้น โดยให้ความสำคัญกับองค์คณะกรรมการหมู่บ้านที่เต็มรูปแบบครบทั้งองค์คณะมีน้อย แต่จะเป็นการปฏิบัติตามฐานกิจกรรมเดิมที่มีองค์ที่จัดตั้งไว้มากกว่า เพราะกลุ่มและกองทุนต่าง ๆ มีทรัพยากรที่นำมาใช้ในการบริหารจัดการ สามารถสนับสนุนช่วยเหลือชาวบ้านให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

จากการที่งานชุมชนเป็นสุขได้ปฏิบัติในการสนับสนุนให้องค์คณะกรรมการหมู่บ้านได้มีกิจกรรมขับเคลื่อนนั้นระยะแรกมักกระตุ้นให้เป็นรูปแบบที่เป็นทางการ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ

ต่อมาได้มีการระดมความคิด “หากต้องการที่จะใช้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นกำลังหลักในการบริหารจัดการชุมชนนั้นควรทำอย่างไร” หลากหลายความคิด ให้ความเห็นว่า ในความเป็นจริงนั้นกรรมการหมู่บ้านทุกคนมีหน้าที่ในกลุ่ม หรือกองทุนต่าง ๆ อยู่แล้ว หากต้องการให้

กรรมการหมู่บ้านเป็นหัวใจหลักนั้นไม่พอ เพราะยังมีคนอื่นอีกหลายคนที่ทำกิจกรรมอยู่ ควรที่จะชักชวนคนเหล่านี้มาเข้าร่วมเวทีการพูดคุยในการวางแผนการบริหารจัดการหมู่บ้าน จึงเกิดเป็นเวทีคณะแกนนำชุมชน ทุกวันที่ 15 ของเดือนที่มีทั้งกรรมการหมู่บ้าน กรรมการกลุ่ม กรรมการกองทุน มาประชุมร่วมกันเพื่อกำหนดแนวทาง หรือ พัฒนาปรับปรุงกระบวนการทำงานของชุมชน บทเรียนหนึ่งที่พบ คือการที่มีการประชุมที่เป็นทางการ กรณีคณะกรรมการหมู่บ้านนั้น การแสดงความคิดเห็นมีน้อยมาก จะมีผู้ที่เสนอเพียงไม่กี่คน หากแต่มีการประชุมของคณะแกนนำซึ่งไม่เป็นทางการ การเสนอความคิดเห็นหรือแลกเปลี่ยน หรือการโต้ตอบจะมีมาก แล้วทุกคนมีความสนุก สนุกกับการที่ได้มานั่งพูดคุย คิดค้นหาหนทางในการพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง

หยุดทบทวน ค้นหาตนเอง

ปลายปี พ.ศ.2547 กลุ่มแกนนำหมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วยแกนนำรุ่นเก่า รุ่นกลาง และรุ่นใหม่ ได้เข้าร่วมโครงการพัฒนาชุมชนเป็นสุขที่ภาคใต้ฉบับบ้านดับเมือง : เรียนรู้อยู่ที่ปากใต้ สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ในการจัดเวทีเสวนาชาวบ้าน คิดทบทวนกระบวนการพัฒนาที่ผ่านมา ด้วยการตั้งประเด็นการพูดคุย ทุกข์ และ ปัญหาที่สำคัญของคนปากแดงวันนี้ คือ อะไร อย่างไร แล้วจะแก้ไขปัญหานั้นอย่างไรให้เกิดความสุข

จากการแลกเปลี่ยนพูดคุย แสดงความคิดเห็นอย่างเปิดใจกัน หลายคนบอกว่าปัญหาของหมู่บ้านไม่ค่อยมีอะไรอยู่อาศัยกันเป็นปกติสุขดี แต่ที่ยังขัดข้องของการทำงาน ร่วมเสนอความต้องการของชุมชน ดังนี้

1. เรื่องระบบบัญชีของกลุ่ม ต้องการทำบัญชีเหมือนกับระบบทางราชการ เพื่อายต่อการตรวจสอบและเปิดเผยต่อสาธารณะ
2. อาชีพเสริม ต้องการอาชีพเสริมของแม่บ้าน เพื่อได้มีการรวมกลุ่มกันเหนียวแน่น
3. ปัญหาเรื่องน้ำ ต้องการให้แก้ไขปัญหาเรื่องไม่มีน้ำใช้ น้ำในบ่อแห้ง น้ำในสระ น้ำในคลองไม่เพียงพอต่อพืชผล

ตั้งคำถามต่อ แล้วอะไรบ้างคือสิ่งดีของคนปากแดง แล้วที่ดีได้นั้นเพราะอะไร

สมาชิกหลายคนช่วยกันบอกเล่าสิ่งที่ดี ทั้งเรื่องกลุ่ม เรื่องกิจกรรมการพัฒนา เรื่องทรัพย์สินสิ่งก่อสร้างในหมู่บ้าน โดยเฉพาะรางวัลต่างที่ได้รับจากการประกวด อย่างภาคภูมิใจ หลังผ่านการพูดคุยกันของแกนนำ จึงได้เกิดข้อสรุปเป็น โครงการพัฒนาระบบการจัดการทุนของชุมชน ซึ่งมีกิจกรรม ดังนี้ การฝึกอบรมการจัดทำบัญชี การฝึกอบรมการแปรรูปอาหาร การศึกษาดูงาน และ เวทีเรียนรู้

หลังจากที่โครงการได้รับอนุมัติ ยังคงมีการจัดเวทีชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแบ่งเป็นเป็นสองระดับ คือระดับแกนนำ และระดับประชาชนทั่วไป ซึ่งจะใช้ออกาสของการประชุมประจำเดือนทุกวันที่ 6 ของเดือน ครั้งต่อมา ไล่ประเด็นคำถามให้ทุกคนร่วมกันคิด เช่น รางวัลต่างๆ ที่ชุมชนเคยได้รับจากการประกวดนั้น ทำให้คุณภาพชีวิตของพี่น้องชาวบ้านบากแวกดีขึ้นหรือยัง และกลุ่มต่างๆ ที่ตั้งขึ้นช่วยทำให้คนบากแวกมีความสุขหรือไม่ มันเป็นสุขจริง หรือสุขแบบหลอกๆ

จากประเด็นคำถาม ทำให้สมาชิกหลายคนนั่งนิ่งๆ คิดต่อคำถามที่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาพูดคุย สิ่งที่ได้คือความภาคภูมิใจ มีเกียรติมีศักดิ์ศรีที่ทางราชการยกย่อง การเป็นหมู่บ้านเข้มแข็ง ผู้คนจากหมู่บ้านอื่นๆ ยกย่องชื่นชม แต่คุณภาพชีวิตของตนเอง คนในชุมชนยังคงเหมือนเดิม หนี้สินเท่าเดิม ยังต้องซื้อปุ๋ยจากร้านเงินในตลาดมาใช้ในสวน ยังคงกู้ยืมจากกลุ่มนี้แล้วนำไปชำระหนี้อีกกลุ่มเหมือนเดิม สิ่งที่ไม่เท่าเดิม คือ หน้าที่ที่ต้องออกมาช่วยงานส่วนรวมมีมากยิ่งขึ้นเพราะหลายหน่วยงานเข้ามาสนับสนุนการพัฒนาหมู่บ้าน วัควายที่เคยมีอยู่หลายตัวต้องขายเอาเงินมาใช้ เพราะไม่มีเวลาทำงานหารายได้ต้องทำงานเพื่อส่วนรวม รักษาหน้าตาและชื่อเสียงของตนเอง และของชุมชน ซึ่งเป็นคำตอบหนึ่งที่กล่าวไว้ในว่า **กลุ่มโตแต่คนไม่โต** ดังคำกล่าวของ กำนัน สะท้อนความคิดเห็นต่อการเข้าร่วมประชุมของชาวบ้านบากแวก ดังนี้

“...เวลาคนข้างนอก หรือ เจ้าหน้าที่ราชการ มาพูดให้ฟังหรือมาเยี่ยมเยียน คนจะอยู่ฟังกันเต็มทีประชุม แต่ถ้าปกติแล้วนั้นมาฝากเงินเสร็จก็กลับบ้าน เป็นอย่างที่เขาว่า หนึ่งบ้านเองเล่นแล้วไม่มีใครแล จริง ๆ แล้วชวนกันมาประชุมพูดคุยเรื่องของตนเองกันทั้งนั้น...”

(นายบุญถวิล นาคจตุต, สัมภาษณ์, 13 เมษายน 2555)

นอกจากการมีเวทีการประชุมทั้งในระดับแกนนำชุมชน และการประชุมประจำเดือนตามปกติของหมู่บ้านที่มักจะมีการเชิญเจ้าหน้าที่ราชการมาพูดคุยให้ความรู้แล้วยังมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่ดำเนินการในระยะต่อมา

กิจกรรมการฝึกอบรมและปฏิบัติการการทำขนมไทย

กรรมการกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มสตรี ได้เชิญคุณป้ากุหลาบ เป็นวิทยากรที่มีความรู้ความชำนาญในการทำขนมไทยๆ อาทิ ขนมจีบมอด กาละแมม ทองม้วน ทองพับ ฯลฯ มาฝึกการทำขนมให้แก่สมาชิกกลุ่มแม่บ้านและกลุ่มพัฒนาสตรีจำนวน 20 คน ใช้เวลาในช่วงบ่ายหลังจากที่กรีดยางพารา หรือเสร็จจากทำงานในสวน มาฝึกการทำขนมจำนวน 5 วัน โดยเน้นที่การฝึกปฏิบัติ

ทดลองทำมีวิทยากรให้คำแนะนำขั้นตอน และเทคนิคหรือเคล็ดลับต่างๆ สำหรับเครื่องมือและอุปกรณ์นั้นได้รับสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอหลังสวน การมาฝึกทำขนมนั้นได้มีการพูดคุย ปรับทุกข์ปรับสุขซึ่งกัน หาแนวทางในการพัฒนากลุ่มและความเป็นอยู่ในครัวเรือนไปโดยปริยายหลังจากที่เสร็จการฝึกอบรม จึงเกิดกิจกรรมการทำขนมขายในหมู่บ้านโดยจำหน่ายในร้านค้าชุมชน และส่งขายตามร้านค้าทั่วไป ซึ่งเป็นการสร้างเสริมรายได้ของกลุ่มสตรีที่เห็นผลเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ยังมีการจัดทำกิจกรรมเพิ่มเติม อาทิ การผลิตเครื่องแกง การผลิตของใช้ในครัวเรือน น้ำยาล้างจาน น้ำยาปรับผ้านุ่ม ฯลฯ ที่ทาง ชกส. หลังสวนเข้าไปส่งเสริมในระยะต่อมา

กิจกรรมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การจัดทำบัญชี โดยมีกรรมการกลุ่ม กรรมการกองทุนต่างๆ เข้าร่วมจำนวน 40 คน มีหมู่บ้านในกริมและบ้านหินช้างสีเข้าร่วมด้วยใช้ระยะเวลา 3 วัน มีคณะวิทยากรจาก ธนาคารหมู่บ้านคอนมะม่วง ตำบลทุ่งคา อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร จำนวน 5 คน บรรยายภาคในการสัมมนานั้นจะเน้นการปฏิบัติโดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อย 4 กลุ่ม มีวิทยากรประจำกลุ่มคอยให้คำปรึกษาแนะนำแบบตัวต่อตัว ชักถามแลกเปลี่ยนกันฉันพี่น้อง เมื่อผู้เข้าร่วมอบรมทุกคนเข้าใจในกระบวนการของการจัดทำบัญชีแล้ว จะมีการนำบัญชีของกลุ่มของตนเองมาทดลองทำ และได้รับคำชี้แนะจากวิทยากรว่าควรมีการปรับปรุงระบบการจัดทำบัญชีให้ถูกต้อง

แลบ้านเพื่อน เห็นมุมมองกว้างขึ้น

การศึกษาเรียนรู้จากชุมชนอื่น เช่น การผลิตปุ๋ยชีวภาพที่ วัดป่ายาง นครศรีธรรมราช เมื่อคราวไปเสนอโครงการกับดับบ้านดับเมือง หลังจากกลับมาผู้ใหญ่ดำ (ปัจจุบันเป็นกำนัน) กลับมาสื่อสารกับแกนนำคนอื่น “ที่ป่ายางเขาทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ สอบหนึ่ง 260 บาทเอง ที่เราซื้อมาใช้ สอบตั้ง สามสี่ร้อย ทำก็ไม่ไช่ยาก เอาชีไก่ ขี้หมู ผสมกับหินฟอสเฟต ใส่น้ำหมัก ตักใส่จานปั่น เม็ด ตากไว้ สี่ห้าวันก็ขายได้แล้ว ต่อหรือบ้านเราทำมั่งที่ ” หลังจากนั้นก็มี การไปดูงานคณะเล็กๆ ในเฉพาะกลุ่มแกนนำ ในหลายพื้นที่ หลังจากกลับมาจะนำมาหารือกันในเวทีแกนนำ แต่ยังไม่เกิดทิศทางการพัฒนา หลังจากนั้นได้นำคณะแกนนำและชาวบ้านทั้งผู้หญิงและผู้ชาย จำนวน 50 คน ไปศึกษาดูงานการทำเกษตรอินทรีย์ และดูครัวเรือนตัวอย่างที่ ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ที่อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร หลายคนได้แนวคิดใหม่และรูปแบบ ทั้งการปลูกพืชผักข้างบ้าน การปลูกต้นไม้แซมในสวนเพื่อเป็นไม้ใช้สอย การทำปุ๋ยหมักใช้เอง การเลี้ยงปลาไว้กิน หลังกลับจากการเรียนรู้ ได้มีการทดลองทำที่บ้านของตนเอง แต่ยังมีอยู่จำนวนน้อย

กลางปี 2548 ได้นำคณะแกนนำและชาวบ้าน ที่เข้าร่วมในการทำงานพัฒนาหมู่บ้านบ่อยครั้ง ไปศึกษาดูงาน บ้านหนองกลางดง ตำบลศิลาลอย อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ชุมชนต้นแบบแห่งการพัฒนาตนเอง เมื่อคณะไปถึง ผู้ใหญ่โชคชัย ได้เล่ากระบวนการพัฒนาของหมู่บ้าน “ ยินดีต้อนรับคณะที่มาจากจังหวัดชุมพร คณะที่ท่านมาถึงหนองกลางดง เป็นคณะที่ 850 หนองกลางดงเริ่มเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการจัดทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง เมื่อปี 40 โดยการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) เริ่มการทำข้อมูล ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ทั้งข้อมูลรายได้ รายจ่าย หนี้สิน ปัญหา ความต้องการ ศักยภาพ เพื่อให้ทุกคนในครัวเรือนรู้จักครัวเรือนตนเอง แล้วนำมา รวบรวมประมวลเป็นข้อมูลหมู่บ้าน แล้วเสนอให้ที่ประชุมชาวบ้านเห็น เพื่อจะได้คิด วิเคราะห์ หาทางออกร่วมกัน รวมถึงการกำหนดแผนงาน โครงการ และผู้ที่รับผิดชอบในการดำเนินการ ที่นี้จะมีการจัดทำข้อมูลหมู่บ้านทุกปี เพื่อประเมินผลการทำงาน ว่า สามารถลดหนี้ของชาวบ้านได้จริงหรือไม่ ลดรายจ่าย การซื้อปุ๋ยได้หรือไม่อื่นๆ ในส่วนการจัดการนั้น ที่นี้จะมีสภาผู้นำ หรือสภา 49 แบ่งหน้าที่กันทำงาน เมื่อทำแล้วจะนำผลการดำเนินงานมาสรุป ในที่ประชุมผ่านทางเวทีสภาผู้นำ เพื่อหาทางแก้ไข หรือพัฒนา หรือ หาข้อยุติในที่ประชุม ขณะนี้สิ่งที่กำลังดำเนินการ คือ การสร้างเยาวชนรุ่นใหม่ให้เข้ามาทำงานร่วมกับคณะแกน การใช้ข้อมูลในการทำงาน และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และความมุ่งมั่น ตั้งใจ เสียสละ ของผู้นำเป็นสิ่งที่สำคัญ หลายคนต่างวิพากษ์วิจารณ์เปรียบเทียบกับที่ชุมชนของตนเอง ทั้งสภาพพื้นที่เป็นทุ่งนาแห้งแล้ง ดินทราย พืชหลัก คือ สับปรด การเป็นอยู่อาศัย การประกอบอาชีพ แต่ทำไมเขาจึงทำได้ จัดการคน จัดการหนี้ สร้างรายได้ หากเมื่อเปรียบเทียบกับ บ้านบากแดง หลังสวน แล้วต่างกันมากนัก ทั้งความอุดมสมบูรณ์ดิน น้ำ ป่าไม้ จะปลูกพืชพันธุ์เจริญ ทำให้แกนนำเกิดแนวคิดในการทำงาน

การเรียนรู้สู่การจัดการชุมชน

หลังจากกลับจากดูงานสามวันคณะแกนนำทั้งหญิงทั้งชายนัดมาคุย สรุปการไปดูงานเขาเด่นเรื่องข้อมูล มีการปรับปรุงอยู่ตลอด เขาสามารถใช้ข้อมูลมาวางแผนการพัฒนา เขาเด่นเรื่องการจัดการให้เกิดการเรียนรู้ทั้งผู้นำรุ่นใหญ่ รุ่นกลาง และ เยาวชน เด่นเรื่องการจัดระบบการจัดการทั้งสภาผู้นำ ทั้งจัดคนทำงานตามความถนัด ทุกคนในหมู่บ้านมีหน้าที่ สามารถจัดการผลผลิตให้มีมูลค่าเพิ่ม แต่หากมองบ้านบากแดงแล้วมีศักยภาพทั้งด้านคน ด้านทรัพยากร ได้เปรียบกว่าหลายเท่าแต่เราไม่มีระบบการจัดการและการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

หากมองย้อนกลับไป เมื่อปี พ.ศ.2546 ได้มีการจัดทำ แผนชีวิตชุมชนคนวังตะกอก ขึ้น โดยมีแกนนำหมู่บ้านบากแดงเป็นส่วนหนึ่งในการจัดทำแผนชุมชนและได้สำเร็จจุดว่างจนมีชื่อเสียง

โด่งดัง เกิดกลุ่ม เกิดการพัฒนาต่างๆ มากมายในระดับตำบล จากประสบการณ์ระดับตำบล พลังของแกนนำชุมชน ซึ่งได้ร่วมมือกันขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนมาโดยตลอด ส่งผลให้เกิดพลังแฝงอันยิ่งใหญ่ ที่คอยช่วยกันคนละไม้คนละมือ ด้วยกาย ด้วยใจ ด้วยแรงศรัทธา นั่นคือการประเมินผลด้วยพลังสามัคคี แต่คนชาวบ้านบางคนยังมองไม่เห็นว่าเป็นชุมชน นั่นสนองตอบความต้องการและแก้ไขความเดือดร้อนของเขาได้ตรงประเด็น ไม่รู้สึกเป็นเจ้าของ หลังจากการศึกษาเรียนรู้การทำแผนในตำบล สิ่งที่ได้รับและเป็นพลังต่อเนื่องของการพัฒนา คือ **หลักคิดของการพึ่งตนเอง** ซึ่งต้องนำไปประยุกต์หรือไปคิดค้นต่อให้เหมาะสมกับชุมชนของตนเอง กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน ที่ร่วมกันคิด ร่วมกันค้นหา เรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนรู้และเข้าใจตนเอง โดยใช้การสำรวจข้อมูลปัญหาและศักยภาพ เป็นเครื่องมือทำให้เกิดการทบทวนตนเองโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่น เพื่อกำหนดอนาคตและทิศทางการพัฒนาตนเอง ที่ชุมชนคนเป็นศูนย์กลาง มีความสัมพันธ์กับภาคีพัฒนาแบบ **“เป็นหุ้นส่วนการพัฒนา”** แผนชุมชนจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาขีดความสามารถของคนชุมชน ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสู่ความร่มเย็นเป็นสุขอย่างยั่งยืนกลุ่มแกนนำบ้านบากแดงจึงมีความเห็นร่วมกันคิดแนวทางการจัดทำแผนชุมชนระดับหมู่บ้าน เพื่อค้นหาข้อมูลความจริง ศึกษาทุนและศักยภาพ สำรวจปัญหาและความต้องการ เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนา ภายใต้อข้อมูลและความจริง ที่ผ่านมาชุมชนทำงานพัฒนาตามนโยบาย ต่อไปนี้เราจะลองกำหนดนโยบายของตนเอง

ดังนั้นจึงเกิดเวทีผู้นำบ้านบากแดงขึ้น ซึ่งประกอบด้วย แกนนำชุมชน 25 คน จากคณะกรรมการหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มต่างๆ กรรมการกองทุน และ อาสาสมัครที่ทำงานเกี่ยวข้องกับชุมชน มานั่งปรึกษาหารือ เพื่อกำหนดภารกิจเบื้องต้น คือ การจัดทำแผนแม่บทชุมชนระดับหมู่บ้าน และให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน พร้อมการวางแผนการทำงานในหมู่บ้านร่วมกัน นั่นกระบวนกรจัดทำแผนชุมชนจึงเริ่มขึ้น พอประมวลสรุปได้ดังนี้

ขั้นที่หนึ่ง การจุดประกายความคิดโดยใช้โอกาสจากการไปศึกษาดูงานและมานั่งสรุปบทเรียน

ขั้นที่สอง การค้นหาแกนนำ ในเบื้องต้นมีแกนนำชุมชน จำนวน 25 คน มาประชุมเพื่อกำหนด แนวทางการเก็บข้อมูล สร้างแบบฟอร์มสำรวจข้อมูลพร้อมกับการทำความเข้าใจกับผู้ที่เกี่ยวข้องเก็บข้อมูล จากนั้นจึงมีการวางแผนการทำงานและกำหนดช่วงเวลาในการดำเนินการในแต่ละช่วงให้แล้วเสร็จภายใน 6 เดือน

ขั้นที่สาม แกนนำดำเนินการจัดเก็บข้อมูลใหม่ โดยมอบหมายให้แกนนำหนึ่งคนไปเก็บข้อมูล ประมาณ 5-7 บ้าน และนัดหมายหนึ่งเดือนจึงเอาข้อมูลมาตรวจสอบ

ขั้นที่สี่ นำข้อมูลที่จัดเก็บได้มาประมวลสรุป จำแนกข้อมูลเป็นหมวดหมู่

ขั้นที่ห้า นำข้อมูลที่ได้มานั่งวิเคราะห์และสังเคราะห์ ทั้งในวงของแกนนำ และนำเข้าไปที่ประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้ร่วมในการรับรู้ข้อมูล และร่วมระดมความคิดในการหาทางออก หรือแนวทางพัฒนาร่วมกัน ภายใต้ศักยภาพ ปัญหาและสถานการณ์ของชุมชน

ขั้นที่หก นำผลจากการประชุมของหมู่บ้านมาประมวล ยกร่างร่างเป็น แผนงาน/โครงการ/กิจกรรม

ขั้นที่เจ็ด นำร่างแผนงาน โครงการนำเสนอให้ที่ประชุมพิจารณาให้ความเห็นเสนอแนะปรับปรุง

การดำเนินการของคณะแกนนำชุมชนบ้านบากแดงใช้เวลาห้าเดือน จึงเกิดเป็น แผนชีวิตชุมชนบ้านบากแดง เป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะช่วยให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ในการพัฒนาตนเองอย่างลึกซึ้ง กว้างขวาง มีการทบทวนทุนเดิมในชุมชนว่ามีอะไรบ้าง ทั้งทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางธรรมชาติ และทุนทางสติปัญญา ทุนทางการเงินเป็นอย่างไร และสร้างสรรค์การพัฒนาบนวิถีของชุมชน

กระบวนการในการสร้างชุมชนเป็นสุขตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การดำเนินการขับเคลื่อนชุมชนเป็นสุขตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เครื่องมือที่สำคัญคือการเรียนรู้ของชุมชนทั้งเวทีเรียนรู้ และการเพิ่มทักษะความสามารถในการจัดการตนเองให้แก่แกนนำและสมาชิกในชุมชน กระบวนการสร้างชุมชนเป็นสุข โดยการเติมเต็มสิ่งที่ขาดหายไป ได้อาศัยการสำรวจสถานการณ์ในชุมชน และการจัดประชุมระดมความคิดจากแกนนำ ปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายภาคีด้านการพัฒนาสังคม แล้วสังเคราะห์ออกมาเป็นแผนงาน เพื่อให้แต่ละกิจกรรมสอดคล้องกับเงื่อนไข โอกาส และความต้องการของชุมชนเอง เน้นการบูรณาการกิจกรรมการพัฒนาที่มีอยู่เดิมแล้ว ให้มุ่งไปสู่การเรียนรู้

จากสภาพปัญหาและอุปสรรคของชุมชนบ้านบากแดง

1. ชาวบ้านชุมชนบ้านบากแดง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่ปัญหาที่ต้องเผชิญอยู่ทุกปี คือ สภาพความแห้งแล้ง การขาดความรู้ด้านการจัดการ และประสบปัญหาในเรื่องต้นทุนทางการเกษตรสูง ราคาผลผลิตตกต่ำ
2. ปัญหาหนี้สินในครัวเรือน
3. การจัดตั้งกลุ่มองค์กรชุมชนที่มีมากมายหลายกลุ่ม แต่ขาดการเชื่อมโยงและตอบสนองการพัฒนาชุมชนแบบองค์รวม

อุปสรรคที่สำคัญ คือ ประชาชนขาดความเชื่อมั่นในการจัดการตนเองด้วย เพราะกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐในการก่อตั้ง และการสวมหมวกหลายใบของแกน

นำทำให้ไม่มีโอกาสที่ได้มาปรึกษาหารือการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงกิจกรรมให้สอดคล้องกับวิถีของชุมชน ยังต้องคอยราชการมาจัดการให้ซึ่งบางครั้งไม่ตรงกับความต้องการของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

การมุ่งสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบากแดง มีหลักการที่สำคัญ คือ ต้องเกิดจากความสมัครใจของคนในชุมชนมาเรียนรู้ร่วมกัน เปิดโอกาสการมีส่วนร่วมให้กับทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย และเน้นฐานจากทุนทางสังคมของชุมชน ใช้เวลาหลายเดือนกว่าจะออกมาในรูปแบบหมู่บ้าน เพื่อนำไปสู่การผลักดันแผนงานสู่การปฏิบัติ นั่นคือ แผนงานที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้เอง แก่นนำในชุมชนจะเป็นคนกระตุ้นและผลักดันไปสู่การทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา เช่น การปรับปรุงและพัฒนาระบบบัญชี การเตรียมการขยายกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อรองรับนโยบายการธนาคารหมู่บ้าน เพื่อแก้ปัญหาในเรื่องทุนสำรองของชุมชน การพัฒนากลุ่มไม้ผลเพื่อแก้ปัญหาต้นทุนการเกษตรที่มีราคาแพง เป็นต้น สำหรับในส่วนแผนงานที่ชุมชนไม่สามารถดำเนินการเองได้จะบูรณาการกับหน่วยงานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาคประชาสังคม องค์กรบริหารส่วนตำบล ตลอดจนหน่วยงานราชการต่างๆ ซึ่งชุมชนบ้านบากแดงได้รับการหนุนเสริมอย่างต่อเนื่องตลอดมา

การยกระดับสู่หมู่บ้านต้นแบบ

ผู้ใหญ่คนแรกและคนเดียวของชุมชนบ้านบากแดง จวบจนปัจจุบันเป็นกำนันของตำบลวังตะกอก กล่าวว่า

“การทำงานพัฒนาชุมชน มีหลักการที่สำคัญ คือ ต้องเกิดจากความสมัครใจของคนในชุมชนมาเรียนรู้ร่วมกัน เปิดโอกาสการมีส่วนร่วมให้กับทุกคน และเน้นการนำจากทุนทางสังคมของชุมชน”

(นายบุญกุล นาคจตุติ, สัมภาษณ์, 13 เมษายน 2555)

แม้วันนี้ชุมชนบ้านบากแดงรวมพลังของคนในชุมชนเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน ด้วยพลังของชุมชนเองอย่างต่อเนื่องและเกิดรูปธรรมความสำเร็จ และคาดว่าความสำเร็จจากการทำไปเรียนรู้ไป สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ดูงานได้ ผลจากการดำเนินการดังกล่าวเริ่มส่งผลให้หมู่บ้านใกล้เคียงเข้ามาร่วมเรียนรู้ และกลับไปดำเนินการอีกหลายหมู่บ้าน อาทิ ชุมชนบ้านหินช้างสี ตำบลวังตะกอก และชุมชนบ้านโนนกริม ตำบลหาดขาย โดยใช้กระบวนการวิทยากรชุมชนในลักษณะพี่สอนน้อง เพื่อนสอนเพื่อน

ต่อมาหมู่บ้านได้รับรางวัลจากการประเมิน หมู่บ้านสว่างงาม และมีหลายหน่วยงานเข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมเพื่อให้บ้านบากแดงเป็นแหล่งเรียนรู้ ศูนย์เรียนรู้ เศรษฐกิจพอเพียงซึ่งบ้านบากแดงมีจุดเด่นโดยเฉพาะด้านการบริหารจัดการทุนของชุมชนทั้งสามด้าน ประกอบด้วย ทุนทางสังคม ผ่านทางการรวมตัวของชาวบ้านในการทำกิจกรรมต่างๆ หรือการแปลงแผนชุมชนไปสู่การปฏิบัติการจริงที่ก่อเกิดประโยชน์ต่อชาวบ้าน ทุนที่เป็นเงินตรา ผ่านทางกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มร้านค้าเศรษฐกิจชุมชน และทุนทรัพยากรธรรมชาติ จากการดูแลรักษาป่าชุมชนและสภาพสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน

นอกจากนี้คณะแกนนำมีการวางแผนและกำลังดำเนินการในการสร้างเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ โดยการสนับสนุนจากหลาย ๆ ฝ่าย อาทิ ธกส. หลังสวน อบต. วังตะกอก ส่วนราชการอำเภอหลังสวน มีการกำหนดแผนงานการเชื่อมโยงเครือข่ายกับ การจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์เกาะพิทักษ์ การจัดการป่าต้นน้ำหน่วยจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ เพื่อให้ผู้ที่สนใจที่ได้เรียนรู้ได้ศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบทั้งทะเล หมู่บ้าน ป่าเขา

ความสุขของชาวบากแดง

ความต้องการของชาวบ้านบากแดง ในระดับชุมชน คือต้องการให้หมู่บ้านเจริญก้าวหน้า มีความสงบร่มเย็น ไม่มีโจรผู้ร้าย ชุมชนปลอดภัยเสถียร สมาชิกในชุมชนมีความร่วมมือ สามัคคี ได้รับการสนับสนุน จากทางราชการในด้านต่างๆ ระดับครอบครัว ต้องการชำระหนี้สินให้หมดสิ้นค้าเกษตรมีราคาดี ลูกหลานได้เรียนสูงๆ จบแล้วมีงานทำ มีรายได้ใช้จ่ายอย่างเพียงพอ มีอาชีพเสริม มีความรัก สามัคคี ในครอบครัว มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ลูกหลานเชื่อฟัง ไม่ติดยาเสพติด สอดคล้องกับคำกล่าวของแกนนำเยาวชน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

“...คือทำแล้วมีความสุขมาร่วมทำงานพัฒนาชุมชน มีความเพลิดเพลิน ได้เจอ ได้คุย ได้ปรึกษา ได้เจอผู้หลักผู้ใหญ่ ได้รับการแนะนำสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเราด้วย...”

(นายจรูพงษ์ ช่วยเกิด, สัมภาษณ์, 14 เมษายน 2555)

“... ก็คุยเข้าๆ กินกาแฟ เย็นๆ ได้พบปะกัน ได้พบปะเพื่อนฝูง ได้คุยสนุก คุยหัวกัน เรา ต้องมีการเปิดกว้าง ว่าจะประชุมอะไร พอบางคนเห็นว่าตรงนี้มีประสิทธิภาพในการทำงาน ...”

(นางอัญชนีย์ แทนแก้ว, สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2555)

แนวทางการทำให้เกิดความสุขชุมชนบ้านบากแดง ที่สามารถทำให้เกิดขึ้นจริงได้ ได้แก่ ให้ผลผลิตราคาดี นั้นหมายถึง สามารถนำเงินมาใช้จ่ายได้อย่างพอเพียง ลดค่าใช้จ่ายและสินค้าฟุ่มเฟือยให้พอเหมาะกับรายได้ หาอาชีพเสริมเพื่อให้มีรายได้เสริมทำอย่างจริงจัง ไม่อิงราชการ ปลุกฝังจิตสำนึกของบุตรหลาน ทางด้านศีลธรรม เศรษฐกิจพอเพียง

3.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบากแดง พบว่ามีปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. ผู้นำและคณะแกนนำชุมชน มาจากบุคคลที่มีบทบาทในชุมชน ตัวแทนจากกลุ่มต่างๆ ในชุมชนทั้งที่เป็นผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ ที่มีความสมัครใจ มีความสามารถ ใฝ่รู้ ใฝ่พัฒนา เป็นที่ยอมรับ รู้จักคนและชุมชนเป็นอย่างดี สามารถถ่ายทอดความรู้ที่ได้เรียนรู้มาจากการศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ หรือจากการลงมือปฏิบัติ ให้กับคนในชุมชนได้

2. การรวมกลุ่มในชุมชน สมาชิกกลุ่มต้องมีการเรียนรู้ มีส่วนร่วมอย่างจริงจัง แบ่งหน้าที่รับผิดชอบ ร่วมกันพัฒนากลุ่มพร้อมกับพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น

3. มีความตระหนักและเห็นความสำคัญของการเสียสละเพื่อชุมชนด้วยความสมัครใจ รู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ดูแลรักษาและมีส่วนร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

4. มีกิจกรรมพัฒนาชุมชน ที่ต่อเนื่องเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน เริ่มจากความต้องการปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน ที่ได้ร่วมกันวิเคราะห์จากข้อมูลของชุมชน

5. การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย ทั้งจากองค์กรภายในและภายนอกชุมชน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

ตอนที่ 4 สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากกรณีศึกษา

4.1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

จากการศึกษาสรุปได้ว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม มีดังนี้

1. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง จากการศึกษาพบว่า ผู้นำของชุมชนทั้ง 3 ชุมชน มีลักษณะความเป็นผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ มีวิสัยทัศน์ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน มีความมุ่งมั่นในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย ทำตัวเป็นแบบอย่าง กระจายภาระหน้าที่ความรับผิดชอบตามความสามารถและความถนัดของแต่ละบุคคล เข้าใจในปัจจัยเงื่อนไขสถานการณ์ภายในของชุมชน

ผู้นำทำตนเป็นครูผู้สอน มีความสามารถในการกระตุ้นให้คิดสร้างความตระหนักถึงการมีส่วนร่วม ซึ่งให้เห็นแนวทางและประโยชน์ของการดำเนินงาน มีอิทธิพลต่อผู้อื่น สามารถดึงคนที่มีความสามารถเข้ามาร่วมกลุ่ม รู้จักรอคอยจังหวะและโอกาส

สามารถประสานความขัดแย้ง ทำให้สมาชิกกล้าแสดงความคิดเห็นของตนเอง เข้าใจมุมมองที่แตกต่าง และหาทางออกที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกันได้ เข้าใจในความแตกต่างของแต่ละบุคคล สร้างเสริมการทำงานร่วมกันเป็นทีมและความร่วมมือกัน มีศักยภาพในการเชื่อมประสานการดำเนินงานระดับเครือข่ายทั้งหน่วยงานภายในและหน่วยงานภายนอกชุมชน

2. สภาพผู้นำองค์กรชุมชน สภาพผู้นำ คณะแกนนำชุมชน เป็นตัวแทนสมาชิกกลุ่มต่างๆ ของชุมชน มีความตั้งใจและตระหนักต่อการมีส่วนร่วม มาทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาชุมชน เป็นบุคคลที่สมาชิกชุมชนให้ความเชื่อถือ เป็นแบบอย่างได้ กล้าคิด กล้านำ กล้าทำในสิ่งที่ดี มีความรู้ความสามารถ รับผิดชอบหน้าที่ของตนเอง ทำงานร่วมกันเป็นทีม

เป็นตัวกลางเชื่อมประสานคนในชุมชน คนประสานคน ใจประสานใจ เพื่อให้สมาชิกชุมชนได้มีส่วนร่วมกันอย่างเท่าเทียม มีศาสตร์และศิลป์ในการพูด ศาสตร์ คือ พูดแล้วมีข้อมูล มีวิธีคิดที่เป็นสากล ศิลป์ คือ พูดแล้วชวนให้คนทำ คนฟังเห็นชอบขอมีส่วนร่วมด้วย

3. ความตระหนักในปัญหาและการเปลี่ยนแปลง ชุมชนเห็นปัญหาและทุกคนรู้สึกว่าเป็นปัญหาของตนเอง การรับรู้ข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับชุมชน เปิดเวทีเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยน เห็น

ความสำคัญของการเสียสละทำงานเพื่อชุมชนด้วยความสมัครใจ รู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ดูแลรักษา และมีส่วนร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

4. การรวมกลุ่มภายในชุมชน การสร้างเสริมความสัมพันธ์ร่วมพลังสร้างความสามัคคี มีพื้นที่ในการมีส่วนร่วม มีเรื่องราวให้พูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน แบ่งหน้าที่รับผิดชอบ ร่วมกันพัฒนากลุ่มพร้อมกับพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น สร้างความผูกพันที่จะอยู่ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

5. กิจกรรมการมีส่วนร่วม กิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ร่วมพูดคุย แลกเปลี่ยนมาจากความต้องการของคนในชุมชน เป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมเปิดโอกาสให้กับทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย ร่วมได้ยากอิสระ จัดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาที่มาจากความต้องการ เช่น จัดดูงาน กิจกรรมจากกลุ่มต่างๆ รับผิดชอบร่วมกัน รวมทั้งเป็นกำลังใจให้แก่กันอย่างต่อเนื่อง

การสนับสนุนภาคีเครือข่าย ความร่วมมือระหว่างองค์กรภายในและภายนอกชุมชน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ให้การสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณ ด้านวิชาการ สร้างเสริมการมีส่วนร่วมกับภายนอกชุมชน

บทที่ 6

แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

การนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม เป็นการนำผลจากการศึกษาจากชุมชนที่มีแนวทางการปฏิบัติที่ดี (Good Practices) 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านหนองขุย ชุมชนบ้านหนองกลางดง และชุมชนบ้านบากแดง ข้อมูลจากแบบสอบถาม การสังเกตและการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม นำประเด็นจากการวิเคราะห์ปัจจัยร่วมสนทนากลุ่มแต่ละชุมชน จากนั้นทำการสังเคราะห์แล้วนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม โดยนำเสนอข้อมูล ดังนี้

ตอนที่ 1 สังเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมนี้ได้จากการศึกษาจากชุมชนที่มีแนวทางการปฏิบัติที่ดี (Good Practices) โดยวิเคราะห์จากการลงพื้นที่ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มชุมชน ดังนี้

1.1 การวิเคราะห์จากการสนทนากลุ่ม เกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ปัจจัยร่วมที่นำมาใช้ในการนำเสนอแนวทางทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม คือ

1.1.1 ผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ มีวิสัยทัศน์ ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน มีความมุ่งมั่นในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย ทำตัวเป็นแบบอย่าง กระจายภาระหน้าที่ความรับผิดชอบตามความสามารถและความถนัดของแต่ละบุคคล เข้าใจในปัจจัยเงื่อนไขสถานการณ์ภายในของชุมชน

ผู้นำทำตนเป็นครูผู้สอน มีความสามารถในการกระตุ้นให้คิดสร้างความตระหนักถึงการมีส่วนร่วม ชี้ให้เห็นแนวทางและประโยชน์ของการดำเนินงาน มีอิทธิพลต่อผู้อื่น สามารถดึงคนที่มีความสามารถเข้ามาร่วมกลุ่ม รู้จักรอคอยจังหวะและโอกาส สามารถประสาน

ความขัดแย้ง ทำให้สมาชิกกล้าแสดงความคิดของตนเอง เข้าใจมุมมองที่แตกต่าง และหาทางออกที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกันได้ เข้าใจในความแตกต่างของแต่ละบุคคล สร้างเสริมการทำงานร่วมกัน เป็นทีมและความร่วมมือกัน มีศักยภาพในการเชื่อมประสานการดำเนินงานระดับเครือข่ายทั้งหน่วยงานภายในและหน่วยงานภายนอกชุมชน

จากประเด็นการสนทนากลุ่มนอกจากปัจจัยผู้นำชุมชนแล้ว ในการสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นและต่อเนื่อง ประกอบด้วยบุคคลหรือองค์กรสถาบันแวดล้อม ดังนี้

1) ครอบครัว พ่อแม่ ผู้ปกครอง เป็นจุดเริ่มต้นที่ช่วยให้ปัจเจกบุคคลก่อเกิดจิตสำนึกเห็นความสำคัญของส่วนรวม การอบรมสั่งสอน ความใกล้ชิดทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและเห็นใจซึ่งกันและกัน ครอบครัวเป็นแบบอย่างการแสดงพฤติกรรม

2) ครู อาจารย์ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ผู้ให้การเรียนรู้ไม่จำกัดอยู่เพียงการศึกษาในระบบเท่านั้น แต่เน้นรูปแบบการศึกษาตลอดชีวิต

1.1.2 สถาผู้นำองค์กรชุมชน สถาผู้นำ คณะแกนนำชุมชน

เป็นตัวแทนจากสมาชิกกลุ่มต่างๆ ที่เป็นที่ยอมรับของสมาชิก มีความรู้ความสามารถ มีความตั้งใจและตระหนักต่อการมีส่วนร่วม ทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาชุมชน สมาชิกชุมชนให้ความเชื่อถือเป็นแบบอย่างได้ กล้าคิด กล้านำ กล้าทำในสิ่งที่ดี มีความรู้ความสามารถ รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง ทำงานร่วมกันเป็นทีม

เป็นตัวกลางเชื่อมประสานคนในชุมชน คนประสานคน ใจประสานใจ เพื่อให้สมาชิกชุมชนได้มีส่วนร่วมกันอย่างเท่าเทียม มีศาสตร์และศิลป์ในการพูด ศาสตร์ คือ พูดแล้วมีข้อมูล มีวิธีคิดที่เป็นสากล ศิลป์ คือ พูดแล้วชวนให้คนทำ คนฟังเห็นชอบมีส่วนร่วมด้วย

จากการสนทนากลุ่ม ทั้ง 3 ชุมชนแสดงความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า สถาผู้นำเป็นการพูดคุยถึงทางการ เป็นการฝึกฝนคนให้กล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็น ฝึกการวิเคราะห์ โดยคนในชุมชนเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ มีความยึดหยุ่นในตัวสูง

1.1.3 ความตระหนักในปัญหาและการเปลี่ยนแปลง

ชุมชนเห็นปัญหาและทุกคนรู้สึกว่าเป็นปัญหาของตนเอง การรับรู้ข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับชุมชน เปิดเวทีเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยน เห็นความสำคัญของการเสียสละทำงานเพื่อชุมชนด้วยความสมัครใจ รู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ดูแลรักษาและมีส่วนร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

1.1.4 การรวมกลุ่มภายในชุมชน

การสร้างเสริมความสัมพันธ์ร่วมพลังสร้างความสามัคคี มีพื้นที่ในการมีส่วนร่วม มีเรื่องราวให้พูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน แบ่งหน้าที่รับผิดชอบ ร่วมกันพัฒนาความพร้อมทั้งพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น สร้างความผูกพันที่จะอยู่ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

1.1.5 กิจกรรมการมีส่วนร่วม

กิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนมาจากความต้องการของคนในชุมชน เป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมเปิดโอกาสให้กับทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย ร่วมได้ยากอิสระ จัดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาที่มาจากความต้องการ เช่น จัดดูงาน กิจกรรมจากกลุ่มต่างๆ รับผิดชอบร่วมกัน รวมทั้งเป็นกำลังใจให้แกกันอย่างต่อเนื่อง และพึ่งตนเองพึ่งกันและกันในชุมชน สร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง (Sense of belonging) ของชุมชน

1.1.6 การสนับสนุนภาคีเครือข่าย

ความร่วมมือระหว่างองค์กรภายในและภายนอกชุมชน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ให้การสนับสนุนและส่งเสริมในด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ ควบคู่กับการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น ด้านสุขภาพ ด้านการศึกษา ด้านวัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น

ตอนที่ 2 แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

จากการศึกษาข้อมูลจากพื้นที่ 3 ชุมชน นำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

ขั้นก่อเกิดจิตสำนึก จิตสำนึกที่มีมาก่อน หรือได้รับการกระตุ้นให้ตระหนักต่อการมีส่วนร่วม

1. ค้นหาผู้นำ สร้างผู้นำ ลักษณะของผู้นำ เป็นแบบอย่าง มีความคิดสร้างสรรค์ มีความรู้ความสามารถ ซื่อสัตย์ เป็นครูผู้ถ่ายทอดแนวคิดวิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้กับคนในชุมชน โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยพูดและฟังอย่างใส่ใจ

2. สร้างให้รู้สึกตระหนักและเห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วม จากประวัติศาสตร์ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงพัฒนาการของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น จุดเปลี่ยนความคิด ฟังตนเอง ฟังพากันเองในชุมชน ลดการพึ่งพิงจากภายนอกหรือรอรับความช่วยเหลือ เพิ่มความรู้สึกผูกพันกับชุมชน

3. กำหนดเป้าหมายร่วมกัน โดยเปิดเวที เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประชุมกลุ่มย่อยกลุ่มใหญ่

ขั้นพัฒนาจิตสำนึก การเข้าร่วมซ้ำ การเรียนรู้จิตสำนึกการมีส่วนร่วม

4. ส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างสรรค์ ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ เช่น เรียนรู้ปัญหาของตนเอง เรียนรู้จากสภาพจริงที่คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ หรือเกี่ยวข้อง กิจกรรมที่ปฏิบัติแล้วแก้ปัญหาสำเร็จ ทำให้อยากทำซ้ำ

กิจกรรมสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหาของชุมชนเอง สามารถเป็นไปได้ ทำได้จริง กิจกรรมกลุ่มที่สมาชิกทุกคนในชุมชนร่วมกันปฏิบัติได้ โดยมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามความสามารถ ส่งเสริมการคิดที่อิสระ และตัดสินใจได้อย่างอิสระ บูรณาการบนฐานการพัฒนาอย่างสมดุล ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

วิธีการ ต้องมีการคิด และทำ ตระหนัก ขอมรับมติร่วม ผู้การปฏิบัติจริง เวทีแลกเปลี่ยน ระดมสมอง เปิดพื้นที่เรียนรู้ แนวทางการขับเคลื่อนที่สร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน

ขั้นดำรงจิตสำนึก มีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง

5. หน่วยงานภายใน เช่น อบต. เทศบาลฯ ให้การสนับสนุน ส่งเสริมการมีส่วนร่วม

6. มีหน่วยงานจากภายนอกให้การสนับสนุน ตรงกับปัญหาและความต้องการของชุมชน

7. ภาวศึเครือข่าย ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างบูรณาการ

8. จัดสรรผลประโยชน์อย่างยุติธรรม ร่วมรับผลประโยชน์ที่อาจไม่ได้เป็นตัวเงิน แต่เป็น ความรู้สึกผูกพัน ความสามัคคี ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

9. มีการประเมินติดตามผลเพื่อการพัฒนา

10. มีการประชาสัมพันธ์ เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับภายนอก

ในการปฏิบัติขั้นตอนกระบวนการต่างๆ ไม่ต้องเรียงลำดับ 1,2,3,4,5... เสมอไปขึ้นอยู่กับ สภาพปัญหา ความพร้อม จังหวะ โอกาส จุดเด่น จุดด้อย ของแต่ละชุมชนเป็นแนวทางสู่การ ปฏิบัติทุกขั้นตอนสามารถยืดหยุ่นได้

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่องกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม 2) เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ควบคู่กันไป

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยทำการลงพื้นที่ที่วิจัยภาคสนามในชุมชนศึกษาจากชุมชนที่มีแนวทางการปฏิบัติที่ดี (Good Practices) ชุมชนที่ผู้เชี่ยวชาญเสนอชื่อตรงกัน 3 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านหนองกลางดง ตำบลศิลาลอย อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 2) ชุมชนบ้านหนองขุย ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี 3) ชุมชนบ้านปากแดง หมู่ที่ 12 ตำบลวังตะกอก อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

ขั้นตอนที่ 1 เพื่อยืนยันว่าชุมชนที่ศึกษาเป็นชุมชนที่มีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมจากจิตสำนึก ด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามตามจำนวนครัวเรือนของชุมชน 3 ชุมชน แล้วนำแบบสอบถามที่ได้รับคืนมาทั้งหมดมาตรวจสอบความสมบูรณ์เพื่อคัดแบบสอบถามที่ไม่สมบูรณ์ออก แล้วนำเอาฉบับสมบูรณ์มาคัดแยกและจัดหมวดหมู่เพื่อนำไปวิเคราะห์ข้อมูล ดังตารางที่ 7.1

ตารางที่ 7.1 แสดงจำนวนและร้อยละแบบสอบถามที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ชุมชน	ครัวเรือนทั้งหมด		แบบสอบถามที่ได้รับ		แบบสอบถามที่ใช้วิเคราะห์	
	ความถี่	ร้อยละ	ความถี่	ร้อยละ	ความถี่	ร้อยละ
1. บ้านหนองขุย	195	100	167	88.64	154	78.97
2. บ้านหนองกลางดง	203	100	179	88.18	162	79.80
3. บ้านปากแดง	165	100	138	83.64	131	79.39
รวม	563		484		447	

ขั้นตอนที่ 2 เพื่อศึกษาบริบทชุมชน ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาของชุมชน และปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ด้วยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน ปัจจัยและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม

ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม โดยการวิเคราะห์ปัจจัย จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มแต่ละชุมชน แล้วนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

สรุปผลการวิจัย

ตอนที่ 1 สรุปจากแบบสอบถามเพื่อยืนยันชุมชนที่ศึกษามีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมจากจิตสำนึก

จากแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 ชุมชนมีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เข้าร่วมประชุมประชาคมเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นเดือนละครั้งมากที่สุด โดยมีวัตถุประสงค์ของการประชุมประชาคมเพื่อร่วมแก้ไขปัญหาส่วนรวมมากที่สุด และผู้ที่จัดการประชุมประชาคมเป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนันมากที่สุด

พฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก พบว่ากลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 ชุมชนมีความถี่ในการมีส่วนร่วมแต่ละขั้นตอน ขึ้นร่วมวางแผน ขึ้นร่วมดำเนินงาน ขึ้นร่วมประเมินผล ขึ้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์ อยู่ในระดับสูง สามารถสรุปผลเพื่อยืนยันพื้นที่ในการศึกษา ชุมชนที่ศึกษามีจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

ตอนที่ 2 สรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

การวิเคราะห์จากการสนทนากลุ่ม เกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ปัจจัยร่วมที่นำมาใช้ในการนำเสนอแนวทางทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม คือ

1. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง ผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ ผู้นำทำตนเป็นครูผู้สอน มีความสามารถในการกระตุ้นให้คิดสร้างความตระหนักถึงการมีส่วนร่วม

2. สถาผู้นำองค์กรชุมชน สถาผู้นำ คณะแกนนำชุมชน ตัวแทนจากสมาชิกกลุ่มต่างๆ ที่เป็นที่ยอมรับของสมาชิก มีความรู้ความสามารถ เป็นตัวกลางเชื่อมประสานคนในชุมชน
3. ความตระหนักในปัญหาและการเปลี่ยนแปลง ชุมชนเห็นปัญหาและทุกคนรู้สึกว่าเป็นปัญหาของตนเอง รู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ดูแลรักษาและมีส่วนร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง
4. การรวมกลุ่มภายในชุมชน การสร้างเสริมความสัมพันธ์ร่วมพลังสร้างความสามัคคี มีพื้นที่ในการมีส่วนร่วม สร้างความผูกพันที่จะอยู่ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง
5. กิจกรรมการมีส่วนร่วม ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและเท่าเทียม ร่วมคิด ร่วมทำ รับผิดชอบร่วมกัน รวมทั้งเป็นกำลังใจให้แก่กันอย่างต่อเนื่อง สร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง (Sense of belonging) ของชุมชน
6. การสนับสนุนภาคีเครือข่าย ให้การสนับสนุนและส่งเสริมในด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ ควบคู่กับการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน

ตอนที่ 3 การนำเสนอแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

แนวทางแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม โดยมีองค์ประกอบดังนี้

ขั้นก่อเกิดจิตสำนึก จิตสำนึกที่มีมาก่อน หรือได้รับการกระตุ้นให้ตระหนักต่อการมีส่วนร่วม ค้นหาผู้นำ เป็นแบบอย่างและเป็นครูผู้ถ่ายทอดแนวคิดวิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้กับคนในชุมชน สร้างให้รู้สึกตระหนักและเห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วม จุดเปลี่ยนความคิด ฟังตนเอง ฟังพากันเองในชุมชน ลดการพึ่งพิงจากภายนอก เพิ่มความรู้สึกผูกพันกับชุมชน กำหนดเป้าหมายร่วมกัน โดยเปิดเวที เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประชุมกลุ่มย่อยกลุ่มใหญ่

ขั้นพัฒนาจิตสำนึก การเข้าร่วมซ้ำ การเรียนรู้จิตสำนึกการมีส่วนร่วม ส่งเสริมกิจกรรมที่กิจกรรมที่ปฏิบัติแล้วแก้ปัญหาสำเร็จ ทำให้อยากทำซ้ำ บูรณาการบนฐานการพัฒนาอย่างสมดุล ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม วิธีการเวทีแลกเปลี่ยน ระดมสมอง เปิดพื้นที่เรียนรู้ แนวทางการขับเคลื่อนที่สร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน

ขั้นดำรงจิตสำนึก มีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ภาคีเครือข่าย ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างบูรณาการ จัดสรรผลประโยชน์อย่างยุติธรรม ร่วมรับผลประโยชน์ที่อาจไม่ได้เป็นตัวเงิน แต่เป็นความรู้สึกผูกพัน ความสามัคคี ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการประเมินติดตามผลเพื่อการพัฒนา มีการประชาสัมพันธ์ เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับภายนอก

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

จากผลการวิจัยพบว่า

1. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นคนกล้าและเปิดเผย มีความสุขุม พร้อมเผชิญกับความจริง เปิดเผยความจริง เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ติดตามข่าวสารเพื่อพัฒนาตนเอง ตลอดเวลา ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี ทำให้เกิดความรู้สึกไว้วางใจ เคารพนับถือ ชื่นชม สื่อสารชัดเจน มอบหมายแจกจ่ายภาระหน้าที่ กระจายงานให้ผู้อื่นได้ทำอย่างอิสระ เชื่อว่าคนอื่นมีความสามารถ ผู้ตามใช้วิธีการตามความถนัด ตามความสามารถของแต่ละคน เพื่อจูงใจหมาย สร้างความเข้าใจ และมุมมองในการพัฒนาไปได้เรื่อยๆ สร้างแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นและทำให้คนเห็นตามภารกิจที่มีร่วมกัน โดยวิธีการที่ทำให้เกิดแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นทำตามได้ แสดงให้เห็นความมุ่งมั่นที่จะดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมาย และวิสัยทัศน์ที่มีร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจกร (2543) ได้อธิบายกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกของคนๆ หนึ่ง มาจากสภาวะแวดล้อม เริ่มตั้งแต่ พ่อ แม่ ญาติ เพื่อน ตลอดจนระดับที่สูงขึ้นเช่น ชุมชน องค์กร และการใช้ชีวิตที่มีผลต่อจิตสำนึก เช่น การไปโรงเรียน การไปทำงาน การจะส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นที่คตินั้น ต้องมาจากตนเอง

ผู้นำทำตนเป็นครูผู้สอน ผู้ถ่ายทอด กระตุ้นให้คิดสร้างความตระหนักถึงการมีส่วนร่วม ให้เห็นแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน ผู้ตามตระหนักถึงคุณค่าของเป้าหมายของการทำงานร่วมกัน และสร้างแรงผลักดันในการปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่มีคุณค่า มีความเชี่ยวชาญในการพัฒนาความสามารถของผู้อื่นได้จะ แสดงความสนใจอย่างแท้จริงในตัวคนที่เขาช่วย เข้าใจเป้าหมาย จุดแข็งและจุดอ่อนของเขา สามารถให้ผลสะท้อนกลับที่สร้างสรรค์และรู้เท่าทันความเป็นไปได้ มีอิทธิพลต่อผู้อื่น รู้ว่าจะใช้วิธีใดในการดึงดูดใจ รู้วิธีดึงบุคคลสำคัญเข้ามาร่วมกลุ่ม รู้จักหวานล่อมชักจูง รอคอย ทำให้คนคล้อยตามได้ สามารถจัดการกับปัญหาความขัดแย้ง ทำให้ทุกฝ่ายกล้าแสดงความคิดของตนเอง เข้าใจมุมมองที่แตกต่างของแต่ละฝ่ายและหาทางออกที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกันได้ ปรับทัศนคติให้เป็นไปในทิศทางที่มาจาก การตกลงร่วมกันการสร้างความรู้พิน สร้างสายใยแห่งสายสัมพันธ์ เข้าใจในความแตกต่างของแต่ละบุคคล สร้างความเชื่อถือและความไว้วางใจ รวมทั้งความปรองดองกัน สร้างเสริมการทำงานร่วมกันเป็นทีมและความร่วมมือกันการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างบรรยากาศของการมีอำนาจระหว่างเพื่อนร่วมงานที่เป็นมิตร เป็น

แม่แบบของการให้ความเคารพ การช่วยเหลือกัน และการร่วมมือกัน ความพยายามในระดับกลุ่ม ใช้เวลาในการหล่อหลอมและเชื่อมประสานความสัมพันธ์เข้าด้วยกัน ให้ไปไกลเกินกว่าที่ภาระหน้าที่ในการทำงานได้กำหนดไว้

2. สถาปนาคณะกรรมาชน สถาปนาคณะกรรมาชน เป็นตัวแทนจากสมาชิกกลุ่มต่างๆ ที่เป็นที่ยอมรับของสมาชิก มีความรู้ความสามารถ มีความตั้งใจและตระหนักต่อการมีส่วนร่วม ทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาชุมชน สมาชิกชุมชนให้ความเชื่อถือเป็นแบบอย่างได้ กล่าวคือ กล้าทำในสิ่งที่ดี มีความรู้ความสามารถ รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง ทำงานร่วมกันเป็นทีม เป็นตัวกลางเชื่อมประสานคนในชุมชน คนประสานคน ใจประสานใจ เพื่อให้สมาชิกชุมชนได้มีส่วนร่วมกันอย่างเท่าเทียม มีศาสตร์และศิลป์ในการพูด ศาสตร์ คือ พูดแล้วมีข้อมูล มีวิธีคิดที่เป็นสากล ศิลป์ คือ พูดแล้วชวนให้คนทำ คนฟังเห็นชอบขอมีส่วนร่วมด้วย สอดคล้องกับการศึกษาความสัมพันธ์เป็นส่วนตัวของผู้นำทำให้ชาวบ้านเลื่อมใสเกิดการรวมกลุ่มได้ง่าย (สุดาวดี ดิษฐกิจ, 2543) สอดคล้องกับ ดำรงวิวัฒนา และคณะ (2547) จากศึกษาภาวะผู้นำกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการศึกษาสรุปได้ว่าแม้ว่าผู้มีสถานภาพสูงในชุมชนหมู่บ้านเป็นผู้อาวุโส พระ ครู และผู้ใหญ่บ้าน และบุคคลเหล่านี้ได้แสดงบทบาทตามตำแหน่งที่ถูกกำหนดไว้แต่ความมีสถานภาพสูงเป็นเพียงคุณสมบัติหนึ่งขององค์ประกอบของภาวะผู้นำที่แท้จริง ในกระบวนการตัดสินใจของหมู่บ้าน ธรรมชาติของผู้นำจะได้รับผลกระทบจากการสอดแทรกของผลงานต่างๆ ของรัฐบาลที่เข้ามายังหมู่บ้าน สถาบันต่างๆ ในระดับหมู่บ้าน ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการพัฒนาตำบล สภาตำบล และกลุ่มเกษตรกร ได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการปรับปรุงการบริหารงาน การพัฒนาชุมชน และการปรับปรุงเทคนิคด้านการเกษตร ดังนั้นปฏิสัมพันธ์ของข้าราชการและชาวบ้านก็มีมากขึ้น

3. ความตระหนักในปัญหาและการเปลี่ยนแปลง ชุมชนเห็นปัญหาและทุกคนรู้สึกว่าเป็นปัญหาของตนเอง การรับรู้ข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับชุมชน เปิดเวทีเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยน เห็นความสำคัญของการเสียดสีทำงานเพื่อชุมชนด้วยความสมัครใจ รู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ดูแลรักษา และมีส่วนร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับสมพงษ์ สิงหนผล (2542: 16) กล่าวว่า จิตสำนึกเป็นเรื่องของจิตใจ เป็นความรู้สึกนึกคิดภายในบุคคลที่เกิดขึ้นได้และเกิดขึ้นด้วยการเรียนรู้ จิตสำนึกเมื่อเกิดขึ้นแล้วยากที่จะหยุดหรือหมดหายไป คนที่มีจิตสำนึก ซึ่งมักจะเป็นจิตสำนึกที่ดีจะประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสมกับจิตสำนึก และใช้จิตสำนึกของตนเพื่อประโยชน์ต่อสิ่งต่างๆ

4. การรวมกลุ่มภายในชุมชน การสร้างเสริมความสัมพันธ์ร่วมพลังสร้างความสามัคคี มีพื้นที่ในการมีส่วนร่วม มีเรื่องราวให้พูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน แบ่งหน้าที่รับผิดชอบ ร่วมกันพัฒนาความพร้อมทั้งพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น สร้างความผูกพันที่จะอยู่ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับสำนัก ธีรยุทธ บุญมี (2547: 19) ได้วิเคราะห์ชี้ถึงรูปแบบการพัฒนาในการก่อตัวของจิตสำนึกต่อส่วนรวมของคนในสังคมว่าเป็นหลักการพื้นฐานของประชาสังคม เนื่องจากคนที่คนในสังคมมีจิตสำนึกต่อส่วนรวมที่สมบูรณ์แบบ การเกิดขึ้นของกลุ่มหรือองค์กรทางสังคม องค์กรทางเศรษฐกิจและทางสังคมด้านต่างๆ ซึ่งองค์กรเหล่านี้มีสำนึกในการดูแลประโยชน์ซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2533: 33) การพัฒนาในระดับกลุ่ม หมายถึง การกำหนดเงื่อนไขและกระจายอำนาจการบริหาร ให้คนในชุมชนสามารถรวมกลุ่มและพัฒนาอำนาจต่อรองของชุมชน เพื่อให้สามารถต้านทานการเอาใจเอาเปรียบจากกลุ่มภายนอกได้ สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือควบคุมทรัพยากรและภาวะแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนชุมชน

5. กิจกรรมการมีส่วนร่วม กิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ร่วมพูดคุย แลกเปลี่ยนมาจากความต้องการของคนในชุมชน เป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมเปิดโอกาสให้กับทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย ร่วมได้ยากอิสระ จัดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาที่มาจากความต้องการ เช่น จัดดูงาน กิจกรรมจากกลุ่มต่างๆ รับผิดชอบร่วมกัน รวมทั้งเป็นกำลังใจให้แก่กันอย่าง ต่อเนื่อง และพึ่งตนเองพึ่งกันและกันในชุมชน สร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง (Sense of belonging) ของชุมชน สอดคล้องกับไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจอร์, 2543 ได้อธิบายถึงปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึก ดังนี้ สำนึกของคนอยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยแวดล้อมมากมาย การที่จะทำให้คนมีสำนึกที่ดีจะต้องทำสองทางพร้อมกัน ทางหนึ่งต้องส่งเสริมให้เกิดความรักและสร้างสำนึกที่ดีให้ตนเอง พร้อมกันนั้นต้องพยายามหาวิธีการผลักดัน ส่งเสริม หนุนรงค์ให้สังคมทั่วไปทั้งกลุ่มคนและองค์กรมีการสร้างกิจกรรมหรือมีโครงการที่จะนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกที่ดี สอดคล้องกับอนุชาติ พวงสำลี และวิบูลย์ วิจารณ์ วิสารทสกุล (2540: 42-44) ได้กล่าวถึงการมีจิตสำนึกสาธารณะซึ่งเรียกอีกคำหนึ่งว่า จิตสำนึกเพื่อส่วนรวม สำนึกสาธารณะนั้นเป็นนามธรรมไม่สามารถบังคับให้เกิดได้ ดังนั้นต้องสร้างเงื่อนไขหรือกิจกรรมร่วมกันที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่อง

6. การสนับสนุนภาคีเครือข่าย ความร่วมมือระหว่างองค์กรภายในและภายนอกชุมชน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ให้การสนับสนุนและส่งเสริมในด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์

ควบคู่กับการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น ด้านสุขภาพ ด้านการศึกษา ด้านวัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น

2. แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม

ขั้นก่อเกิดจิตสำนึก จิตสำนึกที่มีมาก่อน หรือได้รับการกระตุ้นให้ตระหนักต่อการมีส่วนร่วม ค้นหาผู้นำ สร้างผู้นำ ลักษณะของผู้นำ เป็นแบบอย่าง มีความคิดสร้างสรรค์ มีความรู้ความสามารถ ชื่อสัตย์ เป็นครูผู้ถ่ายทอดแนวคิดวิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้กับคนในชุมชน โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยพูดและฟังอย่างใส่ใจ จรัส สุวรรณมาลา, 2546 คนในชุมชนร่วมกันสรรหา คัดเลือกบุคคลหรือคณะบุคคลในชุมชนมาทำหน้าที่เป็นตัวแทนของคนในชุมชนเกี่ยวกับกิจการสาธารณะของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดกิจกรรมสาธารณะตามความต้องการของพลเมืองในชุมชนนั้นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างให้รู้สึกตระหนักและเห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วม จากประวัติศาสตร์ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงพัฒนาการของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น จุดเปลี่ยนความคิด ฟังตนเอง ฟังพากันเองในชุมชน ลดการพึ่งพิงจากภายนอกหรือรอรับความช่วยเหลือ เพิ่มความรู้สึกผูกพันกับชุมชน กำหนดเป้าหมายร่วมกัน โดยเปิดเวที เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประชุมกลุ่มย่อยกลุ่มใหญ่ สอดคล้องกัน ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ (2542) ที่ศึกษาการจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคนเสริมสร้างพลังให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนให้มีคุณภาพ เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการนั้น มีสาระและขอบเขตกว้างขวาง โดยเฉพาะการเลี้ยงชีพของคนในชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากทุกส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน อาทิ นักวิชาการ สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน นักธุรกิจองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน การเรียนรู้ในชุมชนควรนำไปสู่วัตถุประสงค์หลายๆ ประการพร้อมกันๆ กัน เช่น เพื่อสืบค้นผู้นำจิตวิญญาณ สร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ ปลูกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่ดีงาม เกิดความเอื้ออาทร สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน สร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ วิถีคิดและวิถีทำงาน ทราบปัญหาและความต้องการของชุมชน ได้แนวทาง วิธีการ และแผนงานการแก้ปัญหา ได้เริ่มทดลองปฏิบัติ ได้โจทย์วิจัย เกิดการระดมองค์ความรู้ในท้องถิ่น ได้องค์ความรู้ใหม่ และขยายผลผ่านการสรุปบทเรียนร่วมกัน การเรียนรู้ให้รู้เกิดขึ้นในจิตใจส่วนร่วมมากเท่าใดจะยิ่งเรียนรู้ได้มากเท่านั้น ส่งผลต่อการเกิดจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

ขั้นพัฒนาจิตสำนึก การเข้าร่วมซ้ำ การเรียนรู้จิตสำนึกการมีส่วนร่วม ส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างสรรค์ ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ เช่น เรียนรู้ปัญหาของตนเอง เรียนรู้จากสภาพจริงที่คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ หรือเกี่ยวข้อง กิจกรรมที่ปฏิบัติแล้วแก้ปัญหาสำเร็จ ทำให้อยากทำซ้ำ กิจกรรมสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหาของชุมชนเอง สามารถเป็นไปได้ ทำได้จริง กิจกรรมกลุ่มที่สมาชิกทุกคนในชุมชนร่วมกันปฏิบัติได้ โดยมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามความสามารถ ส่งเสริมการคิดที่อิสระ และตัดสินใจได้อย่างอิสระ บูรณาการบนฐานการพัฒนาอย่างสมดุล ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม วิธีการ ต้องมีการคิด และทำ ตระหนัก ยอมรับมติร่วม คู่การปฏิบัติจริง เวทีแลกเปลี่ยน ระดมสมอง เปิดพื้นที่เรียนรู้ แนวทางการขับเคลื่อนที่สร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน อดุลย์ วังศรีคุณ (2543: 24) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นลำดับขั้นการเรียนรู้จากและผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่นการเรียนรู้ของชุมชนไม่แยกขาดจากจิตสำนึกสาธารณะ การเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึก “เป็นเจ้าของ” ชุมชน การสร้างความเป็นชุมชนจึงเป็นหนึ่งเดียวกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนที่อุดมไปด้วยชีวิต สาธารณะที่มีสุขภาพดีหรือชุมชนที่มีประชาสังคมเข้มแข็ง เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีขั้นตอนของการแก้ปัญหาร่วมกันโดยชุมชนและเพื่อชุมชนให้เกิดการพัฒนาที่ดีขึ้น เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน สอดคล้องกับ จรัส สุวรรณมาลา, 2546 การมีส่วนร่วมของความรับผิดชอบร่วมกัน คนในชุมชนร่วมกันคิดและกำหนดว่าชุมชนควรมีหรือทำกิจกรรมสาธารณะอะไรบ้าง เช่น การจัดเกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชน ส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือจัดให้มีบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานต่างๆ ในชุมชน เช่น ถนน ระบบระบายน้ำป้องกันน้ำท่วม

ขั้นดำรงจิตสำนึก มีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง หน่วยงานภายใน เช่น อบต. เทศบาลฯ ให้การสนับสนุน ส่งเสริมการมีส่วนร่วม มีหน่วยงานจากภายนอกให้การสนับสนุน ตรงกับปัญหาและความต้องการของชุมชน ภาคีเครือข่าย ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างบูรณาการจัดสรรผลประโยชน์อย่างยุติธรรม ร่วมรับผลประโยชน์ที่อาจไม่ได้เป็นตัวเงิน แต่เป็นความรู้สึกผูกพัน ความสามัคคี ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการประเมินติดตามผลเพื่อการพัฒนา มีการประชาสัมพันธ์ เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับภายนอก ในการปฏิบัติขั้นตอนกระบวนการต่างๆ ไม่ต้องเรียงลำดับ 1,2,3,4,5... เสมอไปขึ้นอยู่กับ สภาพปัญหา ความพร้อม จังหวะ โอกาส จุดเด่น จุดด้อย ของแต่ละชุมชนเป็นแนวทางสู่การปฏิบัติทุกขั้นตอนสามารถยืดหยุ่นได้ สอดคล้องกับสมศรี จินะวงษ์ อ่างถึงโน นันทนุช สัจจาลย์, 2546: 28-29 การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนที่มีคุณภาพ เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการ มีสาระและขอบเขต

กว้างขวาง โดยเฉพาะประเด็น “การเลี้ยงชีพ” ของคนในชุมชนซึ่งจำเป็นต้องอาศัย “ความร่วมมือร่วมใจ” หรือ “การผนึกกำลัง” จากทุกส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน อาทิ นักวิชาการ สื่อมวลชน นักธุรกิจ สถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน ฯลฯ การเรียนรู้ในชุมชนจึงมิได้เกี่ยวข้องกับบุคลากรทางการศึกษาเท่านั้น แต่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่าย การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ควรนำไปสู่วัตถุประสงค์หลาย ๆ ประการพร้อมกัน เช่น เพื่อสืบค้นผู้นำจิตวิญญาณ สร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ ปลุกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่ดีงาม เกิดความเอื้ออาทร สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน สร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ (วิธีคิดและวิธีทำงาน) ได้ปัญหาและความต้องการของชุมชน ได้แนวทาง วิธีการ และแผนงาน การแก้ปัญหา ได้เริ่มทดลองทำ ได้โจทย์วิจัย เกิดการสะสมความรู้ในท้องถิ่น ได้องค์ความรู้ใหม่ และขยายผลผ่านการสรุปทบทวนร่วมกัน ได้หลักสูตรท้องถิ่นและนำไปสู่การปฏิรูปการเรียนรู้ การสอน ชุมชนมีโอกาสเรียนรู้และจัดการร่วมกัน และสิ่งแวดล้อมได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟู สอดคล้องกับ การมีส่วนร่วมที่มีความรับผิดชอบ จริต สุวรรณมาลา, 2546 คนในชุมชนร่วมกันตรวจสอบ เฝ้ามอง แสดงความคิดเห็น (เช่น แสดงความพอใจหรือไม่พอใจ) เกี่ยวกับผลการดำเนินงานกิจการสาธารณะของชุมชน ผลักดันให้มีการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง ให้กิจการสาธารณะของชุมชนมีความยั่งยืนและเป็นประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนในระยะยาว คนในชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของ (Ownership) ทรัพย์สินหรือกิจการสาธารณะของชุมชนเสมือนหนึ่งเป็นของตัวเอง โดยช่วยกันทำนุบำรุงรักษา เฝ้าระวังดูแลและให้อยู่ในสภาพที่ดีใช้งานได้และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนเสมอ หวงแหวนชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของตนเอง เห็นความสำคัญของการจรจร โครงการปกครองท้องถิ่นและกิจการสาธารณะให้มั่นคง ให้ความไว้วางใจ เข้าใจพลเมืองด้วยตนเอง และวางใจชุมชนท้องถิ่นของตนเอง

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

จากผลการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะในการนำแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมไปใช้

1. ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ควรมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ร่วมส่งเสริมการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยมีการบูรณาการกับการทำแผนชุมชนจากระดับหมู่บ้าน ตำบล อบต. เทศบาล และระดับจังหวัด การวางแผนพัฒนาจาก bottom up เพื่อก่อให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรม

2. เนื่องจากชุมชนแต่ละชุมชนมีบริบทที่แตกต่างกัน ปัจจัยเงื่อนไข ของแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน การส่งเสริมการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อนสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม ควรมีความยืดหยุ่น สอดคล้องกับความต้องการ ความพร้อม และความสามารถของแต่ละชุมชน

3. ภาครัฐที่ให้การเรียนรู้และการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วม การจะทำให้คนมีสำนึกที่ดีจะต้องให้การส่งเสริมสองทางพร้อมกัน ทางแรกคือส่งเสริมนโยบายที่ไม่ให้เกิดความขัดแย้ง พร้อมกับบรรณาธิการให้สังคมมีการสร้างกิจกรรมหรือโครงการที่ให้ไปสู่จิตสำนึกการมีส่วนร่วมที่ดี

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาปัจจัยหรือเงื่อนไขทางลบ ที่ไม่ส่งเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อสามารถส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น

2. การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาชุมชนที่มีแนวทางการปฏิบัติที่ดี (Good Practices) ซึ่งมีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมาตลอดอย่างต่อเนื่อง ควรมีศึกษาชุมชนที่มีการพัฒนาแต่ไม่ต่อเนื่องมีปัจจัยเงื่อนไขใด ที่จะส่งเสริมให้ประสบความสำเร็จ

3. ควรมีการศึกษาให้ทั่วทุกภาคของประเทศไทย เพื่อนำเสนอแนวทางที่หลากหลายใกล้เคียงสอดคล้องกับบริบทของชุมชน เพื่อเป็นคลังบทเรียนสำหรับการเรียนรู้ของประเทศต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรภัค จ้ายประยูร. การนำเสนอแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อเสริมพลังอำนาจภาคประชาชนด้าน
ความเป็นประชาธิปไตย. วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา ภาควิชา
นโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2549.
- กัญญา โพธิวัฒน์. ทีมผู้นำการเปลี่ยนแปลงในโรงเรียนประถมศึกษา : การศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎี
ฐานราก. วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2548.
- เกรียงไกร จงเจริญ. ผู้นำกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- โกวิทย์ พวงงาม. การปกครองท้องถิ่นไทย หลักการและมิติใหม่ในอนาคต. พิมพ์ครั้งที่ 5,
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2548.
- ขนิษฐา แจ็งใจ. ชุมชนเข้มแข็ง กรณีศึกษา ชุมชนบางปลาгод อำเภอองครักษ์ จังหวัด
นครนายก. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ฉบับที่ 10 [Online]. แหล่งที่มา: <http://www.nesdb.go.th/?tabid=139>[2007,
October 2001]
- คมพล สุวรรณภู. การศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการดูแลรักษา
สุขภาพเพื่อการพึ่งพาตนเองด้านสาธารณสุขของชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต
สาขาพัฒนศึกษา ภาควิชา นโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- เกรตัน แอล. เจมส์. คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน. แปลโดย
วันชัย วัฒนศัพท์. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, 2544.

- เกรตัน แอล. เจมส์. **คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจที่ดีกว่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม**. แปลโดย วันชัย วัฒนศัพท์, ถวิลวดี บุรีกุล และเมธิดา พงษ์ศักดิ์ศรี. ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท, 2551.
- จรัส สุวรรณมาลา. **รัฐบาล-ท้องถิ่น ใครควรจัดบริการสาธารณะ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542.
- จรัส สุวรรณมาลา. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิถีใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: มิตเตอร์ก๊อปปี้, 2548.
- ชนัญ วงษ์วิภาค. **การศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์, 2528.
- ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์. **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546
- ชาญชัย อาจินสมาจาร. **ทักษะการบริหารทีมงาน**. กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, 2543
- ชินรัตน์ สมสืบ. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท**. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2539.
- ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์. **ชุมชนศึกษา : การศึกษาชุมชนในยุคหลังสมัยใหม่ (Post modernism)**. สงขลา: การผลิตเอกสารและตำรา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2544.
- ณรงค์ บุญสายขวัญ . **การเมืองภาคพลเมือง : บทวิเคราะห์แนวคิดและปฏิบัติการท้าทายอำนาจการเมืองในระบบตัวแทน**. กรุงเทพมหานคร: เอดิชั่นเพรส โปรดักส์, 2552.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. **ก้าว(ไม่)พ้นประชานิยม: แสวงหาประชาธิปไตย เศรษฐศาสตร์การเมือง**. กรุงเทพมหานคร: เอดิชั่นเพรส โปรดักส์, 2551.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. **ก้าว(ไม่)พ้นประชานิยม: กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เศรษฐศาสตร์การเมือง**. กรุงเทพมหานคร: เอดิชั่นเพรส โปรดักส์, 2551.
- ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์. **องค์การแห่งความรู้: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์รัตนไตร, 2549.
- ทองทิพภา วิริยะพันธุ์. **การบริหารทีมงานและการแก้ปัญหา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2551.
- ชเนศวร์ เจริญเมือง. **100 ปีการปกครองท้องถิ่นไทย พ.ศ. 2440-2540**. กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2542.
- ธีรยุทธ บุญมี. **ภาพรวมการเมือง สังคม วัฒนธรรมไทย 2000**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. ทิศทางการปกครองท้องถิ่นไทยและต่างประเทศเปรียบเทียบ.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2546.

นันทนุช สังกวาลย์. กระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษา หมู่บ้านท่องเที่ยวบ้านทรงไทยปลายโพงพาง
จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา
ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2546.

นันทวัฒน์ บรมานันท์. การปกครองท้องถิ่นฝรั่งเศส. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา,
2544.

นวลน้อย ตรีรัตน์ และสมคิด เลิศไพฑูรย์. รายงานวิจัย การมีส่วนร่วมของประชาชนในการ

ตรวจสอบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ, 2546.

บัณฑิต จันทร์โรจนกิจ . รัฐธรรมนูญสถาปนา : ชีวิตและชะตากรรมของประชาธิปไตยใน

วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิภาษาและสถาบันเพื่อการศึกษาวัฒนธรรม
ร่วมสมัย , 2549.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ของชุมชน. กรุงเทพมหานคร:

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคนอื่นๆ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

ปรัชญา เวสารัชช์. รายงานการวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท.

สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528

ปรัชญา เวสารัชช์. การปกครองท้องถิ่นประเทศฟิลิปปินส์ โครงการส่งเสริมการบริหารจัดการที่ดี

โดยกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์อักษร, 2542.

ปรัชญา เวสารัชช์. การปกครองท้องถิ่นประเทศญี่ปุ่น โครงการส่งเสริมการบริหารจัดการที่ดี

โดยกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์อักษร, 2542.

ปรัชญา เวสารัชช์. การปกครองท้องถิ่นประเทศอังกฤษ โครงการส่งเสริมการบริหารจัดการที่ดี

โดยกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์อักษร, 2543.

ปรัชญา เวสารัชช์. การปกครองท้องถิ่นของประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี โครงการ

ส่งเสริมการบริหารจัดการที่ดีโดยกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์อักษร,
2543.

- ประวีณา ชะลุย. การนำเสนอยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อพัฒนากระบวนการชุมชนในการป้องกันการทุจริต. วิทยานิพนธ์ปริญญาคุฎิบัณฑิต ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- ประเวศ วะสี. กระบวนการสรรคน้ใหม่ในการพัฒนาประเทศไทย ท้องถิ่นเข้มแข็ง. กรุงเทพมหานคร: ที่คิวพี, 2522.
- ประเวศ วะสี. การจัดการความรู้: กระบวนการปลดปล่อยมนุษย์ สู่ศักยภาพ เสรีภาพ และความสุข. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, 2548.
- ประเวศ วะสี. ประชาตำบล: ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2541.
- ประเวศ วะสี. ประชาธิปไตยพหุอำนาจ ประกอบการร่างรัฐธรรมนูญ. วันที่ 16 มกราคม 2550.
- ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ และ อมรา พงศาพิชญ์. ระบบอุปถัมภ์. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอ่น). นวัตกรรมการเรียนรู้: คน ชุมชน และการพัฒนา. โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. กรุงเทพมหานคร: 2548.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- เพ็ญศิริ จีระเดชากุล. ทางสายกลางสู่ความเข้มแข็งของชุมชน. รายงานการสัมมนาองค์ความรู้เรื่องความเข้มแข็งของชุมชน วันที่ 30 มีนาคม 2542 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. กรุงเทพมหานคร: 2542.
- พลศักดิ์ จิรไกรศิริ. รัฐศาสตร์การศึกษา. กรุงเทพมหานคร: งานส่งเสริมวิจัยและตำรา กองบริการการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529.
- ภมร ชันชหัตต์. การพัฒนาผู้นำท้องถิ่นเพื่อประชาธิปไตยที่ยั่งยืน. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี , 2547.
- ภมรรัตน์ สุธรรม. พลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก. กรุงเทพฯ: สถาบันวิถิทัศน์, 2546.
- ภัทรพร อุดพันธ์. แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรมในภาคใต้. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

- ภิมุข สิมะโรจน์. การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นกับการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา : เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- มาลี จุฑา. การประยุกต์จิตวิทยาเพื่อการเรียนรู้. กรุงเทพมหานคร: ทิพย์วิสุทธิ์, 2544.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: พระบรมมหาราชวัง, 2549.
- วราภรณ์ ตระกูลสถิตย์. การทำงานเป็นทีม. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, 2549
- วิกิต ประกายหาญ. ชุมชนเข้มแข็ง เปรียบเทียบความเข้มแข็งของชุมชนเมืองกับชุมชนชนบทของไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- วิมลศิริ เหมทานนท์. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว: ศึกษากรณีชุมชนย่านบางลำพู. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- ลีลาภรณ์ นาคทรพรพ. การศึกษากับการวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย : การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539
- ลูกซ์. ริชาร์ด และ โพลเซอร์. เจฟฟ์ แพลและเรียบเรียงโดย สุริพร พึ่งพุทธรคุณ. การบริหารจัดการทีมงาน. พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, 2549
- เลิศพร อุดมพงษ์. การนำเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมขององค์กรบริหารส่วนตำบลในการพัฒนาเด็กแบบบ้านเป็นฐาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- วิชัย ต้นศิริ. วิฤทธิการเมือง 2549-2550. กรุงเทพมหานคร: เอเชียดิจिटอล การพิมพ์, 2550.
- วีระศักดิ์ เครือเทพ. นวัตกรรมสร้างสรรค์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548.
- วีระศักดิ์ เครือเทพ. ทิศทางการปกครองท้องถิ่นไทย. วารสารประชาคนวิจัย ฉบับที่ 60 เดือน มีนาคม-เมษายน 2548: 3-7.
- วุฒิสาร ต้นไชย. เอกสารวิชาการลำดับที่ 13 วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า การกระจายอำนาจและการปกครองท้องถิ่น : ความก้าวหน้าหลังรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 .นนทบุรี: โรงพิมพ์คลังวิชา, 2547.
- วุฒิสาร ต้นไชย. ทิศทางการปกครองท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550. นนทบุรี: โรงพิมพ์คลังวิชา, 2551.

ศิริพร สุเมธารัตน์. **วิถีโลก**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2552

สมพันธ์ เตชะอธิก และวิเชียร แสงโชติ และมานะ นาคำ และอภิษฎ์ ป้องภัย. **การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน**. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540.

สาธารณสุข, กระทรวง. กรมอนามัย. **ปัจจัย 12 ประการ ผลักดันผู้ปฏิบัติงานเกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง โดย Michael J.Marquardt** [Online]. แหล่งที่มา: <http://finance.anamai.moph.go.th/TQM.files/frame.htm#slide0222.htm> [2009, October]

ศิริลักษณ์ ยี่มประสาทพร. **กระบวนการทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน**. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. กรุงเทพมหานคร: 2548.

ลีลาภรณ์ นาคทรพร. **การศึกษากับการวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย : การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539

สุดาวดี ดิษฐกิจ. **การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำให้เกิดชุมชนเข้มแข็งตามธรรมชาติ** ศึกษาระณี ชุมชนสาคลี อำเภอสนา จังหวัดอุษยา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

สุภางค์ จันทวานิช. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

สุรวุฒิ ปัดไชสง. **ทางสายกลางสู่ความเข้มแข็งของชุมชน**. รายงานการสัมมนาองค์ความรู้เรื่องความเข้มแข็งของชุมชน วันที่ 30 มีนาคม 2542 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. กรุงเทพมหานคร: 2542.

สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, 2545.

สนธยา พลศรี. **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2550.

เสรี พงศ์พิศ. **เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: พลังปัญญา, 2549.

สมาน รังสิโยกฤษฎ์. **การปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ, 2543.

สมคิด เลิศไพฑูรย์. **การปกครองท้องถิ่นประเทศฝรั่งเศส** โครงการส่งเสริมการบริหารจัดการที่ดี โดยกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์อักษร, 2543.

- สมคิด เพ็ชรประเสริฐ. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการวางแผนและจัดทำงานงบประมาณขององค์กรปกครองท้องถิ่นในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548
- สมบัติ ชำรงชัยวงศ์. การเมือง: แนวคิดและการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2546.
- สมลักษณ์ ไชยเสริฐ. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2549.
- สำนักงาน ก.พ. . บทความและแนวคิดการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น โครงการส่งเสริมการบริหารจัดการที่ดีโดยกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์อักษร , 2543.
- สถาบันพระปกเกล้า . หนังสือชุด ธรรมนูญการปกครองที่ดี. นนทบุรี: พิมพ์ดี , 2547.
- อักรพงษ์ สัจจวาที. ปรัชญาการศึกษาแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพมหานคร: ข้าวฟ่าง, 2546.
- อดุลย์ วัชรวิญญู. การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง : การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิจารณ์. ประชาสังคม: คำ ความคิดและความหมาย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.
- อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ: บทเรียนจากวิจัยภาคสนาม. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. กรุงเทพมหานคร: 2548.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง: จากยุคชุมชนถึงยุคพัฒนาความทันสมัย. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2549.
- อคิน รพีพัฒน์ . รู้ทันทักษิณ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ขอคิดด้วยคน, 2547.
- อุทัย หิรัญโต . หลักการบริหารงานบุคคล. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2531.
- อนุชาติ พวงสำลี ,บรรณาธิการ. พลเมืองไทย ณ จุดเปลี่ยนศตวรรษ. กรุงเทพมหานคร: สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม , 2543.
- อรรถ กักพล. Best Practices ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คลังวิชา, 2546.

- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. ประชาธิปไตยท้องถิ่น : แง่คิดเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะในระดับท้องถิ่น.
กรุงเทพมหานคร: อูษาการพิมพ์, 2550.
- อุดม ทุมโฆสิต. การปกครองท้องถิ่นสมัยใหม่: บทเรียนจากประเทศพัฒนาแล้ว. พิมพ์ครั้งที่ 2,
กรุงเทพมหานคร: แชนท โฟร์ พรินติ้ง, 2552.
- อุดม ทุมโฆสิต. รายงานการวิจัย เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบผลสำเร็จในการดำเนินงานขององค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่นแบบรวมอำนาจและแบบแยกอำนาจของประเทศไทย.
กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2549.
- อุทัย หิรัญโต . หลักการบริหารงานบุคคล, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2531.

ภาษาอังกฤษ

- Bertram H. Raven, Jeffrey Z. Rubin. **Social psychology : people in group**, New York : John
Wiley, c1976
- Dahl, Robert A. **On Democracy**. New Haven and London: Yale University Press, 2000.
- Hampton, W. **Democracy and Community: a Study of Politics in Sheffield**, London: Oxford
University Press, 1991
- Holloway, W.V. **State and Local Government in the United State**, New York: Prentice Hall,
1951
- Jon R. Katzenbach and Douglas K. Smith, **The Wisdom of Teams: Creating the High-
Performance Organization**, Boston: Harvard Business School Press, 1993
- Mclean, Iain. **Concise Dictionary of Politics**. Oxford, New York: Oxford University Press,
1996
- Robson, W.A. **Encyclopedia of the Social Science: Local Government**, New York: Macmillan,
1953

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิในการคัดเลือกพื้นที่

1. นายกฤษดา สมประสงค์ หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมการมีส่วนร่วมและพัฒนาชุมชน
กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น
2. นายเจษฎา มิ่งสมร คณะประสานงานเครือข่ายแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง 4 ภาค
3. นายแก้ว สังข์ชู กรรมการบริหาร สภาพัฒนาองค์กรชุมชน

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจเครื่องมือวิจัย

1. อาจารย์ ดร.ประชา อินั่ง อาจารย์ผู้สอน ภาควิชาวิจัยและจิตวิทยาประยุกต์
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
2. อาจารย์ ดร.วิชุดา กิจธรรม อาจารย์ สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
3. ดร.ประไพ ศิวะลีวิลาส นักทรัพยากรบุคคลชำนาญการ สถาบันการพัฒนาชุมชน
กรมการพัฒนาชุมชน

ภาคผนวก ข
แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์

แบบสอบถาม

“กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น”

*****

- คำชี้แจง 1. แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้เท่านั้น ข้อมูลที่ได้รับจะไม่มีการเผยแพร่หากไม่ได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากท่าน
2. แบบสอบถามฉบับนี้มีทั้งหมด 3 ตอน แบ่งเป็น
- ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล
- ตอนที่ 2 พฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นจากจิตสำนึก
- ตอนที่ 3 ปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น
3. โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน และเติมข้อความที่เหมาะสมให้ตรงกับความเป็นจริงทุกข้อ

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

- 1) เพศ 1. ชาย 2. หญิง
- 2) อายุ
1. ต่ำกว่า 20 ปี
2. 20 - 39 ปี
3. 40 - 60 ปี
4. 60 ปีขึ้นไป
- 3) ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน
1. อาศัยตั้งแต่เกิด 2. ย้ายมาภายหลัง (โปรดระบุจำนวนปีที่อาศัยในชุมชนนี้).....ปี
- 4) ระดับการศึกษาสูงสุด
1. ต่ำกว่ามัธยมศึกษา 2. มัธยมศึกษาตอนต้น
3. มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. 4. อนุปริญญา/ปวส.
5. ปริญญาตรี หรือเทียบเท่า 6. สูงกว่าปริญญาตรี
7. อื่นๆ (โปรดระบุ).....

3) การประชุมประชาคมจัดโดย

1. อปท.
2. สมาชิกในชุมชนเอง
3. อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

ประเด็นคำถาม	ความถี่			
	ทุกครั้ง	เกือบทุก ครั้ง	นานๆ ครั้ง	ไม่เคย
เข้าร่วมวางแผน				
1. ท่านเข้าร่วมการประชุมในชุมชน เมื่อมีการประชุม ต่าง ๆ เช่น การทำแผนชุมชน การประชาคม เป็นต้น				
2. ท่านได้ร่วมพูดคุยปรึกษาหารือกับสมาชิกในชุมชน เกี่ยวกับปัญหาของชุมชน				
3. ท่านได้เข้าร่วมประชุม เพื่อวางแผนพัฒนาท้องถิ่น เช่น การพัฒนาถนนและสาธารณูปโภค การจัดงาน ประเพณีเทศกาล การพัฒนาอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ เป็นต้น				
4. ท่านเข้าร่วมประชุม แม้จะไม่ได้รับคำตอบแทน				
5. ในการประชุม การแสดงความคิดเห็นของท่าน เป็นที่ ยอมรับของที่ประชุม				
6. ท่านร่วมเสนอปัญหาของชุมชนในที่ประชุม เช่น ปัญหาน้ำใช้การเกษตรไม่เพียงพอ ถนนชำรุด ปัญหา โรคไข้เลือดออก เป็นต้น				
7. ท่านร่วมลงมติในการกำหนดระดับความสำคัญของ ปัญหา เพื่อแก้ไขก่อน-หลัง เช่น แก้ปัญหาขาดแคลน น้ำเพื่อการเกษตรก่อน ปรับปรุงถนนที่ยังพอจะใช้ได้				
8. ท่านร่วมแสดงความคิดเห็นคัดค้าน แผนหรือกิจกรรม การพัฒนาที่ท่านเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ของชุมชน				
9. ท่านร่วมกำหนดวัตถุประสงค์การวางแผนดำเนิน กิจกรรม เช่น การเพิ่มรายได้โดยการฝึกอบรมอาชีพ เสริม ความปลอดภัยด้านสาธารณสุขภัยโดยการฝึก				

ประเด็นคำถาม	ความถี่			
	ทุกครั้ง	เกือบทุก ครั้ง	นานๆ ครั้ง	ไม่เคย
อาสาสมัครป้องกันภัยพลเรือน เป็นต้น				
10. ท่านร่วมกำหนดวิธีการดำเนินกิจกรรม เพื่อการแก้ไข หรือพัฒนา เช่น การจัดการฝึกอบรม การไปศึกษาดูงาน การจัดสรรที่ดินว่างเปล่าให้กับสมาชิกที่ยากจน ได้ทำกินอย่างเหมาะสม เป็นต้น				
ชั้นดำเนินงาน				
11. ท่านเข้าร่วมปฏิบัติกิจกรรม แม้ว่าท่านต้องเสียเวลาในการทำกิจกรรมส่วนตัว				
12. ท่านเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาที่ได้จัดขึ้น เช่น ร่วมจัดงานประเพณีของชุมชน ร่วมรณรงค์กำจัดลูกน้ำ ยุงลาย เป็นต้น				
13. เมื่อมีกิจกรรมของชุมชน ท่านร่วมสมทบเงิน สนับสนุน เช่น การแข่งขันกีฬาประจำตำบล โครงการอบรมเยาวชนด้านภัยยาเสพติด กิจกรรม ประเพณีเทศกาล เป็นต้น				
14. เมื่อมีกิจกรรมของชุมชน ท่านชักชวนเพื่อนบ้านร่วมกิจกรรม ด้วยการสละเวลาและร่วมออกแรง เช่น การร่วมทำบุญตามเทศกาลของชุมชน การร่วมปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ เป็นต้น				
15. ท่านนำข้อมูลที่ได้จากการเข้าประชุม มาประชาสัมพันธ์ให้ผู้ที่ไม่ได้เข้าประชุมทราบเช่น การให้ร่วมใส่เสื้อสีเหลืองในวันพ่อ การร่วมสมทบเงิน หรืออาหาร ให้กับกลุ่มเยาวชนของชุมชนในการฝึกซ้อมการแข่งขันกีฬา เป็นต้น				
16. เมื่อมีปัญหาระหว่างดำเนินกิจกรรมต่างๆ ท่านร่วมเสนอแนวทางปรับเปลี่ยนวิธีดำเนินการ				
ชั้นร่วมประเมินผล				
17. ท่านติดตามการดำเนินงานในโครงการ ตามแผนพัฒนาท้องถิ่น				
18. เมื่อท่านพบข้อบกพร่องของการพัฒนาท้องถิ่น ท่านนำมาเสนอต่อที่ประชุม				

ประเด็นคำถาม	ความถี่			
	ทุกครั้ง	เกือบทุก ครั้ง	นานๆ ครั้ง	ไม่เคย
19. ท่านติดตามการใช้จ่ายงบประมาณ เพื่อการพัฒนา ท้องถิ่น				
20. ท่านได้ร่วมกับเพื่อนบ้านสังเกตการก่อสร้างหรือ พัฒนาชุมชน เช่น ร่วมกันสังเกตการณ์จุดแหล่งน้ำ ของชุมชน เป็นต้น				
21. ท่านร่วมแสดงความคิดเห็นต่อผลการดำเนินงาน พัฒนาที่ผ่านมาแล้วของ อปท. เช่น สร้างถังเก็บ น้ำฝน ไม่ได้มาตรฐานตามแบบ เป็นต้น				
22. เมื่อเกิดการผิดพลาดใน โครงการพัฒนาที่มีต่อชุมชน ท่านร่วมมือกับสมาชิกในชุมชนแก้ไขปัญหา เช่น ร่วมลงชื่อคัดค้านการสร้างถนนที่ไม่เป็นตามสัญญา จ้าง ร้องเรียนการทุจริต เป็นต้น				
23. ท่านได้เข้าร่วมประเมิน โครงการพัฒนาชุมชนของ ท่าน เช่น การใช้งบประมาณในการสร้างอาคาร เอนกประสงค์มากเกินไปไม่คุ้มค่า เป็นต้น				
ขั้นร่วมจัดสรรผลประโยชน์				
24. การร่วมกิจกรรมชุมชนทำให้ท่านรู้สึกความมั่นคง ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน				
25. ท่านคิดว่าการร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นทำให้ท่านได้รับ บริการสาธารณะที่มีคุณภาพ				
26. ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นทำให้การ ดำเนินงานเป็นไปด้วยความโปร่งใส				
27. ท่านได้รับความภาคภูมิใจจากการเข้าร่วมพัฒนา ชุมชน				

ตอนที่ 3 ปัจจัยการก่อเกิดจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

ประเด็นคำถาม	ระดับ			
	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่มี ความเห็น	ไม่เห็น ด้วย
ปัจจัยอันเกิดจากสถานะแวดล้อมทางสังคม				
1. การอบรมเลี้ยงดูจากพ่อแม่ ผู้ปกครองมีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน				
2. ความสัมพันธ์แบบญาติพี่น้อง มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน				
3. การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างเพื่อนบ้าน มีผลต่อการร่วมเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน				
4. การอบรมสั่งสอนจากครู อาจารย์ มีผลต่อการร่วมเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน				
5. การถ่ายทอดความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน มีผลต่อการร่วมเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน				
6. การกระตุ้นจากผู้ใหญ่บ้าน กำนัน มีผลต่อการร่วมเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน				
7. การอบรมสั่งสอนจากพระ เจ้าอาวาส หรือ ผู้นำทางศาสนา มีผลต่อการร่วมเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน				
8. การสนับสนุนจาก อบต. เทศบาลฯ มีผลต่อการร่วมเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน				
9. การส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ หน่วยงานรัฐ มีผลต่อการร่วมเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน				
10. การส่งเสริมจากองค์กรเอกชน เอ็นจีโอ สมาคม มูลนิธิต่างๆ มีผลต่อการร่วมเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน				
11. การติดตามข้อมูล ข่าวสาร ทั้งในและนอกชุมชนของท่าน มีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน				

ประเด็นคำถาม	ระดับ			
	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่มี ความเห็น	ไม่เห็น ด้วย
ปัจจัยอันเกิดจากการมีส่วนร่วมทำกิจกรรม				
12. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนทำให้ท่านมีปฏิสัมพันธ์ที่ดี พுகุยปรึกษาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น อย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา				
13. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนทำให้ท่านมีความไว้วางใจกันและซื่อสัตย์ต่อกัน				
14. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนทำให้ท่านได้เรียนรู้พฤติกรรมของตนเองและผู้อื่น เกิดความเข้าใจในตนเองและเข้าใจผู้อื่น ได้ดียิ่งขึ้น				
15. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนทำให้ท่านยอมรับนับถือกันมากขึ้นและลดความขัดแย้ง				
16. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชนของท่าน				
17. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนทำให้ท่านรู้สึกว่าคุณเองมีประโยชน์				
18. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนทำให้ท่านรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ				
19. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนทำให้ท่านต้องการร่วมทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน อย่างต่อเนื่อง				

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ตอบแบบสอบถาม

แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยเรื่อง
“กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น”

*****

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์เชิงลึกฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการรวบรวมข้อมูลการวิจัยภาคสนาม
ชุมชน.....

<p>ข้อมูลพื้นฐาน ผู้นำชุมชน</p> <p>ชื่อ-สกุล.....</p> <p>เพศ ..... อายุ.....ปี</p> <p>อาชีพหลัก.....</p> <p>ตำแหน่ง/หน้าที่รับผิดชอบ.....</p> <p>เวลาเริ่มต้น-สิ้นสุดการสัมภาษณ์.....</p>
--

1. สาเหตุที่ท่านเริ่มเข้าร่วมในการพัฒนาชุมชน
 .....
 .....
- ท่านมีแนวคิดและวิธีการ ขยายผล ให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างไร
 .....
 .....
2. ท่านคิดว่าประชาชนในชุมชนเข้าร่วมในการพัฒนาชุมชนทุกคนหรือไม่
 .....
 .....
3. สำหรับคนที่ไม่เข้าร่วม ท่านมีแนวคิด วิธีการอย่างไรที่จะส่งเสริมให้เข้าร่วม
 .....
 .....
4. ท่านมีแนวคิดหรือวิธีการที่จะสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างไร
 .....
 .....

5. ในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนของท่าน ท่านคิดว่าใครหรือหน่วยงานใด ควรมีบทบาท
ในกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว และอย่างไร

.....
.....

6. ท่านคิดว่าควรมีการสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในปัจจุบันเพิ่มเติมหรือไม่
และอย่างไร

.....
.....

ผู้สัมภาษณ์.....
วันที่.....

แบบสัมภาษณ์สมาชิกชุมชน

“กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น”

*****

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการรวบรวมข้อมูลการวิจัย
ชุมชน.....

ข้อมูลพื้นฐาน สมาชิกชุมชน	
ชื่อ-สกุล.....	
เพศ	อายุ.....ปี
อาชีพหลัก.....	
ตำแหน่ง/หน้าที่ รับผิดชอบ.....	
เวลาเริ่มต้น-สิ้นสุดการสัมภาษณ์.....	

- ผู้นำ (ผู้นำโดยธรรมชาติหรือผู้นำโดยตำแหน่ง) มีวิธีการอย่างไรให้ท่านเข้าร่วมในการพัฒนาชุมชน
.....
.....
- ท่านคิดว่าสมาชิกในชุมชน เข้าร่วมพัฒนาชุมชนทุกคนหรือไม่
.....
.....
- ท่านคิดว่าเพราะสาเหตุใดสมาชิกชุมชนจึงไม่เข้าร่วมในการพัฒนาชุมชน
.....
.....
- สำหรับคนที่ไม่เข้าร่วม ท่านจะมีวิธีการอย่างไรที่จะส่งเสริมให้เข้าร่วม
.....
.....
- ท่านมีแนวคิดหรือวิธีการอย่างไร ที่จะส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในระยะยาว
.....
.....

6. ท่านต้องการให้ใครหรือหน่วยงานใด ส่งเสริมหรือสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของท่าน

.....
.....

7. ท่านมีแนวคิดหรือวิธีการที่จะสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างไร

.....
.....

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่.....

ภาคผนวก ค**รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ และรายชื่อผู้ร่วมสนทนากลุ่ม**

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ชุมชนบ้านหนองขุย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

1. นายชนะ สุขพรหมอดีต	นายกเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย
2. นายศิวโรดม จิตนิยม	รองนายกเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย
3. นายแรม เชียงกา	เลขานายกเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย
4. นายจรัล เสือผู้	สมาชิกสภานายกเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย
5. นายพิสิษฐ์ โรจน์ชัยเกษม	กำนันตำบลหนองสาหร่าย
6. นายพลวัติ วรรณมา	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 บ้านหนองขุย
7. นางวันเพ็ญ วิเศษสิงห์	หัวหน้าโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล บ้านสระลุมพุก
8. นายบุญมี เนตรสว่าง	หมอดิน ปราชญ์ชาวบ้าน
9. นายราตรี มาลาพงษ์	สารวัตรกำนัน
10. นางชูศรี ห้วยหงษ์ทอง	อสม.
11. นางน้ำผึ้ง ทรงเมือง	สมาชิกชุมชน
12. นางพาใจ ชุมศรี	สมาชิกชุมชน
13. นางวาริ สุทธิบุตร	สมาชิกชุมชน
14. นางบุษกร พรหมมา	สมาชิกชุมชน แม่เพลงรำเหย่ย
15. นายคอย มาลาพงษ์	สมาชิกชุมชน
16. นางบุบผา วัลลา	ผู้ช่วยเลขานุการสถาบันการเงิน

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ชุมชนบ้านหนองกลางดง อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

1. นายโชคชัย ลิ้มประดิษฐ์	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 7 บ้านหนองกลางดง
2. นายพลสิทธิ์ แยมเจริญกิจ	เลขาผู้ใหญ่บ้าน
3. นายสมใจ ชัยสุวรรณ	สมาชิก อบต.
4. นายปรีชา ทองอ่อน	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
5. นายบุญชู หมวกใหม่	สภาผู้นำ
6. นางสุภาพร สมศักดิ์	สภาผู้นำ
7. นายณรงค์ บัวสุวรรณ	สมาชิกชุมชน
8. นายสุนทร ทองโปร่ง	สมาชิกชุมชน
9. นายสุวรรณ ร่วมวงษ์	สมาชิกชุมชน
10. นายบุญสวย สุวรรณภาพ	สมาชิกชุมชน
11. นางนิศารัตน์ บุญพวง	อสม.

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ชุมชนบ้านปากแดง อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

1. นายนุกูล นาคจตุ	กำนันตำบลวังตะกอก
2. นายวิทย์สุ แก้วชูสมัย	ผู้นำธรรมชาติ
3. นายประวิทย์ ภูมิระวี	อดีตกำนันตำบลวังตะกอก
4. นายสมบัติ คิ่งสุวรรณ	อดีตประธานบริหาร อบต.
5. นายสุรัตน์ ไชยวัฒน์	สมาชิก อบต.
6. นายประสิทธิ์ คงมี	สมาชิก อบต.
7. นางอัญชนีย์ แทนแก้ว	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
8. นายสมชาย บุญยะจิตติ	อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
9. นางอนงค์ ธรรมโร	เลขาร้านค้าชุมชนบ้านปากแดง
10. นายสุรัตน์ ทองอนันต์	สมาชิกชุมชน
11. นายจรูพงษ์ ช่วยเกิด	ผู้นำเยาวชน
12. นางละมัย ฉิมมณี	สมาชิกชุมชน
13. นางศรีวรรณ ขาวสุวรรณ	สมาชิกชุมชน

รายชื่อผู้ร่วมสนทนากลุ่ม

บ้านหนองขุย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

1. นายบุญมี เนตรสว่าง	ปราชญ์ชาวบ้าน หมอдинอาสา ม.7 ศูนย์เรียนรู้การพัฒนาที่ดินตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
2. นายสิวโรฒ จิตนิยม	รองนายกเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย ที่ปรึกษาสถาบันการเงินหนองขุย
3. นายพลวัติ วรรณนา	ผู้ใหญ่บ้าน ม. 4 บ้านหนองขุย ประธานสภาองค์กรชุมชนหนองสาหร่าย
4. นายแรม เชียงกา	เลขานุการเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านหนองทราย
5. นางวันเพ็ญ วิเศษสิงห์	หัวหน้าโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล บ้านสระลุมพุก
6. นายจรัล เสือผู้	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย
7. นางสาวกาญจนา สุกคำ	สมาชิกสภาองค์กรชุมชน
8. นายบุญลาด สมคิด	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 บ้านหนองทราย
9. ดร.บุษกรภัณฑ์ เตชะแก้ว	นักวิชาการอิสระ

รายชื่อผู้ร่วมสนทนากลุ่ม

บ้านหนองกลางดง อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

1. นายโชคชัย ลิ้มประดิษฐ์	ผู้ใหญ่บ้าน
2. นายประเสริฐ ศรีคำ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
3. นายสมใจ ชัยสุวรรณ	สมาชิก อบต.
4. นายพลสิทธิ์ แยมเจริญกิจ	เลขานุการผู้ใหญ่บ้าน
5. นายสุภาพ แก้วฉวี	เกษตรกรดีเด่น การทำนา การทำน้าหมักชีวภาพ
6. นางสาวนิศารัตน์ บุญพวง	อสม.
7. นางนงนุช ทรัพย์จางนิมิต	ประธานกลุ่มสตรีแปรรูปผลไม้
8. นายสรพงศ์ ธารีบุตร	ผู้ประสานงานเครือข่าย โครงการตำบลสุขภาวะ

รายชื่อผู้ร่วมสนทนากลุ่ม

บ้านบากแดง อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

1. นายประวิทย์ ภูมิระวี	อดีตกำนันตำบลวังตะกอก วิทยากรศูนย์เรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โครงการพัฒนาพื้นที่หนองใหญ่ตามพระราชดำริ
2. นายวิทย์สุ แก้วชูสมัย	ผู้จัดการ ธกส. ผู้นำธรรมชาติ
3. นายสมบัติ คิ่งสุวรรณ	อดีต ประธานบริหาร อบต.
4. นายสุรัตน์ ไชยวัฒน์	สมาชิก อบต.
5. นายประสิทธิ์ คงมี	สมาชิก อบต.
6. นางอัญชนีย์ แทนแก้ว	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
7. นายสุทัศน์ ทองย้อย	หมอดินอาสา
8. นายวุฒิพงษ์ แก้วเจริญ	เจ้าหน้าที่โครงการ 84 ตำบลวิถีพอเพียง

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวอัญธิกา ชั่งกฤษ เกิดวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2527 ณ จังหวัดชุมพร สำเร็จการศึกษา ระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาฟิสิกส์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ในปีการศึกษา 2549 และเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2551